Bilim ve Ütopya

Temmuz 1999 Sayı 61 Aylık bilim kültür ve politika dergisi 700.000 TL

Tarihsel materyalist açıdan

Hz. MUHAMMED

- İslam'ı ve Muhammed'i yaratan toplumsal koşullar
- Hz. Muhammed'in tarihteki rolü
- Atatürk'e göre Hz. Muhammed
- Dünü ve bugünüyle Musevilik, Hıristiyanlık, İslam

ISSN 1307-6717

Ekin Proj ırmasının

ta en

BALTALİMANI
ÖN ARITMA TESİSLERİ
İstanbul

POLARİS İŞ MERKEZİ
Maslak / İstanbul

ATATÜRK HAVALİMANI
YENİ DIŞ HATLAR TERMİNALİ
VE KATLI OTOPARK İNŞAATI

PROJE-MÜHENDİSLİK-MÜŞAVİRLİK
SANAYİ ve TİCARET LİMİTED ŞİRKETİ
E-5 Karayolu, İncirlibostan Mevkii Etab İş Merkezi A Blok No: 22/3
Tel: (0-216) 327 86 54 - 55 Fax: (0-216) 327 04 50 Kadıköy / İstanbul

telos yayıncılık

telos eleştiri / bilim

telos deneme

telos felsefe

telos edebiyat

TELOS YAYINCILIK: İmam Adnan Sokak, No:2, Kat:3 80080 Beyoğlu — İSTANBUL
Tel: (0212) 249 24 80 Fax: (0212) 249 25 48
YÖN DAĞITIM: Yerebatan Cad. Salkımsöğüt Sok. No:9 Cağaloğlu — İSTANBUL
Tel: (0212) 511 79 16 — 526 82 07 Fax: (0212) 526 82 11

İçindekiler

Bilim ve Ütopya Temmuz 1999 Sayı: 61

KAPAK
Hz. MUHAMMED

Şakir Keçeli
Hazreti Muhammed....9
Özcan Buze
Hz. Muhammed'in tarihteki rolü....16
Maxime Rodinson
Muhammed'i ve İslam'ı yaratan toplumsal koşullar....22
Doğu Perinçek
Atatürk'e göre Muhammed....30
Rasih Nuri İleri ile amcası Celal Nuri üzerine
İmamın yaktırdığı 35 yıllık emek....33
Samir Amin
Dünü ve bugünüyle Musevilik, Hıristiyanlık, İslam....38

Bilim ve Ütopya Araştırma Merkezi kuruluyor....6
Kağan Güner
NATO'nun Balkanlar'da yarattığı ekolojik tahribat....46
Dr. H. Tuğrul Atasoy
Koku duyusu deyip geçmeyin....48
Prof. Dr. Zeki Tez
Gübrelerin gelişimine kısa bir bakış....51
Mehmet Suat Bergil
Kutadgu Bilig'deki Hint etkisi: Köni olan Törü ile Uma ya da Şakti bütünlüğü....54
Sargun A. Tont
Deniz tutkusu....56
Hélène Guillemot
Madde nasıl gerçek olur?....65
Hakan Kale
Anadolu'nun Kayıp Medeniyetleri / Wiluşa-2....70
Bilgisayar / Zeki İlker Doğan....76
Bilim Gündemi / Kiraz Perinçek....78
Safsata Avcısı....81
Yayın Dünyası / Nalân Mahsereci....84
Dünya Kitaplığı / Özcan Buze....87
Kim Bunlar?....88
Matematik Sohbetleri / Ali Nesin....90
Satranç / Metin Hatipoğlu....92
Briç / Dr. Veysel Yıldız....94
Sözcük Bulmacası / Hikmet Uğurlu....95
Âlim'in Yeri / Tayfun Akgül....96

Bilim ve Ütopya

Bilimsel Yayıncılık Sahibi ve Sorumlu Yazışleri Müdürü:
Mustafa Ozan Yazıcıoğlu
Yayın Yönetmeni
Ender Helvacıoğlu
Yazışleri
Kiraz Perinçek
Nalân Mahsereci
Bülent Köse
Teknik Sorumlu
Melih Yıldırım
Muhasebe-Abone
Semra Önür
Montaj
Erdem Fırat
Yönetim Yeri ve Yazışma adresi
Hüseyinağa Mah. Yeşilçam Sok.
No: 34 80070 Beyoğlu/İST
Tel-Faks: (0212) 292 96 43 - 44 - 45
e-posta
utopya@atlas.net.tr
http://www.mam.net.tr/bilimutopya
Organizatör
Uluslararası Yayıncılık Ltd. Şti.
Basıldığı Yer: Serler Matbaası
Dağıtım: BİRYAY A.Ş.
ABONE KOŞULLARI
6 Aylık: 4.000.000 TL.
Yıllık: 7.500.000 TL.
Avrupa ve Ortadoğu yıllık: 100 DM
Amerika ve Uzakdoğu yıllık: 100 $
Yurtiçi abone bedelleri için
Ozan Yazıcıoğlu
İş Bankası Beyoğlu Şubesi
Hes. No: 1011 1452390
Yurt dışı abone bedelleri için
Ozan Yazıcıoğlu
İş Bankası Beyoğlu Şubesi
DM Hes. No: 1011 3209189
Yapı ve Kredi Bankası
Mecidiyeköy Şubesi
USD Hes. No: 3005800-8

YURTDIŞI SATIŞ FİYATLARI
Almanya: 7 DM Fransa: 24 FF
İngiltere: 3 £ İsviçre: 6 Fr.
Hollanda: 8 Fl.
Halkla İlişkiler ve Reklam
Uluslararası Yayıncılık
Tel: (0212) 292 83 78 - 79

ISSN 1301-6717

Sayın Muazzez İlmiye Çığ'a TDK'dan gelen yazı hakkında

Şubat 1999 tarihli *Bilim ve Ütopya* dergisinde Sumerolog Muazzez İlmiye Çığ'ın *Türk dilinin araştırılması* başlıklı yazısında geçen iki kitaptan birinin, *And the Whole Earth Was of One Language* adlı eserin, yazarı olarak bilgim dışında yapılmış olmakla beraber; Sayın Çığ'ın devletten ricalarını haklı buluyorum. Kendisini bu mevzulara olan büyük ilgisinden ve Türk dilinin geçmişinin incelenmesinde gösterdiği çabalarından dolayı kutlarım.

Sayın Muazzez Çığ'ın, birçokları gibi eserimin başlığında bir nüans olarak kullandığım "tek dil" tabirinden esinlenerek "Birçok dillerin Türk diline dayandığını kanıtlamaya çalıştığım" savının tam aksine, ben diğer dillerin, mesela Arapça ve Farsça'nın Sumerliler zamanında gelişmiş birer dil olarak mevcut olduklarını göstermekteyim. Sadece, eserimin 30-32. bölümlerinde, Sanskritçe, Eski Yunanca, Latince, Ermenice gibi diğer bazı dillerde Türkçe alıntı kelimelerin mevcudiyetini saptadım.

Türk dili üzerindeki çalışmalar hakkında yorumlar yapmak doğal olarak herkesin hakkıdır. Yalnız bunları bilimsel yöntemler dışına çıkmadan yapmak, yanlışları bizzat göstermek, düzeltmek veya aksini ispat etmek gerekir. Eski dillere ait yazıtların, bilhassa çivi yazılarının hece fonemleri, yani ses değerleri tam anlamı ile tespit edilmiş değildir. Dolayısıyla, bir dile ait her yeni yazıt çözüldükçe bu fonemlerde küçük modifikasyonların yapılması gerekmektedir. Yani, bir yazıtın transkripsiyonunda hata yapmak oldukça kolaydır. Mesela, Fenike-Arami Alfahesi'nde s-l-h okunan bir kelimenin transkripsiyonu Sulh, Sulhi, Selah/Salah, Selahi, Salih, İslah, Silah şeklinde yapılabilir ve hepsi de doğrudur. Yazıt adedi çoğaldıkça, hataları düzeltmek ve o oranda doğruyu yakalamak imkânı doğar. Önemli olan takip edilen metodolojinin sağlamlığıdır.

Son olarak şunu söylemeliyim ki Atatürk'ten sonra bilhassa Türk dilinin geçmişi üzerinde Sayın Çığ'ın arzu ettiği araştırmalar durmuş, ancak yabancı uzmanların genelde "Eski Türk uygarlıkları asla mevcut olmamıştır" gibi tezlere dayanan araştırmaları Türkiye'de sorgusuz kabul görmüştür. Ben bir boşluğu doldurmaya çalıştım. İncelediğim bir düzineyi aşan eski dillerin her birinin transkripsiyonunu, eksiksiz olarak ve de dilin mahiyetini ve ait olduğu asıl grubu çözerek yapabilecek pek az uzman filolog mevcuttur ve bunların çoğu da Türkçe bilmemektedirler. Dolayısıyla, iş büyük çapta Türk uzmanlarına düşmektedir. Bu araştırmalarda yeni neslin; genç, at gözlüklerinden arınmış kuşakların başarılı olacağına eminim. Ancak, Eski (Göktürkçe) ve Orta Türkçe'yi (*Divanı Lügat-it Türk*, vs) çok iyi bilen bir sürü dilcimizin de bu seferberliğe katılması gerekmektedir.

Selahi Diker

"Adnan Hocacılar"ın örgütü BAV ilk cezasını aldı

Bilim ve Ütopya dergisi yazarları arasında yer alan Prof. Dr. Aykut Kence, Prof. Dr. Yaman Örs, Prof. Dr. Işık Bökesoy, Prof. Dr. Dinçer Gülen, Dr. M. Serhat Özyar ve Dr. Ümit Sayın BAV aleyhine 8. 12. 1998 tarihinde ortak tazminat davası açmışlardı. Ankara Asliye 3. Hukuk Mahkemesi'nde görülen dava 26. 5. 1999 tarihinde BAV'ın her bir davacıya 400 milyon TL maddi tazminat ödemesi kararıyla sonuçlandı. (T. C. Ankara Asliye 3. Hukuk Mahkemesi'nde görülen davanın Esas No'su: 1998/820, Karar No'su: 1999/376).

Yukarıdaki isimlerin de içinde bulunduğu bir grup bilim insanı, son zamanlarda bazı dinci çevrelerin "bilimle bağdaşmayan kampanya, faaliyet ve açıklamaları"na karşı kamuoyunu gerçeklere uygun olarak bilgilendirmek ve aydınlatmak amacıyla "insanlığın ve diğer canlıların doğuşuyla ilgili olarak evrim kuramının temelleri ve gerekçelerine ilişkin" açıklamalarda bulunmuşlardı. Bu açıklamalar çok kısa süre içerisinde yoğun bir destek görmüş ve dergimizin başını çektiği çeşitli kanallar aracılığıyla Türkiye geneline yayılmıştı.

BAV adlı kuruluş ise çok sayıda başlık altında vakıf adına bildiriler ve bültenler yayımlayarak, davacı bilim insanlarının kişilik haklarına ağır ve haksız saldırılarda bulunmuş, baştan sona yalan ve iftira içeren sayfalar dolusu hakaretler etmiştir. Dahası, davacıların fotoğraflarını da yayımlayarak açıkça hedef göstermişlerdir. Ayrıca bu yayımlardan yola çıkan birçok dinci gazete, radyo ve televizyon kışkırtıcı yayınlarda bulunmuşlardır.

Etkinlik amacını "Türkiye'de bilim ve Aydınlanma hareketini ileriye götürmek ve geliştirmek" olarak tanımladığı için bu dinci çevrelerin korkulu rüyası haline gelen *Bilim ve Ütopya* imeccsi BAV'ın yayımlarına gereken yanıtları, okurlarımızın bildiği gibi, teker teker verdi. Mahkemenin bu kararıyla birlikte Yaratılışçılar'ın (yani şeriatçıların) yüzüne bir de adaletin şamarı inmiş oldu.

Bilim dünyası mı, resmi daire mi?

Sayın Muazzez İlmiye Çığ Hanımefendinin, Öntürkler ve Öntürkçe konusunda araştırma yapılması için ekipler kurdurulması gereğine işaret buyurdukları önerilerine TDK Başkanlığı'nca verilen yanıt *Bilim ve Ütopya* dergisinin 2 ve 3. sayfalarında Sumerolog Sayın M. İ. Çığ'ca aktarılıp işbu yanıt hakkında okurlar görüş bildirmeye çağrılmakla, konu hakkındaki görüşüm aşağıda maruzdur.

Giriş pek (hatta "pek" falan değil, düpedüz) resmi ifadeli oldu değil mi? Bir bilimsel konuyla ilgili kurumun yaklaşım tarzına böylesi uygun düşmekte de ondan böyle. Türk dili hakkında ileri sürülen ve birçok kitap yazılmak suretiyle kanıtlanmaya çalışılan ve önemini ise hiçkimsenin inkâr edemeyeceği tezleri incelemesi, bunlardan tamamen bağımsız olarak da konu hakkında bilimsel araştırma yapması umulan bir kurumun vermekten çekinmediği yanıta bakınız:

".... tabii olan usul, bu iddiaların ve kanıtların bildiri veya yayın olarak bilim dünyasına sunulması ve tepkilerin bilim dünyasından beklenmesidir. Çeşitli resmi kuruluşlara başvurularak görüş istemek bilim çevresinde alışılmış bir yol değildir. Yazarlar eserlerini ortaya koymuşlardır. Bilim dünyasından gelebilecek (belki de hiç gelmeyecek) tepkileri beklemek zorundadırlar."

11.08.1983 t.- 2876 sy. Yasa'nın 2. maddesi, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu'nun kurulma amacını şöyle koymuştur: "Atatürkçü düşünceyi, Atatürk ilke ve inkılaplarını, Türk kültürünü, Türk tarihini ve Türk dilini bilimsel yoldan araştırmak, tanıtmak, yaymak ve yayımlar yapmak amacıyla, ...Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu kurulmuştur."

Yasanın her yerinde bu kurumların bilimsel araştırma kurumları olarak kurulduğu yazılıdır, bunların bizzat yapmaları gereken görevleri budur. Yani yasalarına göre bu kurumlar "bilim dün-

Ege BÜT'den bir adım daha

Ege Üniversitesi Bilim ve Utopya Topluluğu etkinliklerine devam ediyor. Üniversitemizde yakaladığımız rüzgârı değerlendirerek, tüm engelleri aşarak yolumuza devam ediyoruz. Bir öğretim dönemini kapattığımız şu günlerde yaptığımız panellerle, çıkardığımız bültenlerle sesimizi duyurmaya çalışıyoruz. Peki EÜBÜT'ün konumu nedir? Her şeyden önce BÜT bir taraf konumundadır ve bir tutumu yansıtmaktadır. Bu tutum bir şeyler üretmeyi, iyi niyet i bir şeyler yapmayı amaç edinmiş, aydınlıktan yana olan öğrencilerin tutumudur. Ortaçağ zihniyetinden ve Şeriatçı bağnazlığın yer almadığı bir tutumdur ve BÜT bu sorumluluktan hareketle ortaya çıkmış bir öğrenci örgütüdür. Üniversite yönetiminin sosyal faaliyetler açısından yaptığı yetersiz girişimlerden dolayı, biz *Bilim ve Ütopya* gençliğinin üzerine hiç şüphesiz büyük görevler düşüyor. Bu yüzden alanlarımızda yaptığımız etkinlikleri artırarak gençliğin bilinçlenmesine, aydın ve özgür düşünmesine çalışıyoruz.

Bu öğretim döneminin başında yapmış olduğumuz "Evrim Kuramı" konulu panel ilk etkinliğimiz oldu. Bu yılki etkinliklerimiz bu panelle başladı. Panele konuşmacı olarak *Bilim ve Ütopya* yazarlarından Doç. Dr. Rennan Pekünlü, Prof. Dr. Necla Nişli ve Erol Akyol katıldı. Bu panel üniversitemizde hayli yankı uyandırdı. Panele üniversite öğrencilerinin katılımı oldukça yüksekti. Panelimiz, tam Ortaçağ gericilerinin Aydınlanma'ya yönelttiği saldırının yoğunlaştığı bir dönemde yapılmıştı. Bu gerici güçlerin büyük bir kampanya ile Evrim Kuramı'na saldırdığı bir zamanda, bu hareketlere bir cevap niteliğindeydi. Bu panelden sonra üye sayımızı artırarak prestij kazanmış olduk. Yeni üyelerimizle toplantılar yaparak bu konu üzerinde değerlendirmeler yaptık ve gelecekteki etkinliklerimiz üzerinde konuştuk. Bu değerlendirmelerin sonucunda öğrencilerin kendilerinin üreteceği bir bülten çıkarmayı kararlaştırdık. Böyle bir bülten topluluk bünyesinde geçen sene çıkmaya başlamıştı. Fakat sürekliliğini sağlayamamıştık. Geçen sene *Ütopya* adıyla yayımlanan bültenimizin bu dönem, *Çember* adı altında, öğretim dönemi boyunca her ay çıkarma kararı aldık ve hazırlıklarına başladık. Burada bültenimizden kısaca bahsetmek isteriz. Herşeyden önce bu bülten üniversite öğrencilerinin kendi ürettiklerini yayımladıkları ve öğretim üyelerinin de yazılarıyla desteklediklerı bir çalışmadır. Tüm mali problemlere karşın öğrencilerin kendi çabalarıyla oluşan bu bülten, topluluğun yayın organı olarak bahar döneminde çıkmıştır.

EÜBÜT etkinliklerine, üniversite genelinde yapılan bahar şenlikleri kapsamında da devam etti. Geleneksel olarak yapılan bu şenlikler erde kurduğumuz standımızda *Bilim ve Ütopya* dergisinin eski sayılarını sattık ve kendi bültenimizi tanıttık. Yaptığımız bu çalışma gerçekten ilgi gördü ve bizi daha çok umutlandırdı.

Bahar şenliklerini takip eden hafta ise, özellikle NATO'nun ve ABD'nin Yugoslavya'ya yaptığı saldırının yoğunlaştığı bir dönemde "Yeni Dünya Düzeni ve Bağımsızlık" adı altında bir panel gerçekleştirdik. Bu paneli Atatürkçü Düşünce Topluluğu Girişimi ve Genç Kimya Topluluğu ile ortak yaptık. Panelistlerimiz Av. Ceyhan Mumcu, E. Deniz Binbaşı gazetici yazar Erol Bilbilik, ADD İzmir Şube Başkanı Metin Aydoğan idi. Panelde son gelişmenin ışığında emperyalizm, Türkiye'de Yeni Dünya Düzeni tartışıldı. Yaptığımız değerlendirmede panelimizin amacına ulaştığı görüşüne vardık.

Bir öğretim dönemine veda ederken, bültenimizin ikinci sayısını çıkarıyoruz. Gelecek sene daha çok üye yaparak, faaliyetlerimizi yürüterek devam etmek istiyoruz. Dostlukla kalın.

EÜBÜT irtibat için: Köksal Saygı
0542 593 64 78
0232 351 28 95
Faks: 0232 486 05 01

EÜBÜT, ilk sayısı Mayıs ayında çıkan *Çember* isimli bir bülten yayımlıyor. *Çember* yayın hayatına yeni başladı, ancak kendisini gerçekten okutuyor. Sanırız şimdiden üniversite bünyesinde 600'e yakın satmasının nedeni de bu. İlk sayısında **Yabancılaşmanı kır, çembere katıl** başlığıyla çıkan derginin içi de oldukça doyurucu. Felsefeden biyolojiye, foklordan şiire kadar birçok makale var. Her birinin yazarı bölüm öğrencileri olmasına rağmen, makalelerin düzeyi oldukça başarılı. İlk sayıda ayrıca EÜ Tıp Fakültesi öğretim üyesi Dr. Murat Argon'un *Bilim Nedir?* başlıklı makalesi de, genç kuşaklar için oldukça öğretici.

yası"ndandır, bilimsel araştırma kurumlarıdır, "resmi daire" değil.

Ama gerçek durumun böyle olmadığı bizzat kurumların kendisi tarafından da kabul ve tasdik edilmektedir. Kurum kendisini bilimsel kurum saymıyor, kendisinden araştırma yapması istenmesini de "resmi kuruluşlardan görüş istenmesi" addediyor! Kara mizaha bakınız.

Görevini yapmayan kurumlar niçin kaldırılmıyor? Çünkü bu bir 12 Eylül yasası da ondan. Bizler de safiyane, Öntürkler konusunda araştırma yapılmasını ve ne gerçek varsa ortaya konmasını, bu kurumlardan umuyoruz. Şairin dediği gibi "Bilemem eyleyecek hande midir, girye midir?!"

Av. Murat Bülent Hattatoğlu

Ders: Edebiyat Konu: Günlük yaşam ütopyaları

Öğrencilerine, kompozisyon ödevi olarak "Günlük yaşam ütopyaları" yazmalarını söyleyen Bornova Anadolu Lisesi edebiyat öğretmeni Fatma Yalçın, 9-İ sınıfı öğrencilerinden Erda Yılmaz'ın ödevini bize göndermiş, biz de okurlarımıza sunuyoruz:

"Gelecekte dünya düzeni ve şekli nasıl olur bilemem ama; o zamanlarda yaşama şansım olursa eşiklikçi, insan haklarına saygılı ve emeğin hakkının verildiği bir dünyada yaşamak isterim.

Dünyada barışın sağlanmasını isterim. Bunun için de global bloklaşmanın kaldırılıp, insanların paraya önem vermemesi gerekir. Ayrıca dünya barışı için askeri güce yapılan yatırımın gittikçe sıfırlanması gerekir. Devletler bencilce siyasetlerinden vazgeçmelidirler.

Devletler arasında özgürlükçü demokrasinin veya insan haklarına, düşünce özgürlüğüne ve emeğe önem veren herhangi bir yönetim biçiminin yaygın olmasını isterim.

Betonlaşmanın sona ermesini ve insanların bu betonlar arasında sıkışıp kalmamasını isterim.

Habitatların korunmasına özen gösterilmesini ve doğal yaşamın korunmasını isterim.

Ayrıca daha aydın insanlar yetişmesini isterim. Hakkını arayan, emeğinin karşılığını devamlı alabilen, örgütlenme bilincine sahip, özgürlükçü ve akılcı insanların olmasını isterim.

Bütün bunların gerçekleşmesi için devletlerin gençlere köstek olmayı bırakıp, onlara yardımcı olmaları gerekir. Aydın kişiler yok edilmemelidir.

Ancak böyle olursa gelişme beklerim. Çok beklerim.

Erda Yılmaz/Bornova Anadolu Lisesi

Halûk Tarcan'ın yazısındaki bir çelişki

Sayın Halûk Tarcan'ın görüşleri ile ilgili tartışmalara girmek istemiyorum. Çünkü benim uzmanlık ve ilgi alanım dışında kalıyor. Ancak Mayıs 1998 tarihli *Bilim ve Ütopya*'da yer alan *Bilinmeyen ya da bilinmek istenmeyen Ön-Türk Uygarlığı* başlıklı yazısında bir jeomorfolog olarak kabul edemeyeceğim hatalar var.

Halûk Tarcan, 150 milyon yıl önce var olan Mongol/Okhost Okyanusu'ndan söz etmekte ve isimden yola çıkarak bunun Türkçe olduğunu söylemektedir. Jeoloji bilimi dışından olanlara fazla bir şey ifade etmemekle beraber, burada büyük bir çelişki vardır. Çünkü evrim sürecinde ilk insansıların (hominidlerin) ortaya çıkışları ancak 3-4 milyon yıl öncesine tarihlenmektedir. 150 milyon yıl önce (Jura devrinde) var olan okyanusların bir kısmı, daha insanlar ortaya çıkmadan ya yok olmuşlar ya da genişlemiş veya daralmışlardır. Günümüzde, jeolojik kanıtlara dayanılarak ortaya çıkarılan okyanusun ismi de bilim insanları tarafından verilmiştir; yani bu okyanusu 150 milyon yıl önce gören insan türü canlı yoktur. Bu okyanusu gören dinozorlar da 65 milyon yıl önce yok olmuştur.

Yrd. Doç. Dr. Hakan Yiğitbaşıoğlu / Ankara Ünv. DTCF Fiziki Coğrafya Ana Bilim Dalı

Teknoloji Büyük Ödülü Arçelik'in

TÜBİTAK, TTGV ve TÜSİAD tarafından ikincisi düzenlenen Teknoloji Kongresi'nde, Teknoloji Büyük Ödülü bu sene yine Arçelik'e verildi. Arçelik, Araştırma Geliştirme Merkezi'nin dünya çapındaki buluşu MQM (Motor Hata Tanılama Sistemi/ Motor Quality Monitor) ile ödül kazandı.

MQM-Motor Hata Tanılama Sistemi, ev aletlerinin önemli bir parçası olan elektrik motorlarının kalitesinin kontrolüne ve üretim hatalarının tanılanmasına yönelik bir araştırma projesinde geliştirilen yeni bir teknolojinin ürünü.

MQM-Motor Hata Tanılama Sistemi'nin temelinde Deneysel Modelleme Temelli Hata Tanılama yöntemi var. Prof. Dr. Ahmet Duyar ve çalışma arkadaşları tarafından 1990'lı yılların başlarında geliştirilmiş ve litarütere geçmiş özgün bir yöntem olan Deneysel Modelleme Hata Tanılama Teknolojisi'nin, 1993 yılında helikopter motorlarında, 1994 yılında da uzay mekiği ana motorunda oluşabilecek valf hatalarının öngörülmesinde kullanılabileceği gösterilmiş. Deneysel Modelleme Temelli Hata Tanılama yönteminin elektrik motorlarına dünyada bugüne kadar yapılan ilk uygulaması olan MQM-Motor Hata Tanılama Sistemi, teknik açıdan tekil özellikleri ile dünyada ilk kez kullanılmakta olan özgün bir kalite güvence sistemi ve ürünü. MQM-Motor Hata Tanılama Sistemi, 6 saniye içerisinde hatalı motoru ve hata kaynağını tespit ediyor.

Beyin Dinamiği Multidisipliner Lisansüstü Yaz Okulu

TÜBİTAK Beyin Dinamiği Multidisipliner Çalışma Grubu faaliyetleri kapsamında düzenlenmekte olan Beyin Dinamiği Multidisipliner Lisansüstü Yaz Okulu: Nörofizyoloji ve Kognitif Süreçlerde Entegrasyon, **19-30 Temmuz 1999** tarihlerinde **Dicle Üniversitesi**'nin (Diyarbakır) işbirliğiyle yapılacaktır.

Yaz Okulu'nun temel amacı; beyin dinamiği ve kognitif süreçler alanlarındaki bilginin, farklı bilim alanlarının görüş açısından öğretilmesi ve multidisipliner bir alanda çalışma yeteneğinin kazandırılmasıdır. İkinci amaç, ortak araştırmaların planlanabileceği ortamların sağlanması; multidisipliner yaklaşım ve disiplinlerarası kaynaşmada sinerji yaratarak Türkiye'nin beyin araştırmaları alanındaki araştırma potansiyel ve etkinliğinin gelişmesine katkıda bulunulmasıdır. Bu amaç doğrultusunda, Yaz Okulu'nda kapsanan bilim alanları biyofizik, nörofizyoloji, nöroradyoloji, nöroşirurji, nöroloji, psikiyatri, nöropsikoloji, deneysel psikoloji, istatistik, elektrik ve elektronik mühendisliği, bilgisayar mühendisliği ve bilim felsefesi olmak üzere geniş bir yelpaze üzerinde yer almıştır. Üçüncü amaç ise, uygulama alanlarında çalışan kursiyerlere, günlük işlemlerinde kullanabilecekleri bilgi ve tekniklerin öğretilmesidir.

Yaz Okulu lisans derecesini almış olan her düzeyden kişiye açıktır. Daha ayrıntılı bilgi için şu web sayfasını inceleyebilirsiniz:
www. erplab.hacettepe.edu.tr

Bilim ve Ütopya Ciltleri

Bilim ve Ütopya, 60 sayılık birikimini 9 cilt halinde okurlarına sunuyor

Bu Bilim Hazinesi kütüphanenize yakışır

Her bir cilt 6 milyon TL. 9 cilt toplam 54 milyon TL.
Yurtdışı için bir cilt 100 DM'dir.
Ciltlerden edinmek isteyen okurlarımız, bedelini aşağıdaki hesap numaralarına yatırarak, banka dekontunu posta veya faks yoluyla dergi merkezimize ulaştırdıklarında ciltler adreslerine gönderilecektir.

1. cilt 1 - 10. sayıları içeriyor *
2. cilt 11 - 18. sayıları içeriyor
3. cilt 19 - 24. sayıları içeriyor
4. cilt 25 - 30. sayıları içeriyor
5. cilt 31 - 38. sayıları içeriyor
6. cilt 39 - 42. sayıları içeriyor
7. cilt 43 - 48. sayıları içeriyor
8. cilt 49 - 54. sayıları içeriyor
9. cilt 55 - 60. sayıları içeriyor

* Bu cilde giren dergiler elimizde kalmadığı için yeniden siyah beyaz olarak basılmıştır. Diğer ciltler orijinal dergilerden yapılmıştır.

Yurtiçi bedelleri için
Ozan Yazıcıoğlu İş Bankası Beyoğlu Şubesi 1011 1452390
Yurtdışı bedelleri için
Ozan Yazıcıoğlu İş Bankası Beyoğlu Şubesi 1011 3209189

Bilgi ve sipariş için: Ozan Yazıcıoğlu
Tel - faks: (0212) 292 96 43 - 44 - 45

Bilim ve Ütopya Araştırma Merkezi kuruluyor

İstanbul, Ankara ve İzmir'de dergimiz yazarları ve dostları ile yaptığımız toplantılarda, ilk olarak İstanbul'da Bilim ve Ütopya Araştırma Merkezi'ni geciktirmeden kurma kararı aldık. Bu karar hızla hayata geçiriliyor.

Bilindiği gibi iki yılı aşkın bir süredir Bilim ve Ütopya Vakfı'nı kurmaya çalışıyoruz. Bu süre içinde iki girişimimiz oldu; ikisi de çeşitli engellerle karşılaştı. İlk başvurumuz "sermayenin öngörülen faaliyetlere yetmeyeceği" gerekçesiyle reddedilmişti. İkinci başvuru ise "amacın net olmadığı" bahanesiyle engellenmeye çalışılıyor. Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün bu çerçevedeki mütalaasını kabul eden mahkeme, başvurumuzu reddetme yönünde karar aldı. Şu anda Yargıtay'a başvurmuş durumdayız. Yargıtay'ın mahkeme kararını lehimize bozacağını umuyoruz.

Bu süre zarfında boş durmadık. *Bilim ve Ütopya* dergisini teknik ve içerik açısından daha kaliteli bir hale getirmenin yanı sıra, Vakıf ile yapmayı düşündüğümüz etkinliklerin bir kısmını gerçekleştirmeye çalıştık. 20'den fazla kentimizde okur toplantıları ve konferanslar yaptık. Özellikle üç büyük kentte, dinci gericiliğe karşı en önemli mücadele konularından biri olan Evrim Kuramı hakkında paneller ve konferanslar gerçekleştirdik. İstanbul'da değerli öğretim üyelerinin ders verdiği bir Evrim Kuramı Kursu düzenledik. Bu yaz üçüncüsünü gerçekleştireceğimiz Bilim ve Ütopya Tatil Kampı ile, okurlarımızın tatillerinde hem dinlenmesini hem de bilimsel-kültürel faaliyetlerde bulunmasını sağlamaya çalıştık. Fakat bunlar yeterli değildir. Kurumlaşma ihtiyacı, içinde yaşadığımız dönemi de gözönüne alırsak, kendini her zamankinden daha fazla dayatmaktadır.

Bu nedenle, Haziran ayı içinde İstanbul, Ankara ve İzmir'de, vakıf kuruculuğumuzun, yazarlarımızın ve dostlarımızın katıldığı üç geniş toplantıda kurumlaşma sorunlarını tartıştık. Değişik modellerin gündeme getirildiği ve tartışıldığı toplantılarda, üzerinde anlaştığımız kurumlaşma modeli şöyledir:

1) Vakıf'ta direteceğiz. Verdiğimiz hukuki mücadelenin yanı sıra, konuyu kamuoyunun gündemine de getireceğiz. Şeriatçı vakıfların cirit attığı ve toplumu ağ gibi sardığı bir ortamda, ülkenin en değerli bilim ve düşün insanlarının bilimi savunmak ve Türkiye Aydınlanmasına katkıda bulunmak amacıyla bir araya gelme çabasının engellenmesini teşhir edeceğiz. Vakfımızı söküp alacağız. Oybirliğiyle aldığımız birinci karar budur.

2) Hiç geciktirmeden, ilk olarak İstanbul'da **Bilim ve Ütopya Araştırma Merkezi**'ni kuracağız. Bu merkez, Türkiye çapında etkinlikte bulunacaktır.

Bilim ve Ütopya Araştırma Merkezi'nin kuruluş amacı ve gerekçesi, Vakfı kurmaya çalışırken tespit ettiğimiz hedeflerden farklı değil. Vakıf ile hedeflediğimiz çoğu etkinliği, Araştırma Merkezi ile de gerçekleştireceğiz. Merkez; bilimsel düşüncenin toplum içinde yaygınlık kazanmasına, ülkemiz biliminin, bilim kurumlarının gelişmesine, toplumcu bilim politikalarının oluşturulmasına, ulusal ve demokratik bir kültürün geliştirilmesine katkıda bulunmayı amaçlayacak. Bilim düşmanlarıyla mücadele eden bir Aydınlanma kurumu olacak. Bilim ve Ütopya Araştırma Merkezi'nin kuruluş gerekçesini, net bir metin halinde en kısa zamanda yayımlayacak ve kamuoyuna duyuracağız.

***

Bilim ve Ütopya Araştırma Merkezi'nin yeri hazırdır. Dergi merkezimizin de bulunduğu dört katlı binanın üst katını Araştırma Merkezi'ne ayırdık. İki ay içinde, bu katın bir araştırma merkezinin çalışmasına uygun biçimde donanımını gerçekleştireceğiz. Bu noktada tüm okurlarımızın ve dostlarımızın katkılarını bekliyoruz. Bu amaçla bir **destek aboneliği** kampanyası açmış bulunuyoruz. Bu kampanyayı, özellikle üç büyük kentte *Bilim ve Ütopya* ekipleri bizzat örgütleyecekler.

Bilim ve Ütopya Araştırma Merkezi'nin bir **Danışma Kurulu** olacaktır. Çoğu, dergimizin de yazarı olan, ülkemizin Aydınlanma'dan ve emekten yana bilim ve düşün insanları, araştırmacıları, aydınları bu Danışma Kurulu'nu oluşturacaklar. Oluşturmaya da başladılar; bu sayımızda Danışma Kurulu'muzun ilk üyelerini ilan ediyoruz. Bu isimler kısa zamanda ulaşabildiklerimizdir, kurulun üyeleri daha da artacaktır. Danışma Kurulu üç-dört ayda bir toplanarak, Araştırma Merkezi'nin çalışmalarını değerlendirecek ve genel yönelimini tartışarak karar altına alacak.

Bilim ve Ütopya Araştırma Merkezi'nin bir **İcra Kurulu** olacaktır. Bu kurul, Danışma Kurulu'nun çizdiği yönelimi pratikte hayata geçirecek, Araştırma Merkezi'nin tüm faaliyetini fiilen yürütecek ve yönetecektir. İcra Kurulu'nu, Danışma Kurulu üyelerimize danışarak oluşturacağız.

***

Toplantılarda gelen öneriler doğrultusunda, Merkez'in temel etkinlik alanlarını şimdilik şöyle sıralayabiliriz:

1) **Bildiriler**: Merkez; ülkemiz açısından can alıcı konularda, bilimin ve Aydınlanma'nın güncel olarak savunulmasını gerektiren konularda, en üst düzey uzmanlardan oluşan komisyonlar kurarak net bir tavır ve bu tavrın bilimsel gerekçesini oluşturacak, sonuçları bildiriler halinde kamuoyuna açıklayacaktır (örneğin Evrim Kuramı'na yönelik gerici saldırıya karşı bilimin yanıtı veya NATO konseptine karşı tavır gibi).

2) **Araştırma grupları**: Merkez, kendi tespit ettiği veya gelen önerileri değerlendirerek karar verdiği konularda araştırma ve inceleme yapacak, bu amaçla gruplar oluşturacaktır. Bu gruplar, özel bir konuda araştırma sonuçlanana kadar sürebileceği gibi, genel alanlarda sürekli etkinlik gösteren kurumlara da dönüştürülebilir (örneğin Kadın Araştırmaları Grubu, Dinler Tarihi Araştırmaları Grubu gibi). Merkez, bazı dost kurumlar için talep ettikleri konularda araştırma yapabilir. Yapılan tüm araştırmaların sonuçlarının çeşitli biçimlerde (dergide makale veya broşür, kitap olarak) yayımlanmasına çalışılacaktır.

3) **Bilimsel eğitim**: Merkez, tespit ettiği konularda sürekli kurslar açacaktır. Evrim Kuramı Kursu önemli bir deneyim olmuştur. Özellikle gençlere yönelik olan kurslarda, konunun üst düzeyde uzmanları ders verecektir. Bu kurslar ülke-

Bilim ve Ütopya Araştırma Merkezi Danışma Kurulu ilk üyeleri

(Soyadı alfabetik sıra ile)

Prof. Dr. Ertuğrul Acun (İÜ Orman Fak. Orman Hukuku Anabilim Dalı Başkanı, TMMOB Orman Müh. Odası İstanbul Şubesi Eski Başkanı), **Onur Akdoğu** (Müzikolog. Ege Ünv. Güzel Sanatlar Fak. öğretim üyesi), **Prof. Dr. Mehmet Can Akyolcu** (İÜ Cerrahpaşa Tıp Fak. Biyofizik Anabilim Dalı öğretim üyesi), **Prof. Dr. Sina Akşin** (AÜ SBF öğretim üyesi), **Yatağanoğlu Alimcan** (Araştırmacı, yazar), **Prof. Dr. Berna Alpagut** (Hatay Mustafa Kemal Ünv. Eğitim Fak. Dekanı), **Prof. Dr. Şafak Alpay** (ODTÜ Matematik Bölümü öğretim üyesi), **Dr. Mehmet Altınok** (Tıp doktoru, Ankara Onkoloji Hastanesi), **Prof. Dr. Mustafa Altıntaş** (Sivas Cumhuriyet Ünv. İktisat Fak. Dekanı), **Prof. Dr. Ergin Arıoğlu** (TMMOB Maden Müh. Odası İst. Şubesi Başkanı), **Haşmet Atahan** (68'liler Birliği Vakfı Başkanı), **Dr. Tuğrul Atasoy** (Tıp doktoru), **Prof. Dr. Erendiz Atasü** (Yazar), **Prof. Dr. Toktamış Ateş** (İÜ ve Bilgi Ünv. öğretim üyesi, iktisatçı, yazar), **Doç. Dr. Ali Nahit Babaoğlu** (Ruh ve sinir hastalıkları uzmanı, yazar), **Kürşat Başdemir** (Araştırmacı, yazar), **Bedri Baykam** (Ressam, yazar), **Erol Bilbilik** (Emekli deniz binbaşı, araştırmacı, yazar), **Doç. Dr. Can Bilgin** (ODTÜ Biyoloji Bölümü öğretim üyesi), **Nejat Birdoğan** (Araştırmacı, yazar), **Prof. Dr. Atilla Bozkurt** (HÜ Tıp Fak. Farmakoloji Anabilim Dalı öğretim üyesi), **Prof. Dr. Işık Bökesoy** (AÜ Tıp Fak. Tıbbi Genetik Anabilim Dalı öğretim üyesi), **Özcan Buze** (Araştırmacı, yazar), **Tevfik Çavdar** (İktisatçı, yazar), **Muazzez İlmiye Çığ** (Sumerolog, yazar), **Prof. Dr. Necati Dedeoğlu** (Akdeniz Ünv. Halk Sağlığı Bölümü öğretim üyesi), **Zeki İlker Doğan** (Bilgisayar uzmanı), **Prof. Dr. Emre Dölen** (Marmara Ünv. Analitik Kimya Bölümü öğretim üyesi), **Prof. Dr. İsmail Duman** (İTÜ Metalurji Müh. Bölümü öğretim üyesi), **Savaş Emek** (SOS Akdeniz Derneği temsilcisi, Ağaçkakan Dergisi Yönetmeni), **Doç. Dr. Ercan Enç** (Gazi Ünv. İktisat Bölümü öğretim üyesi), **Dr. Ömer Erdemli** (Tıp doktoru), **Ünal Erdoğan** (Elektrik yüksek mühendisi, TMMOB Elektrik Müh. Odası Eski Başkanı), **Muzaffer İlhan Erdost** (Araştırmacı, yazar), **Prof. Dr. Nevzat Eren** (HÜ Tıp Fak. Halk Sağlığı Anabilim Dalı öğretim üyesi), **Fikret Ersezer** (İnşaat mühendisi), **Prof. Dr. Melih Ersoy** (ODTÜ Mimarlık Fak. Şehir ve Bölge Planlama Bölümü öğretim üyesi), **Prof. Dr. Güngör Evren** (İTÜ İnşaat Fak. Ulaştırma Bölümü öğretim üyesi), **Mustafa Gazalcı** (Eğit-Der Genel Başkanı), **Nezih Gençler** (Kuvayı Milliye Dergisi Sahibi ve Yazışleri Müdürü), **Prof. Dr. Hikmet Gökalp** (Emekli sosyoloji ve ekonomi öğretim üyesi), **Doç. Dr. Çetin Göksu** (ODTÜ Mimarlık Fak. Şehir ve Bölge Planlama Bölümü öğretim üyesi), **Doç. Dr. Fatih Gümüş** (Emekli öğretim üyesi, yazar), **Firdevs Gümüşoğlu** (Araştırmacı, yazar), **Şükrü Günbulut** (Araştırmacı, yazar), **Cengiz Gündoğdu** (İnsancıl Dergisi Genel Yayın Yönetmeni), **Kağan Güner** (Ressam, yazar), **Vehbi Hacıkadiroğlu** (Felsefeci, yazar), **Prof. Dr. Tahir Hatipoğlu** (Gazi Ünv. Tıp Fak. Anatomi Bölümü öğretim üyesi), **Ender Helvacıoğlu** (Bilim ve Ütopya Dergisi Yayın Yönetmeni), **Prof. Dr. Metin Hotinli** (İÜ Fen Fak. Astronomi ve Uzay Bilimleri Bölümü emekli öğretim üyesi), **Prof. Dr. Alpaslan Işıklı** (AÜ SBF öğretim üyesi), **Turhan İçli** (Körler Federasyonu Başkanı), **Rasih Nuri İleri** (Araştırmacı, yazar), **Attila İlhan** (Araştırmacı, yazar, şair), **Doç. Dr. Cem İlnem** (Psikiyatr), **Ferit İlsever** (Aydınlık Dergisi Genel Yayın Yönetmeni, yazar), **Prof. Dr. Ahmet İnam** (ODTÜ Felsefe Bölümü Başkanı), **Arslan Başer Kafaoğlu** (İktisatçı, yazar), **Türksen Başer Kafaoğlu** (Ekoloji uzmanı), **İsmet Kemal Karadayı** (Emekli savcı, yazar, şair), **Dr. Hüseyin Karakuş** (Tıp doktoru, yazar), **Veli Karaöz** (Evrim Yayınevi sahibi), **Doç. Dr. Zafer Kars** (Beyin cerrahı, yazar), **Prof. Dr. Nejat Kaymaz** (Akdeniz Ünv. öğretim üyesi), **Şakir Keçeli** (Avukat, yazar), **Prof. Dr. Aykut Kence** (ODTÜ Biyoloji Bölümü öğretim üyesi), **Doç. Dr. Meral Kence** (ODTÜ Biyoloji Bölümü öğretim üyesi), **Doç. Dr. Çağatay Keskinok** (ODTÜ Mimarlık Fak. Şehir ve Bölge Planlama Bölümü öğretim üyesi), **Prof. Dr. Semih Koray** (Bilkent Ünv. Ekonomi Bölümü öğretim üyesi, matematikçi), **Bülent Köse** (Bilim ve Ütopya Dergisi İstanbul çalışanı), **Prof. Dr. Onur Bilge Kula** (Mersin Ünv. Fen Edebiyat Fak. Dekanı), **Uğur Murat Leloğlu** (Elektronik yüksek mühendisi, TÜBİTAK), **Ceyhan Mumcu** (Avukat), **Prof. Dr. Ali Nesin** (Bilgi Üniversitesi Matematik Bölümü öğretim üyesi), **Burhan Oğuz** (Araştırmacı-yazar), **Prof. Dr. Eren Omay** (İTÜ İnşaat Fak. öğretim üyesi), **Prof. Dr. Leziz Onaran** (Emekli öğretim üyesi, NÜSHED Başkanı), **Prof. Dr. Baskın Oran** (Araştırmacı, yazar), **İsmet Öğütücü** (Kaynak Yayınları sahibi), **Erkan Önsel** (İst. Eczacı Odası Başkanı), **Prof. Dr. Yaman Örs** (AÜ Tıp Fak. Deontoloji Anabilim Dalı Başkanı), **Sezen Öz** (Avukat, emekli hakim), **Doç. Dr. Neşe Özgen** (Ege Ünv. öğretim üyesi, sosyolog), **Dr. Serhat Özyar** (ODTÜ Elektrik Müh. Bölümü öğretim üyesi, Bilim ve Ütopya Dergisi Ankara Temsilcisi), **Dr. Doğu Perinçek** (Araştırmacı, yazar), **Birgül Piyal** (AÜ Sağlık Eğitimi Fak. öğretim üyesi), **Dr. Bülent Piyal** (Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı'nda uzman), **Zeki Sarıhan** (Öğretmen Dünyası Dergisi Genel Yayın Yönetmeni, yazar), **Dr. Hakan Seçkin** (Beyin cerrahı), **Prof. Dr. Oktay Sinanoğlu** (Yıldız Teknik Ünv. Kimya Bölümü öğretim üyesi), **Işık Soner** (Araştırmacı, yazar), **Dr. Ömer Sökmen** (Beyin cerrahı, Ankara Onkoloji Hastanesi), **Selma Sökmen** (Yüksek mimar), **Prof. Dr. Sinan Sönmez** (AÜ SBF öğretim üyesi), **Halim Spatar** (Araştırmacı, yazar), **Doç. Dr. Alâeddin Şenel** (AÜ SBF öğretim üyesi), **Yard. Doç. Dr. Füsun Limboz Tektunalı** (İÜ Fen Fak. Astronomi ve Uzay Bilimleri Bölümü öğretim üyesi), **Prof. Dr. Zeki Tez** (Dicle Ünv. Fen Edebiyat Fakültesi Kimya Bölümü öğretim üyesi), **Afşar Timuçin** (Felsefeci, yazar), **Doç. Dr. Numan Tuna** (ODTÜ Mimarlık Fak. öğretim üyesi), **Sinan Vargı** (Tüketici uzmanı, yazar), **Fevziye Yalçın** (Öğretmen, kimyager, Bilim ve Ütopya Dergisi Ankara çalışanı), **Prof. Dr. Korkut Yaltkaya** (Akdeniz Ünv. Tıp Fakültesi Nöroloji Anabilim Dalı Başkanı), **Prof. Dr. Tolga Yarman** (Nükleer fizikçi, yazar), **Prof. Dr. Cemal Yıldırım** (ODTÜ Felsefe Bölümü emekli öğretim üyesi), **Dr. Kürşat Yıldız** (Tıp doktoru, İst. Tabip Odası Yönetim Kurulu üyesi), **Dr. Veysel Yıldız** (Tıp doktoru, Türkiye Briç Takımı kaptanı)

nin her yöresinde düzenlenebilir. Deyim yerindeyse, Araştırma Merkezi sürekli bir üniversite gibi çalışacaktır. Merkez ayrıca, dost kurumlardan talep gelirse, onlar için eğitim programları hazırlayabilir, eğitimci yollayabilir veya onların tüm eğitim faaliyetini üstlenebilir.

4) **Halka açık aydınlatıcı etkinlikler:** Merkez, kendisi veya bazı kurumlarla ortaklaşa, halka açık her türlü toplantı, konferans, panel, açık oturum, forum, sempozyum, kurultay, vb. etkinlikler gerçekleştirecektir. Anadolu'ya bilim tumeleri düzenleyecektir.

5) **Yayın:** Merkez, çeşitli alanlarda dergi ve bülten çıkarabilir. Mevcut yayınevleriyle anlaşarak (veya kendisi yayınevi kurarak) kitap basabilir. Çeşitli radyo ve TV kuruluşlarına bilimsel programlar hazırlayabilir. Internet olanaklarından faydalanabilir.

Kapak dosyası hakkında

İslam peygamberi, ancak din dışı bir bakış açısıyla, bilimsel yöntemlerle, doğru olarak ele alınabilir ve değerlendirilebilir. Her tarihî olgu ve süreç gibi Hz. Muhammed ve İslamiyet'in doğuşu da, toplumbilimin, tarihin konusudur; metafizik inançların ve dogmaların değil.

Bu sayımızın kapak dosyası Hz. Muhammed. Dosyamızın ana fikri şudur: İslam Peygamberi, ancak din dışı bir bakış açısıyla, bilimsel yöntemlerle, doğru olarak ele alınabilir ve değerlendirilebilir. Her tarihî kişilik, olgu ve süreç gibi Hz. Muhammed ve İslamiyet'in doğuşu da, toplumbilimin, tarihin konusudur; metafizik inançların ve dogmaların değil.

Doğaüstü bir yaratıcının varlığına, evrenin ve tüm canlıların bu varlık tarafından yaratıldığına, Muhammed'in Allah'ın elçisi olduğuna, *Kur'an*'ın Allah tarafından Muhammed'e indirildiğine inanıldığı zaman, fazladan bir bilimsel kanıtlamaya ve fikir yürütmeye ihtiyaç yoktur. Tartışma, başlamadan bitmiştir. Muhammed'in hangi toplumsal koşulların ürünü olduğu, İslamiyet'in hangi toplumsal ihtiyaçlara yanıt verdiği, tarihi ve toplumu ilerletip ilerletmediği, Muhammed'in tarih içindeki rolünün ne olduğu, vb. sorular gereksizdir, hatta "zındıklık"tır. Dinin kapalı devresi içinde kalan şeriatçı -bırakın bu sorulara gerçekçi yanıtlar vermeyi- bu soruları soramadığı için, savunduğunu söylediği düşünceyi ve bu düşüncenin yaratıcısını bilimsel olarak değerlendiremez. Bu sorulara ancak, sözkonusu kapalı devrenin dışına çıkıldığında, konu bir toplumbilim malzemesi olarak ele alındığında yanıt verilebilir. Bu bilimsel bir tartışma yapmak için gerek şarttır.

İkinci bir noktayı daha vurgulamak gerekiyor. Hz. Muhammed'in önderlik ettiği hareket ve bu hareketin ideolojisi, ortaya çıktığı 6.-7. yüzyıl Arabistanı'nın koşullarında tarihi ilerleten devrimci bir rol oynamış olsa da, günümüz ilericileri için bir esin kaynağı olabilir mi? Bu soruya çok net bir yanıt verebiliriz: Hayır. Gerek dünya gerekse Türkiye'nin yakın tarihi aslında bu soruya pratikte yanıt vermiştir. Ülkemizin 100 yıllık demokratik atılım süreci ve en önemlisi Cumhuriyet devrimlerinin esin kaynaklarına baktığımızda, Fransız Devrimi'ni ve Ekim Devrimi'ni tespit edebiliyoruz. Muhammed'in bayrağını taşıdıklarını iddia edenler ise, bu demokratik atılımların tam karşısında yer alıyorlar ve hedefi durumundalar. Bırakın görece gelişmiş ve Ortaçağ'ı büyük ölçüde geride bırakmış bir ülke olan Türkiye'yi, bize göre daha geride olan ülkelerde de Muhammed'in bayrağını sallayanlar en gerici kesimi oluşturdukları gibi, bu ülkeleri acımasızca sömüren dünya emperyalist sisteminin de işbirlikçisi durumundalar. İran, Cezayir ve Afganistan (ve tabii Türkiye) bunun güncel örnekleridir. Bazı Ortadoğu ve Kuzey Afrika ülkelerinde, ilericilik, hatta Sosyalizm ile İslami düşünceyi birleştirmeye çalışan akımların hazin sonları biliniyor. Bunun nedeni, Muhammed'in ve İslam düşüncesinin temsil ettiği üretim ilişkilerinin artık çok gerilerde kalması ve günümüz toplumlarının ihtiyacına yanıt verecek bir potansiyelinin bulunmamasıdır. Kabile toplumundan devletli topluma geçişin Arap versiyonunu oluşturan (bu anlamda 6. yüzyıl Arabistan'ında ilerici bir rol oynayan) Muhammed hareketi, büyük bir feodal imparatorluğun kurulmasına yol açmış, zamanında insanlık hazinesine önemli katkılar da yapmış, ama her üretim biçimi gibi miadını doldurmuş, gericileşmiş ve giderek tarihin akışına ayak bağı olmaya başlamıştır. Bu sistem ve ideolojisi, ömrünü yüzyıllar önce tamamlamıştır. Kalıntılarıyla uğraşıyor olmamız, bu gerçeği değiştirmez.

Bu iki noktayı net olarak tespit ettikten sonra, bir tarihî kişilik olarak Muhammed'i ve bir tarihî süreç olarak önderlik ettiği hareketi, bilimin ışığında analiz edebiliriz. Kapak dosyamızda bunu yapmaya çalıştık. Dosyamız akademik bir toplumbilim araştırması olarak görülebilir, ama güncel politik bir yönü de vardır. Muhammed, günümüz şeriatçılarının eline yakışmıyor (nasıl ki; Atatürk Evren'lerin, Robespierre emperyalistlerin eline yakışmıyorsa). Onların elinden bu silahlarını bile almalıyız. Ve bunu ancak -başta da vurguladığımız gibi- dinsel düşünceyi tamamen aşmış ve kalıntılarına karşı tavizsiz olanlar becerebilir. Muhammed, döneminin koşullarında tarihi ilerleten bir rol oynamıştır ve bu niteliğiyle, onların (şeriatçıların) değil, bizim hazinemizin bir parçası olmalıdır. "Varsın, Muhammed de onlara kalsın" diyen dostlarımız olabilir. Sadece aydınlanmış bir topluluğu değil, geniş halk kitlelerini hesaba katan köktenci bir Aydınlanma mücadelesi vereceksek, bu düşüncenin yanlışlığı görülebilir.

Dosyamıza katkı yapan değerli yazarlarımıza ve hazırlığımız sırasında bize yol gösteren dostlarımız Rasih Nuri İleri, Burhan Oğuz, Fikret Ersezer, Haşmet Atahan, Arslan Kılıç ve Nezih Gençler'e teşekkür ediyoruz. İlgiyle okunacak, tartışma yaratacak ve yeni makaleleri doğuracak bir dosya hazırladığımızı umuyoruz.

***

Geçtiğimiz sayıda Metin Hatipoğlu'nun hazırladığı *Satranç* köşesini yayımlamaya başlamıştık. Bu sayıda da; okurlarımızın karşılaştığı safsata, hurafe ve şarlatanlık örneklerini yansıttıkları *Safsata Avcısı*, ünlü bilim ve düşün insanlarının yaşamlarının ve ürünlerinin tanıtımına yönelik *Kim Bunlar* başlıklı sürekli bölümlerimizi dergimize ekledik. Ayrıca Tayfun Akgül de karikatürleriyle bu sayıdan itibaren her ay konuğumuz olacak.

Öte yandan, Bilim ve Ütopya Araştırma Merkezi'nin kuruluşunu müjdeleyen yazımızı (s.6-7) okumanızı ve değerli önerilerinizi iletmenizi rica ediyoruz.

Gelecek ay buluşmak üzere, dostlukla...

Ender Helvacıoğlu

Hazreti Muhammed

Gerçekte tüm dinler, sömürülenleri kurtarmak amacıyla yola çıkmıştır. Peygamberler ise bu amacı güden mücahitler ve olağanüstü insanlardır. Ama sonuçta dinlerin kavgası, eski zalimlerin yerine, yeni zalimlerin oturmasına neden olmuştur. Sömürünün kalkması için başka koşullar gerekir.

Şakir Keçeli

İnsanlık ailesinin en seçkinlerinden biri olan Hazreti Muhammed, kuramsal ve eylemsel uyguamaları ile, İslam kültürünün egemen olduğu coğrafyada yaşamış ve yaşamakta olan insanların en büyüğü olarak kabul edilir. İslamı şekilci yorumlayanlar onun ismini andıkları zaman, sözlerini, "Sallallâh-ü aleyh-i vesselâm" (1) tümcesi ile tamamlarlar.

İslam'ın **kuralcı (ortodoks)** yorumcuları da, **kuraldışı (heteredoks)** yorumcuları da, onun en yüce, en efendi (seyyid) olduğu konusunda tam bir uyum içindedir. Bu yargımızı kanıtlamak amacıyla, farklı yorumcuların Peygamber'e nasıl yaklaştıklarını örneklendirmede yarar görüyoruz:

İslam yorumları içinde en sol çizgide yer alan ve birçok konuda kuralcı Islam ile anlaşamayan, anlaşamadığı için de İslam'ı terk ya da İslam'dan dönmekle suçlanan (2) Alevi-Bekteşilere göre, Hz. Muhammed insanlığın **aydınlatıcısı** (mürşid)dır. Hz. Alî ise, üstad ve rehberidir. Hz. Muhammed salt insanlığın değil, meleklerin örneğin Cebrail'in de aydınlatıcısıdır. Bu aydınlatıcılık (irşad) bir yazma yapıtta şöyle açıklanmaktadır:

"Tanrı kerem ve lütfundan bir yeşil engin deniz yarattı. Ona bir terbiye bakışı saldı. Deniz dalgalandı ve bir inci dışarıya düştü. Tanrı onu ikiye yardı; biri yeşil biri ak oldu. Yeşil bir kubbe gibi asılı duran kandile onları koydu. Yeşil nur Muhammed Mustafa'nın, ak nur (ise) Ali-yyel-Murtaza'nın nuru idi. Ondan sonra Allah bir melek yarattı. Ona: - Sen kımsin ben kimim? diye sorunca: - Sen sensin, ben benim yanıtını verdi. Onu kahretti, toz haline getirdi. Bundan sonra yarattığı beş meleğin beşi de, bu soruya benzer yanıt verdiler. Onları da kahretti. Altı bın yıl sonra Cebrail'i yarattı. Aynı soruyu ona da sordu. O karşılık vermedi. 'Uç' diye buyurdu. Altı bin yıl uçtu, geldi yine yanıt veremedi. Yine emir alıp uçtu. Altı bin yıl sonra yine yanıt veremedi. Tekrar altı bin yıl uçarken, artık düşecek kadar halsiz oldu. Tanrı iyilik etti. Onun iç gözünü açtı. O da kudret kandilini gördü. Ona kondu. Kapısını bulamayınca niyaz etti, kapısı açıldı. İçine girdi. Orada, bir vücut olmuş iki nuru (biri yeşil biri ak) gördü. Ak nurdan bir ses geldi ki: 'O soruya sen Yaratıcı'sın ben yaratılanım. Sen Sultan'sın ben senin yarattığın kulunum diye karşılık ver. Cebrail dönüşte

Hz. Muhammed, 6. yüzyılda uygarlık merkezlerinin uzağında, acımasız ve verimsiz doğal koşullarda, göçebe toplumlara özgü bir kültürle yetişen ve doğası gibi insafsız olan insanlarla beraber yaşadı.

öyle söyleyince, Tanrı da ona: 'Rahmet üstadına pirine' dedi. Şimdi, pir: Muhammed Mustafa'dır. Üstad Ali-yyel-Murtaza'dır." (3)

Uhud Savaşı'nda Hz. Muhammed'in dişi kırılmıştı.Veys-El-Karanî de Peygamber'in acısına ortak olmak için, otuz iki dişinin otuz ikisini de kırdırmıştır (4).

Ünlü Türk mutasavvıfı Hacı Ahmet Yesevi tüm yaşamı boyunca Hz Peygamber'in sünnetine (5) titizlikle ve aynen uymuştur. Peygamber 63 yaşında Hakk'a yürümüş (vefat etmiş)tür. Yesevi 63 yaşına gelince ölmemiş ve Peygamber'in yaşam süresi ile çelişkiye düşmemek için, tekkesinin bir tarafında kuyu kazdırmış, oraya bir lahit yerleştirmiştir. Bundan sonra bir rivayete göre 120, bir başka rivayete göre 124 yaşına dek, bu mezarın içinde zikir etmiştir. Zikir sırasında, yerin dar olması nedeni ile dizlerini göğsüne sürttüğü için, hem dizleri hem de göğsü delinmiştir. (6)

Ehl-i Sünnet (Kuralcı İslam)'e göre, o hem bu dünyanın ve öteki dünyanın **serveri** (başı-başkanı) ve **perveri** (eğiticisi)dir. Ortodoks İslam ona başka sıfatlar da vermiştir: **Fahrı Alem** (Evrenin süsü), **Seyyidi Kainat** (Evrenin Efendisi), **Hatemül Enbiya** (Peygamberlerin Sonuncusu), **Hayrül Beşer** (İnsanlık Hayrı), **Habibi Kibriya** (Tanrı Sevgilisi), **Hayrül En-am** (En Hayırlı Yardım Eden) gibi...

Çağdaş uygarlığın oluşmasına katkıda bulunmuş büyük değerler de Hz. Peygamber'i ve onun öncülüğünde yaratılan İslam uygarlığını zaman zaman değerlendirmişlerdir. Diyalektik materyalist teorinin yaratıcılarından olan Friedrich Engels İslam uygarlığını şöyle değerlendirmektedir:

"Gerçek doğa biliminin ana çizgileri, ancak İskenderiye dönemi Yunanlıları ve daha sonra Orta Çağ'da Araplar tarafından geliştirilmiştir. Gerçek doğa bilimine bir kez daha, ancak o tarihten sonra, bu bilimin durmadan artan bir hızla geliştiği 15. yüzyılın ikinci yarısından sonra raslanır." (7)

Ünlü Alman sosyalisti Auguste Bebel (1840- 1913) ise şunları söylüyor: "Muhammed-Arap (Arap-İslam) kültür dönemi, batmış Yunan-Roma kültürü ile Rönesansla yeniden doğan Avrupa kültürü arasındaki bağlayıcı halkadır. Avrupa kültürü, bu ara halka olmaksızın bugünkü gelişmişlik düzeyine çok zor ulaşırdı. Hıristiyanlık, bu kültürel gelişmelerin karşısında tam bir düşman konumunda yer almıştır.

Bu bakımından hiç de tereddüt etmeden şunu söylemeye hakkımız var; çağdaş kültür, Hıristiyanlık karşıtı bir kül-

türdür. Çağımızın en ilerici kafaları ile en gerici kafaları bu konuda aynı görüştedirler." (8)

Sosyalizmin teorisyenleri ve ustaları Hz. Muhammed'e ve onun yaratılmasına neden olduğu İslam uygarlığına böyle bakarken; şeriattan ve şeriatın ilkel bağnazlığından canı yanan Türk aydını Peygamber'e farklı yaklaşmaktadır. Bizim aydınlarımızın önemli bir bölümüne göre; "Muhammed, Arap toplumunun yetiştirdiği zeki, açıkgöz ve çıkarcı bir insandır. O, Tevratı Şerif, İncili Şerif, Hamurabi Yasaları gibi yapıtları okumuş, bunlardan alıntılar yaparak Kur'an'ı yazmıştır. Muhammed sıradan bir insandır. Kan dökücüdür. Kadınları köleleştirmiştir. Sekse düşkün bir yapısı vardır, vb."

Bir bölüm Türk aydını böyle derken Türk şeriatçısı bunun tam tersini söylemektedir: "Şeriatçıya göre geriliğimizin tek nedeni Hz. Muhammed'in koyduğu kurallara aynen uymamış olmamızdır. Çünkü onun farzlar ve sünnetleri (kuralları) insanlığın karşılaştığı ve karşılaşacağı tüm sorunlara en iyi çözümü getirmiştir. Hz. Peygamber'in uyguladığı kurallar Tanrı kuralı olduklarından bu kuralların üstünde, bu kurallardan gerçekçi bir başka kural yoktur.

Hazreti Muhammed hangi ölçüler kullanılarak değerlendirilmelidir?

Bilindiği üzere, arı su bir atmosfer basınç altında yüz derecede kaynar; deniz seviyesinde de, yüz derecede kaynar. Suyu Himalayalar'ın başına çıkartıp orada ısıtırsak yüz dereceden az farklı bir sıcaklıkta kaynadığını saptarız. Bu saptamadan "Su yüz derecede kaynar kuralı yanlıştır" sonucuna varırsak hata etmiş oluruz.

Toplumsal olay ve olgularda mutlak determinizm (belirleyicilik) aramak yanlış olur. Toplumsal olaylar çok karmaşıktır ve değişkeni çok fazladır. Buna karşın olaylara hükmeden yasaların bulunduğu da sosyolojik bir gerçektir. Bu nedenle araştırmacı, olayları saptarken, bu olayları değerlendirirken, olayın cereyan ettiği ortamın koşullarına ve o topluma egemen olan yasalara eğilmek zorundadır.

Hazreti Peygamber 6. yüzyılın ilk yarısında uygarlık merkezlerinin uzağında, acımasız ve verimsiz bir doğa ile kucaklaşarak, göçebe toplumlara özgü bir kültürle yetişen ve de doğası gibi insafsız olan insanlarla beraber yaşamış bir insandır.

Onun yaşadığı çağda doğanın canlı olduğuna, doğanın da canlılar gibi doğup, büyüyüp, öldüğüne inanılıyor, o yüzden de doğaya tapılıyordu. Bu inancın yani animizmin kalıntıları Kur'an-ı Kerim'e bile yansımış, 45 Casiye Suresi 4. ayette yerin canlılığı şöyle anlatılmıştır:

"Akıllı kavimlere ne ibret var içinde/ Gece ile gündüzün şu gelip gitmesinde/ Tanrı'nın azık için yağmur indirmesinde/ Ölmüş toprağa yeni bir hayat vermesinde/ Rüzgârın esmesinde/ Esip değişmesinde." (9)

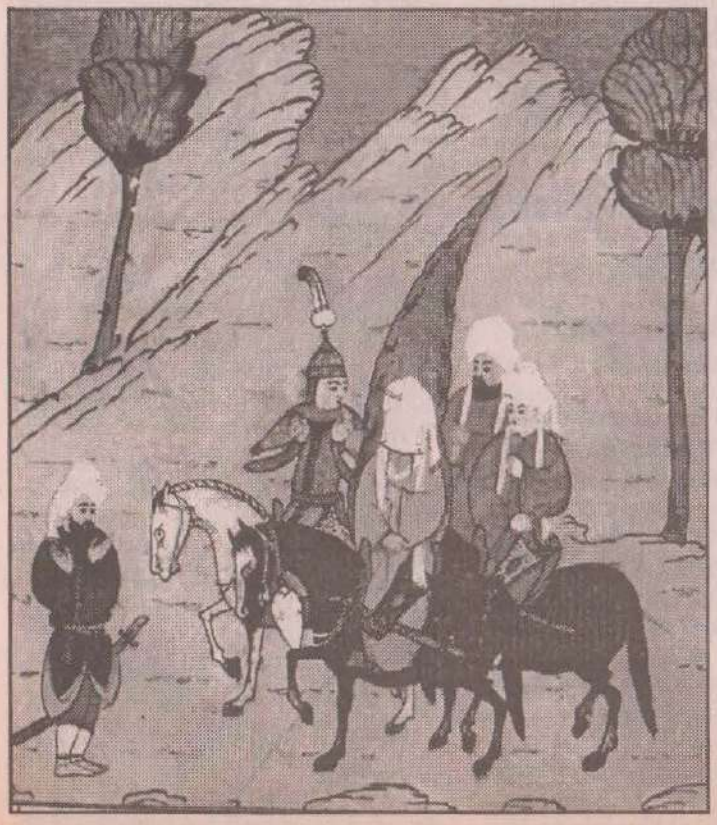

Hz. Muhammed Yemenliler'le savaşmak için giderken (Siyer-i Nebî).

Çağımızda, yani doğanın gizlerinin keşfedilmeye başladığı çağda yaşayan ünlü ozanımız Nazım Hikmet doğaya şöyle yaklaşmaktadır:

"Düşün TARANTA BABU/ insanoğlunun yüreği/ kafası/ kolu/ yedi kat yerin altından/ çekip çıkarıp/ öyle ateş gözlü çelik allahlar yaratmış kil kadar toprağı bir yumrukta yere serebilir/ yılda bir veren nar/ bin verebilir." (10)

Nazım Hikmet'in bilgi ve doğayı algılama açısından üstünlüğü, Hz. Peygamber'den 1400 yıl kadar sonra doğmuş olmasıdır. Aradan geçen 1400 yıl içinde insanlık atom çağını aşmış, ölüyü canlandırmaya çalışmaktadır...

Bugün bize, yer çekimi nedeni ile dünyanın belli bir yörüngede kaldığına ve kendi ekseni etrafında dönerken oluşturduğu merkezkaç kuvveti nedeniyle de dağılmadığına ilişkin bilgiler çok doğal gelmektedir. Hatta bu bilgiyi ilkokulda okuyan çocuklarımız bile kavramaktadır. Ama kutsal kitabımız Kur'an-ı Kerim: "Yeryüzüne, insanlar sarsılmasın diye sabit dağlar yerleştirdik..." (11) diyerek yerin dağılmadan, sarsılmadan durmasını üzerindeki dağlara bağlamaktadır.

Biz Hz. Muhammed'den 1415 yıl sonra yaşıyoruz. Aradan geçen yüzlerce yıl insanlığa çok değerli şeyler kazandırmıştır. Bu nedenle Muhammedler'in sayesinde ulaştığımız bilgi düzeyinden hareketle dünyanın akışını değiştiren insanlardan biri olan Hz. Muhammed'i yargılamamalıyız.

"Bayburtlu Zihni gibi gülen ve Hoca Nasrettin gibi ağlayan" ve de "Kitapsız bilen" Anadolu insanı, tarihçinin hangi yöntemle araştırma yapması gerektiğini şöyle anlatmıştır: "Ahır sekisinde (12) İstanbul türküsü söylenmez." (13)

Esasen Kur'an-ı Kerim de kendisinin, 610 yıllarının Mekke (Anaşar)'si ile çevresine hitap ettiğini şu sözlerle açıklamıştır: "Sana Arapça Kur'an vahyettik ki, Kur'an'ı / Anaşar (14) ve yanında oturan tüm insanı / Eğri yol sonucundan korkutmak için öğret / Kuşkusuz o toplanma gününü de ihtar et ..." (15) Demek ki Kur'an'ın ilk muhatabı Mekke (Anaşar) ve çevresidir. Kutsal kitabımız ilk hitap ettiği insanların kültür ve bilgi düzeylerine uygun bir şekilde konuşmuştur. Aksine konuşsaydı onu dinleyenler onu hiç anlayamazlardı.

Kur'an-ı Kerim'in zamanla ilgili buyruklarına dikkat ettiğimiz taktirde onun Arabistan güneşini ve deveyi ölçü aldığını görürüz. Bunların ölçü alınması da çok doğaldır. Çünkü o tarihlerde saat bilinmemektedir. Güneş Arap halkının ortaklaşa malıdır. Deve ise Arap'ın kapısında bulunan ulaşım aracıdır. Bu kitap yani Kur'an günümüzde gelseydi saatle ya da kilometre ile açıklamalar yapardı.

İslam öncesi Arabistan ve Arap toplumu

Çok acımasız ve pinti denecek kadar verimsiz İç Arabistan'da göçebe (bedevi) topluluklar yaşıyordu. İlkbaharda sık

sık patlak veren fırtına ve yağmurlar, yüksek yaylalarla çevrili çöllerin dağlara yakın bölümlerini sular altında bırakınca doğa yeşermeye başlardı. Bu yeşilliği gören çobanlar yüksek yaylalardan yeşilliğe doğru inerlerdi. Baharla yeşeren doğanın sararmasına veya tükenmesine koşut olarak da, yaylalara doğru göç ederlerdi (16). Özetle söylersek, bölgede yaşayan insanlar **göçebe** idi ve geçim kaynakları hayvancılıktı.

Göçebe toplumların kullandığı teknolojinin ilkel olması ve üretimin, geniş oranda, doğanın kıt verimliliğine bağlı bulunması yüzünden, bu toplumların bireyleri, başkalarının iştahını kabartacak kadar **artı ürün** üretememektedir. Artı ürünün düşük düzeyde olması toplumun egemenlerinin bu ürüne el koymasını önlemektedir. Çünkü bu el koyma, gerçek üreticinin açlıktan ölmesine, dolayısıyla yeniden üretimin aksamasına neden olacaktır (17). Bu nedenlerle **göçebe çoban** topluluklarda göze batacak derecede sınıf farklılıkları bulunmamaktadır.

Göçebe toplumlar kendi kendine yetmeyen toplumlardır. Bedevi'nin kendi kendine yetmezliğini Hz. Muhammed'den 800-900 yıl sonra yaşayan İbni Haldun şöyle açıklamaktadır:

"Bunlar, yiyecek, giyecek ve konut gibi yaşam gereklerinin yalnızca zorunlu olanlarıyla yetinmek zorundadırlar. .... daha üst düzeydeki gereksinimlerinden, daha yeterli olanaklardan vazgeçerler." (18)

Kendi kendine yetersiz olan göçebe çoban toplulukların temel amacı yetersizliği yeterliliğe dönüştürmektir. Çünkü bunu sağlayamazsa toplumun açlıktan ve yoksulluktan zamanla yok olma olasılığı söz konusudur.

Göçebe çoban toplulukları, bu yetersizliği yeterliliğe, iki yöntemi ya da olanağı kullanarak çevirir. Bunlardan birincisi **barışçı** diğeri ise **savaşçı**dır. Barışçı olan olanak **ticaret**tir. Savaşçı olan yöntem ise, **yağma ve savaş**tır.

Yağmada, yağmalanan toplulukların varını-yoğunu tümden elden almak, altın yumurtlayan tavuğu öldürmeye benzer. Bu nedenle, yağmalanan topluluğu başka yağmalara karşı korumak karşılığında, o topluluğun ürettiği **artı değeri** vergi (haraç-cizye) şeklinde almak en akılcı yoldur. (19)

İslam öncesi Arap toplumları, otlakların yetersiz olması ve kabilelerin ürettiği ürünlerin kendilerini bile doyurmaması yüzünden, sürekli kavga halindedir. Bu kavgalarda oluk gibi kan akmaktadır. Kabilelerin barışık yaşamaları kural olmayıp kuraldışı (istisna)dır. "Doğal olarak bu savaşlar kabilelerden birçoğunun mahvolması ile sonuçlanırdı." (20)

Kabilelerin birbirleri ile savaşları ve kan dökmeyi zorunlu kılan toplumsal koşullar, kabile bireylerinin birbirlerine sıkıca sarılmasını buyuruyordu. Bu sıkı sarılma gereksinimi adına **El Asabiyye** (yakınlık bağı) (21) denilen bir akrabalığı yaratmıştır. Bu akrabalığı şöyle somutlaştırabiliriz; Haşim oğulları Haşim'den, Umeyye oğulları (Beni Umeyye) da Umeyye isimli bir kişiden türediğine inanırdı. Böyle bir akrabalığa niçin gereksinim duyulduğunu İbni Haldun şöyle açıklamaktadır:

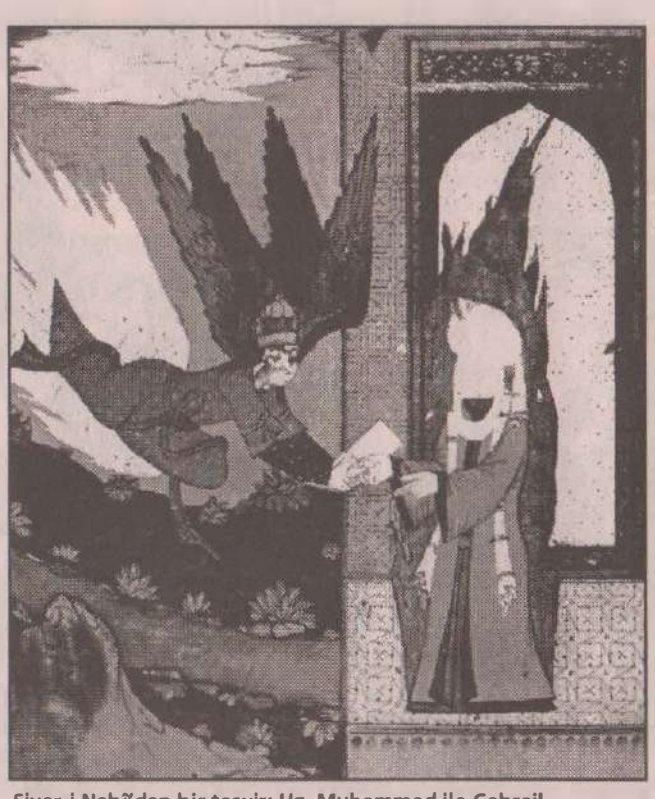

Siyer-i Nebî'den bir tasvir: Hz. Muhammed ile Cebrail.

"... çölse, darlık ve kıtlık yöresidir. O yüzden kıtlık ve sıkıntı, çöl insanları için alışılagelen doğal birşey olmuştur... Başka topluluklardan hiçbiri onlara varıp da onların sıkıntılarını paylaşamaz. Ve hiçbir topluluk onlarla uzlaşamaz. Üstelik onlardan herhangi biri bu sıkıntılı yaşamdan kurtulmanın yolunu bulsa ve bu gerçekten mümkün olsa yine bırakıp gitmez o yaşamını." (22)

Yakınlık ve akrabalık "bağının doğallıklarından biri de herhangi bir haksızlığa ya da tehlikeye uğradıkları zaman hısım akrabaları koruma coşkusunu göstermektir... O zaman yani salt böyle bir bağın açık seçik bulunması yakınlar arasında dayanışmayı sağlamaya yeter, yakınları birbirlerini yürekten savunmaya iter. Ama aralarında yakınlık bağı olanların soyları birbirlerine biraz uzaksa, soy dizimlerinden birçok halka unutulmuş ve sadece soyun ünü kalmış olabilir. Soy durumu böyle olan topluluğun bireyi topluluğu savunduğu zaman aynı soydan geldiklerinin ünlüleşmiş olmasından dolayı savunur." (23)

Göçebe topluluklarda **suç ve ceza** bireysel olmayıp **toplumsal**dır. Kabile bireylerinden birisi öteki kabile bireylerinden birisine saldırırsa ya da bir suç işlerse, örneğin malını çalarsa, bu eylemden suçu işleyen kişinin kabilesi toptan sorumludur. Suçtan zarar gören kabilenin tüm üyeleri suçu işleyen kabileden intikam almakla yükümlüdür. Bu intikamdan vazgeçmek onursuzluk olarak nitelenir.

Göçebe topluluklar bir şef tarafından yönetilir. Bu şef kabile bireylerinin **seçim** (biat)'i ile makamına oturur. "Şefler kendi kabile fertleri ile kölelerin yaşamına mutlak egemendir." (24) Ama şeyhler kabilelerin stratejik sorunlarını "akıllı, tanınmış kabile yaşlıları, zenginler, savaşta ün kazanmış kahramanlar, konuşmaları ve bilgi birikimleri ile tanınanlar ile seçkin ozanlar vb." ile tartışarak çözüme bağlarlar. (25) Engels göçebe kabilelerde uygulanan bu rejime **askeri demokrasi** adını vermiştir. Engels'in de söylediği üzere, askeri demokrasi salt Arap toplumuna değil, tüm göçebelere özgü bir rejimdir.

İslamiyetten önce Mekke ve Medine

İslamiyetin doğduğu Mekke ve geliştiği Medine Akdeniz'i Hint Denizi'ne; (verimli arazilere sahip) Güney Arabistan'ı Mezopotamya'ya bağlayan ticari yolların ortasında ve kesiştiği yerde kurulmuştur. Bu yollar aracılığı ile Hindistan'ın baharatı, Çin'in ipeklisi, Afrika'nın kölesi, altıntozu ve fildişleri, Yemen'in incileri ve kahvesi Avrupa ve Anadolu'ya taşınmaktadır.

Ayrıca Mekke'de bulunan ve **Kabe** adını taşıyan tapınakta Arap Yarımadası'nda yaşayan birçok kabilenin putları bulunuyordu. Yılın belli ayında kabileler bu putları ziyarete geliyorlardı. Bu ziyaret sırasında kan dökülmesi yasaktı. Bu nedenle kavgadan ve kinden uzak

bir şekilde bir araya gelen kabileler serbestçe ticaret yapıyorlardı. Bu ticaretten de Mekke'ye önemli miktarda gelir akıyordu.

Mekke kenti, kabile başkanlarının (şeyh) oluşturduğu, **mala** adı verilen bir kurul tarafından yönetiliyordu. Ama bu kurulun, kabileler ve kabilelere mensup bireyler üzerinde mutlak bir buyurma yetkisi yoktu. Kurulun kararı ikna yöntemi ile uygulanabiliyordu.

Mekke'de "Sık sık bütün çirkinliği ile **ribâ** (tefecilik)'ya tesadüf olunuyordu. Dinara-dinar, dirheme-dirhem yani yüzde yüz faiz alınmakta idi... Ribâ yanında spekülasyon da salgın halde hüküm sürüyor, her şey, tekel altına alınmaya çalışılıyordu. Çalışılan hayvanların yükleri, paraların rayici, ekinler ve hayvanların doğacak ürünleri, daha vahimi kentin erzakı buna (yani spekülasyona) konu oluyordu." (26)

Tüm bu fa[illegible]vetler, başta **Beni Umeyye** (Emevî) ve Beni Mahzum klanı bireyleri olmak üzere, azınlıkta kalan kişilerin elinde önemli bir servetin toplanması sonucunu yaratıyordu.

Müslümanlar tarafından zaptolunan **Bedr** (Bedir) Kervanı'na sadece **Ebû Omayha Ailesi**'nin 30.000 dirhem anamal yatırdığını söylersek, servet birikiminin çapı hakkında bir bilgi vermiş oluruz. Keza, bu savaşta tutsak alınan kişiler için 200.000 dirhem fidye ödendiği ve bu ödemenin Mekke'yi de fazla sarsmadığı, sermaye birikiminin yoğunluğunu anlatan bir başka delildir.

Medine ise bir tarım kentidir. Tarımla uğraşan Arapların yanında ticaretle ve özellikle tefecilikle uğraşan Yahudiler de bu kentte yaşamaktadır. Tefecilikle uğraşan Yahudilerin başında Evs ve Hazrec kabilesi ileri gelenleri gelmektedir. (27)

Hazreti Muhammed ve İslam Devrimi

Yazımızın başlığını görenler "Haydi canım sen de, İslam kim, devrim kim?" diyebilirler. Ama bu nitelemeyi Karl Marx da yapmıştır. Marx aynen şöyle söylemektedir: "... Muhammed'in yaptığı din inkilabı (devrimi) da hakikatta her dinsel hareket gibi eski dine, saf dine dönüş iddiasını taşıyan bir reaksiyondan ibarettir." (28)

Karl Marx'ın devrim olarak nitelediği hareketi, Marksistliği tartışma götürmeyen Dr. Hikmet Kıvılcımlı şöyle tanımlıyor: "Ne var ki, ilk Müslümanlığın o 'Harbi Komünizm' adı verilen o savaşçıl sosyalizmi, Tanrı'nın kadim Kelâmında yapılan ürkütücü emre tıpatıp uygunca uygulanabildi mi..." (29)

İlk Müslümanlığın sınıfsal açıdan analizi

Hz. Peygamber'e ilk inananların nerdeyse tamamı köledir. Bu köleler, ağır koşullara, işkencelere (30) karşın son nefeslerine kadar Hz. Muhammed'e, ondan sonra da Hz. Alî'ye bağlı kalmışlardır. Birçoğu Sıffin Savaşı'nda vuruşa vuraşa şehit olmuştur. Kimdir bunlar?

Hz. Muhammed Mekke'den Medine'ye gelirken.

Salman al Farisî (Ölüm 656): İran'ın bir köyünden bir toprak ağasının (dikhanın) oğludur. Hz. Peygamber'i ziyarete gelirken Kalb kabilesine mensup bedevilerce esir edilmiş, bir Yahudiye satıldığı için Medine'ye gelmiştir.

Ammar b. Yasir: Ona Ebû Sümayya (Sümayya'nın oğlu) da denir. Babası Ebû Huzayfa'nın kölesidir.

Bilal Habeşî'nin köle olduğu herkesin bildiği bir gerçektir, sağlığında cennetlik olacağı müjdelenen yedi insandan biridir.

Ebû Zerr el Gıffârî (ölümü 653) Züht ve takvası ile ünlüdür.

Zeyd b. Hârise, İslamı kabul eden ilk azatlı köledir (31)

Bu isimlerin artırılması olanaklıdır. Ama bu altı kişi göze küçük görülmemelidir. Çünkü, İslam'ın üçüncü yılında ona inananların sayısı kırkı geçmemektedir (32).

Soruna servet ve mülkiyet açısından bakarsak

İlk Müslümanlık, tüm ilk dinlerde olduğu gibi, servet birikimine kesinlikle karşıdır. Kur'anı Kerim 9. Tevbe Suresi 36. ayeti aynen şunları söyler: *"O altınlar gümüşler Tamu ateşlerinde/ Kızdırılıp alın, yan, sırtları üzerinde dağlanacak, onlara şöyle denecek hem de:/ "Kendinize toplayıp yığdıklarınız işte/ Yığdığınızı alın,/ Onun tadını tadın..."* (33)

Günümüzde yaşayan, faşizmin zindanında, işkencehanesinde günlerce işkence gören, o yüzden kinle dolan genç sosyalistlerin bile, bu kadar servet düşmanı olacağına ve burjuvaların altınını ısıtarak, onunla vücutlarını dağlayacağına asla olasılık vermiyorum...

İlk Müslümanlardan köle kökenli Ebû Zerr bir Müslümanın, birkaç dirhem bile olsa, altın biriktirmesini haram saymıştır. O yüzden hazineden (Beytu'l-Maldan) kendisine ödenen maaşı hemen o gün yoksullara dağıtmıştır (34). Muaviye onu denemek için bir gece 1000 altın göndermiş. Ebû Zerr o gece yatmamış ve bin altının binini de Şam yoksullarına dağıtmıştır (35).

Ebû-Bürde İbni Ebû Musa el-Eş'ari "Ayşe'nin yanına girdim. Bana yamalı bir giysi, kaba bir izar (önlük) çıkardı ve Tanrı elçisi şu iki parça içinde vefat etti dedi" demiştir (36).

Hz. Peygamber Hakk'a yürüyünceye (vefat edinceye) dek buğday ekmeğini üst üste üç gün yememiştir (37).

Hz. Ali "açlığı yenmek için, karnının üzerine ağır bir taş bağlamak gibi, vücuduna eza etmekten çekinmez bütün varını sadaka olarak fakirlere dağıtırdı." (38)

Kur'an-ı Kerim'de şeriat terimi ve türevleri sadece 4 kez geçerken; rahmet terimi ve türevleri tam 79 kez geçmektedir.

Servete ve bu servete kaynaklık eden **faize** (ribâya) karşı olan Hz. Muhammed, faiz yolu ile elde edilen gelire şiddetle karşı çıkmıştır:

2. Bakara Suresi 275. ayette şunlar

söylenmiştir: *"Onlar ki tefecidir, Faizcidir ribâ yer/ Şeytan çarpmış gibidir hali daha da beter/ Bunlar ki ticareti tefecilik sayarlar/ (Böylece doğru yoldan eğri yola kayarlar)/ Tanrı alış-verişi kıldı sizlere helâl/ Ribâyı haram kıldı, yapana vardır melâl..."*

Yine 2. Bakara Suresi 276. ayetinde ise şunlar söylenmiştir: *"Tanrı tefecileri mahveder, ribâ yerse/ Geliştirir halk yolda kimler sadaka verse..."*

3. Al-i İmran Sûresi 130. ayette de faiz şu şekilde yasaklanmıştır: "Ey imân eden! Kat kat faiz yemekten sakın / Hakk'a karşı gelmekten korunun böyle bakın."

Hz. Muhammed, yaptığı devrimle ilgili son sözlerini Gadir-i Hum'da, binlerce insanın önünde söylemiştir. Adına Veda Hutbesi denilen bu konuşmasında faizin yasak olduğunu ve faiz alacaklarını iptal ettiğini açıkça bildirmiştir.

İslam öncesi göçebe topluluklarında kabilelerinin üyeleri arasında **asabiyyet**, yani kan akrabalığı vardı. Otlaklar ve benzeri taşınmazlar kabilenin ortaklaşa malı idi. Bunlar üzerinde bireysel mülkiyet yoktu.

Hazreti Muhammed klanda geçerli olan bu kuralı adına Ümmet dediği topluluğa taşımıştır. Klan, kabile, aşiret vb. üyeleri aynı atadan geldiklerine, bu nedenle kardeş olduklarına inanırlardı. Peygamber, asabiyyeti tüm müslümanlara yaymış (teşmil)'tır. Ona göre, "inanan (mü'min) inananın kardeşidir." Veda Hutbesinde bu kardeşliği şöyle anlatmıştır: "...Müslüman müslümanın kardeşidir, dolayısıyla bütün müslümanlar kardeştir. Bir kimseye, inanan kardeşinin malı, gönül rızasıyla vermedikçe helâl olmaz..."

Savaş yolu ile ya da barışçı yöntemle ele geçirilen topraklar tıpkı İslam öncesinde olduğu gibi topluluğun ortak mülkü'dür. Ama bu topluluk kabile olmayıp ümmettir. Başka bir sözle söylersek Muhammed; eşitlikçi, paylaşımcı ve dayanışmacı göçebelik değerlerini, kabilelerin içinde eridiği (39) ümmete taşımıştır (40).

Mülkiyeti Ümmet (Devlet)'e ait olan bu toprakların kullanımı müslümanlara ve İslam'ın egemenliğini kabul etmiş gayrı-müslimlere dağıtılır. Gayrı müslimler kendilerinin korunmasına karşılık olarak Ümmet (Devlet)'e Haraç ve Cizye öderler (41). Tıpkı göçebe kabilelerin korumaya aldıkları tarımcılardan baç alması gibi...

Yağma, göçebe topluluklar için bir **üretim**dir. Yağmanın sonunda elde edilen **ganimet** (doyumluk) ise üründür. Göçebe toplulukların yağması İslam'da **gaza** veya **cihad** adını alır. Doyumluğun helâl olduğu, Tanrı buyruğu ile tescil edilmiştir.

8. Enfal Suresi 1. ayetinde: "Sana doyumluklar (ganimetler)dan sorarlar. Onlara de ki doyumluklar Tanrı'nın ve Peygamberindir (Ona başkası karışamaz). Artık Tanrı'dan sakının, aranızı bulun, kâmil mü'min iseniz Tanrı'ya, Peygamber'e itaat edin." (42)

"Bugün hâlâ (gözü kararmış vurguncu, derebeyi ezgici olmayan) her mü'min ve Müslüman, o Ganimet (Enfal) suresinin en birinci ayetini bir daha namusluca okuyup anlamaya çalışabilir. Kur'an ortadadır... Müslümanlığa göre savaş (cihat) hiç kimseye kişi olarak bir ayrıcalık tanımaz. 'İnne me'l müslimûne ihve' yani 'Hiç kuşku olmasın ki Müslümanlar kardeştirler.' -Ama bu kardeşlik, emperyalist ajanlarının parayla kurarak Müslümanların içine casus örgütü olarak soktuğu Müslüman Kardeşler'deki kardeşlik değil.- Herkesin karınca kaderince elbirliği ile kazanılmış herhangi zaferin nimetinden kimse arslan payını alamaz. Doğrusu hakları da yoktur." (43)

Hz. Muhammed Uhud Savaşında (Siyer-i Nebî).

Hz. Muhammed bu ayet nedeniyle büyük bir direnişle karşılaştı (44). Bu direniş İslâmın birliğini ve yaşamını tehlikeye sokunca doyumluk üzerindeki ortaklık kaldırıldı ve doyumluklar savaşçılar arasında şöyle dağıtılmaya başlandı:

Savaşa atı ile katılan 3 pay (paylardan ikisi ata biri savaşçıya), yaya katılan bir pay almaktadır. Beytü'l-Mal (Hazine)'a ise sadece 1/5 pay kalmaktadır. Hazineye kalan 1/5 pay da eşit dağıtılmamaktadır. Çünkü hazineden: Bedr Savaşı'na katılanlara 5000, bu savaştan sonra Hudeybiye Savaşı'na kadar savaşa katılanlara 4000, Hudeybiye'den sonra Ridde (dinden dönenlere karşı yapılan) Savaşlarına kadar Müslüman olanlara 3000; Kadisiye ve Yermuk Savaşlarına dek Müslüman olanlara 2000; bundan sonra Müslüman olanlara ise 1000 dirhem dağıtılıyordu (45).

Kur'an altın ve gümüş biriktirmeyi yasaklamıştır ama sahabeden Zübeyr'in 50.000 dinarı, Zeyd b. Sabit'in öldüğünde 100.000 dinarı, Ya'la b. Münebbih'in ise 500.000 dinarı bulunabiliyordu (46).

Ünlü ozanımız Nazım Hikmet *"... Yazık/ yazık bize ki asırlarca kandık/ Ne gökten necat geldi/ Ne bir parça merhamet/ Çalışan esirler İsa, Musa, Muhammed/ Ne Anjelüs çanları/ Ne Beşvakit Ezanı/ Zincirden kurtarmadı/ Yoksul çalışanları..."* derken haklı değil mi?

Hz. Muhammed, köleliği hukuken kaldıramamıştır ama fiilen köleliğin yok olması için her çabayı göstermiştir (47).

İslam, öncesinde insan yerine konmayan kadının durumunu iyileştirmiştir ama onu erkekle eşitleştirmemiş ya da eşitleştirememiştir (48). Onu bu eşitliği sağlamadı diye eleştiremeyiz. Çünkü kadın özgürlüğü ve kadının tutsaklıktan kurtuluşu 1999 yılının Türkiye'sinde bile sağlanamamıştır..

Kadın hakları tartışılırken Hz. Muhammed'in, kız çocuklarını diri diri kızgın çöle gömülmekten kurtardığını da unutmamak gerekir.

Hz. Muhammed'in kuralları evrensel mi?

O'nun kurallarının evrensel olmadığını **aşere-i mübeşşire** (Peygamber'in Cennetle müjdeledikleri)nin servetleri kanıtlamıştır. Peygamber'in Hakk'a yü-

rümesinden hemen sonra zekat vermeyen Müslümanlar, Kur'an hükmüne karşın kılıçtan geçirilmiştir.

Başta Necmeddin Erbakan olmak üzere, ipekli giysi giyen her Müslüman şeriatın tüm zamanlarda geçerli olamayacağını kanıtlamaktadır. Çünkü peygamber yaşamı boyunca ipek giymemiş ve onun giyilmesini yasaklamıştır.

Eğer bunlara da inanmıyorsanız birer faiz kurumu olan Faysal Finans ve Al Baraka Türk finans kurumlarına bakınız (48).

Halkımızın güzel bir sözü vardır: "Taş düştüğü yerde ağır..." Her olayı kendi koşulları içerisinde değerlendirdiğimiz zaman, o olayın ağırlığını ve niteliklerini keşfedebiliriz. Nazım Hikmet soruna böyle bakmış ve Hz. Mûsa, İsa ve Muhammed'i "çalışan tutsak"lar diye tanımlamıştır. Gerçekten de tüm dinler, ezilen sömürülen ve insan yerine konmayan mazlumları kurtarmak amacıyla yola çıkmıştır. Dinlerin kurucuları ve Peygamberler ise bu amacı güden mücahitler ve olağanüstü insanlardır. Bu amacı gerçekleştirmek uğruna binlerce kahramanını toprağa vermiştir insanlık. Ama sonuçta yeniden başa dönülmüştür. Dinlerin kavgası, eski zalimlerin yanına ya da yerine, yeni zalimlerin oturmasına neden olmaktan başka bir işe yaramamıştır.

Dinlerin ve bu arada Hz. Muhammed'in insanlığı kurtaramamasının nedenini başka yerlerde aramak gerekir. Çünkü **özgürlük-eşitlik-dayanışma** gibi kavramların yaşama geçmesi için özgür beyinlere gereksinim vardır (49). Bu tür insan ise, teknolojinin gelişimiyle, üretimin yağmacılıktan kurtularak fabrikalaşması ile yaratılabilir. Bu gelişimler yaşanmadan sosyalizmin bile kurulamadığını yaşamış bir kuşak olarak Hz. Muhammed'i yargılamaya kalkışmamız, onun erdemlerini, devrimci kimliğini küçümsememiz doğrusu gülünçleşmektir.

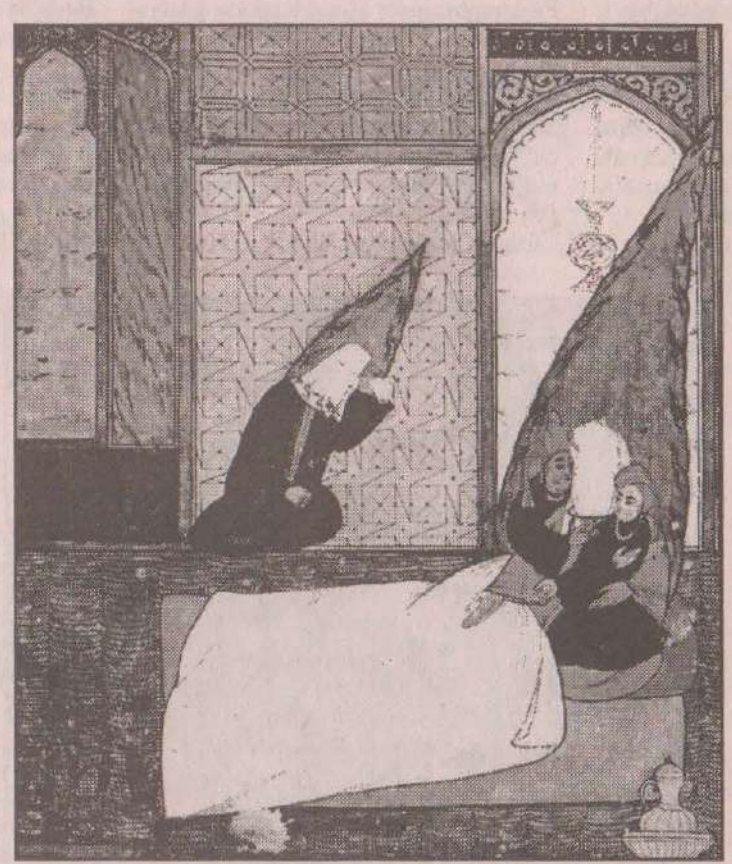

Muhammed ölüm döşeğinde (Siyer-i Nebi).

DİPNOTLAR

1) Bu sözleri Türkçeye şöyle çeviririz: "Tanrı'nın selam ve salatı (duası-hayrı) O'nun üzerine olsun"

2) Alevilik-Bektaşilik konusunda uzman olan araştırmacıların bir bölümü de Aleviliğin İslam'la ilişkisi olmadığı görüşündedir.

3) Menakıb-ül Esrar Behçet-ül Ahrar'dan aktaran Abdülbaki Gölpınarlı Ali Şir, Risale-i Mir'at-ı Ahvalim, 1586 yılında yazılmış yazma, Doç. Dr. Bedri Noyan Özel Kütüphanesi. Ayrıntılı bilgi için: Doç. Dr. Bedri Noyan, Bütün Yönleriyle Bektaşilik Alevilik, C.2, Ardıç Yayınları, Ankara 1999, s.38. Ayrıca bir kısım İmam Cafer Buyrukları.

4) Doç. Dr. Bedri Noyan Özel Kütüphanesinde bulunan Hikaye-i Hazret-i Ves-el Karanî, Yaprak 1-12'den aktaran Doç. Dr. Bedri Noyan , Agy, C.2.

5) Sünnet: Hz. Muhammed'in yaptıkları, yapılmasını yasakladıkları ya da yapıldığını gördüğü halde, sessiz kalarak yasaklamadıkları, yapılmasını salık verdiği eylemler.

6) Cevahirü'l- Ebrar min Emvaci'l-Bihar, s.88-90'dan aktaran Ord. Prof. Dr. Fuad Köprülü, Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 1991, s.37. Milletlerarası Ahmet Yesevi Sempozyumu Bildirileri, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1992, s.15. Benzer bir uygulamayı İskenderiye Okulu'nun kurucusu Plotinos da yapmıştır. Plotinos "Bir beden içinde oturduğu için utanırmış." Öylesine maddeden uzak kalmak istermiş, onun için, onun için resmini, heykelini yaptırmak istememiş. Yesevi bu geleneğe de uymuş olabilir. Ayrıntılı bilgi için: Prof. Dr. Macit Gökberk, Felsefe Tarihi, Genişletilmiş 5. Baskı, Bilgi Yayınevi, Ankara 1967, s.161.

7) Friedrich Engels, Anti-Duhring, Sol Yayınları, Ankara 1997, s.64.

8) Auguste Bebel, Hazreti Muhammed ve Arap Kültürü, Alan Yayıncılık, İstanbul 1997, s.142.

9) Bundan sonra Kur'an-ı Kerim alıntıları Doç. Dr. Bedri Noyan çevirisinden yapılacaktır. Bu çeviriyi yeğlememizin nedeni, söz konusu yapıtın öz ve ses itibariyle aslına uygun olmasıdır. Bu kitabın şiir şeklinde ve hece vezni ile yazılmış olmasıdır. Kur'an-ı Kerîm (Türkçe-şiir), Doç. Dr. Bedri Noyan, Ardıç Yayınları, Ankara 1997.

10) Nazım Hikmet, Benerci Kendini Niçin Öldürdü, Adam Yayınları, İstanbul 1987, s.197.

11) Kur'an-ı Kerim 21 Enbiya Suresi 31. ayetin bir bölümüdür.

12) Ahır sekisi: Eskiden Anadolu kırsalında hayvanlarını barınağı olan ahırın bir bölümü ayrılır ve burası yerden yükseltilirdi. Ocak ve yakacak bulamayan halk, hayvanların nefesi ve dışkısının çıkardığı gazlarla ısınmak zorunda kalan insanlar bu bölümde yatardı. Ahırdan bölünerek oluşturulan yüksekliğe ahır sekisi denir.

13) Bu deyim bir Türkmen deyimidir ve Yozgat yöresine aittir.

14) Anaşar ya da Anakent, Arapça deyimiyle anaşehir yani Mekke'dir.

15) Bu sözler 42 Şûrâ (Danışma) Suresi 7. ayette geçmektedir.

16) Kural olarak, "geçimlerini, davar, sığır gibi hayvanlar yetiştirerek sağlayanlar, çoğunlukla göçebedirler. Hayvanlarını otlaklarda, sulu yerlerde otlatmak için, yeryüzünde konup-göçerek dolaşmak, bunların durumlarına daha elverişlidir.

17) Şakir Keçeli, Alevilik-Bozkırda Yanan Ateş, Ardıç Yayınları, Ankara s.6-8.

18) İbni Haldun, Mukaddime I, Türkçeye Çeviren: Turan Dursun, Onur Yayınları, Ankara 1977, s.293.

19) Şakir Keçeli, Alevilik-Bozkırda Yanan Ateş, Ardıç Yayınları, Emel Matbaacılık, Ankara (tarihsiz), s.7 vd.

20) Şemsettin Günaltay, İslam Öncesi Araplar ve Dinleri, Ankara Okulu Yayınları, Ankara 1997, s.11-12.

21) El Asabiyye ya da Asabiyye: Kabileye mensup olan bireyler aynı atadan türediklerine ve kandaş olduklarına inanırlar. Bu akrabalığa asabiyye (kandaş) akrabalığı denir

22) İbni Haldun, Agy , s.311.

23) İbni Haldun, Agy, s.309 vd.

24) Şemseddin Günaltay, Agy, s.13.

25) Kur'an-Kerim bu geleneği sürdürmüştür. Örneğin 3. Al-i İmran suresi 159. ayetinde Hz. Peygamber'e danışma talimatı verilmektedir. Keza 42 Şura (danışma) Suresi 36-38 ayetlerinde de inanlara danışma talimatı verilmiştir. Kur'an'ın bu düzenlemesi İslam öncesi uygulamayı sisteme ve kurala bağlayan bir düzenlemedir. Bu nedenle şeriatçıların "İslam'da da demokrasi vardır" sözü havada kalmaktadır.

26) H. Lamnes, İslam Ansiklopedisi, Mekke maddesi, C.7, s.633.

27) Dr. Hikmet Kıvılcımlı, Osmanlı Tarihinin Maddesi, Tarihsel Maddecilik Yayınları C.2, s.131.

28) Kerim Sadi, Muhammed ve İslamiyet, Berksoy Basımevi, İstanbul 1948, s.4.

29) Dr. Hikmet Kıvılcımlı, Agy., s.131.

30) Bugün şeriatçıların sık sık kullanarak

prim kazanmaya çalıştıkları takiyyenin kaynağı kölelere yapılan işkencedir. Tanrıya ortak koşanlar (müşrikler) Hz. Muhammed'e inanan, köle olan Ammar'a, babası Yaser'e ve annesi Sümeyye'ye İslam'dan dönmelerini önerirler. Onlar öneriyi reddederler. Bunun üzerine Yaser ile eşi Sümeyye'ye işkence edilir. Sümeyye parçalanarak, cinsel organı kılıçla kesilerek ama son dakikaya kadar inancına bağlı kalarak şehit olur. Ardından eşi Yaser, aynı şekilde ölür. Ammar bu acıya dayanamaz ve öneriyi kabul eder. Müslümanlar Ammar dinden döndü diye hayıflanınca 16. Nahl 196. ayeti gelir. Bu ayet zor karşısında dinden sözle dönmeye izin vermektedir. Ayrıntılı bilgi için: Şakir Keçeli, Şeriat Nedir, Demokrasi ile Bağdaşır mı?, Ardıç Yayınları, Ankara, 1997, s.208 vd.

31) Ayrıntılı ve ilginç bilgiler için İslam Ansiklopedisi, Zeya b. Hârise maddesi, C.13, s.547.

32) Auguste Bebel, Hz. Muhammed ve Arap Kültürü, Alan Yayıncılık, İstanbul 1997, s.27.

33) Bu ayet yüz kırk kilo altını biriktirdiğini söyleyen Necmettin Erbakan'a sunulur. Umarız ve dileriz Tanrı buyruğunu gerçekleştirir.

34) Prof. Dr. İbrahim Canan, Hadis Külliyatı, Kütüb-i Sitte, Akçağ Yayınları, Ankara 1995, C.12. s.330 (Prof. Dr. İbrahim Canan şeriatçıdır).

35) Abdülbâki Gölpınarlı, Sosyal Açıdan İslam Tarihi, Der Yayınları, İstanbul, 1991, s.332.

36) Buhari Humus, 5, Libas 19-Müslim, Libas 35, (2080)-Ebu Davud, Libas 8, (4036), Tirmizi, Libas 10 (1733) den aktaran Prof. Dr. İbrahim Canan, Agy, Ankara 1995, C.15, s.87.

37) Neşet Çağatay, Zeyneb bint Cahş, İslâm Ansiklopedisi, c. 13, s.553.

38) Cl. Huart, Hz. Alî Maddesi, İslam Ansiklopedisi, C.1, s.308. Bu alışkanlık Alevilik-Bektaşilikte devam etmiştir. Çünkü bir Bektaşi, bulunca dağıtır bulamayınca şükreder. Ayrıntılı bilgi için: Doç. Dr. Bedri Noyan, Bütün Yönleriyle Bektaşilik-Alevilik 2 cilt, Ardıç Yayınları, Ankara 1999.

39) Hz. Musa'nın ve İsa'nın başına gelen Hz. Muhammed'in de başına gelmiş Hakk'a yürümesinden kısa bir süre sonra yaratılmak istenen toplum eskiyi aratacak hale gelmiştir. İslam'ın yaşadığı karşı devrimi ve bu devrimin nereden kaynaklandığını Alaaddin Beyazıd'la birlikte yazdığımız kitapta ayrıntılı şekilde tartışacağız.

40) Bugün Bektaşi-Aleviler de halen uygulanan Müsahiplik kurumunun kaldırılması buradan, yani Gadiri Hum'da tanımlanan kardeşlikten kaynaklansa gerektir.

41) Şeriatçılar "İslam inançlara saygılıdır. Binlerce yıl Hıristiyanlara ve Musevilere dokunmamıştır" diye sürekli öğünür. Gerçekten Müslümanlar başka inançlara saygılı olmuştur. Ama aynı saygı ve hoşgörüyü İslam'ı kendileri gibi yorumlamayanlara göstermemişlerdir.

Gayrımüslüme hoşgörü ile yaklaşılmasının nedeni ise haraç ve cizyedir. Çünkü adamı Müslüman olmaya zorlansa ve bu zorlama sonucunda Müslüman olsa haraç ve cizye geliri kesilecek.

42) İslam dünyasında hiç uygulanmayan bu ayetin Arapçası'nı aynen alıyoruz: "Yes'elûneke anil' enfâl, kull'enfâlü lillâhi veresûl, fete kullahe ve aslihû zâte beyniküm ve etiy'ullahe ve resûlehü in küntüm mü'miniyn." Bilgi için: Kur'an-ı Kerim ve Türkçe Anlamı, İsmail Hakkı İzmirli, Eren Yayınları, İstanbul. s.178.

43) Dr. Hikmet Kıvılcımlı, Osmanlı Tarihinin Maddesi 2., Tarihsel Maddecilik Yayınları, s.130. Ayraç içindeki sözler bize aittir.

44) Okuyuculara Enfal Suresini okumalarını salık veririz. Çünkü ardından gelen ayetler Peygamber'in inananları ikna için çok çalıştığını, ama başaramadığını kanıtlamaktadır.

45) Prof. Abdülaziz Durî, İlk Dönem İslam Tarihi, (Bir Önsöz) Endülüs Yayınları, İstanbul 1991, s.100-101.

46) El Mesudî'den Aktaran Abdülaziz Durî, Agy, Endülüs Yayınları, İstanbul 1991, s.102-103. Yer darlığı nedeniyle Sahabelerin Servetlerinin tüm dökümü yapılmadı.

47) Bakınız 2. Bakara Sûresi 177, 3. Al-i İmran Sûresi 35, 4. Nisâ Sûresi 134, 5. Maide Sûresi 92, 24. Nûr Sûresi 33, 58. Mücadile (Halinden Yakınan Kadın) 3, 90. Beled (Şâr) Sûresi 12-13 ayetleri.

48)Ayrıntılı bilgi için: Şakir Keçeli, Şeriat Nedir Demokrasi ile Bağdaşır mı? Ardıç Yayınları,Ankara, 1997.

49) Peygamber'in bu eşitliği istediğini ya da düşündüğünü sanmıyorum.

TURAN DURSUN
İNCELEME ve ARAŞTIRMA ÖDÜLÜ
SON KATILMA TARİHİ
1 Ağustos 1999

KATILMA KOŞULLARI

1. Ödül, dinlerin kaynakları ve tarihleri konusunda ya da laiklik ve tanrıtanımazlık üzerine felsefe, sosyoloji, tarih, siyaset ve fen bilimleri vb. alanlarında yapılacak araştırma ve incelemelere verilecek. Araştırma ve inceleme konusu: İslamiyet; Hıristiyanlık, Musevilik gibi dinlerin ya da başka dinlerin biri, birkaçı veya tümü olabilir.

2. Araştırmalar yayınlanmış veya yayınlanmamış olabilir.

3. Ödüle; araştırmanın yazarı, Türkiye Yazarlar Sendikası, Türkiye Gazeteciler Sendikası,
gazeteci cemiyetleri, basın kuruluşları, yazar dernekleri, bilimsel araştırma kurumları,
üniversiteler, dergiler, gazeteler, yayınevleri, meslek oda ve kuruluşları, sendikalar,
kitle örgütleri ve partiler aday gösterebilirler.

4. Seçici Kurul: İlhan Arsel, Nejat Kaymaz, Doğu Perinçek, Zeki Sarıhan, Cahit Tanyol.

5. Ödül 100 milyon TL.

6. **Katılma biçimi:** Araştırma, yazarın bir zarf içindeki özyaşam öyküsü ve fotografıyla birlikte 6 nüsha, aşağıda belirtilen adrese elden teslim edilecek ya da postalanacaktır.
Aydınlık Dergisi, İstiklal Caddesi Deva Çıkmazı No: 7/1 Beyoğlu-İstanbul

7. Dosyanın ödüle katılmak için son teslim tarihi; 1 Ağustos 1999 (Yapıtlarını postayla gönderecek yazarların, postadaki olası gecikmeleri göz önünde tutmaları rica olunur.)

8. 4 Eylül 1999 günü Aydınlık dergisi tarafından düzenlenecek "Aydınlanma Kahramanı Turan Dursun'u Anma Toplantısı"nda ödülü kazanan yazar açıklanacak ve ödülü kendisine sunulacak.

Not: Gerek ilgili yılın seçici kurul üyeleri, gerek Aydınlık dergisi çalışanları bu ödüle katılamazlar.

Hz. Muhammed'in tarihteki rolü

Bir şahsiyetin tarihte ilerici bir rol oynayıp oynamadığı değerlendirilirken toplumsal eyleminden hareket edilmelidir. Hz. Muhammed, Arap yarımadasının kabile toplumundan feodalizme geçişini sağlayan toplumsal devrimin önderi olmuştur. Onun rolü de bu çerçeve içinde değerlendirilmelidir.

Özcan Buze

Hz. Muhammed devrimcidir. Hz. Muhammed soldadır. Hz. Muhammed ilerici insanlığın tarihsel mirasına dahildir. Hz. Muhammed'in sağcılıkla bir ilgisi olamaz. Şeriatçı gericiler onu temsil edemez. Kenan Evren ne kadar Atatürkçü'yse, Brejnev ne kadar Leninci'yse, Fethullah Hoca da ancak o kadar Muhammed'in izindedir.

İslam dininin kurucusu Hz. Muhammed bugün emperyalizmle kolkola giren Şeriatçı gericilere karşı da, onu dinsel gericiliğin kaynağı olarak gören Avrupamerkezci burjuva aydınlanmacılığına karşı da savunulmalıdır. Ait olduğu yere, ilerici insanlığa mal edilmelidir. Bu, bilimsel sosyalistlere düşen bir görevdir. Çünkü bilimsel sosyalistler, tarihe ve dine diyalektik maddeci açıdan bakarlar.

Atatürk, Atatürkçülük adına Natotürkçülük yapanlara terk edilemez. Lenin, taşlaşmış revizyonist bürokratların gerici politikalarını uygularken, görkemli masalarına, süslü odalarına astıkları bir portreye indirgenemez.

Hz. Muhammed de, şeriatçı gericilerin halkı aldatma ve duygularını sömürmekte istedikleri gibi kullanacakları, tarihsel rolünden koparılmış bir efsane kahramanı olmaya bırakılamaz. Tarihte olumlu rol oynamış bütün büyük şahsiyetler gibi Hz. Muhammed de, sahtekârların tekelinden kurtarılmalıdır.

Hz. Muhammed, dinsel gericiliğe hediye edilemez

Sol içinde, ulusal demokratik devrimimizin en büyük atılımını yapan hareketin lideri Atatürk'ü burjuvaziye hediye edenler olduğu gibi, kendine ilerici diyenler arasında da Muhammed'i gericiliğe hediye edenler vardır. Hatta bunlar çoğunluktadır. Dinsel gericilikle mücadele, Muhammed'in tarihte oynadığı rolün önemsizleştirilmesi ya da karalanması şeklinde yanlış bir anlayışla sakatlanmaktadır. Atatürk'ün ait olduğu yere mal edilmesinde bilimsel sosyalistler nasıl kararlı bir mücadele vermiş ve bunda başarılı olmuşsa, Hz. Muhammed'in de dinci gericiliğin elinden alınması gerekmektedir. İnsanlığın ileri doğru yürüyüşünde önemli bir adım olan tektanrıcı dinlerin büyük şahsiyetlerinin hepsi gericilerin elinden birer birer alınmalıdır. Ülkemizin tarihinde de ilerici rol oynayan hiçbir şahsiyet gericilerin elinde birer malzeme olmaya terk edilmemelidir.

Lenin, *Devlet ve Devrim* adlı eserinin Birinci Bölümü'ne şöyle başlıyor: "Bugün Marx'ın öğretisinin başına gelenler, tarih boyunca, devrimci düşünürlerin ve kurtuluşları uğruna mücadele veren ezilen sınıfların öğretilerinin başına defalarca gelmiştir. Ezen sınıflar büyük devrimcileri sağlıklarında durmadan oradan oraya sürmüş, onların öğretilerinin karşısına en vahşi düşmanlık, en kudurgan nefret ve en kaba yalan ve karalama kampanyalarıyla dikilmişlerdir. Ölümlerinden sonra ise bir yandan onları zararsız putlar durumuna getirmeye, deyim yerindeyse evliyalaştırmaya ve ezilen sınıfları 'yatıştırmak' ve aldatmak amacıyla adlarını halelerle süslemeye çalışırken, öte yandan da devrimci öğretilerinin özünü iğdiş etmişler ve bayağılaştırmışlardır." Devrimci düşünürlerin ve eylem adamlarının pek çoğu bu yazgıyı paylaştı. Lenin'in kendisi de kendi kurduğu partinin başındakilerce aynı muameleye uğratıldı. Lenin'in bu sözleri tarihte ilerici rol oynamış hemen hemen bütün düşünce ve eylem adamları için geçerlidir. Muhammed de, bu şahsiyetlerden biridir.

Siyer-i Nebi'den bir tasvir.

Hz. Muhammed neden ilericidir?

Bir şahsiyetin tarihte ilerici bir rol oynayıp oynamadığı değerlendirilirken toplumsal eyleminden hareket edilmelidir.

Hz. Muhammed'in toplumsal eylemi nedir?

Hz. Muhammed, Arap yarımadasının kabile toplumundan feodalizme geçişini sağlayan toplumsal devrimin önderi olmuştur. Onun rolü de bu çerçeve içinde değerlendirilmelidir.

Hz. Muhammed, Ortadoğu dünyasında bir çağı sona erdirip yeni bir çağın açılmasına yol açan bir toplumsal devrimin önderidir. Arapları devletleşme ve uygarlık aşamasına yükselten, bu yükselmenin ideolojisini formüle eden, siyasal hareketi örgütleyen, devrimin iktidarı alma aşamasını başarıyla tamamlayan önderdir. Dünya tarihindeki en önemli liderlerden biridir. Yaptıklarının küçümsenmesi, tarihsel maddeciliğe uygun bir tavır olamaz.

Tarihte ilerici rol oynamaktan kasıt nedir?

Bilindiği gibi tarih, toplumsal-ekonomik formasyonların birbiri ardınca ortaya çıkması ve birbirinin yerini almasıyla ilerleyen bir süreçtir. Bugüne kadar insanlık ilkel ortaklaşmacılık, feodalizm, kapitalizm ve komünizm adı

verilen üretim tarzları ve bunlara dayalı toplumsal-ekonomik kuruluşlar tanımıştır. İlkel ortaklaşmacılıktan çıkışta kimi yerlerde araya bir kölecilik aşaması girmiştir. Komünizmin ilk aşaması, ya da kapitalizmden komünizme geçiş aşaması sosyalizmdir. Dünya üzerindeki bütün toplumlar, tarihsel gelişmelerinin herhangi bir evresinde bu toplumsal-ekonomik kuruluşlardan birine denk düşen bir aşamada bulunurlar.

İnsan toplumlarının ilerlemesi

İnsanlık ilkel ortaklaşmacılık aşamasındayken maddi yaşamın üretilmesini sağlayan üretim güçleri çok geri düzeydeydi. Fakat uzun bir evrim sonucunda üretim araçlarında ve buna bağlı olarak üretim güçlerinde belirli ilerlemeler meydana geldi. Bu ilerlemeler toplumsal zenginliğin belirli ellerde birikmesini getirdi. Zenginliğin birikmesi, ilkel topluluğun ortaklaşmacı üretim ve tüketim kalıpları ile bir çelişki meydana getirmeye başladı. Üretim güçleri ile üretim tarzı arasındaki çelişmenin bir devrimle aşılması gerekti. Zenginliğin belirli ellerde birikmesi, tek tek emekçilerin bu zenginliği elde tutanlar karşısındaki durumunu kötüleştirmekle birlikte, üretim güçlerinin gelişmesini sağladığı için ilerici bir rol oynamış oldu. Çünkü, insanlığın çok daha üst düzeyde gerçekleşecek sınıfsız topluma varacak olan ileri doğru yürüyüşünde, üretim güçlerinin gelişmesi ancak belirli bir maddi birikimle meydana geliyor.

Bu maddi birikim de kendine iktidar ilişkileri düzeyinde, uygun mekanizmalar yaratıyor. Bir başka deyişle, ekonomik ilişkiler, kendine uygun siyasal ilişki biçimleri de yaratıyor. İnsanlığın ilkel kabile düzeninden feodalizme, feodalizmden kapitalizme, kapitalizmden komünizme doğru yürümesi bir ilerlemeyse, bu ilerlemeyi kolaylaştıran gelişmeler olumlu, zorlaştıran gelişmeler de olumsuzdur. Bu ilerlemenin önünü açan devrimlerin itici gücü olan sınıflar ilerici, onu engellemeye çalışan sınıflar gerici olmuştur. Tek tek emekçilerin hayatına getirdiği güçlükler ne kadar büyük olursa olsun, kabile şefleri karşısında feodal egemenler ilerici bir konumdaydı. Feodal sınıf karşısında burjuvazi ilerici bir konumdaydı. Burjuvazi karşısında işçi sınıfı ilerici bir konumdadır. Burjuvazi, feodal egemenlere karşı ilerici, işçi sınıfına göre gericidir. Tarihsel rol değerlendirilirken, toplumsal-siyasal faaliyetin yürütüldüğü dönem dikkate alınmalıdır. Her dönem için ilerici burjuvazi olmaz; her dönem gerici burjuvazi de olmaz. Feodalizm zincirlerin kırılmasında ilerici rol oynayan burjuvazi, artık gerici bir niteliğe bürünmüştür.

Tarihte birey ve önderin rolü

Kabile toplumundan çıkışta feodal devrimler çok önemli bir rol oynamışlar, toplumsal ilerlemeyi kolaylaştırmışlardır. Bu devrimlerin gerçekleşmesinde rol alan ve önderlik eden siyasal kadrolar da tarihte ilerici bir rol oynamıştır.

Tarihte sınıflar gibi bireylerin rolü de bu açıdan değerlendirilmelidir. İnsan soyut bir varlık olmayıp, Marx'ın dediği gibi, toplumsal ilişkilerinin bir toplamıdır. Her kişilik, ancak onu oluşturan toplumsal-siyasal, manevi ve kültürel koşulların bağlamı içinde kavranabilir. Kişiliğin çehresi büyük ölçüde bu koşullar tarafından, özellikle sınıf çıkarları ve mevcut sınıfların ruhsal durumları tarafmdan belirlenir. Tek tek insanlar açısından ele alındığında, ait olduğu toplumsal sınıfın çıkarlarına ters davranışlar görülebilmekle birlikte, bireylerin genel davranışlarının toplumsal koşullar tarafından belirlendiği genellemesi geçerliliğini korumaktadır. İnsan toplumsal ilişkilerinin bir toplamı ise, toplumda oynayacağı rol de nesnel koşullar tarafından belirlenmiş demektir. Bir başka deyişle, rolünü oynayacağı toplumsal sahne, onun iradesinden bağımsız nesnel koşullar tarafından hazırlanmıştır. Ona düşen seçme özgürlüğü, tarihsel ilerlemeyi kolaylaştıran ya da zorlaştıran taraflar arasında yer almaktır.

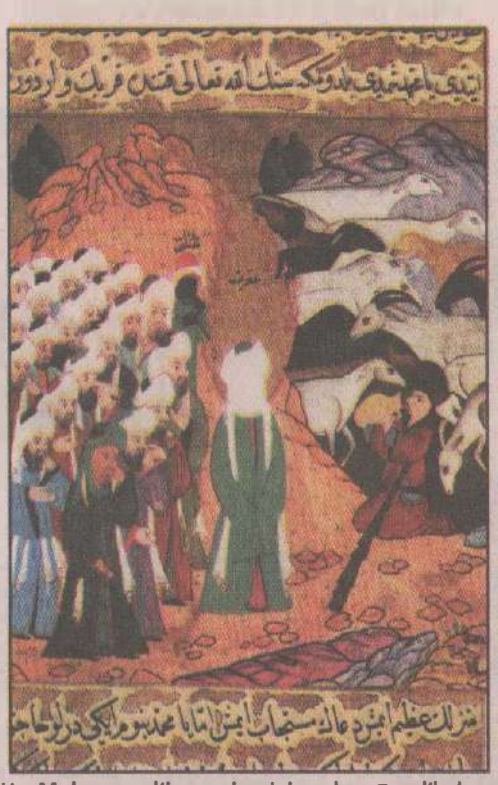

Hz. Muhammed'in mucizesiyle çoban Zeyd'in boş testisi su ile doluyor (Siyer-i Nebi).

Bireylerin rolü için söylenen önderlerin rolü için de geçerlidir. Toplumsal hareketlerin önderleri, o hareketlerin ihtiyaçlarına göre ortaya çıkar. Pek çok birey arasından, toplumsal ilerlemenin gerektirdiği rolü oynamaya en uygun bireyler sivrilir. Bu bireylerin rollerini iyi oynamaları, yani öznel etken, hareketin başarısı üzerinde önemli bir etkide bulunur. Yetenekli bir önder toplumsal gelişmeyi hızlandırabilirken, yeteneksiz önderler engelleyici etkide bulunabilir. Ancak son tahlilde, önderin rolü, yine nesnel koşullarca belirlenir.

Merkezi iktidar ne zaman ilerici, ne zaman gericidir?

Toplumsal sınıfların ve onların önderleri için geçerli olan, toplumsal örgütlenmeler için de geçerlidir. Toplumsal örgütlenmelerin en önemlisi ve en karmaşık biçimlerinden biri olan devlet de ilerici ve gerici rol oynayabilir. Her dönemde gerici, her dönemde ilerici devlet olmaz. Devlet egemen sınıfların hakimiyetini yürütmekte yararlandıkları bir araçsa, o araca hakim olan sınıfın niteliğini yansıtır. Devlete hakim olan sınıf ilerici olduğu ölçüde devlet de ilericidir. Zaman zaman devlet egemen sınıf ile bire bir uyum içinde görünmese de, son tahlilde niteliği hakim sınıf tarafından belirlenir. Devlete hakim olan sınıf üretim güçlerinin gelişmesinde olumlu bir rol oynuyorsa, devlet de ilerici bir konumdadır.

Osmanlı tarihinden bir örnek verelim. Osmanlı Devleti'nin kuruluşu Anadolu için büyük bir ileri adım olmuştur. Kabile toplulukları, var olan devlet gelenekleri ve birikimi üzerine oturmuş, merkezi bir iktidarın kurulmasıyla anarşi dönemi geride bırakılmıştır. Bu aşamada, merkezi iktidar servet birikimini sağlamayı kolaylaştırıcı ve üretim güçlerinin ilerlemesinin önünü açıcı bir rol oynamıştır. Yıldırım Bayazıd'ın Timur önündeki Ankara yenilgisi bu sürece çelme takmış, ancak Timur'un göçebe imparatorluğu, köklü devlet gelenekleri bulunan Anadolu'da fazla kalıcı olamamış ve Osmanlı kısa sürede yeniden toparlanmıştır. Bu dönemde merkezi iktidarın güçlenmesine yardımcı olan hareketler ilerici rol oynamış, merkeziyetçiliği zaafa uğratan hareketler olumsuz rol oynamıştır.

Emekçilerin özlemlerini dile getiren ve farklı inançlar arasında kardeşliği savunan bir hareket olmasına rağmen, Şeyh Bedrettin hareketi bir de bu açıdan değerlendirilmelidir. Bu hareketin duygusal planda çok güzel talepler ileri sürmesi, zalimce ezilmiş, önderlerinin acımasızca katledilmiş olmaları, tarihin uzun ilerleyişi içindeki konumunu doğru

değerlendirmeye engel olmamalıdır. Nesnel tarihsel koşullar gereği başarı kazanma şansının olmayışı da bundandır. Yine kölelerin haklı isyanını dile getiren Spartaküs hareketi de nesnel koşullar gereği başarısızlığa mahkumdu. Bu hareketler, ancak emekçi sınıfların özlemlerini dile getirmeleri ve hakim sınıflara karşı direnme ateşini yakmaları bakımından değerlidir. Tarihsel gelişme içindeki konumları ise daha nesnel değerlendirilmelidir. Osmanlı devleti taşıdığı ilerleme potansiyellerini tüketmediğinden çabuk toparlandı ve merkezi iktidar yeniden kuruldu. Kısa bir süre sonra İstanbul'un alınmasıyla, tarihsel ilerlemenin önünde bir moloz yığını gibi duran köhne Biazns da ortadan kaldırıldı. Bu anlamda Fatih Sultan Mehmet'in toplumsal eylemi ilerici bir rol oynamıştır. Fatih ile Osmanlı devletinin imparatorluğa dönüşmesi de merkezi iktidarı güçlendirici bir rol oynamış, bu ise üretim güçlerinin gelişmesine yardımcı olmuştur.

Osmanlı merkezi iktidarı 1500'lü yılların ortalarına kadar üretim güçlerinin gelişmesini sağlayıcı bir rol oynamış; bundan sonra dünya çapındaki ekonomik ve toplumsal gelişmelerin de etkisiyle bu konumunu yitirerek gerici bir karakter kazanmaya başlamıştır. Batı Avrupa'da denizaşırı sömürgelerden aktarılan servetin yardımıyla merkezi devletler güçlenmiş ve bu da kapitalizmin gelişmesine yardımcı olmuştur. Gelişmiş ve yerleşmiş bir feodal devlet olan Osmanlı İmparatorluğu yeni gelişmeler karşısında aynı esnekliği gösterememiş, tarihte eşitsiz gelişme yasası uyarınca geri kalmıştır. İleri olan geriye düşmüş, geri olan öne çıkmıştır. Bundan sonra Osmanlı merkezi iktidarı gerici bir rol oynayacak, yeni ve ileri bir aşama olan kapitalizmin gelişmesi önünde bir engel haline gelecektir.

Hz. Muhammed ve ordusu Mekkeliler'le savaşmak için Uhud'a gidiyor (Siyer-i Nebî).

Feodal devrim ve tektanrıcılık

Konu dışına az da olsa çıktıktan sonra, Hz. Muhammed çağına geri dönersek, onun önderlik ettiği hareketin de ilerici bir rol oynadığını görüyoruz. Burada, feodal toplumların ideolojisinin dinsel ideoloji olduğu hatırlanmalı. O dönemde, farklı sınıflar ve toplumsal katmanlar çıkarlarını dinsel ideoloji ile formüle ediyordu. Birbirinden ayrı yaşam sürdüren kabilelerin ideolojik izdüşümü çoktanrıcılıkken, tektanrıcı inançlar merkezi iktidar ihtiyacına denk düşüyordu.

Hz. Muhammed, tektanrıcı kavramları diğer dinlerden alarak daha da rafine bir hale getirmiş ve içinde bulunduğu toplumun şartlarına ve geleneklerine, toplumsal birikimine uyarlamıştı. Çoktanrıcılığın izlerini taşıyan Hıristiyan Üçlübirlik (Teslis) inancına göre, bu türden bir mantık oyununa başvurma gereği hissetmeyen Müslüman tektanrıcılık bir ilerlemeyi temsil etmektedir.

Tektanrıcılık, insanlığın evreni kavrayabilme çabasında çok önemli bir aşamayı temsil etmektedir. Genel olarak dinler, burjuva aydınlanmacılarının iddia ettiği gibi her zaman gerici bir rol oynamamıştır; tam tersine insanlığın nesnel gerçeği kavramasında toplumsal-tarihsel koşullara uygun bir ilerlemeyi temsil etmektedir. Nesnel gerçeğin doğruya giderek daha yaklaşan bir şekilde kavranmasında olumlu roller oynamışlardır. Tektanrıcılık, nesnel gerçeğin kategorize edilip sınıflanmasında, göreceli olarak yukarı düzeyde bir soyutlama aşamasına denk düşer. Bugün Aydınlanma döneminin başarıları ile ve diyalektik ve tarihsel maddecilik ile kıyaslandığında, geri bir bilinç biçimi olmaları, geçmişte oynadığı rolün doğru değerlendirilmesine engel olmamalıdır.

Feodal devrim

Hz. Muhammed'in toplumsal eylemine bakacak olursak, bunu daha somut olarak değerlendirebilmek için, çok kısa bile olsa, o dönemin koşullarına eğilmek gerekecek.

İslam öncesi bedevilerinin yaşamı, kabile ortaklığına dayalı bir yaşam tarzından daha yeni yeni uzaklaşmaya başlamıştı. Fakat henüz kabile döneminin özelliklerini taşıyordu. Kabile dayanışması henüz oldukça güçlüydü. Yerleşik nüfusun yaşadığı Mekke, Yesrib (Medine) ve Taif kentlerinin bulunduğu bölge, merkeziyetçi olmayan bir yaşam biçimi sürdürüyordu. Bu yaşam biçiminin ifadesi, çok sayıda tanrının bir arada bulunmasıydı. Ama çoktanrılı sistem, kentleşmenin hızlanması ve yerleşik hayatın belirginleşmesiyle belirli bir hiyerarşiye doğru evrilmeye başladı. Bunun sonucunda Tanrılar arasında bir hiyerarşi de belirmeye başladı. Bu gelişme, Hicaz adı verilen bölgedeki toplumsal farklılaşmalara paralel olarak ortaya çıkıyordu. Hindistan'dan gelen baharat yolunun Kuzey'e ve Mısır'a bağlantı noktalarının merkezinde yer alan Hicaz hölgesi, Sasani ve Bizans İmparatorlukları arasında süregiden çatışmalar nedeniyle iyice önem kazanmıştı. Bu, bölgedeki zenginleşmeyi ve toplumsal farklılaşmayı iyice artırdı. Toplumsal farklılaşmalar, zenginleşen sınıf için siyasal olarak bir merkezden yoksun olmayı bir olumsuzluk olarak duyurmaya başladı. Mekke eskiden beri önemli bir ticari ve dini merkezdi. Onun için merkezi iktidar ihtiyacı, doğal olarak öncelikle burada duyuldu. Ticaret ve zenginleşme, Mekke içinde yerleşik hayata geçen Bedevi kabileleri arasında hızla bir hiyerarşinin ortaya çıkmasına yol açtı. Toplumsal farklılaşma, kabile içinde etkili olan bağları da zayıflatıyordu. Güçlü kabile dayanışmasının yerini artık ticari amaçlar almaya başlamıştı.

Özetle, Araplar İslam öncesinde kabile toplumunun çözüldüğü, toplumsal farklılaşmaların hızlandığı ve merkezi bir iktidar ihtiyacının kendini duyurduğu bir aşamadaydılar. Bu nedenle merkezi iktidar ihtiyacına denk düşen tektanrılı bir dinin ortaya çıkması için elverişli koşullar hazırlanmıştı. Fakat, kabile ilişkilerinin henüz tamamen ortadan kalkmamış oluşunun bir göstergesi olarak diğer tanrılar ve onların simgesi olan putlar varlığını sürdürüyordu. Kabile ilişkilerinin tasfiye edilmesi süreci, putlara karşı mücadele ve tektanrı inancını, yüce Tanrı'dan başka tanrı olamayacağı dogmasını (Lâilâhe ill-Allah) yerleştirme mücadelesi ile el ele gitti.

Araplarda feodal devlet

Her devrim bir sınıfın iktidarını kur-

mayı amaçlar, ama halk kitlelerinin seferber edilebilmesi sayesinde başarı kazanabilir. İslam devriminde de aynı şey yaşandı. Hz. Muhammed, bedevi kitlelerini kazanmanın taşıdığı önemi gördü. Bedevi geleneklerinden yararlandı. Bedevilerin kervan vurma alışkanlıklarından yararlanması, Hz. Muhammed'in güç toplamasında büyük rol oynadı. Muhammed, Bedevilerin kervan vurma eylemlerini İslam savaşçılığına dönüştürmeyi başardı. Hz. Muhammed bu güce dayanarak, Medine'ye hicret etmek zorunda kalmasından 8 yıl sonra Mekke'yi teslim aldı. Mekke'nin teslimiden sonra, kervan vurma dönemi kapanmış oluyordu. Artık göçebe enerjisiyle başka topraklar fethedilecekti. Müslüman kabileleri birbirine saldırmayacak, savaş gücü yabancı düşmana karşı yöneltilecekti. Müslüman kabileler arasında barışın sağlanması, doğmakta olan İslam devletinin birliği bakımından büyük önem taşıyordu.

Hz. Muhammed'in sağlığında devletleşme yolunda önemli adımlar atıldı. Onun kurduğu yönetimin, devletin temeli sayılması doğrudur. Ancak bu yönetimin tam anlamıyla bir devlet olduğunu söylemek mümkün değildir. Silahlı güç dışında, devletin en önemli kurumları oluşmamıştı. Bir devletin oluşmasında en önemli etken, silahlı güçtür; çünkü devlet silahlı güç kullanma tekelidir. Ama bir devlet sadece bu güçten oluşamaz. İktidarın uzun bir süre sadece bu güce dayanarak korunması, istikrar kazanması düşünülemez. Devletin diğer organlarının oluşması gerekir. İşleri yürüten bir bürokrasi, devletin işleyişini belirleyen kurallar, gelenekler vb. gerekir. Oluşan devlet, bu geleneklerin gelişmesi için gerekli zamanı bulmuşsa, bunlar o ülkede de oluşabilir. Ama oluşum hızlı, gelişmeler süratliyse, geleneklerin dışarıdan alınması gerekir. Geleneklerin dışarıdan alınması da tesadüfe bağlı olarak olmaz. Temasta olunan bir toplumdan ihtiyaca göre, gerekli uyarlamalar yapılarak alınır.

İstisnai bir önder

Hz. Muhammed, kurduğu yönetimin başında pek az bir süre kalabildi. Mekke'ye girdikten sonra 2 yıl yaşadı. Fakat sağlığında gerçekleştirdikleri, devletin hızlı adımlarla ve sağlam şekilde kurulmasına temel teşkil etti. Bir bakıma, sağlığında toplumsal faaliyetlerinin semeresini görmüş, pek çok devrimciye nasip olmayan bir başarıyı tatmıştır. Tek tek devrimci önderler açısından bakıldığında, böylesi başarılar fazla değildir. Tarihsel koşulların uygun olmaması nedeniyle, devrimci önderler mücadelenin başarısını genellikle sağlıklarında görememekte, onların ektiği tohum onları izleyen kuşaklarca yeşertilmekte ve misyonları başka önderlerce tamamlanmaktadır. Muhammed bu bakımdan da istisnai bir önderdir.

Hz. Muhammed, feodal devrime önderlik etmiş, toplumu yeni bir aşamaya sıçratan hareketin başını çekmiştir. Onun için devrimcidir. Var olan statüyü değiştirmek için harekete geçmiştir; eskinin yıkılıp yeninin kurulması için fa-

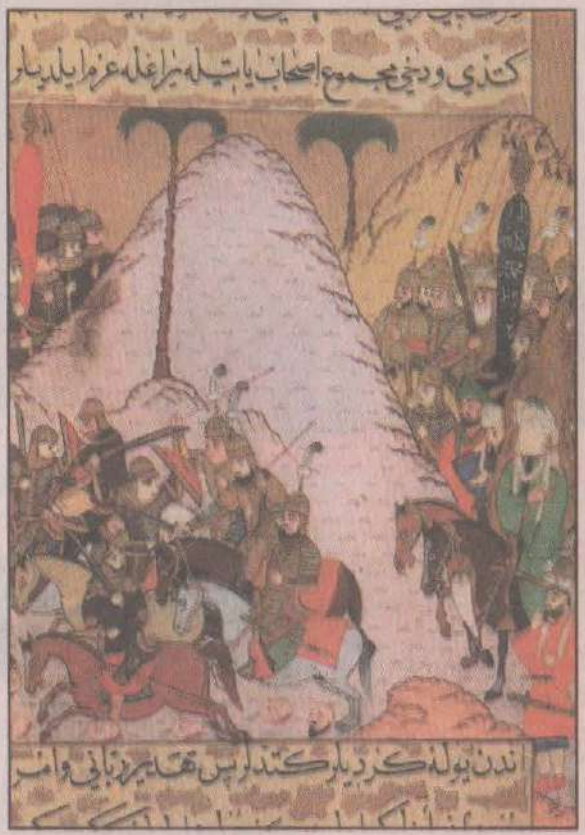

Hz. Muhammed ve ordusu Mutallaka Kabilesi ile savaşıyor (Siyer-i Nebi).

aliyet göstermiştir. Onun için solcudur. İnsanlığın ileri doğru yürüyüşüne önemli katkılarda bulunmuştur. Onun için ilericidir. Bu özellikleriyle, gericiliğin en büyük merkezi emperyalizmle kolkola yürüyen şeriatçı gericilikle hiçbir ortak yanı bulunmamaktadır. İslamın ortaya çıkışından beri, gericilerin ona sarılıp onu bayrak yapmaya çalışmaları onun bu özelliklerini değiştirmez. O, insanlığın besleneceği kaynaklardan biridir.

Hz. Muhammed'in öğretileri günümüzde çözüm olamaz!

Bugün kuşkusuz Hz. Muhammed'in öğretileri siyasal bir eylem programına temel yapılamaz. İslam, günümüzün sorunlarına çözüm öneremez. Ama, örneğin Spartaküs hareketi de çözüm olamaz. Pir Sultan Abdal'ın öğretisi de günümüz sorunlarına çözüm üretebilecek güçten yoksundur. Yine de bu değerleri, beslendiğimiz kaynaklar olarak kabul ediyoruz. Yunus Emre'yi, Şeyh Bedrettin'i, Pir Sultan'ı gericilere hediye edemeyeceğimiz gibi, Hz. Muhammed'i de edemeyiz.

Bu şahsiyetlerin ilerici mirasına sahip çıkmak ile gerici dinciliğe karşı savaşmak, Aydınlanma mücadelesine büyük bir kararlılıkla devam etmek, birbiriyle bağdaşmaz değildir. Ama bugün mücadele edeceğimiz kesimler, herhangi bir dine inanan insanlar değil, emperyalizmin yedeğine girmiş dinci gericiliktir. Hz. Muhammed'e saygı duymak, Evrim teorisine karşı *Kur'an*'da savunulan yaradılış inancını tercih etmeyi gerektirmez. Yaradılış inancı, o zamanki bilgi birikimiyle ortaya konmuş bir görüştü. Bugünkü bilgimiz bunun yanlış olduğunu ve evrim teorisinin geçerli olduğunu gösteriyor. Mücadele etmemiz gereken, o zamanki bilgi düzeyiyle insanın ortaya çıkışına bir yanıt getirmeye çalışan Muhammed değil, yanlışlığı kanıtlanmış bu görüşleri kendi gerici amaçları için hâlâ ısrarla savunanlardır. Bilimsel sosyalistlerin, bilimsel dünya görüşünün yayılması için çalışmaları, Muhammed'e saygı duymayı engelleyen bir şey değildir. Tersine, bilimsel dünya görüşlerinin bir gereğidir.

Hazret sıfatı

Çok önemli olmamakla birlikte, bir konuya dokunmadan geçemeyeceğiz. Muhammed'in başına getirilen Hazret sıfatından kaçınmak da yersiz bir çabadır. Hazret; sayın, saygıdeğer anlamına gelen bir ifadedir (Melih Cevdet Anday, Sayın Muhammed ifadesini kullanmaktadır). Mustafa Kemal'e de zamanında Gazi Hazretleri dendiğini hatırlayalım. Kimi devrimcilerde, Muhammed'in tanrısal misyon iddialarına pirim verilmediği gösterilmek amacıyla, Hazret sıfatından kaçınma tavrı vardır. Bir saygı belirtisi olarak kullanılan bu ifade, halk tarafından da tutulmuş, neredeyse Muhammed'in adının bir parçası olmuştur. Hz. Muhammed denilince, örneğin futbolcu Muhammed, boksör Muhammed Ali Clay gibi adaşlarından rahatça ayrılmaktadır. Bizim bu saygı ifadesinden gocunacak bir şeyimiz olamaz. Bunun, Muhammed'in tanrısal misyon iddiasına ödün vermekle bir ilgisi yoktur.

Bilim ve Ütopya

Tatil Kampı

Yaz Tatiliniz
Bilim ve Sanat
Şölenine Dönüşsün!..

Türkiye'nin değerli bilim ve düşün insanlarıyla birlikte tatil olanağı...

Onur Akdoğu, Prof. Dr. Sina Akşin, Prof. Dr. Toktamış Ateş
Prof. Dr. Işık Bökesoy, Hikmet Çetinkaya Doç. Dr. Haluk Ertan,
Prof. Dr. Dinçer Gülen, Cengiz Gündoğdu, Suphi Gürsoytrak,
Prof. Dr. Tahir Hatipoğlu, Prof. Dr. Alpaslan Işıklı, Prof. Dr. Ahmet İnam,
Suphi Karaman, Prof. Dr. Aykut Kence, Ceyhan Mumcu,
Prof. Dr. Ali Nesin, Doç. Dr. Alâeddin Şenel, Afşar Timuçin, Sargun Tont,
Hasan Yalçın, Prof. Dr. Cemal Yıldırım bizlerle...

Her akşam Bilim ve Ütopya yazarlarının sunuşlarıyla tartışmalı söyleşiler...

Doç. Dr. Alâeddin Şenel'le söyleşi. Bilim ve Ütopya Kampı, 1998.

Son zamanlarda Ege'de yapılan kazılarla bulunan yeni arkeolojik merkezlerden Liman Tepe ve Bakla Tepe'ye, kazı ekibinden arkeolog Hakan Kale eşliğinde geziler....

Liman Tepe, Roma Dönemi'nden MÖ 6. binlere kadar uzanan bir tarihe sahip. Kazılarda, Neolitik Çağ, Kalkolitik Çağ ve Klasik Çağlara ait buluntular elde edilmiş. Bakla Tepe de, MÖ 4. binde, Ege dünyasının en büyük yerleşim merkezlerinden biri.

Liman Tepe'de Eski Tunç Çağı'na ait mimari kalıntılar.

Uğur Değirmencioğlu ile "gösteri sanatlarında kontakt doğaçlama, hareket ve ses analizi." Yaratıcı süreçler oluşturulması ve paylaşıma yönelik uygulamalı seminer.

Gösteriler ve dinletiler...

Ege'nin eşsiz koylarına tekne gezileri...

Satranç ve briç ustalarından kurs olanağı ve turnuvalar...

Çocuklar için yaratıcı çalışmalar...

Çeşitli dans tiyatrosu grupları çalıştırmış Meral Kaya'yla dans atölyesinde, otantik halk danslarından tangoya, çok çeşitli dans formlarıyla çalışmalar...

1. Dönem: 23 Ağustos-29 Ağustos
2. Dönem: 30 Ağustos-5 Eylül

Yer: İzmir/Ürkmez, Ütopya Tatil Köyü

Ücret: 1 dönem, kişi başına 45 000 000 TL.
(Konaklama + 3 öğün yemek)

Çadırla gelmek isteyenler için:
1 dönem, kişi başına 30 000 000 TL.
(Konaklama + 3 öğün yemek)

0-6 yaş ücretsiz
Toplu katılımlarda ve peşin ödemelerde
% 10 indirim

Ütopya Tatil Köyü'ne İzmir Üçkuyular ve Gaziemir semt garajlarından kalkan Ürkmez/Gümüldür minibüsleriyle 75 dakikada ulaşabilirsiniz.

Rezervasyon: Kampa katılmak isteyenlerin M. Ozan Yazıcıoğlu adına Yapı ve Kredi Bankası Mecidiyeköy Şubesi 0059026-5 nolu hesaba kişi başına 20 000 000 TL yatırmaları gerekmektedir. Ücretin geri kalanı kamp sırasında tahsil edilecektir.

Bilgi ve rezervasyon:
Bilim ve Ütopya dergisi-Nalân Mahsereci
Tel: (0212) 292 96 43-44-45

Muhammed'i ve İslam'ı yaratan toplumsal koşullar

Bir Arap ideolojisinden güç alan, hem yeni şartlara uygun, hem de kadroya alacağı Bedevi ortamına yakın, büyük imparatorluklarla eşitlik içinde pazarlık edebilen bir Arap devleti.. Devrin büyük ihtiyacı işte budur. Bu ihtiyacı karşılayacak olan deha sahibine açıktır bütün yollar.

Maxime Rodinson

Okuyacağınız yazı, Maxime Rodinson'un 1961 yılında yazdığı *Muhammed* adlı eserinden derlenmiştir (*Özne Yayınları*, Ekim 1998 tarihli, genişletilmiş ikinci baskı). Eseri, Fransızca'dan çeviren Atilla Tokatlı, İngilizce'den karşılaştırarak yayıma hazırlayan Ahmet Özdemir'dir. Rodinson'un eserinin konumuz açısından önemli gördüğümüz bölümlerini okurlarımıza sunmak istedik. Fakat, Muhammed ve İslamiyetin doğuşu üzerine son derece kapsamlı bir çalışma olan ve konuyu tarihi materyalist bir perspektifle ele alan eserin tamamının okunmasını öneririz. Eserin yazarı Maxime Rodinson, 1915 yılında Paris'te doğdu. Paris'te Ecole des Langues Orientales Vivantes ve Sorbonne'da Sami dilleri, etnografya ve sosyoloji eğitimi aldı. Askerlik hizmetini Suriye'de yaptıktan sonra Lübnan'da yedi yıl kaldı. Fransa'nın Eski Medeniyetler Dairesi'nde Suriye ve Lübnan üzerine çalıştı. Bu sırada Ortadoğu'yu dolaştı. 1937 yılında Fransız Komünist Partisi'ne katıldı. 1950-51 yıllarında Ortadoğu üzerine aylık bir siyasi dergi olan *Moyen-Orient*'i çıkardı. 1958 yılında FKP'den ayrıldı ancak marksist solda bir teorisyen ve yazar olarak kaldı. Kitapları arasında *Marksizm ve İslam Dünyası*, *İslam ve Kapitalizm*, *İsrail ve Araplar* sayılabilir. Bütünlüğü bozmamak için oldukça uzun tuttuğumuz derlememizi üç bölüm halinde yayımlamak zorunda kaldık. İlgiyle izleneceğini umuyoruz.

-I-
İSLAM ÖNCESİ ARABİSTAN VE BEDEVİLER

Grekçesi Sarakenoi, Latincesi Saraceni (ki Fransızlar, Sarrasin sözcüğünü bu kelimeden türetmişlerdir) olan bu insanların o devirdeki ismi Skene Araplarıdır: Yani, skene Eski Yunanca'da "çadır" anlamına geldiğine göre, haymenişin veya "çadır altında yaşayan" Araplar... Bu halk, ta en eski çağlardan beri bu verimsiz ülkede oturmaktadır ve onlardan önce de bir başka halkın bu topraklarda yaşadığına dair en ufak bir ize veya belgeye rastlanmamıştır.

Kuyu-bilimin yaratıcıları

Aşağı yukarı Avrupa kıtasının üçte biri kadar yer kaplayan büyük bir ülkedir bu ama nüfusu da bir o kadar azdır. Akarsuların ve yağışların yetersizliği sonucu, arazinin büyük bir kısmı çöl haline gelmiştir. Bazı bölgelere on yıl art arda hiç yağmur düşmediği olur. Yüksekliği 200 metreyi bulan ve kilometrelerce uzanan kum tepeleriyle kaplı uçsuz bucaksız bölgeler vardır. Bunlardan biri, Rabülkali, Fransa kadar yer kaplar. Bir başkası, kuzeydeki Nefud bölgesi, 70 bin kilometre kare yüzölçümündedir. Ülkenin çoğu kesimlerinde, nispeten eski bir volkanik etkinliğin kalıntısı olan geniş lav çöküntülerinin uzandığı görülür.

Vadi denilen ırmak yatakları, ülkenin, yağıştan yana daha nasipli bir jeolojik devre yaşamış olduğuna işaret etmektedir ama bu yatakların büyük kısmı, hiç değilse yazılı tarihin başladığı çağdan beri kupkurudur. Yer yer su birikintileri görülür, o kadar. Ve ani yağmurlar, bu birikintileri kısa bir süre için azgın birer şelale haline getirir. Arapların "su baskını" diye nitelediği bu seller her seferinde korkunç facialara yol açar. Ama su akıp gitmez, toprağa süzülür ve altta kalır, birikir. Bu bakımdan Araplara "kuyu-bilim"in yaratıcılarıdır denebilir. O kadar ki, ülkedeki kuyulardan birinin 170 metre derinliğe kadar indiği rivayet edilmektedir. Su, bazen de kaynak halinde fışkırır topraktan. Ve o vakit, çölün ortasında yemyeşil bir leke, bir vaha belirir. Özellikle, yağmurların daha sık şereflendirdiği tihame denilen kıyı ovalarında, vadilerin alt yataklarında yeterince su toplandığı ve bu kesimleri tarıma elverişli hale getirdiği görülür. Ama içerdeki çöllerde bile, ani bir sağanak sonucu birkaç saat içinde yabani otların fışkırdığı ve acaip çiçeklerin ortalığı kapladığı olur.

Devenin paraziti Arap

Yaşam tarzını belirleyen topraktır. Yarımadanın büyük bir kısmı çöllerle kaplı olduğu için, memlekette egemen yaşam tarzı da, buna bağlı olarak, göçebe çobanlıktır.

Nitekim devenin İsa'dan iki bin yıl önce Araplar tarafından ehlileştirildiği kesinlikle bilinmektedir. Ve çöl şartlarına son derece kolaylıkla uyum sağlayan bir hayvandır deve. Nitekim, Arapların bedevi dedikleri küçük göçebe toplulukları da, varlıklarını sağlayan develere bağlanmışlardır. "Her hayvanın bir paraziti vardır" diyor Sprenger, "devenin paraziti de Araptır.." "İlkbahar" mevsiminde, yani yağmurlar düşmeye başlayınca, bütün Arapların hayvanlarını ite kaka yeşillenmiş bölgelere doğru akın ettiği görülür. Hayvanların da, tıpkı insanlar gibi ilerdeki kıtlık dönemlerini şimdiden hesaba katarcasına, tıka basa yiyip içtiği düğün bayram günleridir bu günler. Bu bolluk dönemleri, insanların küçük topluluklar halinde oraya buraya dağılmasına yol açar. Ama çok geçmez, gene kuraklık bastırır; ve insanlar, az çok ağaçlık sürekli su başlarında toplanmaya koyulur.

Tahıl üretimi yapılan bölgeler yok değildir. Ama Arabistan'ın asıl ana ürünü, öteden beri hurmadır. Özellikle vahalarda yerleşik yaşayan küçük toplulukların yetiştirdiği bu "ağaçların sultanı", sadece yemişiyle değil, her bir parçasıyla işe yarar. Ve her şeyden önce de, hurma, deve sütünün yanı sıra, sefil Bedevi kitlelerin biricik güvenli besin kaynağıdır.

Ticaretin rolü

Nüfusun bütün unsurları simbiyoz halinde, yani içiçe ve ortaklaşa yaşamak zorundadırlar; çünkü birbirlerine sonsuz ihtiyaçları vardır. Nüfusu meydana getiren belli başlı unsurlar; hurma yetiştiricileri veya tek tük tahıl, meyve ve sebze üreticileri ile çöldeki deve çobanları ve komşu bölgelerdeki köylü ve şehirlilerden ibarettir. Doğaldır ki devecilerin, binek hayvanlarının hızından ileri gelen askeri bir üstünlükleri olacaktır ve gene pek tabiidir ki bu üstünlük her şeyden önce yerleşik halk üzerinde, özellikle de göçebelerin imparatorluğu olan çölün ortasında tek başına kalakalmış vaha toplulukları üzerinde bir hakimiyet şeklinde ortaya çıkacaktır. Nitekim, koca ülkenin hemen hemen her yanında, tarımcıların, göçebe çobanların korumasına sığındığını görüyoruz. Arapların, acı bir mizah duygusuyla, "dayanışma vergisi", **huvva** diye adlandırdıkları bu korumanın; para ya da angarya yoluyla sağlandığını eklemeye, bilmiyoruz gerek var mıdır!

Bu topluluklar arasında yürürlükte olan bir başka "barış içinde bir arada yaşama" yolu da, ticarettir: Deve deyip de geçmeyiniz: 400 kilo yük taşıyabilen ve bir günde 90 kilometre kat eden bir "çöl gemisi"dir deve. 57 derece sıcaklıkta, 17 gün hiç su almadan -biraz yeşillik verilirse daha da fazla- yürüyebilen bir gemi... Ve kervanlar, Güney Arabistan'la Mezopotamya gibi iki uygar bölge arasında, hem bu bölgelerin ürünlerini, hem de bu bölgelere bir yandan Akdeniz ülkelerinden öte yandan da Hindistan, Doğu Afrika ve Uzak Doğu'dan gelen malları ulaştırmak üzere durmadan gidip gelmektedir. Bedeviler, güçlü bir devletin askeri gücünün koruması olmadıkça, bu kervanlardan yol vergisi almaktadır. Öte yandan, daha küçük çapta da olsa, göçebelerle yerleşikler arasında da bir alış veriş söz konusudur: Böylelikle hiç olmazsa; göçebeler biraz hurma yemek, yerleşikler de biraz deve sütü içmek imkânına kavuşmaktadırlar.

Bu iki yönlü ticari etkinliğin sonucunda, bir takım pazar ve panayır yerleri ortaya çıkmış; bunlar arasında özellikle bir kaynağın ya da bir tapınağın yakınında bulunan pazar ve panayırlar, gittikçe süreklilik kazanmıştır. Böylelikle, vahalarda zaten kendiliğinden oluşmuş şehirciklerin yanı sıra, çölde de yer yer kasabayı andıran topluluk noktaları belirmeye başlıyordu. Tüccarlardan, zanaatkârlardan ve arazinin elverdiği ölçüde köylülerden oluşuyordu bu topluluklar. Zamanla, göçebe kabile reislerinin de yakın adamlarıyla birlikte, nispeten rahat bir ömür sürmek üzere (ve tabii göçebe tebalarının denetimini elden bırakmamak şartıyla) gelip bu kasabalarda yerleştiğini görüyoruz.

Çölün yazısız kanunları

Çöl hayatına özgü toplumsal yapılar, vahalarda ve tarım yapılan topraklarda olduğu gibi, bu şehirlerde de sürmektedir. Kapsamı yaşamsal zorunluluklar tarafından belirlenen küçük insan toplulukları (ki bunlara, kabilecik ya da aşiret diyeceğiz), bu organizmanın temel hücrelerini oluşturmaktadır. Kabileler ise, doğru ya da yanlış, aralarında akrabalık olan aşiretlerden kuruludur. Ve her kabilenin bir atası bulunmaktadır. Çöl ideologları ve çöl politikacıları aynı atanın ismini taşıyan topluluklar arasındaki akrabalık ilişkilerini yansıtan soy kütüklerini hazırlamaya çoktan girişmişlerdir.

Söz konusu topluluklar arasındaki ilişkiler, çoğunlukla barışçıdır. Ama Arap aşiretlerinin içinde debelendiği korkunç sefalet göz önüne alınırsa, bu küçük toplulukların, kendilerinden bir miktar daha şanslı öteki klanların bir avuçluk servetini zor yoluyla ele geçirmek için nasıl yanıp tutuştukları kolayca anlaşılır. İşte bu nedenle düzenlenen soygunlara, Araplar, **gaza** der. Gazanın, geleneklerce konulmuş kanunlar ve kuralları vardır. Baskın vermek ve mal almak mubahtır, ama ne olursa olsun cana kıymamak şartıyla... Adam öldürme ise, çölün yazısız kanununa göre, son derece ciddi sonuçlar doğurur.

Bu özgür Araplar hiçbir yazılı kanuna, bu kanunlara uymaya zorlayacak hiçbir devlete bağlı değildir. Bu durumda insan hayatı geleneklerin korunması altındadır ve adam öldürme bedeli pek pahalı ödenir. Kana kan, cana can: İşte kanun.. Geleneklerin öç almakla yükümlü kıldığı kimse; kan davasından vazgeçecek olursa, ömür boyunca utanç duyacağı bir şerefsizliğe gömülür. Kısaca, bedevi toplumunun temel direklerinden biri, Arapların **ta'r** dediği öç'tür.

Öç, eşitlik prensibine dayanır. Kabilenin her üyesi, öteki kabilelerin bir üyesi değerindedir. Gerçi her topluluğun bir başkanı (seyyid) vardır ama, bu başkasının otoritesi doğrudan doğruya kişisel prestijiyle ölçülüdür. Yani seyyid, kişisel etkisinin bir an için bile gölgelenmesine göz yumduğu taktirde, başkanlığın-

dan olur. Bu bakımdan seyyidin, birçok özelliği benliğinde toplaması şarttır: Seyyid dediğin, cömertliği ve muhabbeti sayesinde insanların gönlünü çelecek, mütevazi ve kanaatkâr olacak, başkanlık ettiği kişilerin gizli iradesine uygun şekilde davranacak ve bütün bunlara rağmen otoritesine halel getirmeyecektir. Unutmayalım ki, klanın genel toplantısında, bir tek üyenin vetosu, en önemli bir kararın uygulanmasını önlemeye yetmektedir. Burada belirtelim: Herkes, kelimenin tam anlamıyla eşit değildir. Bazı aşiretler gaza yoluyla olsun, ticaret veya dayanışma vergisi yoluyla olsun, zenginleşmiştir. Hatta belirli bir aşiretin bazı üyeleri de, zaman zaman kişisel servetler edinme olanağını bulmuşlardır. Yani toplumda, genel olarak, bir zengin ve yoksul ayrımı mevcuttur. Ama uzunca bir kuraklık dönemi ya da talihsiz bir savaş, "sefalet içinde eşitliği" yeniden kurmaya yetip de artmaktadır.

Bazıları, topladıkları geçici servetler sayesinde, köle sahibi olma olanağını da elde etmiştir. Satın alınan yabancılar, gazalar sırasında ele geçirilen tutsaklar ve borcunu ödemeyen borçlular, belli başlı esir kategorilerini teşkil eder. Ne var ki göçebe hayatının şartları, yerleşiklerde olduğu gibi süreklileşmiş, denetimli ve örgütlü bir kölelik tarzına elvermez. Bundan ötürü de kölelerin sık sık azad edildiği görülür. Buna karşılık, azad edilenler (bunlara **Mevla** denir) gene eski sahiplerine bağlı kalırlar. Toplumdaki eşitsizlik açısından, bir de ötekiler tarafından hor görülen bazı aşiret ya da kabilelerin kötü durumda olduğu göze çarpmaktadır. Bu "ikinci sınıf" kabileler arasında, belki de başka bir ırktan gelme eski bir halkın kalıntıları olan demirci toplulukları özellikle dikkati çekmektedir.

Saygı ve korku uyandıran kişi: şair

Bu sert yaşayışlı ve istikrarsız toplum içinde sanatlara da yer yoktur. Bir tanesi, söz sanatı hariç... Gerçekten de Arapların belagat sahibi insanlara, beklenmedik bir çıkışı ince bir yanıtla etkisiz bırakanlara, kabile ya da aşiret toplantılarında kendi düşüncelerini kabul ettirmeyi becerebilenlere karşı büyük hayranlık beslediklerini görüyoruz. Bilgeler ülkede yaygın bir üne sahiptirler. Ama şiir, bilgelikten ve hitabetten daha da fazla saygı görmektedir. Saygı uyandırdığı kadar korku da uyandıran ve tanrısal bir ruh tarafından desteklendiği kabul edilen bir kişidir şair. Her yerde olduğu gibi burada da şair, kendi aşklarını, kederlerini, sevinç ve özlemlerini ve yurdunun vahşi güzelliklerini dile getirmektedir.. Dört başı mamur bir şiir sanatı vardır Arabistan'da. Sevgili tarafından terkedilmiş konak yerinin izleri üzerinde buruk mısralar döktürmek, en geçerli temalardan biridir. Ancak şairin asıl görevi, propagandadır. Çölün gazetecisidir şair. Özellikle büyük panayır yerlerinde şiir yarışmaları düzenlenir ve ülkenin dört köşesinden gelen şairler kendi kabilelerini göklere çıkaran, düşman kabileyi ise yerin dibine batıran şiirler söylerler. Saldırının ve karşılığının aynı vezinde olması ve aynı uyak ile yapılması şarttır. Çoğu zaman sövgüye kayan hiciv tarzı ile kolayca dalkavukluğa ve palavracılığa dönüşen övgü (veya kaside) tarzı, en sevilen şiir türleridir.

İlahlar arasında en sivrileni: Allah

Din sorununun bedevileri uzun boylu düşündürmediği anlaşılıyor. Hayale dalmaktan pek haz etmeyen gerçekçi insanlardır bedeviler. Yeryüzünün, cin diye adlandırdıkları, çoğu zaman görünmeyen ama hayvan şekilleri altında da görülebilen ruhlarla dolu olduğuna inanırlardı. Onlara göre ölüler, hayaletler halinde düşük bir yaşam sürmektedir. Ölülere adakta bulunur, mezarlarına da bir dikme taşla bir yığın taş koyarlardı. Bazı ağaçlarla bazı taşlar (özellikle de göktaşları ve insan şeklini andıran taşlar), ruhların ve kutsal varlıkların makamı diye bilinirdi. Kutsallık sahibi varlıklar arasında gökyüzünü mekân edinmiş olanlar ve hatta yıldız şeklinde görünenler de vardı. Bunlardan bazıları da, tanrılık kazanmış eski bilgeler diye kabul edilirdi. Bu ilahi varlıkların sayısı ve her birine verilen önem gerçi kabileden kabileye değişmekteydi ama en önemlileri bütün Arap yarımadasında saygınlık kazanmıştı. Bunların başında da, **Allah** (El-İlah, Tanrı) gelmekteydi. İlahi ve kutsal dünyayı en yüksek şeklinde benliğinde toplayan Allah, Evrenin yaratıcısı ve imanın bekçisi sayılırdı. Hicaz'da üç ilahe (tanrıça), "Allah'ın kızları" olarak başta geliyordu: Önce, Herodotos'un Alilat şeklinde andığı Allat (El-lat veya Lat) vardı. İsmi doğrudan doğruya "ilahe" anlamına gelen Ellat'ın, Sabah Yıldızı'nı (Venüs veya Zühre) temsil ettiği söylenebilir. Elenleşmiş Araplar ise Allat'ı, Eski Yunan tanrıçalarından Athena'yla özdeşleştirmektedir. Allat'ın ardından, başka bir takım kaynakların Venüs'le özdeşleştirdiği ve ismi "çok güçlü" anlamına gelen Uzza yer almaktaydı. Üçüncü büyük ilahe de kader iplerini kesen makasları elinde tutan ve deniz kıyısında bir tapınağı bulunan kader tanrıçası Menat idi. Kırmızı akik suretli Hübel ise, Mekke'nin büyük tanrısıydı.

Şu ya da bu biçimde bir tanrının varlığının izini taşıyan bazı yerler kutsal sayılmaktaydı. Bu gibi yerlerin sınırları iyiden iyiye belirlenir ve bu sınırlar içinde hiçbir canlı varlık yok edilemezdi. Bu bulunmaz birer sığınak oluştururdu. Bu yerler, rahip aileleri tarafından korunmaktaydı. Bu ilahlara çeşitli armağanlar sunulur, adaklar adanır ve hayvan (hatta bazen insan da) kurban edilirdi. Bazı tapınaklar; değişik ayinlerin yapıldığı birer hac yeri haline gelmişti. Bu ayinler çoğunlukla, kutsal bilinen nesnenin çevresinde durmadan dönme şeklinde cereyan ediyordu. Ayinler sırasında bazı haller, örneğin cinsel ilişki hali yasaklanmıştı. Kan tabusu, özellikle yaygındı. Erkek çocuklar daima törenlerle sünnet edilirdi. Kuşların uçuşuna ya da hayvanların yönüne bakarak kehanette bulunurdu Araplar. Tanrıların cevabını beklemek için de oklara başvururlardı. Gerçeğin farkına ancak çetin sınavlardan geçile-

rek varılabilirdi. Büyücülük yaygındı. İnsanlar kem gözden korkar ve kendilerini nazarlıkla korurlardı.

Çöle özgü ahlak anlayışı

Bu dağınık, gezgin, çoğu zaman açlıkla yüzyüze kalan ve müthiş bir düzensizlik içinde yaşayan kabilelerin bireyleri, kendilerine özgü bir ahlak ideali yaratmış, bu ideale uygun davranmak istemişlerdir ve dinin söz konusu idealin oluşumunda hiçbir rolü yoktur. Arapların gözünde örnek insan, her şeyden önce ve herkesden fazla **mürüvvet** sahibi olan insandır. Mürüvvet ise, kökü bakımından, "erkeklik" anlamına gelir. Mürüvvet sahibi olmak demek, cesur, dayanıklı ve kanaatkâr, topluluğuna ve sosyal görevlerine sadık, cömert ve konuksever olmak demektir. İnsanı bu ideali benimsemeye ve bu ideale uygun davranmaya iten duygu, **ırz** yani **şeref** duygusudur. Çölün bu ahlak kanununa karşı gelmek, sövülmeyi, dolayısıyla da şerefini yitirmeyi kabul etmek demektir. Dinin alışılmış sayısız işlevinin yerini, Araplarda, şeref duygusunun aldığı çok söylenmiş ve defalarca ispatlanmıştır. Görülüyor ki bütün bu ideallerin, toplumsal ve kişisel hayatı düzenleyen bütün bu itici güçlerin ortaya çıkabilmesi için, dünya ötesinde bulunan manevi bir gücün varlığına ihtiyaç yoktur. Çünkü bütün idealler, insandan çıkan ve gene insana dönen güçlerdir. İnsan için en üstün değer, yine insandır. Ama toplumsal insan, yani aşireti ve kabilesi içinde yer alan insan.. W. Montgomery Watt bu anlayışı, "kabile hümanizması" olarak adlandırıyor: Yerinde bir ifade. İnsanın etkinliğini ve kudretini sınırlayan şey, sadece kör talihtir, **dehr**'dir. Dehr (Kader) amansızdır ve insanın kaderi trajik bir kaderdir şüphesiz. Ve bu temelden kötümser hayat anlayışından insan ancak, hayatın bize sunduğu zevkleri bir an önce tadarak kurtulabilir. Ama insanın etkinliği, kader tarafından bize sunulanları belli bir ölçüde daha iyi kullanmamızı sağlayabilir. Bedevi batıl inançlı olabilir ama gerçekçidir; ve çölün amansız hayat şartları, bir zamanlar dayanaksız olarak ileri sürüldüğü gibi, sonsuzluk ve öbür dünya hakkında derin düşüncelere dalmaya değil, kendi gücünü ve güçsüzlüğünü tam tamına değerlendirmeye sürüklemektedir onu.

Kendilerini, Arapları sistemli olarak yermekle görevli sayan bazı yazarlar (ki bu hastalık, paradoksal olarak, özellikle Arap dili bilginlerinde pek yaygındır), bu toplumu barbar diye adlandırmışlardır. Buna öfkelenen Araplar ise, toplumsal hayatlarının düzenleyici unsurlarını öne sürmekte ve toplumlarının entelektüel üretimine dikkati çekmektedirler. Burada her şey, barbar deyiminden ne anladığımıza bağlıdır. Arapların tam bir anarşi içinde yaşadığını söylemek, saçmalamak olur; çünkü tam anarşi hali, hiçbir zaman ve hiçbir yerde görülmemiştir. Ama buna karşılık, Arapların uyduğu yansız kanunların sık sık itaatsizliğe uğradığını ve maddi kültür düzeylerinin son derece düşük olduğunu da kabul etmek gerekir. Etnologların kültür terimine yüklediklerini anlam açısından, plastik sanatlar gibi şiir de, kültürel gelişmenin ölçüsü olamaz. Hiç şüphe yok ki, uygarlık düzeyindeki bu düşüklük, doğuştan ve kalıtsal bir eksiklik olduğunu göstermez. Söz konusu düzey düşüklüğünün, o devirdeki Arabistan Yarımadası'nın son derece kötü doğa şartlarıyla çevrili toplumsal koşullarının bir sonucu olduğu meydandadır. Açlık insanı daima baştan çıkarmıştır; ve unutulmasın ki o devirde Araplar, çoğu zaman yarı aç bir halde yaşamaktadırlar. Bazı şartlar içinde bazı Arap kabilelerinde ortaya çıkan aşırı vahşet göterilerini, ancak böyle açıklayabiliriz.

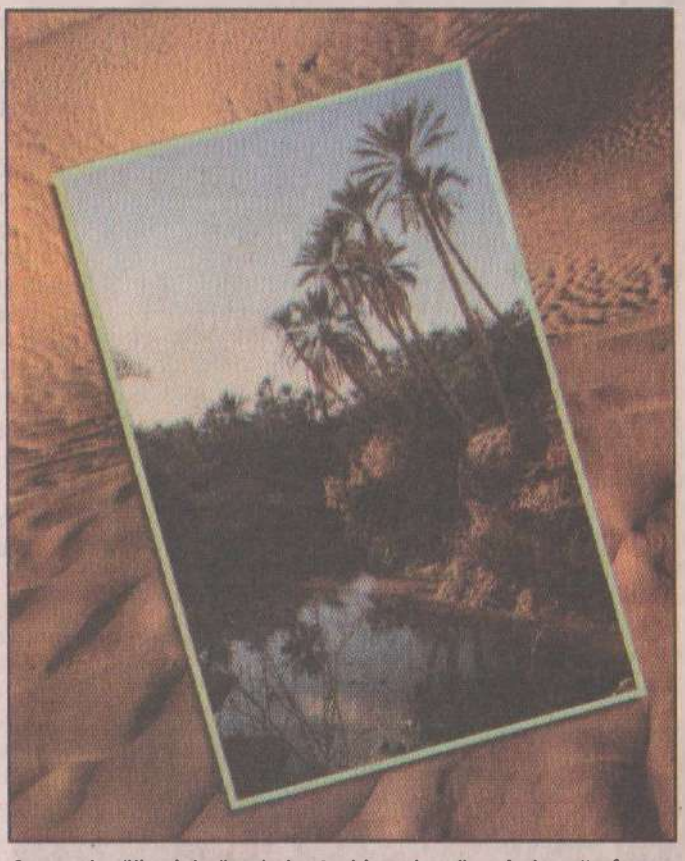

Saraseniler ülkesinin ötesinde, Arabistan'ın güneyinde coğrafya bakımından aynı yarımadanın bir parçası olan ama birçok bakımdan Arabistan'dan tamamıyla ayrılan bir ülke uzanmaktadır. Bu, eskilerin "mutlu Arabistan" diye adlandırdıkları ülkedir.

Güneydeki "Mutlu Arabistan"

Saraseniler ülkesinin ötesinde, Arabistan'ın güneyinde coğrafya bakımından aynı yarımadanın bir parçası olan ama birçok bakımdan Arabistan'dan tamamıyla ayrılan bir ülke uzanmaktadır. Bu, eskilerin "mutlu Arabistan" diye adlandırdıkları ülkedir.

Bu ülke, ötekinden tamamıyla farklıdır. Hint Okyanusu'ndan gelen muson rüzgârları, Arabistan'ın güneyindeki dağları da yalar. Ve düzenli yağmurlar bütün bu bölgeyi en elverişli şekilde sulamaktadır. Çok eski zamanlardan beri ustaca bir sulama sistemiyle kanallara akıtılan su, tarlaların da taraçalar halinde düzenlenmesi sayesinde, tarımı alabildiğine geliştirmiştir. Nüfusun beslenmesine ayrılan tahıl, meyve, sebze ve bağ ürünlerinden başka, Hint Okyanusu kıyılarında lavanta ve günlük çıkartılan ağaçlar da yetişmektedir. Başka ıtır ve kokuların da üretildiği gözönüne alınırsa, ülkenin nasıl hatırı sayılır bir zenginlik kaynağına sahip olduğu kolayca anlaşılır. Unutmayalım ki o devrin Akdeniz dünyası, gerek dini ayinleri, gerekse tuvalet, mutfak, gerekse de diğer lüks ihtiyaçları bakımından, bütün bu ürünler için tükenmez bir pazardır. Ayrıca, bir yandan Hindistan'dan, öte yandan da Doğu Afrika'dan gelen mallar, uzun bir süre boyunca Güney Arabistan üzerinden aktarılmıştır. Ülkenin belli başlı pazarlarında, örneğin büyük Muza limanında, Basra körfezinin incileriyle Hindistan'dan gelme fildişi, ipek, pamuk, pirinç ve özellikle baharatı ve Doğu Afrika'dan gelme esirleri, maymunları, deve kuşu tüylerini, fildişlerini ve altın külçelerini yanyana görmek her zaman mümkündür. Bunlara bir de değiş tokuş için gönderilmiş Akdeniz ürünleri ile yerel ürünleri eklemek gerekir. Ve bütün bu mallar kervanlarla kuzeye aktarılmaktadır. Güney Arabistanlılar çok meşgul tüccarlardı; Mısır'da, Delos'ta, Mezopotamya'da bu tüccarlar tarafından hazırlatılmış yazıtlar bulunmuştur.

Bilim adamlarının tarihini saptamaya çalıştıkları bir devirden beri ve hiç şüphesiz, en azından İsa'dan önce 8. yüzyıl-

dan beri Güney Arabistanlılar, tarım ve ticaret sayesinde, "şehir uygarlığı" seviyesine ulaşmışlardı. Sırası gelmişken belirtelim ki bu insanlar kendilerine Arap demiyorlardı. Konuştukları dil Arapçayla akraba idi ama özdeş değildi. Saba, Ma'in, Kataban, Hadramud, Avsan isimli devletleri kurmuşlardı. Bu devletlerin her biri ayrıcalıklı ve egemen bir kabile tarafından denetim altına alınmıştı. En azından bir süre için bunlar, kralları ve danışma meclisleriyle anayasal monarşilerdi. Örneğin, kararlar "Ma'in Kralı ve Ma'in tarafından" alınırdı. Tüm bu devletler kendi aralarında, ayrıntılarını çok az bildiğimiz, bitmek bilmeyen kavgalara ve anlaşmalara girerlerdi. Tüm olaylarda, Akdeniz uygarlıklarının büyümesi, onların ihtiyaçlarını karşılayan Güney Arabistanlılar'ın zenginliğinin artışına karşılık gelen bir etkide bulunmuştu. Yaklaşık olarak MS 100 yıllarında Efesli Artemidorus Saba'lıların konforundan, zengin mefruşatından, altın ve gümüş kaplarından, kapıları, duvarları ve çatıları altın, gümüş, fildişi ve değerli taşlarla bezenmiş evlerinden hararetli ifadelerle söz etmişti. Ancak son zamanlarda yapılan kazılarla bu bilgileri genişletmek ve doğrulamak mümkün olmuştur.

"Mutlu Araplar" o sıralarda çok gelişkin bir uygarlığa sahipti. Bunun yansımasını daha çok onların görsel sanatlarında, beceriksiz işçiliklerinin yanında stilize çizgilerinde büyük bir ustalık ve özgün bir esine sahip heykellerinde buluruz. Eserlerinin çoğu, gördüğümüz gibi, eğer gerçekten kopya edilmemiş veya ithal edilmemişse, Roma ve Helen sanatından esinlenmiştir. Kimi parçalarda Hint etkileri de bulunabilir. Bazıları kaymak taşından yapılmış olan süs eşyaları çoğunlukla çok zarif ve kusursuzdur. Karakterlerinin zerafeti ve kusursuz düzenliliği Güney Arabistan yazısını da bir sanat eseri haline getirir. Sonradan, birkaç yüzyıl geçtikçe kavisli, esnek ve süslü hale gelen karakterler o zamanlar genellikle köşeliydi. Güney Arabistan halkı bir hayli yazı yazmıştı. Binlerce yazıt günışığına çıkarılmıştır; bunların çoğunluğu hukuki, yönetsel ve dinsel konularla ilgiydi.

Orada parşömen ve papirüs üzerine yazılmış bir yazılı edebiyatın olduğu da kesindir ama maalesef bunların hiçbiri günümüze kalmamıştır.

Yine Sarasen ülkeleriyle olan bir diğer karşıtlık yaygın bir dinsel inanışın varlığıydı. Sayısız zengin tapınakları vardı. Bu tapınakları idare eden rahipler sınıfının toplumsal rolü son derece önemlidir. İbadet; tanrılara ıtır sunmak ve hayvan kurban etmek, dua ve hac görevini yerine getirmekten ibaretti. İbadet sırasında cinsel ilişkiler yasaktı. Neyin mubah neyin günah olduğuna ilişkin yazılı kurallara karşı çıkanlar, kendilerini bağışlatmak için para cezası verirler ve tapınakta sergilenen tunç tabletlere itirafname kazıtırlardı. Ölüler, kendi eşyalarıyla ve bunun yanı sıra çanak çömlekle gömülürdü. Ve mezarlara, ölüyü temsil eden taşlar veya heykeller dikilirdi. Ölüler adına şarap dökme saçma ayinleri yapılmış olması da mümkündür.

Güney Arabistanlılar, birçok tanrı ve tanrıçaya tapınaktaydılar. Üstünlük, Venüs gezegenini temsil eden bir tanrı olan Aztar (bu tanrının Kuzeyli Samilerdeki karşılığı olan Aztarte ve Iştar tanrıçadır) ile, Saba ülkesindeki Almaka, Ma'in ülkesinde (şüphesiz "aşk" anlamında) Vad, Kataban'da ("kayınpeder" anlamına) Am ve Hadramud'da Sin diye adlandırılan ay tanrılarındaydı. Güneşi ise, yıldızın kendi ismiyle Şems diye adlandırılan bir tanrıça temsil ediyordu.

Yerleşik, uygar, bolluk ve lüks içinde, iyi yapılanmış bir bürokrasiye sahip karmaşık işleyişli devletlerin yönetiminde yaşayan Güney Arabistanlılarla; yer yer vahşi geleneklere sahip, maddi servetten hemen hemen yoksun, yarı aç ve özgür bir göçebe kabileler bütünü olan Sarasenler arasındaki karşıtlık hemen göze çarpmaktadır. Ve Güney Arabistanlılar, Arapları, yardımcı birlikler halinde mersöner (kiralık asker) olarak kullanmaktadır. Ve her devletin kendi "bedevi"leri vardır. Bununla birlikte, sonradan akraba olan bu iki topluluğun, çok eski bir devirden beri uzaktan akraba olduklarına inandıkları söylenebilir. Ve bazı kuzeyli kabileler, haklı ya da haksız, güneydeki medeni bölgeden gelme olduklarını iddia etmişledir.

Bir Sarasen'in yönettiği İslam'ın zaferinden sonra, Güney Arabistanlılar hızla Araplaşacak ve yarımadanın bütün sakinleri el ele vererek dünya-

nın fethine koyulacaklardır. Ama o eski parlak uygarlığın anısı hemen silinmeyecektir. Nitekim Yemenliler, müslüman alemi içinde, kuzeyli Araplarla amansız mücadeleye girişen bir taraf oluşturmuşlardır. Eski dilin ve eski yazının bilgisi bazı yerlerde birkaç yüzyıl daha sürüp gitmiştir. İslam öncesi konforlu yaşam nostaljik şiirlerde, "Geçen yılın kârları nerede?" diyerek anılmıştır. Kraliyet saraylarının ihtişamından bahsedilen ve eskinin krallarının görkemi üzerinde boy atan efsanelerde tarihsel gerçekler fazlasıyla abartılıyor ve bu sırada çarpıtılıyordu. Arabistan ölçeğinde gerçek bir fatih olan kral Şammar Çin'e kadar uzanan baskınlarıyla nam salmıştı; onun kurduğu sanılan Semarkand şehrinin adı bunun bir kanıtıydı. Görece yakın bir tarihe kadar Yemen'deki aydınlar ve yerel yöneticiler, bir tür Güney Arabistan milliyetçiliğini canlandırmıştı. Bu milliyetçilik bir Kuzey Arabistanlı olan Peygamber'i ve onun mesajını önemsememeye vardığında tanrıya ve kutsal şeylere sövgü halini almıştı.

Hz. Muhammed'in dedesi Hâşim, evleneceği kızı görmek için yakınlarıyla birlikte Medine'ye gidiyor.

Arabistan yabancı etkilere açıktı

Araplar, dinlerinin ve imparatorluklarının beşiği Arabistan'ı, dünyadan hemen hemen tamamıyla soyutlanmış bir başka dünya, çürüyen bir toprağın ortasında sonradan müslümanlık ağacının fışkıracağı sert ve saf bir tohum şeklinde tasarlamaktan hoşlanagelmişlerdir. Hiçbir görüş hakikatten bu kadar uzak olamaz. Arabistan, hiç şüphe yok ki yabancılar için güç sızılabilir bir ülkedir ama kervanlar durmaksızın gelip geçmektedir bu topraklardan ve kervanlarla birlikte tüccarlar da bu ülkeyi çok eski zamanlardan beri kat etmektedir. Sadece tüccarlar değil.. Bütün güçlük ve zahmetlere rağmen, tarih boyunca birçok defa değişik ordular, memleketin en iç bölgelerine kadar uzanmışlardır. Örneğin İÖ 6. yüzyılda Babil kralı Nabonid, Medine (Yatrib)'ye kadar gelmiş ve birkaç yıl için de Hicaz Tayma'da konaklamıştır. Seleucid (Silifke) kralı III. Antiochus Bahreyn bölgesindeki Gerra'ya boyun eğdirmişti. Pliny, yarımadanın güney ucunun yakınlarında bir yerlerde olması gereken Arethusa, Larissa ve Kalkis'ten eski Grek kolonileri olarak bahseder. Yine İÖ 25-24 yıllarında, Mısır'daki Roma valisi Aelius Gallus, imparator Augustos'un emri üzerine ta Yemen'e kadar uzanacaktır.

Birçok Arap ise aksi yöne doğru uzanmıştır. Örneğin eski Atina'da Araplar vardır. Yine Araplar, Mezopotamya ve Mısır üzerinde çok eski zamanlardan beri kurmuş oldukları baskıya paralel olarak bu ülkelerde yerleşmişler ve bu ülkelerin diliyle göreneklerini benimsemişlerdir. Öyle ki, İ.Ö. 401 yılında Ksenfon, Mısır'ın Nil ile Kızıldeniz arasında kalan kesimine de Arabistan demektedir. Ölü Deniz'in güneyinde kurulan ve İsa'dan sonra 106 yılında Roma'nın Provincia Arabia (Arabistan Eyaleti) haline gelen Nabat krallığında bir Arami diyalekti ile Eski Yunanca konuşulmaktadır. Kalsis, Homs, Edes ve Palmira'daki Arap hanedanları için de aynı durum söz konusudur. Başlangıçta Homs büyük rahibi olan Roma imparatoru Elagabal (218-222) bir Arap'tır. Onun halefi, Roma'nın bininci yılını kutlayan Arabistanlı Philip (244-249) ve 270 yılında Augusta unvanını alan Palmiralı Zenobya da Arap'tı.

Çölün kenarlarından çıkan tüm bu Araplar az veya çok derinden Arami ve Helen kültüründen etkilenmişlerdi. Sonradan Hıristiyan oldular ve içlerinden piskoposlar ve rahipler çıkardılar. Arabistan'daki Gea şehrinden Gessios, İmparator Zeno'ya (474-491) bağlı çalışan ünlü bir doktordu.

Arabistan'la ilgili birçok çalışma vardır. Uranius adlı bir tarihçi muhtemelen İsa'dan Önce birinci yüzyılda *Arabica* isminde, en az beş ciltten oluşan bir kitap yazmıştı. Yine, belirsiz bir tarihte diğer bir "Arap dili ve kültürü uzmanı", *Glaucus* adı altında, dört ciltten oluşan Arap arkeolojisi üzerine bir kitap yazmıştı. Milattan Sonra ikinci yüzyılda İskenderiyeli büyük coğrafyacı Ptoleme, tüm kaynaklardan edindiği yeterli bilgiyle, tüm koordinatların oldukça doğru olduğu bir Arabistan haritası çizmişti.

Arabistan kesinlikle yabancı etkilere açıktı; özellikle Helenistik etkilere. Bu etkiler öylesine belirgindi ki, Atinalıların madeni paralarını kullanan Güney Arabistan'ın uygarlaşmış şehirlerine olan bu Helen etkisi her tür şüphenin ötesindedir. Umman'da ortaya çıkarılan küçük bir yontu da katıksız bir biçimde Hint işçiliğiyle yapılmıştır. Bu etkiler aynı zamanda Orta Arabistan'a kadar uzanır. Arabistan'ın kenarlarındaki asimile olmuş Arapları ve güneyin uygarlaşmış Araplarıyla, ikinci elden olsa bile sürekli bir ilişki vardır ve bunlar aracılığıyla dış dünyanın düşünceleri, adetleri ve maddi egemenliği, belli bir seçmecilik, uyumlulaşma ve dönüşümden geçerek nüfuz eder. Buna dair en geçerli kanıtımız muhtemelen Arap dilidir. İslamiyetten önce bile, Grekçe, Latince ve diğer yabancı dillerden gelme kelimeler, çoğu Arami dili kanalıyla geçerek özümlenmişlerdir. Bunlar öylesine eksiksiz özümsenmiştir ki dilin eski köklerinden ayırt edilemez hale gelmişlerdir.

Demek ki başta Helenistik etkiler olmak üzere Arabistan yabancı etkilere hepten de kapalı kalmış değildir. Atina simgeli para basan Güney Arabistan devletleri için bu, tamamen kesindir. Ama yabancı etkiler, Orta Arabistan'a kadar sızmıştır. Unutmayalım ki Orta Arabistan'la Ortadoğu Arapları ve Güney Arabistanlılar arasındaki ilişkiler hiçbir zaman sürekliliğini kaybetmemiş

ve bu sürekli ilişkiler sonucu dış dünyanın fikirleri, gelenek ve malları, ülkenin özelliklerine uydurulmak ve değiştirilmek pahasına da olsa, Orta Arabistan sakinlerini sürekli şekilde etkilemiştir. Daha İslam'ın çıkışından önce, genellikle Arami dilinden gelme yabancı kelimelerin, Arap dilinin eski kelime hazinesinden ayırt edilemeyecek kadar benimsenmiş bir şekilde dile sızmış oluşu, bunun en belirgin örneğidir.

6. yüzyılda Bizans-Sasani mücadelesi

6. yüzyıl, Orta Doğu'da büyük altüst oluşların çağıdır. İki büyük imparatorluk, Bizans ve Sasaniler, amansız bir mücadele halindedir. Bu iki büyük devlet, dünya üzerinde iktisadi egemenlik kurmak için çarpışmaktadır. Bu egemenlik de, başta ipek olmak üzere Çin ve Uzak Doğu ürünlerini batıya ileten yolların denetiminin ele geçirilmesine bağlıdır. Bizanslılar, Ermenistan'la Trajan devrinde bir Roma eyaleti olan Mezopotamya'yı yeniden ele geçirerek, üstünlüklerini pekiştirme umudunu beslemektedirler. Buna karşılık Persler de, Suriye ve Mısır'ı Romalılardan geri alarak, Büyük Dara'nın (Darius) imparatorluğunu yeniden kurmak umudundadırlar. Krallar kralı reformcu Kavad, 502-505 yılları arasında Bizanslılara karşı verdiği savaşı 527'de Kafkas sorunu dolayısıyla yeniden başlatmıştı. Bu savaşı bir süre devam ettiren oğlu Kisra, 532 yılında imparator Justinyen'e ebedi bir barış anlaşması önerecek ama bu ebedi barış ancak 540'a kadar sürecektir. Kisra'nın aynı yıl Antakya'yı alması üzerine karşı hücuma geçen ünlü general Belisarius'un etkisi, 545'te bir ateşkese yol açmış ve bu ateşkes 562 yılına kadar uzanmıştır. Aynı yıl imzalanan elli yıllık barış anlaşması ise, 572'de başlayan savaşla bozulmuştur.

Siyer-i Nebi'den bir tasvir.

Arapların göçebelik yaptığı Suriye çölüyle kısmen ayrılmış olan iki imparatorluk, bu göçebe topluluklarının desteğini sağlamak için de mücadele etmekteydiler. Öte yandan, yarı aç Arap kabileleri de, Suriye ve Mezopotamya'nın verimli topraklarına iştahla bakıyorlardı. Aralarında bu topraklara sessizce sızan ve yerleşenler de vardı. Ama bu bolluk ülkelerini denetimleri altında tutan devletler bir parça zayıflar zayıflamaz, Araplar derhal saldırganlaşıyor hatta işi, siyasi iktidarı ele geçirecek kadar ileri götürüyorlardı. Çok eski zamanlardan beri varlığını bildiğimiz göçleri bununla açıklayabiliriz. Kuzeydeki bu ülkelere göçmüş olan Araplar, birkaç nesil sonra yerlilerin kültürlerini tamamıyla kapmış, dinlerini, geleneklerini ve dillerini değiştirmiş yani Arami dilini benimsemiş bulunmaktaydılar. 6. yüzyılda ise şartların değişikliğe uğradığını görmekteyiz. Bir veya iki yüzyıldan beri tam olarak bilemediğimiz sebeplerden ötürü, ülkelerini çevreleyen uygar bölgelere daha büyük sayıda ve daha tutarlı şekilde ve örgütlenmiş topluluklar halinde sızmaktadırlar. Kuzeyde Suriye-Filistin ve Mezopotamya ile güneyde Saba ve Hadramut, bu göç bölgelerinin başında gelmektedir. Bu olayı yönlendirmek ve kendi yararına kullanmak isteyen iki büyük imparatorluk, yardımcı Arap birliklerini sürekli olarak kendi emrinde bulundurma çarelerini aramaktadır. İlkin Sasaniler, çöl Araplarından bir ailenin reislerini, Tanuh kabilesinden Beni Lahm'ları kendilerine bağlı küçük bir devletin kralları haline getirmişlerdir. Beni Lahm'ların atalarının Romalılarla iyi geçindikleri anlaşılmaktadır. 328 yılının tarihini taşıyan ve elimizdeki ilk Arapça kitabe olan bir yazıtta bu atalardan biri, "bütün Arapların kralı" olarak adlandırılmaktadır. Atanın ismi İmrülkays'tır ve kitabe, Suriye sınırındaki bir Roma karakolunun yakınındaki bir mezarda bulunmuştur. Ama söz konusu atanın torunları, Perslerin hizmetine geçtikten sonra, Pers imparatorluğunun başkentine pek yakın olan Hira şehrinde oturmaya başlamışlardır. Bunlar, Arap şairlerini himaye etmiş ve Nesturi mezhebini hoş karşılamışlardır. Hira'ya bir piskopos yerleşmiştir. Bu krallar tarafından kurulmuş kaleler, Arap efsanelerinde uzun uzun anlatılmaktadır.

Yine bu krallar, Pers politikasında çok önemli rol oynamışlardır. Nitekim, bu krallardan birinin, Münzir'in, Pers imparatoru Yazdgard'dan, "Yazdgard'ın sevincini arttıran" anlamına gelen Ramauzuh-Yazdgard ve "ulusların ulusu" anlamına gelen Mahişt unvanını aldığını, ayrıca da imparator Yazdgard'ın çekişme halinde olduğunu oğlu Vahram'ın muhafazasını gene Münzir'e emanet ettiğini biliyoruz. Ve Yazdgard 421 yılında öldüğü vakit, kendisini belki de öldürtmüş olan devlet erkanı, imparatorun üç oğlundan hangisinin tahta geçeceği konusunda tereddüte düşünce, Münzir, emri altındaki Arap ve Pers birliklerini harekete geçirerek, kendi himayesindeki Vahram'ı tahta oturtacaktır.

Sasanilerin hizmetindeki Hiralı Lahm'lar, Romalılara karşı sürekli olarak savaşmaktaydılar. Bunları etkisiz hale getirmek amacıyla Bizans imparatorları 500 yıllarına doğru bir başka Arap ailesine (bugünkü Ürdün yöresinde göçebe yaşamı sürdürmekte olan Ghassan'lara) başvuruyor ve aile reisi Haris bin Celebe de 529 yılında imparator Justinyen tarafından filark ve patrik ilan ediliyordu. Greklerin Arethas adını verdiği El-Haris yönetimindeki Gassan'lar; Hıristiyanlığı, o devirde Suriye ve Mısır'da pek yaygın olan ve İsa'nın benliğinde tek bir yaradılışın varlığına inanan "monofizist" mezhebi aracılığıyla kabul ettiler. Belirli bir başkentleri yoktu.

Kabile toplumu çözülmeye başlıyor

Güney Arabistan'da özellikle görüldüğü gibi, partilerin mücadelesinde yansıyan imparatorluklar mücadelesi hiç şüphe yok ki, göçebe Araplar dünyasında da önemli etkiler yaratacaktı. Önce Habeşler, sonra da Persler tarafından kolayca fethedilen Güney Arabistan, eski gücünü çoktan yitirmiş ve bütün bu durumlar da bedevilerin büyük bir önem kazanmasına yol açmıştır. Bedeviler artık ülkenin batısında önemini hâlâ koruyan kara ticaret yolundaki aracı veya kılavuz rollerini daha fazla değerlendirme

olanağına sahiptiler. Kendilerine karşı girişilen gösterişten yana dolgun ama etkili sonuçtan yana boş seferlere rağmen, mücadele halindeki büyük devletlerle pazarlığa oturabiliyor ve her pazarlıktan biraz daha avantajlı çıkıyorlardı.

Yerleşik hayata henüz geçmiş eski Bedeviler arasından, kervan kurup değerli ürünlerin ulaşımını düzenleyen yetenekli iş adamları yetişmeye başlamıştı. Kervan işine para yatıran şirketler belirmekteydi. Kâr oranları yüzde 50'den yüzde 100'e kadar yükseliyor ve iş merkezi halini alan şehirler kısa zamanda büyük gelişme gösteriyordu. Güney Arabistan'ı Bizans Filistin'ine bağlayan ticaret yolunun tam ortasında bulunan Mekke bu merkezlerin başında gelmekteydi. Aynı şartlar sayesinde bütün Batı Arabistan ekonomik bir ilerleme içine girmişti. Mekke'nin güneyindeki bir dağın yamacında kurulu bir sayfiye şehri olan Taif, meyve, sebze ve şaraplarına daima müşteri bulan bir ikinci merkez durumundaydı. Kuzey Hicaz'daki vahaların sıralandığı Vadi-l-Kura (Şehirler Vadisi) boyunca ve güneyde Medine'ye kadar Yahudi toplulukları alabildiğine parlak bir tarım etkinliği sürdürmekteydiler.

Ticaret ekonomisinin göçebe hayatındaki rolü gittikçe önem kazanmaktaydı. Değiş tokuşun yanı sıra, parayla alışveriş şekline de sık sık rastlamaya başlamaktayız. Geçer akçeler arasında dinar (yani Roma altını) ile dirhem (yani gümüş drahmi) başta gelmektedir. Bu etkinlik içinde Bedeviler, zengin şehir tüccarlarına borçlanmakta ve çok geçmeden köle durumuna düşmekte veya bu tüccarların daimi müşterisi halinde kalmaktadır. Bilimsel ifadesiyle, Kabile toplumu çözülmeye başlamıştır artık. Ukaz gibi büyük panayır yerleri başdöndürücü bir gelişme içindedir. Her kabileden Araplarla yabancılar doldurmaktadır panayırları. Kabile ufku aşılmış bulunmaktadır.

Bu ekonomik ve sosyal dönüşüme, pek tabii olarak bir entelektüel ve ahlaki dönüşüm eşlik edecektir. Kurnaz olanlar zenginleşeceğe benzemektedir. Çöl çocuklarının geleneksel erdemleri artık başarı sağlamaktan uzaktır. Eli sıkılık ve para hırsı çok daha faydalı hale gelmektedir. Durumlarındaki sürekli yükselişten kibirlenmektedir zenginler. Ve bu yükseliş, kabileden değil, bireylerin çabasından hız alan bir yükseliştir. Kan bağları gittikçe gevşemekte, çıkar ortaklığı üzerine kurulu bağlar gittikçe biraz daha önem kazanmaktadır.

Eski kabile hümanizminin ötesinde yeni değerler çıkmaya başlamıştır ortaya. Yoksullar, gençler, dürüst kişiler, türedilerin kibiri karşısında öfkelene dursun; zenginleri doğru yola getirmek üzere başvurulabilecek tek silah olan eski kabile idealinin artık iyiden iyiye sarsıldığı inancı ruhları kaplamaktadır. Ve insanlar yavaş yavaş, bireyi hareket noktası olarak alan, etnik toplulukların dışında bütün tekilliğiyle tek tek insanların selametini sağlamak amacını güden evrensel dinlere doğru çevirmektedir umutlarını. Yahudi dini ve Hıristiyan dininin, çoğu zaman eksik ve yanlış şekillerde de olsa, bu topraklara sızdığını görmüştük. Ama bunlar, Arap yarımadasının kontrolü için mücadele etmekte olan yabancı devletlere bağlı yabancı (bugünkü deyimiyle "kökü dışarda") ideolojilerdir. Gerçi bu dinlerin, yabancı oluşlarından, kabile dinine kıyasla tartışma götürmez üstünlüklerinden ve en büyük uygarlıklara bağlı oluşlarından gelen bir çekiciliği bir büyüsü vardır, ama bunlardan birisine katılmak aynı zamanda siyasi bir tavır takınmak, bir bakıma yabancı bir devletin kulluğunu kabullenmek anlamına gelmektedir. Böyle bir tavrınsa, Arap gururuyla bağdaşmayacağı açıktır. Nitekim bazıları, belli belirsiz yeni yollar aramaya, yabancı fikirlerden ilham alarak, bitip tükenmez kabile tanrılarının gücünü inkâra ve Hıristiyanlarla Yahudilerin büyük Tanrısına pek yakın buldukları tek Allah'tan korkma düşüncesine yaklaşmaya başlamıştır.

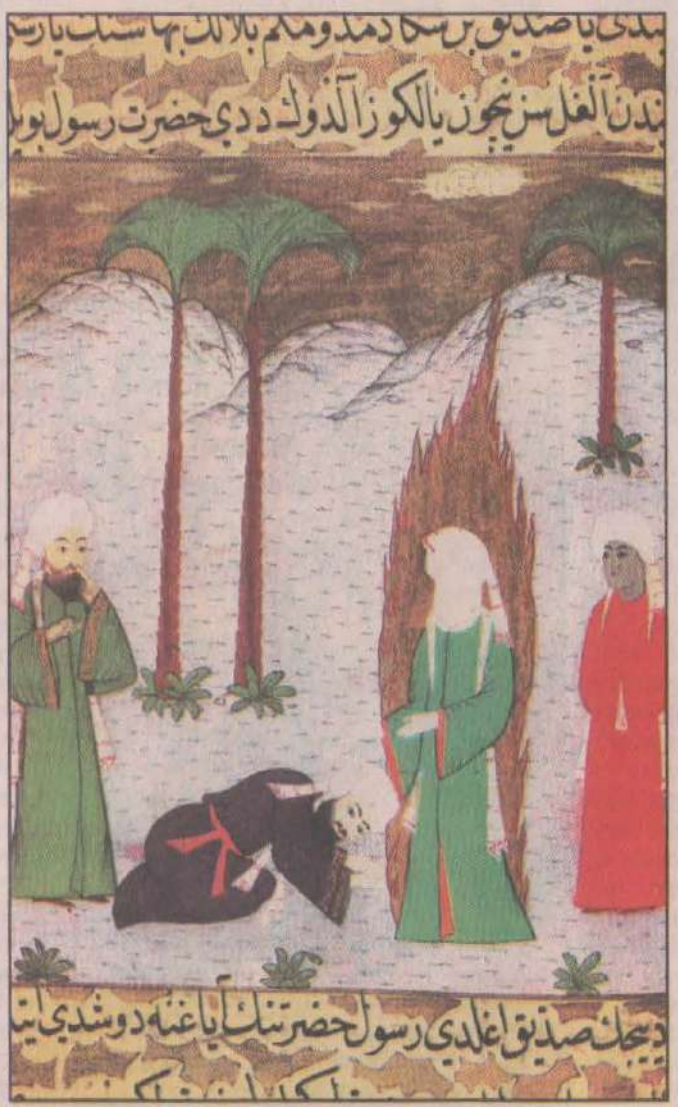

Bir Arap devleti... Devrin büyük ihtiyacı işte budur. Bu ihtiyacı karşılayacak olan deha sahibine açıktır artık bütün yollar.

Dönemin büyük ihtiyacı

Buna paralel olarak, Arap ülkesi, siyasi alandaki horlanmışlığından da acı çekmektedir. Kiralık veya yardımcı asker olarak Araplar, büyük imparatorluklar için vazgeçilmez bir destektir. Arap kabileleri parayla satın alınır, isyanlarından korkulduğu zaman da birbirine düşürülür. Söz konusu devirde, kendi değerlerini kendi çıkarlarına kullanma fikrinin Araplarda da yeşermeye başladığını görüyoruz. Ne gereklidir bunun için? Bütün Arabistan'ı birleştirerek, edinilmiş servetlerin ve ticaret yaşamının selametini sağlayacak ve şimdi artık bizzat Arapların ticaret hayatı için tehlike oluşturmaya başlayan yoksul Bedevilerin hırsını dışarıya döndürecek güçlü bir devlet.. Uzak akrabalık bağlarına rağmen göçebe Bedevilere karşı haddinden fazla sömürgeci ve ayrımcı davranan Güney Arabistan devletleri, bu tarihsel görevi yerine getirememişlerdi.

Bir Arap ideolojisinden güç alan, hem yeni şartlara uygun, hem de kadroya alacağı Bedevi ortamına yakın, büyük imparatorluklarla eşitlik içinde pazarlık edebilen bir Arap devleti.. Devrin büyük ihtiyacı işte budur. Bu ihtiyacı karşılayacak olan deha sahibine açıktır artık bütün yollar. Ve bu deha sahibi adam doğmak üzeredir.

GELECEK SAYI
Bir peygamberin doğuşu

Atatürk'e göre Muhammed

Atatürk, İslam'ı ve Hz. Muhammed'i özellikle tarih biliminin bir konusu olarak araştırmaktadır. Dahası İslam, İslam'ın temel kaynakları sayılan Kur'an ve hadislerin verdiği bilgilere göre değil, tarih ve sosyoloji bilimlerinin bulgularına göre inceleniyor.

Doğu Perinçek

Okuyacağınız yazı, Doğu Perinçek'in Kaynak Yayınları'ndan çıkan *Kemalist Devrim-2 Din ve Allah* adlı kitabının "Kemalizme Göre İslamiyet" başlıklı bölümünden alınmıştır. Konuyu daha ayrıntılı incelemek isteyen okurlarımıza, Atatürk'ün elyazılarını ve Kemalist tarihçilerin çalışmalarını içeren belgelerin de bulunduğu bu kitabın tamamını okumalarını öneririz. Yazının başlığı tarafımızdan konulmuştur.

Atatürk, Liseler için hazırlanan *Tarih II* kitabının İslamiyetin doğuşu ve Muhammed'in hayatıyla ilgili bazı bölümlerini eliyle yazdı veya söyleyerek yazdırdı (1).

Atatürk, bu kitabın *Belgeler* bölümünde bulacağımız elyazılarında, önce Muhammed'in kökenini inceler, İbrahim Peygamberin soyundan geldiği iddiasını reddeder, daha sonra "Muhammed'in Peygamberliği" başlıklı bölümde şu saptamaları yapar:

- Allahın resulü olmak, Muhammed'de oluşan bir "düşünce"dir. "Muhammed, başlangıçta allahın resulüyüm diyerek ortaya çıkmamıştır; bunu düşünmemiştir. Bu düşünce, senelerce mücadele ettikten ve düşüncelerini yaydıktan sonra kendisinde hasıl olmuştur."

- Muhammed'in bir melek ve allahla konuşmuş olduğu, bir "faraziye"dir. "Bu faraziyeleri bir tarafa bırakmak ve meseleyi ilim ve mantık çerçevesi içinde irdelemek daha doğru olur." Muhammed'in Allah ile ilişkisi, aslında ilkel Arap toplumlarında şairler ile cinler arasındaki ilişkiye duyulan inançtan kaynaklanır. "Muhammed'in İsa ve Musa dinlerine dair öğrendikleri de bu inancını kuvvetlendirmiştir." Ancak Muhammed "ilhamlarını cinlerden almadığını ve fakat cinlerden yüksek olan Allahtan aldığını söyler."

- Muhammed, "dinî bir imparatorluğun mutlak başkanı ve bütün dünyaya hakim olmak iddiasını besleyen savaşçı bir dinin kurucusu" oldu. Bu sonuçlara ulaşması, "Muhammed'in yanlızca kendi manevî ve düşünsel kuvvetinin ürünü idi."

- "Muhammed'in yaydığı din, insanların kalplerinde derin bir titreşim uyandırdı." Bunun nedeni, yalnız onun kişiliği değildi. Onun "faaliyet alanını oluşturan kavmin hallerini de göz önünde tutmak gerekir."

- Toplum, "Muhammed'in ilk telkinlerini ağır bir gelişmeyle düzeltmiş ve genişletmiştir." (2)

Görüldüğü gibi, Atatürk'e göre Muhammed'in "Allah'ın resulü olması", bir gerçek değil, fakat Muhammed'de oluşan bir düşüncedir. Muhammed, doğaüstü bir varlıktan bildiri getiren bir peygamber değil, fakat bir düşünür olarak görülmektedir. Nitekim Kemalist seçkinler arasında yer alan Rûşeni Bey (Barkur) de, peygamberi "bir arap filozofu" diye anıyor (3). Atatürk, Muhammed'in Allah'la ilişkisinin kaynağını, Arap toplumundaki inançlarda bulur. Atatürk, Muhammed'in büyük bir din ve imparatorluk kurmasını, Allah'ın kudreti ve iradesiyle açıklamaz. Dahası, dinin bu iddiasını çürütmeye özen gösterir. Bu olayı, bir yönüyle "Muhammed'in manevî ve düşünsel gücüne" bağlar, öte yandan Arap toplumunun koşullarına dikkat eçer.

Atatürk, Muhammed'in peygamberliğini ilahideğil, fakat toplumsal-siyasal bir olay olarak görmektedir (Siyer-i Nebi'den bir tasvir).

Arap çöllerinde Muhammed'in ortaya çıkışı ve İslamiyetin doğuşu, kabile hayatından büyük bir imparatorluğa geçiş aşamasına rastlamaktadır. Gelişen ticaret, kabile ilişkilerini dağıtır ve daha da gelişmek için, kabileler arası anarşiye son verecek güçlü bir otoriteyi ve hukuku gerekli kılar. Daha önce Mısır'da tek Allah'ın doğuşu da aynı toplumsal-siyasal süreçte yaşanmıştı.

Atatürk, Muhammed'in peygamberliğini ilahî değil, fakat toplumsal-siyasal bir olay olarak görmektedir. Muhammed, "bir din kurucusu ve dinî bir devlet reisi"dir, başarılı bir komutandır. "Çağdaşlarının en yükseği olduğunu yaptığı işlerle ispatlanmış"tır (4). Cumhuriyet Devrimi önderinin, Muhammed'in "büyük bir devrim yarattığını" saptaması da, bu bakış açısındaki yerine oturuyor (5).

Kemalist ders kitapları, İslam dininin kabul ettiği Muhammed'den önceki peygamberleri de, tarihin verilerine göre incelemektedir. Başlangıçta peygamberler, İbrani kabilelerinin yöneticileriydi. Rahiplik, hâkimlik ve kumandanlık onlarda toplanıyordu. Davud'un İsrail krallığını kurmasıyla birlikte peygamberlik ve krallığın aynı insanda birleştiğini görüyoruz (6).

(.....)

İslama karşıt felsefe

Cumhuriyet Devrimi önderliği, İslamî inançları, bu inançların oluşturduğu kapalı devrenin içinden değil, karşıt bir fel-

sefî konumdan, Aydınlanma çağı ve sonrasının burjuva-demokratik dünya görüşüyle inceliyor ve eleştiriyor.

Bilindiği gibi İslam, doğaüstü bir yaratıcının varlığını, evrenin ve insanın bu varlık tarafından yaratıldığını, Hz. Muhammed'in resullüğünü ve vahiy olayını, bilimsel bir usavurmaya ve kanıtlamaya gerek duymaksızın önsel olarak (apriori) kabul eder; bu konuda herhangi bir tartışmayı bile zındıklık olarak görür, yani doğrudan doğruya fizik ötesi inançlara, dogmalara dayanır.

İslamiyet, metafizik inancı açıkça savunur, bu temel tutumunu gizleyen örtüler kullanmaz ve dolaylı yollara sapmaz. İslamiyet açısından, inanç inançtır; inancın olgularla, doğadaki süreçlerle veya bilimle kanıtlanması gerekmez, hatta böyle bir kanıtlama çabasının kendisi bile İslamiyete aykırıdır. Çünkü Allah'ın varlığının inanç ötesi bir kanıtlamaya ihtiyacı yoktur.

Kemalist devrimciler, yukarda özetlenen fizik ötesi inancı paylaşmıyorlar, İslamî inanç sisteminin bütünüyle dışına çıkıyorlar. Daha önemlisi bu karşıt felsefî konum, yalnız evren ve insan gibi konularla, yanı maddi alemin ele alınışıyla sınırlı değildir. Atatürk ve arkadaşları, İslamın kendisini ve temel ilkelerini de, materyalist bir felsefî açıdan tartışıyor ve değerlendiriyorlar. Atatürk, kendi elyazısıyla "faraziyeleri bir tarafa bırakmak ve meseleyi ilim ve mantık çerçevesi içinde mütalaa etmek doğru olur." saptamasını yapıyor.

Denebilir ki, Cumhuriyet Devrimi'nin resmi kitapları, doğrudan doğruya imanın şartlarını ve İslamın esaslarını tartışmış ve demokratik devrimlerin materyalist felsefesiyle çürütmüştür.

İslam dışı tarihçilik

Atatürk, İslamı özellikle tarih biliminin bir konusu olarak araştırmaktadır. Dahası İslam, İslamın temel kaynakları sayılan *Kur'an* ve hadislerin verdiği bilgilere göre değil, tarih ve sosyoloji bilimlerinin bulgularına göre inceleniyor.

Kemalist devrimcilerin ilgi alanı, İslamın inanç kaynakları ve düşünsel oluşumuyla sınırlı değildir. Bu inanç ve düşüncelerin boy verdiği tarihsel-toplumsal ortam da, onların araştırmalarına konu olmuştur. Burada burjuva materyalist tarih teorisinin bakış açısıyla ve yöntemiyle karşılaşırız.

Atatürk'e göre, İslamın içinde doğduğu Arap toplumu henüz kabile hayatı yaşamaktadır, "toplumsal ve siyasi hayatları anarşi içinde"dir. Atatürk, "idareleri de bir nevi halk idaresiydi" der (7). Kastettiği, "kabile damokrasisi"dir (8). Ancak kabile hayatına rağmen, meta üretimi filizlenmiş ve Mekke ve Medine gibi ticaret merkezleri olan şehirler kurulmuştur. Atatürk, "Mekke ve Medine ahalisinin tüccar olduğunu" belirler. Hatta Yemen'de "küçük küçük kabile krallıkları" olduğunu saptar. Toprağın verimliliği ve ticaretin gelişmesiyle bu kabile krallıkları arasındaki ilişkiye değinmemekle birlikte, Arap yarımadasının güneyinde yer alan Yemen'in "büsbütün başka olduğunu", "verimli yerleri" bulunduğunu ve "eski bir medeniyete" beşiklik ettiğini belirtir (9).

Sonuç olarak Muhammed, ticaretin çözüldüğü bir bedevi kabile toplumundan "dinî bir imparatorluğa" geçişe önderlik etmektedir. Atatürk, olayın "büyük bir devrim" olduğunu saptamıştır. Gerçi, bu tarihsel sıçramanın toplumsal-ekonomik temeli ile siyasal ve ideolojik üstyapısı arasındaki ilişkileri açık olarak göstermemiştir, ancak altını çizdiği tarihsel gerçekler arasında tutarlı iç bağlantılar vardır. Çünkü Atatürk'ün incelediği Batı'lı İslam tarihçileri, İslamın kabile toplumundan devlete (imparatorluğa) geçiş olayına rehberlik ettiğini açıklamışlardır. Atatürk'ün İslam üzerine yazdıklarını birleştirdiğimiz zaman, bulanıklıklara rağmen, bu kavrayışı benimsediğini söyleyebiliriz. Nitekim yeni inanç sistemine geçişle yeni siyasal sisteme geçiş arasındaki ilişki, materyalist tarihçiliğin verileriyle açıklanır. "Arap kabilelerinin mabûdlarını temsil eden yere dik konulmuş taşlar", arkada kalmakta olan kabile toplumunun inancıdır. Toplum, kabile putlarına tapmadan, soyut ve tek bir Allah fikrine doğru sıçramaktadır. "Gözle görünmeyen cinler ve perilerin" yerini, "cinlerden yüksek olan Allah" almaktadır (10).

Yeni bir uygarlık doğmaktadır. Kabile putlarının en büyüğü, daha doğrusu en güçlü kabilenin ilahı, zamanla soyut bir tek Allah'a dönüşmektedir. Atatürk'ün Mısır uygarlığının gelişme sürecinde saptadığı bu olay, Arabistan'da yaşanan benzeri bir süreçte de yaşanmaktadır. Ancak bir fark var: Mısırlılar tek Allah'ı kendileri yarattıkları halde, daha sonra aynı süreci yaşayan diğer Ortadoğu toplumları, yaratılmış olan bu kavramı devralmışlardır.

Yaşanan bir düşünce devrimidir, başka deyişle ideolojinin bulunmadığı bir toplumun inanç sisteminden ideolojiye geçiş devrimidir. Uygarlığa daha sonra yükselen bir toplum, Ortadoğu'da kendisinden önce kurulmuş uygarlıkların uzun süreçler içinde oluşturdukları ve birbirlerine devrederek olgunlaştırdıkları ideolojik yapılanma ve kurumlaşmaları (Tek Allah'lı dinler) bir bakıma hazıra konarak ve en gelişmiş düzeyde benimsemektedir. Sümer, Babil ve Mısırlılardan Filistin'de oluşan tek Allah'lı Yahudiliğe ve Hıristiyanlığa kadarki gelişme, İslamın da ideolojik mirasını oluşturmuştur. Ata-

türk'ün İslamiyet ile Yahudilik, hatta Mısırlıların dinleri arasında kurduğu bağlantılar, aslında bu tarihsel süreç ve sıçramaları anlatmaya yöneliktir. Ancak Türklerin İslamiyeti kabul etmesine gelince, Atatürk'ün bu sosyolojik tarihçiliği terkettiği görülüyor. Olaya Türklerin kabileden devlete sıçrayışları açısından değil, o tarihte varolmayan milliyetçi açıdan yaklaşılıyor.

Cumhuriyet devrimcileri, İslam tarihini incelerken, kişinin tarihteki rolü ile toplumsal süreçler arasındaki ilişkiyi de gözetiyorlar. Atatürk, Hz. Muhammed'in kabile toplumundan devlete sıçramadaki tarihsel rolüne haklı olarak övgüyle değinmekle birlikte, tarihi kişilerin yapmadığına da işaret ediyor. Ona göre, İslamiyetin on üç yüzyıldır devam eden güçlü etkisinin nedenleri, Peygamber'in seçkin niteliklerinin ötesinde, toplumdadır.

"Bu harikanın sebebini araştırırken, yalnız Muhammed'in şahsı üzerinde durmak yeterli değildir. Başka unsurları da gözönünde tutmak lazımdır. O unsurlar sözkonusu adamın faaliyet sahasını oluşturan kavmin halleridir." (11)

Görüldüğü gibi, Atatürk, kendi tarih felsefesine uygun olarak, Muhammed'in

içinde yaşadığı toplumun oluşturduğu bir "faaliyet alanı" içinde rol oynadığını açıkça belirlemiştir. Devamla der ki: "Herhalde toplum Muhammed'in ilk telkinlerini yavaş bir gelişme ile düzeltmiş ve genişletmiştir." (12)

Atatürk ve *Tarih* kitapları, Peygamber'in kökenini ve hayatını, "sonradan icat olunmuş" ve "efsanevî" bilgilerden, "düzme" ve "uydurma" soykütüklerinden arındırarak incelediler. Böylece İslamın ideolojik kapalı devresinin dışına çıkarak, bir tarihçinin nesnelliği kaygısıyla hareket ettiler. Bu konuda Atatürk'ün öne sürdüğü saptamaların tarihsel gerçeğe ne kadar uygun düştüğü o kadar önemli değildir. Önemli olan, bilimsel yöntemi benimseme ve halkın aydınlanmasına hizmet etme çabasıdır. Atatürk, Peygamber'in başına sonradan takılan aristokratik haleleri, feodal çelenkleri ve kutsamaları rahatlıkla tartışmaktadır. İslamın önderlik ettiği feodalizm, daha sonra Peygamber'i, feodal asaletle ve feodal değer yargılarıyla bezemiş, kendi ideolojisine göre süslemiştir. Soylu olmayan yoksul ve sıradan insanları ezen feodal sistem, Peygamber'e şanlı bir soykütüğü icat ederek tarihi yeniden yazmıştır (13). Atatürk, feodal değer yargılarına savaş açmış bir demokratik devrim önderi olarak, Muhammed'i kendisine sonradan yüklenmiş soyluluktan kurtarırken, bir bakıma demokratik toplumun gözünde daha değerli bir yere oturtmaktadır.

DİPNOTLAR

1) Bu elyazıları ve yazdırdıklarını Türkiye'de ilk kez *Saçak* dergisinde yayımladık, sayı 26, Mart 1986, s.20 vd. Bkz. Bu kitabın *Belgeler* bölümü, *Belge-2*.
Afetinan, Atatürk'ün İslam tarihi için hazırlanan yazıyı "iyi bulmadığını" belirtiyor. Bunun üzerine konuyla ilgili bir sandık kitabı Yalova'ya götürüyor. Orada çevresindekilere okuyup not almaları için görevler veriyor. Hazreti Muhammed'in savaşlarıyla ilgili haritaları kendi eliyle çiziyor (Afetinan, *Atatürk'ten Mektuplar*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1981, s.20).

2) Bu elyazıları, *Tarih II*'de aynen yer alıyor, s.91 vd. Atatürk'ün Muhammed'in peygamberliğini yazarken, Caetani'nin *İslam Tarihi*'nden büyük ölçüde yararlandığı görülüyor. Konuya ilişkin çalışmalar sırasında, Atatürk'ün emri üzerine Afetinan, Caetani'nin *İslam Tarihi*'nden çeviri yapmıştı. Yedi sayfalık elyazısı çevirinin fotokopileri, bu kitabın *Belgeler* bölümünde bulunuyor (*Belge-2*). Karşılaştırıldığı zaman görülüyor ki, Caetani'nin bazı cümleleri *Tarih* kitabına aynen alınmıştır. Yukarıda belirtilen belgelerdeki ve zamanın ders kitaplarındaki tavır çok açıkken, çürüme döneminin Atatürkçülleri, bu belgeleri örtbas edip, bazı anılara gönderme yapıyor, tarihi bir anlamda "miş...miş"lerle yazıyorlar. Bir örnek: Utkan Kocatürk, Ali Rıza Ünal'ın anılarından aldığı şu sözleri, Atatürk'ün görüşleridir diye yazabiliyor: "O Allah'ın birinci ve en büyük kuludur... Benim, senin adın silinir, fakat sonuca kadar O, ölümsüzdür." ("Atatürk Hakkı'ndaki Anılarım", *Türkiye Harb Malûlü Gaziler Dergisi*, sayı 158, 1969, s.23'ten aktaran Utkan Kocatürk, *Atatürk'ün Fikir ve Düşünceleri*, Yeni araştırmalarla genişletilmiş üçüncü basım, 1984, s.195.) Kitabın adındaki "Fikir ve Düşünceler" (!) ibaresi, Atatürk Kültür Dil Tarih Yüksek Kurumu'nun başındaki Atatürkçü ulemânın düzeyi hakkında yeterli bilgiyi vermektedir.

3) Rûşeni Bey, *Din Yok Milliyet Var*, Elyazması, Çankaya Atatürk Kitaplığı, No 2, s.121. (Bkz. bu kitabın *Belgeler* bölümü, *Belge-4*).

4) Tarih II, s.93.

5) Şemseddin Günaltay aktarıyor, *Ülkü*, c. 9, 1945, sayı 100, s.4. Aynı yerde Atatürk'ün Muhammed'i "cezbeye tutulmuş sönük bir derviş" olarak tanıtanları sert bir dille eleştirdiği anlatılır. Atatürk, böyleleri için "onun yüksek şahsiyetini ve başarılarını asla kavrayamamışlardır" değerlendirmesini yaptıktan sonra, "cahil serseriler, bizim tarih çalışmalarımıza katılamazlar." diyor.

6) *Tarih I*, s.155 vd.

7) Atatürk'ün elyazısı için bkz. *Belge-2*.

8) Halk idaresi ve halkçılık kavramlarının Kemalist yazında genellikle "demokrasi" anlamında kullanıldığını biliyoruz. Örneğin bkz. *Medeni Bilgiler*, s.29 ve 397. *Tarih IV*, s.183.

9) Atatürk'ün elyazısı için bkz. *Belge-2*.

10) Aynı yerde.

11) Aynı yerde.

12) Aynı yerde.

13) Aynı yerde.

1 000 000 TL

DOĞU PERİNÇEK

Kemalist Devrim-3

Altı Ok

Kitapçılarda!..

Doğu Perinçek'in otuz yıllık araştırma ve incelemelerinin ürünü olan Kemalist Devrim dizisinin üçüncü kitabı olan Altı Ok *yayımlandı.*

Bu kitapta; Altı Ok programının hangi devrimci süreçlerde, nasıl filizlendiği ve serpildiği; ulusal devrimci pratikteki kaynakları ve uluslararası kaynakları; Büyük Fransız Devrimi ile Sovyet Devrimi'nden aldığı esin; Cumhuriyetçilik, Milliyetçilik, Halkçılık, Devletçilik ve Laiklik arasındaki bağlantılar; Altı Ok'un bütünlüğü ve tarihsel tutarlılığı; Altı Ok'un Türkiye Devrimi'nin yön gösterici program ilkeleri olarak tek tek içeriği; Kemalist Devrim'in kireçlenmesi ve 1950 sonrasındaki "Küçük Amerika" sürecinde Altı Ok'un geçirdiği sınav ve dersler; CHP ve DSP hangi deneyimlerden geçerek Altı Ok'u terk ettiler; Altı Ok ile Sosyal Demokrasi arasındaki ilişki; Kemalist-Sosyalist ittifakının ortak programı olarak Altı Ok; Altı Ok tarihte mi kaldı, yoksa önümüzde mi? sorularına belgelere dayanarak yanıt verilmektedir.

Kitabın sonundaki "Belgeler" bölümünde, Atatürk'ün Halkçılık Programı, Atatürk'ün kendi el yazılarıyla 1931 ve 1937 program çalışmaları, CHP 1931 Programı'nın tam metni yer alıyor.

Kemalist Devrim-1/ Teorik Çerçeve 900 000 TL.
Kemalist Devrim-2/ Din ve Allah 2 300 000 TL.

KAYNAK YAYINLARI

İstiklal Caddesi 184/4 80070 Beyoğlu-İstanbul
Tel: (0212) 252 21 56-252 21 99 Faks: (0212) 249 28 92

İmamın yaktırdığı 35 yıllık emek

"Öldükten sonra, amcamın üvey kızı kütüphanesini bize haber vermeden sattı. Arşiv ne oldu, bilmiyorum. Daha sonra kendilerine sorduğumuzda, eşi Nimet Hanım'ın, amcamın 'Peygamberin Kitabı' adlı eserini mahallenin imamına gösterdiğini ve imamın imha edilmesinin daha uygun olacağını söylemesi üzerine yaktığını söyledi."

Rasih Nuri İleri ile, amcası Celal Nuri üzerine
(Söyleşi: Bülent Köse)

57 yıllık bir yaşam düşününüz ki, yarıdan fazlası -35 yıl- bir tek konuyu incelemekle geçmiş olsun. Türk düşününün önemli, ancak neredeyse unutulmuş isimlerinden Celal Nuri İleri'den söz ediyoruz. Celal Nuri İleri'nin gazeteciliği, bilim insanlığı bilinmekle birlikte pek bilinmeyen bir yönü var ki, o da yaşamının 35 yılını İslam'ı ve İslam peygamberi Hazreti Muhammed'i incelemeye vermiş olması. Celal Nuri incelemesini *Peygamberin Kitabı* adı ile kitaplaştırmış; ancak yayımlayamadan ölmüştür. Ölümünden sonra ise korktuğu olmuş, kitap imha edilmiştir. *Peygamberin Kitabı* adlı eserin öyküsünü ve Celal Nuri İleri'nin düşünce yapısını yakından bilen yeğeni Rasih Nuri İleri ile arkadaşımız Bülent Köse bir söyleşi yaptı. Rasih Nuri İleri'nin söyleşide belirttiği gibi, son zamanlarda bazı çevreler Celal Nuri İleri'yi olduğundan farklı gösterme çabası içindeler. Bu söyleşinin, yok edilen *Peygamberin Kitabı* hakkında ve Celal Nuri İleri hakkında bilgi vermesi açısından yararlı olacağını düşünüyoruz. Celal Nuri İleri eserinin *Önsöz* bölümünü yayımlatmak üzere *Ses* dergisine vermiş. 18 Kasım 1938 tarihli *Ses* dergisinin ilk sayısında yayımlanan yazıyı da dosya içinde aynen aktarıyoruz. Yazının diline dokunmadık, bazı Osmanlıca sözcükler için sözlük yayımlıyoruz.

- Celal Nuri İleri'yle ilişkinizi ve onun düşünce yapısını anlatabilir misiniz?

- Amcam Celal Nuri'yi yeterince incelemedim. Ölmeden iki gün önce son kartını bana yazmıştı. Cumhuriyet'in 15. yılı dolayısıyla Ankara'ya gitmiştik. Orada Atatürk'ün *Nutuk*'unu ilk defa işittim. Celal Bayar okumuştu ve -Atatürk'ün hastalığı dolayısıyla- müthiş bir üzüntü içindeydi herkes. Herkes ağlıyordu. Oradan Kayseri Uçak Fabrikası'na, Kırıkkale'ye gittik. İşte o seyahatim sırasında amcamın son kartını aldım. Seyahatten döner dönmez 2 Aralık 1938'de amcam öldü. Ancak cenazesine yetişebildim.

Yaşımın küçük olmasına rağmen -lise son sınıftaydım- amcamla büyük bir yakınlığım vardı. Onunla konuşur, tartışırdık. Ne yazık ki o vakit eski Türkçem pek kıttı. Ancak amcamın düşünce tarzını, düşünce yapısını gayet iyi biliyorum. Amcam gerçekten Batılı bir düşünürdü. Aynı zamanda, yazısında da söylediği gibi, Batılı bir düşünür olmakla beraber, İslam kültüründen gelmiş bir yazardı. Örneğin, amcası Sırrı Giridî İslâm düşüncesinin son derece önemli bir kişisiydi.

İki kişi amcam hakkında doktora tezi yazmıştır. Fakat gördüğüm kadarıyla, ikisi de, amcamın istemedikleri tarafını kaleme almadılar. İstemedikleri tarafı; amcamın dinsiz olmasıydı. Hem bir müslüman yazar, müslümanlık hakkında eser yazmış bir kişi ve dinsiz. Bu dönemde o çelişki bir doktora tezini bile fena halde etkiliyor ve yazılamıyor. Oysa 1938'de, yani Atatürk'ün ölümü yılında durum öyle değildi. Benim ilk yazım *Servet-i Fünun*'da 1933'te çıktı. Orada Atatürk'ten ve müslümanlıktan bahsederken öyle tabirler kullanıyorum ki, -bugünkü Ceza Kanunu'na göre- o yazıyı tekrar basıp basamayacağımı bilmiyorum. Amcamın bu kitabı yazdığı ve bitirdiği dönemde gerçekten büyük bir fikir ve düşünce özgürlüğü vardı Türkiye'de. Hatta o dönemde sol neşriyatlar hem bulunuyor, hem de ders kitaplarında yer alıyordu. Örneğin ders kitaplarında komünizmden de, Bolşevik İhtilâli'nden de, Nazım Hikmet'ten de bahsediliyordu. O günle bugünü kıyaslamak imkânsızdır. Son derece geriye gidilmiştir. Bugün Ceza Kanunu'nun bir maddesinde dinlerin aleyhinde, dinleri küçük düşürücü bir yazı yazmak suçtur. Musevi, Hıristiyan ve Müslüman dinleri hakkında... Hürriyet açısından büyük bir dönem farkı var.

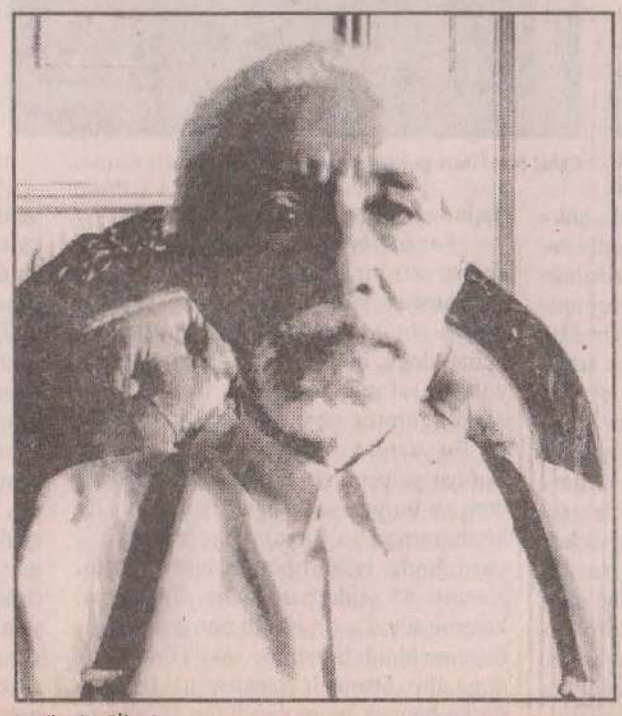

Rasih Nuri İleri

Gerçekten Türk fikir tarihinde birçok kişinin haksız olarak şimdilik unutulduğunu, bunların da en önemli örneğinin Celal Nuri olduğunu söyleyebiliriz. Celal Nuri'nin çıkarttığı bazı dergiler de Türkiye'de yok. Mesela *Jön Türk* dergisinin bir tek örneği yok Türkiye'de. *İleri* gazetesi... *Ati*, *İleri* gazeteleri çok önemli bir rol oynamıştır İstiklâl Savaşımız döneminde ve daha sonraki dönemlerde. Amcam, biliyorsunuz Malta sürgününden döndüğünde 1. Meclis'te Anayasa Komisyonu raportörüydü. Ve şunu da söyleyeyim ki; -*Ata-*

türk ve Komünizm kitabımın son baskısına aldığım-, Lenin'in ölümü üzerine Meclis'teki taziye takririni veren Celâl Nuri'dir. O da ilginçtir. Lenin'in ölümü hakkında Meclis'ten bir yazı çıkması için takriri veren de - ve ittifakla kabul edilen bir takrirdir - yine odur. Aynı zamanda amcamın gramer üzerine ve dil üzerine çok önemli eserleri vardır. Kadın meselesi üzerine, son derece önemli eserleri vardır. Ve gerçekten, bir doktora tezinden daha ciddi olarak, yani kamuoyuna açık bir şekilde kendisinden bahsedilmesi gerektiğine inanıyorum.

Müslümanlar da Hıristiyanlar da bilimsel değil

- Celal Nuri İleri yazısında İslam'ı ve peygamberini Müslümanlar'ın da, Hıristiyanlar'ın da tarafsız gözle yazamayacağını ve yazmaya uğraşanların işin inanç yönü üzerinde durduklarını belirtiyor. Kendisi yapıtında Peygamber'in hangi yönü üzerinde durmuştur?

- Amcam müslümanların *Kur'an-ı Kerim*'i ve Müslümanlığı bir inanç meselesi olarak kavradıklarından dolayı objektif, tarihi bir olgu olarak inceleyemeyeceklerini, işin iman tarafına önem vereceklerini söylüyor. Hz. Muhammed'i büyük bir devrimci, büyük bir reformatör, büyük bir devlet adamı olmaktan çok bir peygamber olarak gördüklerini, Hıristiyanların ise kendilerinin kabul etmedikleri, hatta hoş görmedikleri bir dinin temsilcisi olarak gördüklerinden, onların da objektif olamayacaklarını iddia ediyordu. Gerçekten, örneğin Gibbon'un tarihini alırsanız, Hıristiyanlar'ın Müslümanlık hakkındaki görüşlerini incelerseniz görürsünüz ki, resmen hakaretamiz... Domuzla bir tutmak Müslümanlığı, çok dinli, çoktanrılı bir dinin mümessili olmak gibi sıfatlar taktıklarını Gibbon'un tarihinde görürsünüz. Bunların yanlış olduğunu gayet iyi biliyoruz. Ama gerçekten Hıristiyanlar'ın Müslümanlara karşı tutumu bu. Şeriatçılığa değil, genel olarak Müslümanlığa karşı. Şüphesiz, bir Arap medeniyeti var. Bir Endülüs Medeniyeti vardır. Şüphesiz Yunan klasikleri modern dünyaya Araplar'ın kanalıyla gelmiştir. Şüphesiz, Müslüman düşünürleri arasında tarihi maddeciliğin ilk kuramcısının İbn-i Haldun olduğunu inkâr edemeyiz. Fakat meseleyi din açısından alırken -söylediğim gibi- Hıristiyanlar da aynı şeyi yapıyor. Müslümanlar da kendi dinlerini bir iman konusu olarak alırlar. Dinin esası, işi iman olarak görmektir. Halbuki bilimin esası incelemedir. Şüphesiz, ne kadar bilimsel olsalar da düşünürlerin çoğu kendi gelenceksel imanlarının etkisi altındadırlar. Celal Nuri'nin özelliği, bundan sıyrılmış olması; iki kültürü de gayet iyi bildiği halde, bu ikilemden kurtulmuş ve ateist bir Türk düşünürü olmasıdır. Elbette bugün bunu söylemek çok daha güçtür. Ve bugün bakıyoruz, aksine, İslamcı muhitler Celal Nuri'nin eserlerini yayımlamaya başlamışlardır. İşlerine geleni elbette.

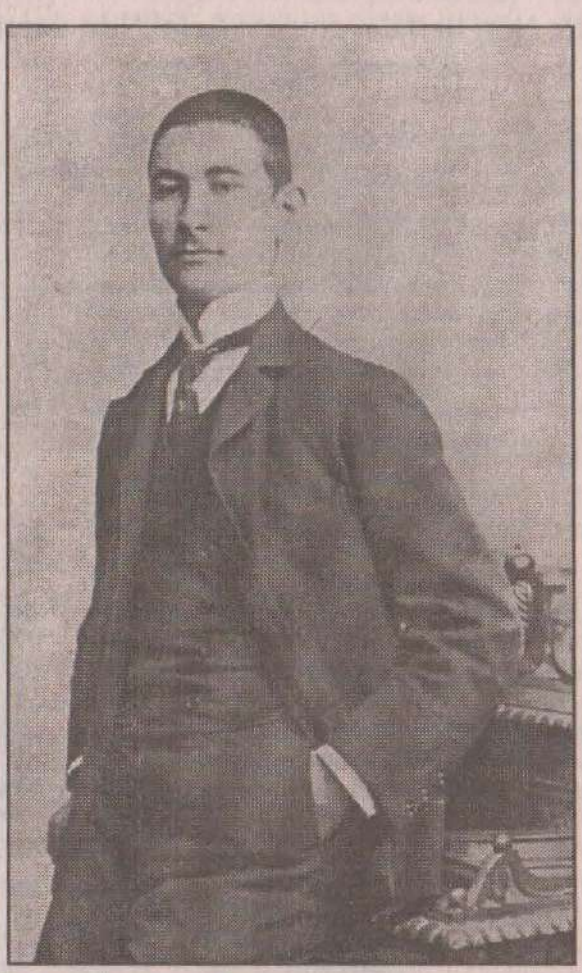

Celal Nuri İleri gençliğinde.

- Peygamberin Kitabı nın öyküsünü anlatır mısınız?

- Amcam yazısında gayet iyi belirttiği gibi Hz. Muhammed'i bir peygamber olarak değil, büyük bir devlet adamı, büyük bir reformatör, büyük bir devrimci olarak görmüş ve o yönü ile incelemiştir. Bu yazıyı yeniden okuyunca *Hatimül Enbiya*'yı yeniden okuma lüzumu duydum ve bu yaz yapacağım. Amcam, Hz. Muhammed'in hayatını -"siyerini"- yazdığında, bölüm bölüm bize okurdu. Kendisi 35 yılda hazırladım diyor ama, kaleme alması ömrünün son yıllarıydı. Kaleme aldığı dönemde eski Türkçe kaleme alıp, Osmanlı Bankası'nda bir müdürün hanımı, adını tesadüfen anımsıyorum, Madame Peche, daktiloda onları yeni harflere çekiyordu. Ve geldikçe okuyorduk, beraber. Elbette 1933-1999 arasında büyük zaman farkı var. Kitaptan okuduklarımı genellikle anımsayamam. Şüphesiz, tesadüfen aklımda kalan, Hz. Muhammed'in mektupları var. O mektuplar, öteki memleketlerle olan ilişkiler, Hz. Muhammed'in dış ilişkileri hakkında çok somut yazılar yer alıyordu. Onları anımsıyorum. Nasıl olsa kitap yayımlanacak diye not almak diye bir konu yoktu. Yazdığı son yazı olan, *Ses* dergisindeki önsöz niteliğindeki yazıda bu açıkça beliriyor. Ancak bu yazıyı okuduğumda bir tümce gözüme çarptı. O da "Kimbilir bu kitabın kaderi ne olacak. Kalacak mı, yok mu edilecek?" diye çok ilginç bir söz. Demek ölümünden kısa süre sonra yayımlanan bu tanıtma yazısından, aslında kitabın bitmiş olduğunu görüyoruz. Özellikle ben biliyordum ve yakında yayımlanacağını sanıyordum. Amcam öldükten sonra da yengemin evine gidip derslerimi orada, onun kütüphanesinde çalıştım. Bir gün bir bavulu açmıştım. Birçok arşiv belgelerinin yanında, bu kitabın daktilo ile yazılmış iki örneğini ve el yazılarını gördüm. Aklıma "bir kopyasını alayım mı" diye bir düşünce geldi. Doğru olmaz diye almadım ve bütün ömrüm boyunca pişman oldum. Çünkü alsaydım o eser -amcamın 35 yıllık düşüncesinin ürünü- yok olmayacaktı.

İmamın uygun görmesiyle yakılan kitap

Yengem akraba ve önemli bir aileden gelmekteydi. Aslan Paşalar Ailesi'nden ki, Aslan Paşalar'ın damadı, Tepedelenli Ali Paşa büyükbabasıydı. Babası da Sadrazam Avlonyalı Ferit Paşa'ydı. Ona rağmen ve yabancı dil bilmesine rağmen, kültür seviyesi çok düşüktü. İşin garip tarafı doğru dürüst eski Türkçe bilmiyor. Amcamın ölümünden sonra, Mithat Cemal Bey, amcamda Mithat Paşa'nın el yazısı bir *Kanunu Esasi* taslağı bulunduğunu ve onu görmek istediğini söylediğinde, Nimet Hanım kıymetli mi diye babama sormuştur. Babamın, Mithat Paşa'nın el yazması *Kanunu Esasi* taslağının Türk tarihinin en kıymetli belgelerinden olduğunu söylemesi üstüne, Nimet Hanım o derece ürktü ki, babama dahi eski Türkçe yazıları ve hatta büyükbabamın not defterini vermek ve göstermek istemedi. Öldükten sonra, amcamın üvey kızı kütüphanesini bize haber vermeden sattı. Sahaflar çarşısın-

da satıldığını çok sonra öğrendik. Arşiv ne oldu, bilmiyorum. Fakat, daha sonra kendilerine sorduğumuzda, Nimet Hanım'ın, amcamın bu "siyer"ini mahallenin imamına gösterdiğini ve imamın imha edilmesinin daha uygun olacağını söylemesi üzerine yaktığını söyledi. Mahalle Nişantaşı olduğuna göre en yakındaki -o sıralar pek çok cami yoktu- Teşvikiye Camii imamı olsa gerek. Oysa babama gösterebilir, sorabilirdi. Amcamın bacanağı Halil Sedes Paşa, general, büyük bir fikir adamıydı; ona sorabilirdi. Fakat en yakınlarına sormaktansa - kızından öğrendiğimize göre- bir mahalle imamına göstermeyi yeğlemiş. Artık bu kadar yıl geçtikten sonra inşallah çıkar, bulunur, diyemiyorum. En son 1960'lı yıllarda hayatımı kazanmak için bir oto parçacılık işine karışmıştım. Oralarda iş gördüğümüz, amcamın apartmanının karşısında oturan Kâzım Bey diye bir parçacı önce birkaç fotoğraf getirdi, amcama ve babama ait. Sonra bir tomar, amcamın elyazısı defterlerini getirdi. Bu defterlerin varlığını Ahmet Emin Yalman'ın hatıratından öğreniyoruz. Ahmet Emin Yalman hatıratında Malta sürgününde "Bakkallarda defter kalmamıştı. Celal Nuri bütün defterleri tüketmişti" diyor. Bu defterlerin bir kısmı Feridiye Apartmanı restore edilirken bir dolapta bulunmuş. Amcamın üvey kızı atılmasını söylemiş. Müteahhitte benim Kâzım Bey'le olan ilişkimi işitince, onun vasıtasıyla bana verdi. İşte 20-30 defter öylece bende duruyor. Maalesef Malta'dan sonra defter yazmaya devam etmediği için "siyer" defterlerde yok. Olay aşağı yukarı bundan ibaret. Söylediğim gibi el koyma -hırsızlık demeyeyim- girişiminde bulunmadığımdan son derece pişmanım.

- Bu öyküyü ve Celal Nuri Bey'in çalışmalarını yazmayı düşünüyor musunuz?

- Maalesef amcamla ilgili de, babamla ilgili de kitap yazmayı düşünmüyorum. Somut nedenleri var. Ben eski Türkçe'yi çok yavaş okurum. Hem yavaş okurum, hem de okurken Osmanlıca kelimeleri çevirmem gerekiyor. Örneğin Meclis Zabıtları'ndan amcamın 1.5-2 sayfa tutan tartışmasını 4 saatte yazdım. Yazarken de durmadan sözlüğe baktım. Çünkü başka bir dil. Nazım'ın bazı şiirlerini siz anlayamazsınız, Tevfik Fikret'in şiirini ben de anlayamam. Mesele Latin harfi değil. Mesele o zamanki dil. O zamanki dilden yeni dile çevrilecek. Yeni dilde de o deyimlerin açıklamasına bakılacak. Orada da büyük hatalar yapıyoruz. Amcamın dedesi büyük dedem Adil Paşa'nın eserlerini, Kazganlar çevirmişlerdi ve hata doluydu. Bir mektupla düzelttim ve mektubu olduğu gibi neşretmişler. Düşünün Kazganlar İranlıdır. Acem asıllıdır. İranlı bir üniversite profesörü büyük dedemin kitabını doğru dürüst çeviremiyorsa...

Yaşım 80. Elimdeki arşivle 20-30 kitap yazabilecek durumdayım. Çok muhtemel hiçbir tanesi çıkmayacak. Canlanırsam bir iki tanesini çıkartırım. Hatıratımı yazmamı söylüyorlar. Onu da yazamıyorum. Hatırat yazmak için belge lazım. Kılıç Ali Bey'de gördüm. Kılıç Ali Bey basamadı maalesef. Başaramadı. Bölük pörçük şeyler yazardı. Nasıl yazardı biliyor musun? Masanın üstüne Meclis Zabıtlarını açardı, bir de *Hakimiyet-i Milliye* gazetesini. İkisinden olayı okurdu. Sonra o olayın iç yüzünü yazardı. O vakit yanlış yapma imkânı yok. Günümüz genç kuşaklarının hatıratlarına bakıyoruz. Öyle mi ya? Belgelere dayalı yazmadıklarından yanlış yapıyorlar. Ve başka çareleri yok ondan... İyi niyetle dahi, çok rahat yanlış yapabiliyor insan. Kötü niyetliler bir tarafa. Onun için hatıratımı yazamam. Yazmam için arşivin başında olmam gerekir.

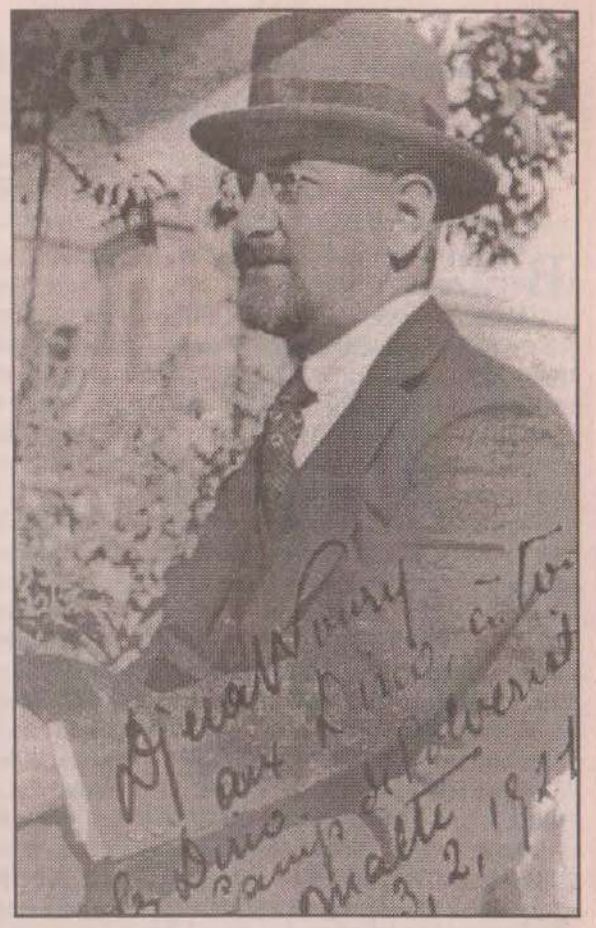

Celal Nuri İleri'nin Malta sürgününden Dino ailesine yolladığı fotoğrafı (3 Şubat 1921).

Dr. Kıvılcımlı, "Biz sosyalizmi Celal Nuri'den öğrendik"

Şimdi amcam hakkında iki söz daha söylemek isterim. Amcamın kütüphanesinde sosyalizme ait üç yahut dört kitap vardı. Biri bende olduğu için almadım. *Kapital*'in 1. cildi, Fransızca. Öteki iki kitabı rica ettim karısından. O da Sosyalizm kelimesinden pek hoşnut olmadığından o kitapları da bana verdi. Biri, *Survey of Socialism* adlı bir kitap. Demek ki o dönemin çok önemli bir düşün adamı olan Celal Nuri Bey'in kütüphanesinde geniş bir sosyalist literatür yoktu. Kaldı ki amcamla konuşurken -felsefe hakkındaki genel görüşünü de biliyorum- felsefi görüşlere fazla önem vermediğini ve olsa olsa bir bilimler tarihi ve düşünceler tarihine kıymet verdiğini gördüm. Felsefi doktrinleri bilmekle beraber, değer verdiği de yoktu. Sosyalizme karşı fazla yakınlığı yoktu. Halbuki meşhur Fabrüs'le yakınlığı, arkadaşlığı olduğunu biliyoruz. Ortada bir çelişki var. Ben iki kişiyle bu konuyu tartıştım. Biri Dr. Hikmet Kıvılcımlı. Amcam sosyalist değildi dediğimde, "Ne münasebet, biz sosyalizmi Celal Nuri'den öğrendik" cevabını verdi. Ve Celal Nuri'nin o dönemlerde çıkan kitaplarından Batı düşüncesini, ufku gördüklerini ve ondan dolayı sosyalizme meraklandıklarını Dr. Hikmet Kıvılcımlı söylemişti.

İkincisi, Kerim Sadi Bey de amcamın bazı yazılarını sosyalist yönden derlemelerine almıştı. O da Dr. Hikmet gibi, Celal Nuri'nin Türk sosyalizmine katkısı olduğunu söylüyordu. Burada bir çelişki var. Bir taraftan kendisinin derinlemesine gitmediğini biliyoruz - Marx'ı, Lenin'i bilmediğine eminim-; fakat öte taraftan da fikri ufkunu açmakla da o dönemki bazı gençleri, Kerim Sadi Bey, Dr. Kıvılcımlı gibi gençleri, sosyalizm yönünden etkilediğini söyleyebilirim. Şüphesiz Atatürk devrimlerinin birçoğunu, Atatürk'ten önce Celal Nuri kaleme almıştır. Fakat o, broşürler de, kitaplar da kalmış gitmiştir. Bir anlamda ondan da esinlenen Mustafa Kemal, onları bir pratiğe çevirmiştir. İncelenirse Celal Nuri'nin eserleriyle Mustafa Kemal'in uygulamaları arasında bazı yakınlıklar görülebilir. Ne yazık ki aşağı yukarı unutulmuş bir yazarımızdır. Eserleri ile ilgili onu, Voltaire'in, Rousseau'nun etkisinde kalan Batı Aydınlıkçılığı'nın Osmanlılar'daki bir temsilcisi olarak tanımlayabiliriz.

"Peygamberin Kitabı"nın Ses dergisinde yayımlanan Önsözü

Celal Nuri İleri

Bundan iki hafta evvel Celal Nuri İleri öldü.

Celal Nuri İleri 1881'de Gelibolu'da doğmuştu. Mektebi Sultani'de (bugünkü Galatasaray) ve sonra Hukuk Fakültesinde tahsilini yaptı ve derhal muharrirliğe başladı.

Burada Celal Nuri İleri'nin hayatına dair uzun şeyler söyleyecek değiliz. Yalnız şu noktayı kaydetmek istiyoruz ki, bu bütün manası ile idealist inkılapçı, hiçbir vakit idealizmi istismar etmemişti.

Bir nokta daha: Celal Nuri İleri, Teşkilatı Esasiye Kanunu layihası mazbata muharriri idi.

Babası Nuri Bey de, ilk Osmanlı Meclisinde mazbata muharriri idi.

Anne tarafından büyük babası Abidin Paşa, Mithat Paşa zamanında ilk *Kanunu Esasi*'yi kaleme alan ve tercüme eden komisyondaydı.

Celal Nuri İleri, son zamanlarda Muhammed'in hayatına dair büyük bir etüd hazırlıyordu. Kendisini tanıyanlar eseri merakla bekliyorlardı. SES bu eseri, ilk sayısı ile beraber, okuyucularına verirken yalnız memleket fikir alemine bir hizmet ettiğine değil, aynı zamanda bugünkü fikir adamlarının hemen hepsinin üzerinde tesiri olan merhumun aziz hatırasına karşı da, onların hürmet borcunu ödemelerine bir vasıta olduğu kanaatindedir.

***

Bana üç, dört seneden beri hep şu suali soruyorlar:

-Ne ile meşgulsün?

Cevap veriyorum: - Bir siyer yazmakla.

-???

Cevdet Paşa, Sırrı Paşa öleli yarım asır oldu. Röntgen geldi, Marconi geldi, Branly geldi, hala siyer yazılır mı? Ha, unuttuk, belki siyer kelimesini bilmeyenler var. Her halde şu senelerde üniversiteden çıkan gençler belki bu ıstılahı bilmezler. Siyer demek Hazreti Muhammed'in tercümei hali demektir. Lütfen unutmayınız.

Fakat benim kaleme almakta olduğum siyer bunlara benzememektedir.

Yazdığım kitap tarihin en büyük vakasına taalluk eder. Muhammed Mustafa'nın hayatı bu kadar ehemmiyetli olduğu halde, musirren iddia ederim, onu yazacak bir muharrir bulunamamıştır. Müslüman kalem erbabı mı? Onlar tarih yazmamışlar, din kitabı yazmışlardır. Kütüphaneler dolduran tefsirler, hadisler, akaid kitabları hep din kitablarıdır. Bunların medlûlleri, manaları bahse mevzu değildir. Onlar iman kuvveti ile okunur.

Acaba o imana mensup olmayanlar tarafından yazılmış tarih kitapları Hazreti Muhammed'in suretini lâyiki vech üzere tesbit edemiyorlar mı? Ne mümkün!.. Bunların içinde Goethe gibi, Cariyle gibi, hatta Napoleon gibi gerçekten büyük adamlar olduğu halde müslüman peygamberini kendi kadrosunun içine edhal edememişlerdir.

Tarihin en büyük vakası, tarihin belli başlı adamı... Lâkin bu zatin müverrihi yok! Voltaire'i okudum. Bu Fransız pek, pek zeki ve kıvrak olduğu halde Muhammed'i hiç anlayamamış. Hatta, kendisiyle alay ediyor. Yenileri gözden geçirdim: Pek cılız muharrirler. Halbuki Şarkın müslümanlığa ihtidası, hem gayet süratle, şöyle böyle bir asırda ihtidası ve 300 milyon halkın yepyeni bir imana inkıyadı esaslı bir hadise teşkil eder.

Müslümanlara göre bir Allah mevcuddur. Onun melekten Cebrail isminde bir peygamberi var. Allah Muhammed isimli bir araba bir memuriyet tevcih ediyor. Muhammed de aldığı emirleri harfiyen tatbik ediyor. Yani arada Muhammed yok. Bunun içindir ki Muhammed "ümmi"dir.

Halbuki iş berakistir. Cenabıhak ancak bir idealdir. Şeni olan ise ancak Hazreti Muhammed'dir. Din, İslami-

Celal Nuri İleri, "Peygamberin Kitabı"nı kaleme aldığı dönemde.

Celal Nuri İleri hakkında...

Türk Gazetecisi ve bilim adamı (Gelibolu 1881-İstanbul 1938). Galatasaray Lisesi'nde okudu. İstanbul Hukuk Mektebini bitirdi. Avrupa'da inceleme gezileri yaptı. Son Osmanlı Mebuslar Meclisi'nde Gelibolu milletvekili olarak bulundu. Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde 1.-5. Dönemlerde milletvekilliği yaptı. Gazete ve dergilerde yazılar yazdı. Dil, tarih, coğrafya, hukuk, solibet, hatıra, İslâmlık, feminizm konularında Türkçe, İngilizce, Fransızca eserler yayımladı. "İleri" gazetesini (1918-1924) çıkardı. Başlıca eserleri: Hukuk-i Düvel (Devletler Hukuku), Şiinal Hatıraları, İttihâd-ı Islâm (İslâm Birliği), İslâm'ın Mâzisi Hâli İstikbâli, Kadınlarımız, Kutup Musahabeleri, Hatim-ul Enbiya (Peygamberlerin Sonuncusu), İlel-i Ahlâkıyemiz (Ahlâk İlkeleri), İttihâd-ı İslâm ve Almanya, Ölmeyen Masal, Rum ve Bizans, Kara Tehlike, Merhume, Taç Giyen Millet, Türk İnkılâbı....

(Kaynak: Meydan Larousse)

yet, baştan aşağıya kadar siyasi bir eserdir. Bir siyaset tedvin edilmek istenmiş ve bunun üzerine dini bir bina kurulmuştur. Tedvin edilecek bir siyaset olmasaydı bir din kurmağa ihtiyaç kalmazdı.

Bunca din ülemasının vücudundan sarfınazar, Hazreti Muhammed şimdiye değin pek az tetkik edilmiştir. Hindistan'ın sayılı yeni müslüman alimlerinden Seyid Emir Ali'nin İngilizce yazılmış tarihini iki defa okudum. Zavallı! Sanki iki gözleri bağlı olduğu halde, bir dolap beygiri gibi, tarihte dolaşmış ve dolaşmış. Geçen asırların frenk müverrihlerini okudum. Bu herifler düpedüz yalancı. Müslümanlığı şirk ile tevhid ediyorlar. Güya müslümanlar birden ziyade Allah'a inanırlarmış. Yalancılar bu Allahların isimlerini sayıp döküyorlar.

Tarih boş... Tarih kof! Halbuki vakalar sarih...

Yalnız müslüman tarihini okuyabilmeli. Bu tarih ne camide okunabilir, ne de kilisede. Aklın istiap edemeyeceği kadar mühim bir vaka. Hem bütün bir inkılabı, bir tek adam, tek başına yirmi senede husul sahasına çıkarıyor. Eserin mahiyetinde de büyük bir sürat var. Radyo acaleti ile bir inkılap. Bu inkılap da dünyanın en berbad, en kurak, en çorak bir yerinden çıkıyor.

Hazreti Muhammed öldükten biraz sonra müslümanlığa karşı müthiş bir düşmanlık başlıyor. Emevi halifeleri içten içe yeni dini yıkmağa çabalıyorlar.

Mekkei Mükerreme, Medinei Münevvere bu padişahların zamanında mahvediliyor. Bununla beraber müslümanlık almış, yürümüş! Hazreti Muhammed öyle bir eser vücude getirmiş ki o, düşmanlarına teslim edildiği halde, yine, dört nala ilerliyor. Müslümanlığı, kendi devrinin en büyük müverrihi olan İngiltereli Gibbon bile layıkı ile anlayamamış.

Tarihle uğraşanların içinde en zavallıları müslümanlardır. Onlara göre Hazreti Muhammed harikuladenin ta kendisidir.

Bunların içinden nasıl çıkıp Muhammed'in tarihini yazmalı? Bundan yirmibeş yıl evvel *Hatimül Enbiya* adlı, orta boylu bir kitapta bir tecrübeye girişmiştim. Eserim biraz intişar ettikten sonra mahud Enver Paşa onu toplattı; nezaretin mahzenlerinde saklattı. Halbuki bu hususta ben o zaman henüz bu kadar ileri gitmiş değil idim. Eserim hayliden haylıye ahrarane olmakla beraber yine müterediddittir. Şimdi ise işte bu eseri tereddütsüz yazıyorum.

Kerametsiz, mucizesiz, harikuladesiz bir siyer. Bana, bu hususta kılavuzluk eden ancak aklımdır, fikrimdir ve bu asırdaki tarih yazmak metodudur. "İnşikaki Kamer" mucizesinin ve sair mucizelerin eserimde hiç yeri yoktur. İşte böyle bir eser yazmaktayım.

Kuran, esaslı bir surette tahlil ve tetkike uğratılmıştır. Bu kitabı yüzde doksan doğru addederiz. Ayetlerin mütenakısları olduğu gibi ülema tarafından ihmal edilenleri de çok, mesela mühim ayetlere göre, müslümanlık, o günlerde, Hıristiyanlıktan ayrılmayacak bir derecede ona yakındı. Kuran'da, Cenab-ı Hak, serahaten, şüpheye mahal vermeyecek derecede, papazları ve keşişleri methü sena ediyor! Buna inanmayan, müslümanlık nazarında kafirdir.

Resmi hoca akidesine muhalif ve mugayir ahkam, Kuran'da mevcuttur. Mesela Kuran'da bulamadığımızı Zebur'da, Tevrat'ta, İncil'de aramakla mükellefiz. Halbuki hocaların ifadesine göre bunlar hep mensuhtur.

Hasılı şunu söylemek istiyorum ki, gerek tarih, gerek akide itibariyle resmi müslümanlıkla hakikî müslümanlığın büyük farkı var.

Hıristiyanlar arasında büyük müverrihler yok değil. Lakin bunlar müslüman cemaati içinde büyümedikleri için bakış noktaları pek kısa. Müslümanlar ise İslamiyeti tarihî bir madde değil, bir din maddesi telakki ettiklerinden hiçbir şeyi görememişler, anlayamamışlar. İşte bu iki berzahtan çıkmalı. İşte 35 yıldır ki bununla meşgulüm. Henüz işin başlangıcında, umumi noktalarındayım. Bu tetkike bir insanın ömrü kafi gelmez.

Bunun için usul ve kaide tahtında tarihi ihya etmeli. Bu kolay bir iş değildir. Çünkü tarih oldukça hurafelerle doludur. Müslümanlık tarih noktasından işlenmemiştir. Din, şimdiye kadar tarihe yabancı olarak tetkik edilmiştir. Bakalım yazdıklarım ne olacak! Bunlar da yazıldığı gibi yırtılacak mı? Yoksa intikade şayan görülecek mi? Kendi yazdığım sayfalara büyük bir ehemmiyet ve yahut ehemmiyetsizlik atfetmiyorum. Ne gururum var, ne de mahviyetim. Fakat, acaba, zaman bu gibi tetkiklere müsait midir? Müslümanlık tetkikleri moda mıdır? Çünkü, tarihte çok vaki olmuştur: Pek mühim bir matlap, bir zaman, bir veya bir kaç asır unutuluyor, ihmal ediliyor. Sonra bu matlabın modası tekrar geliyor. Tetkikat başlıyor. Bilmem hangi bir devirdeyiz?

Bu mecmuayı çıkaranlar eserimin veya eserimden bir kısmının tefrika edilmesini istiyorlar.

Buna rıza göstereyim mi, göstermeyeyim mi?

Sözlük

Muharrir: Yazarlık

Layiha: Taslak

Mazbata muharriri: Bir komisyon kararının gerekçesini kaleme alan üye, sözcü.

Istılah: Terim.

Taalluk etmek: İlişkin olmak.

Musirren: Israrla.

Medlûl: İçerik.

Lâyiki vech üzere: Layık olduğu gibi.

Edhal: Dahil.

Müverrih: Tarihçi.

Müslümanlığa ihtida: Müslümanlığa geçiş, müslümanlığı kabulleniş.

İmana inkıyad: İnanca erişmek.

Tevcih etmek: Vermek.

Berakis: Tam tersi.

Şeni: Kötü, çirkin.

Tedvin etmek: Derlemek.

Şirk: Küfür, Tanrının birden çok olduğunu söylemek.

Tevhid etmek: Birleştirmek.

Sarih: Apaçık.

İstiap etmek: Almak.

Husul sahasına çıkarmak: Gerçekleştirmek.

İntişar etmek: Yayımlamak.

Mahud: Ünlü. (Alaycı bir ifade ile)

Ahrarane: Özgür.

Müterediddit: Çekingen.

Mütenakıs: Tutarsızlık.

Methü sena etmek: Övmek.

Mugayir ahkam: Aykırı hükümler.

Mensuh: Geçersiz.

Berzah: Koy.

Kaide tahtında: Kural altında.

İntikade şayan görülmek: İnanmaya değer görülmek.

Tefrika edilme: Yayımlanma.

Dünü ve bugünüyle Musevilik, Hıristiyanlık, İslam

Modern kültür, ne Hıristiyan ne de Judeo-Hıristiyan kültürüdür; burjuva kültürüdür. Kriter, İman ve Aklı bağdaştırma girişimi tarafından yönlendirilen alandan, dini dışlayan bir alana kaymıştır. Çağımız düşünürleri temelde, ne Hıristiyan, ne de Musevi'dir; ya burjuva ya da sosyalisttirler.

Samir Amin

Samir Amin'in, *El Tarikat* adlı Lübnan dergisinde Arapça basılan, tektanrılı dinler ile toplum ilişkisini inceleyen bu makalesini, Türkçe olarak ilk defa *Bilim ve Ütopya* okurlarına sunuyoruz. Makaleyi Fransızca'dan Kiraz Perinçek ve Emel Akçalı arkadaşlarımız çevirdiler.

Bu düşüncelerin sahibi ne bir dinbilimci, ne konumuz olan üç dine karşı kötü duygular besleyen biri, ne de içlerinden herhangi birinin savunucusudur. O, insanın "metafiziksel bir hayvan" olduğuna; yani hayatın, tarihin, ahlakın anlamı üzerine sorular soran ve bunlardan endişe duyan, kısıtlı ve göreceli kalmış ve her zaman kalacak olan kurulu bilimsel bilgiyle yetinmeyen, düşünen bir özne olduğuna inanmış olanlardan biridir. Bu varlık, bilgilerini metafiziksel bir düşünceyle tamamlama ihtiyacını sık sık hisseder. Bu, kendisine kurulmuş bir din tarafından -bu yazıda incelenecek olan üç dinden biri ya da bir başkası (Budizm, Taoizm, Şamanizm, Animizm)- ya da Helenizm ya da Konfiçyüsçülük gibi dini olmayan metafizik bir felsefe tarafından sağlanabilir. Bu iki tavır arasındaki fark bazı açılardan çok incedir: Kavramlaştırmalar öneren bu iki metafizik durumda da, söz konusu olan İnsan-Toplum-Doğa-Evren ilişkisidir. Bu fark bazı açılardan ise önemlidir: dinler kutsal olana ve vahiye başvurur, dinsel olmayan metafizikler ise bunları kesinlikle içermez.

O halde yazar, inanana karşı hiçbir özel antipati duymamaktadır. Hatta aralarından bazılarına, birçok "inanmayan"a göre, kendini daha yakın hissetmektedir. Laikliğin belirsiz biçimlerine değil de, en radikal ifadelerine olan sağlam bağlılığı, bir önceki cümlenin anlamıyla çelişki içinde değildir. Yazar kendini, söz konusu olan inançların "geçerliliği" tartışması alanında görmemektedir. O kendini, söz konusu dinlerin tarihsel ve toplumsal olaylar gibi incelendiği alana koymaktadır.

İfade edilecek düşünceler, bazıları için, toplumsal olaylar gibi incelenen bu dinlerin tersine, sert gelebilir. Dinbilimciler bu düzlemde, kendi bakış açılarını savunarak eleştireceklerdir. Kuşkusuz, yetersizliklerinin ve hatta yanlışlarının işaretlerini vermekten geri kalmayacaklardır. Ama yazar için, bu yetersizliklerin ve yanlışların tartışması sadece tarihsel ve toplumsal gerçeklik alanında olmalıdır; dinbilim alanına taşınmamalıdır. Bundan dolayı, yazarın burada Musevilik, Hıristiyanlık, İslam olarak değerlendirdiği; oldukları gibi ve haklarını bunlardan alan halkların yaşadığı Musevilikler, Hıristiyanlıklar ve İslamlardır. Genel kanı, tarihsel yaşanmışlık onun en çok önemsedikleridir; yoksa,

Titian'ın bir tablosu.

hakim dinsel güçlerin veya bunlara başkaldıran akımların söylemleri olsun, ya da bireysel inananların söylemleri olsun, dinsel söylemi tekelleştirmek isteyenlerin özel bakışları değil. Onların alanlarında, din kurumları tarafından alınan tavırları veya kullanılan araçları, ne resmi ya da resmi olarak bilinen akımlar tarafından formüle edilenleri, ne de dindeki muhalifler (kurtuluş dinbilimcileri gibi) tarafından benimsenenleri tartışmayacaktır. Bu tavırları, ancak toplumsal gerçekliği ifade ettikleri zaman ve alanına girdikleri zaman hesaba katar.

Bu düşüncelere öfkelenecek "fanatikler" eksik olmayacaktır. Bunlardan, ne yazık ki, ele alınan her üç dinde de (ve diğerlerinde de) dinsel alan dışında olduğu gibi, vardır! Söz konusu kişiler, mizaç olarak, kendilerinin olmayan fikirleri tartışmazlar, "kırbaçlarlar". Ama ne yapalım? Geçelim.

Kitap dini olduğu söylenen üç din: Bir ya da üç dinsel metafizik?

Bu üç din kendilerini "tektanrılı" olarak ilan ediyor ve bununla gurur duyuyorlar. Ayrıca, sadece kendilerinin, içlerinden her biri en "doğru" şekilde, tektanrılı olduğunu ileri sürüyorlar ve doğal olarak da, tek, soyut, tanısınlar veya tanımasınlar bütün insanlar için aynı olan Tanrı'yı tasarlamayı başaramamış ve bundan dolayı da "ilkel" ve "aşağı" olan diğer dini inançlara ilişkin kibire varan bir küçümseme gösteriyorlar.

Ayrıca bu üç din bu tek Tanrı tarafından gönderildiklerini ve bu özelliğin diğerlerinde olmadığını söylüyorlar. Dolayısıyla diğerleri "uydurulmuş" (yani yanlış) dinler oluyor. Bilindiği gibi diğer dinlerin taraftarları da aynı şekilde vahiye inanıyorlar. Vahiy ve kutsal eşanlamlı sözcükler. Kitap dinleri ile diğer dinler arasında-

ki fark, ideolojik kibirdir.

Kitap dini olduğu söylenen üç din arasındaki akrabalık, apaçık tarihsel bir olgudur. Üç dinin ortak kutsal bir kitabı vardır. Bu kutsal kitap, Museviler'de ve Müslümanlar'da oldukça farklı şekillerde kendini gösterse bile, Hıristiyanlar'ın *Eski Ahid* adını verdikleri, Museviler'in *İncil*'idir. Bu iki din de, kendisinin "doğru" ve gerçekten "Tanrı tarafından gönderilmiş" olduğunu öne sürer. Buna karşılık, Katolikler ve Protestanlar; Katolikler Kudüs'ün dışında bulunan Museviler'in derlemesini, Protestanlar ise Kudüs Museviler'ninkini olmak üzere, bu kutsal kitabın Musevi versiyonlarını kabul ederler. Bu akrabalık, basit ve kuvvetli bir şekilde, bu üç dinin doğduğu coğrafi yer ile de açıklanabilir. İsa Filistin'de, ülkenin Musevi topluluklarının yanında ve belki de bağrında yaşadı. İslamiyet, Museviler'in ve Hıristiyanlar'ın inançlarının girdiği ve özellikle, neredeyse Bizans'tan Etiyopya'ya kadar çevresini saran medeni toplumların Hıristiyanlığının meydan okuduğu, yakın bir ülkede doğdu.

Bu akrabalığın kendisi, üç dinin metafiziğinin temel birliğini ne önsel olarak (apriori) içerir ne de dışlar. Bu soruya yanıt vermek için, paylaştıkları ortak gövdenin temel, küçük veya anlamsız, önemini ölçmek gerekir. Bu gövde, üç dinin paylaştığı halkların gruplarının toplumsal yaşanmışlıklarını ve metafiziksel seçimlerini nasıl belirledi?

Gezegendeki tüm halkların, yaratılışı ve bu yaratılışta kendilerinin yerini anlatan bir mitolojisi vardır. Hepsi, ilk başta, kendilerini bu evrende "seçilmiş halk" olarak görürler ki, onların mitolojisi yaratılışın gerçek hikâyesidir. Tanrıları da, o halde, "gerçek" olanlardır; diğer bütün halklar yanılmıştır, ya da yanıltılmıştır. Demek ki tanrılar ilk başta, her topluma özgü ve her toplumda farklı olarak algılanmıştır. Bununla beraber, tarihte çok erken zamanlarda bile, mitolojik anlatıların bakış açısının ve tanrıların özgüllüğünün göreceliğini kuracak kadar aydınlık kafalar eksik olmamıştır. Bir adım ileri götüren ilk tepki, çeşitli halklara vahiyle inen gerçeklerin çeşitliliğini ("her halkın kendi gerçeği vardır" ifadesi birçok dilde aynıdır) ve dolayısıyla her birinin tanrılarının eşdeğerliğini kabul etmektir. Bu tepki, örneğin, günümüz Afrikası'na kadar çeşitli halkları birleştiren Roma İmparatorluğu'nda olduğu gibi, birbirinden farklı anlayışları birleştirmeyi kolaylaştırmıştır. Mitolojilerin yapmış olabileceği karşılıklı alışverişler, zaten gitgide ortaya çıkmaktadır. Arkeoloji, tarih ve metin yorumlamalarındaki ilerlemeler, "ata-mitolojiler"in keşfedilmesine yol açmıştır; Ortadoğu'daki Tufan olayı, Gılgamış Destanı, vs gibi.

Öyleyse Museviler kendilerini "seçilmiş" ilan eden tek halk değildir. Hepsi aynı şeyi yapmıştır. Museviler bu konuya ciddi olarak aynı şekilde bakmaya devam ediyorlar mı? Bu konuda şüphe-

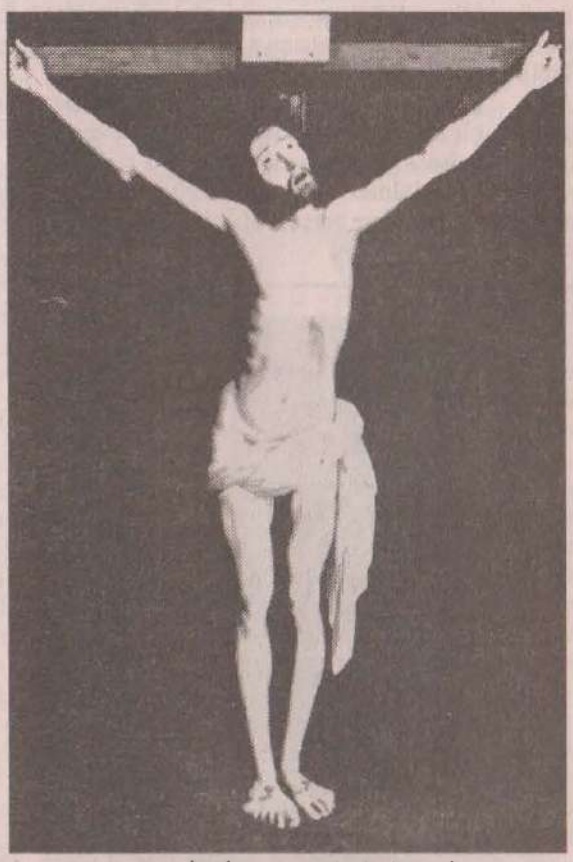

Çarmıha Gerilmiş İsa (Francisco de Zurbaran).

liyim. Çağımızın toplumsal gerçekliğinde, Museviler'in çoğunluğu, içlerinden inançları kuvvetli olanlar bile, sıradan insanlardan farksız olduklarını şüphesiz biliyorlar. Bu düzlemde getirilebilecek fark, belki de, sürgünden sonra Museviler'in dünyanın her tarafına yayılmasından dolayı, varlıklarını oldukları gibi sürdürebilmek için, "özgüllük"lerini (dolayısıyla dini bağlılıklarını) vurgulamak durumunda kaldılar. Ama kesinlikle, bu durumda olan sadece onlar değil.

Günümüz toplumu, iki bin yıl veya fazlasından bu yana, yine de bazı ilerlemeler (ne kadar "ilerleme" kelimesini çöpe atmak gerekse de) gösterdi. Dünyamızın birçok insanı, kendi inançlarına kuvvetli bir şekilde bağlı kalanlar bile, dini göreceli olarak ele alabiliyorlar. Belki de, sadece dışarıdaki günlük davranışlarında değil, aynı zamanda diğerlerinin inançlarına duyulan samimi saygı konusunda "toleranslı" olmak kolaylaştı.

Bu ilerlemeden dolayı, yaratılış mitolojileri de aşınmaya uğradı. Bu mitolojiler, artık ilk başta olduğu gibi, kelimesi kelimesine okunmuyorlar. Çağdaşlarımızdan birçoğu, yine içlerinde inananlar olmak üzere, bu mitolojilerin mitoloji olduklarını; yani, Tanrı tarafından gönderildikleri düşünülse bile, eğitici masallar olduklarını kabul ediyorlar. Kitap dini olan üç dinin kitabı da, Bororolar'ın veya Dogonlar'ın mitolojisi de aynı statüye sahip: Bir veya birçok halkın inançlarının kaynağı olan kutsal metin.

Tektanrıcılığın olumlanması, tamamen teolojik bir kavramdır. Sadece bir tanrının olduğunu söylediğiniz zaman, pek bir şey söylemiş olmuyorsunuz. Bu ne bir kanıttır, ne de karşı kanıttır. Tektanrıcılık büyük olasılıkla, tektanrılı dinler ile çoktanrılı olarak adlandırdıkları dinler arasındaki kesin ayrımın taraftarlarının sandığından çok daha yaygındır. Çoktanrıcılık ile "suçlananların" birçoğu, tanrılarını hiyerarşik bir düzende sınıflandırmakta ve çoğu zaman tek bir doğaüstü gücün çeşitli ifadelerini kullanmaktadırlar. Daha yakından bakıldığı zaman, "putperest" olarak adlandırılanların gerçekte "animistler" olduğu ve bu nitelemenin, ifadelerinin çokluğunun arkasında doğaüstü güç tek olduğu için, onlara yeni bir değer verdiği anlaşılmaktadır.

Tektanrıcılar söyledikleri kadar tektanrıcı mıdır?

Bununla birlikte, tektanrıcılar söyledikleri kadar tektanrıcı mıdır? Bütün dinler, Musevilik, Hıristiyanlık ve İslamiyet de dahil olmak üzere, Tanrı'dan başka doğaüstü varlıkların olduğunu belirtirler; melekler, şeytanlar, cinler gibi. Aynı şekilde, insanlar arasından bazılarının -azizler veya peygamberler- Tanrı'dan "ilham aldıklarını" söyledikleri gibi, Tanrı'nın sözünü de taşıdıklarını söylemişlerdir. Üç kitap dininde de, ne kadar Tanrı'dan hiyerarşik olarak daha güçsüz olsa bile, Şeytan vardır. Kitap dinlerinden önce de sonra da, aynı doğaüstü ikili kavram, Zerdüştlük'te ve diğer başka inançlarda, var olmuştur. Hıristiyanlık'taki, birçok dinî tartışmanın konusu olan Baba, Oğul ve Kutsal Ruh üçlemesi, tektanrıcılık kavramını çeşitlendirmektedir. Bu durumda Tanrı'nın sözü ile, peygamberlerine ya da oğluna ilham verdiği sözler nasıl ayırt edilecektir? Metafiziksel metinin incelenmesi açısından, aynı şey söz konusudur.

Mutlaka ki üç Kitap dini, tektanrıcılığın bu özelliğini diğerlerine göre çok daha fazla doğrulamışlardır; çünkü ken-

dilerini meydana getiren etik ve örgütsel öğelere başka açılardan belirli bir mantık biçimi getirmişlerdir. Bu dinsel evrimle Ortadoğu toplumlarının evrimi arasında, Devlet'in kurulmasıyla birlikte ortaya çıkan örgütlenme sonrasında, bir ilişki kurulabilir. Ama eğer toplumsal temelin ve dinî örneğin bu karşılıklı uyumu kabul edilebilirse, bu sadece tarihsel biçimden oluşmaz. Bunlardan daha geri olmayan başka toplumlar, örneğin Hindistan'da ve Çin'de, bu dayatmalara başka yollarla yanıt vermişlerdir: Çin'de dinsel olmayan bir metafiziğin benimsenmesi (Konfiçyüsçülük), Hindistan'da dinsel seçeneğin özgürlüğüyle (Hinduizm).

Bazılarının şiddetle eleştireceğini düşünerek, diğerleri gibi, söz konusu üç dinin de, farklı anlayışların birleştirilmesine çalışıldığı zamanlarda kristalize olduğunu eklemek istiyorum. Bilginler; örneğin Hıristiyanlığın eski Mısır dininden, Museviliğin eski Doğu dinlerinden (Baal ve diğerleri), İslam'ın Arap Yarımadası'ndaki inançlardan aldıkları "ödünçleri" meydana çıkartabilmişlerdir. Dinsel törenlerin kökenine doğru inersek, örneğin yemek yasakları gibi, bu ödünç almalar daha da belirginleşir. Hiçbir inanan bunları bilmekten sıkılmayacaktır. Onun için bu durum sadece, Tanrı'nın bütün tarih boyunca, hatta bağlı olduğu din vahiy edilmeden bile önce, insanlara ilham verdiğini kanıtlar.

Kitaplı üç din arasında, Musevilik ve Müslümanlık arasındaki yakınlık daha güçlüdür. Din bilginleri İslam'ın Museviliğin Araplaştırılması olduğunu ileri sürmüşlerdir. Bu sadece temel kurallarının, yasasının ve dinsel törenlerinin büyük ölçüde ortak olmasından değil; aynı zamanda ve daha da önemli olarak, din-toplum ilişkisinin aynı olmasıdır. Museviliğin Araplaştırılması zaten İslam peygamberinin mesajından öncedir. Tarih ve *Kur'an*, kendilerine Musevi demekle birlikte, ataları İbrahim'in Tanrısı'yla övünen Hanefiler'in varlığını belirtmektedir. Bu mantık içinde, İslam kendini, en baştan beri, Tanrı tarafından tüm insanlığa gönderilen vahiy dini olarak kabul eder. Öyleyse İslam, öteden beri, hatta Tanrı'nın peygamberi Muhammed'in ağzından konuşmasından önce bile, vardı. Ama bazıları (çoktanrıcılar) tarafından unutulmuş ya da anlaşılmamış, bazıları (Museviler ve Hıristiyanlar) tarafından ise sadece kısmen anlaşılmıştır.

Burada, Müslümanlar'ın -veya içlerinden bazılarının- ilginç bir tartışmaya verdiği önem anlaşılır. Esasında, kendi kendilerini İslam'ın taşıyıcıları olarak ilan eden otoriteler tarafından aykırı olarak değerlendirilmeyen ve İbrahim'in Musevi değil Arap olduğunu "kanıtlamaya" çalışan bolca eser vardır. Bu ispat bilimselliğin işaretlerini göstermektedir. Burada Mezopotamya'daki kazılara, dilbilime, etimolojiye, vs. başvurulmaktadır. Kutsal kitabı diğerlerinden farksız bir mitoloji gibi okuyan için, sorunun ne anlamı ne de önemi vardır. Bir mitoloji "düzeltilmez"; mitolojik kişinin arkasında görünen gerçek kişinin kim olduğu aranmaz.

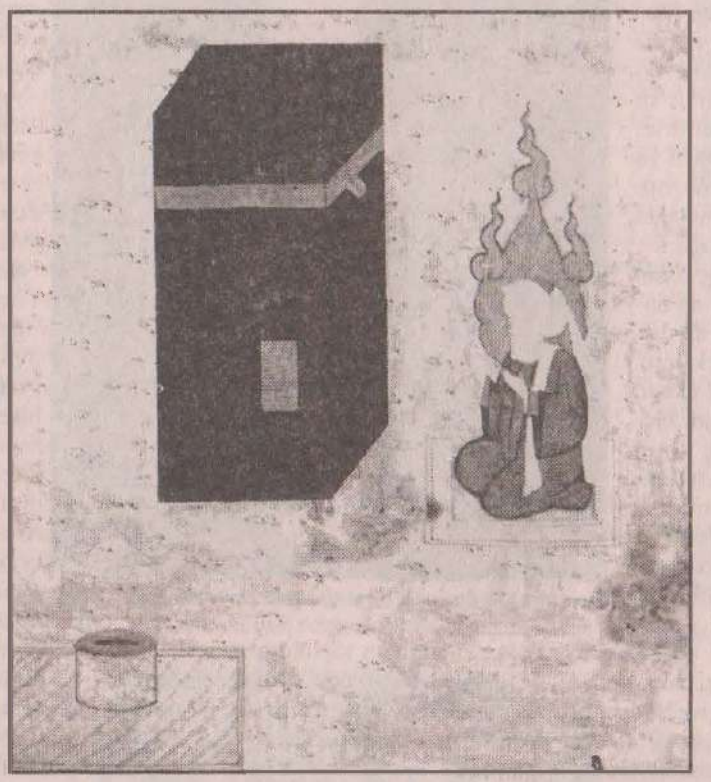

Hz. Muhammed Hira Dağı'na çıktığında etrafında "Selam sana ya Resulallah" diyen sesler duyunca Mekke'ye döner ve Kabe'yi tavaf eder (Siyer-i Nebî).

Museviliğin Araplaştırılması (ya da İslamlaştırılması) tezinin perspektifinden anlaşıldığı üzere, İslam Museviler'in kutsal kitabını olduğu gibi almamıştır; gözden geçirmiş ve düzeltmiştir.

İslam'ın ortaya çıkması ve Arap Yarımadası'nın siyasi birliğinin sağlanması arasındaki bağlantı, birçok Arap tarihçinin belirttiği gibi, -kabile tanrılarının çokluğunun yerine geçen- tektanrıcılığın Arap ulusal biçimlenmesinin aracı olmasıdır; çünkü tek bir Tanrı'ya itaat etmek, siyasi güce itaat etmekle aynı anlama gelmektedir. Fakat Araplar Hıristiyanlar'dan ya da Museviler'den tektanrıcılığı pekâlâ biliyorlardı. Ama Hıristiyanlığı seçselerdi, bölgeye hâkim olan Bizans'ın boyunduruğu altına düşme riski olacaktı ki, bu herşeyden daha çok korktukları bir şeydi. Buna karşılık, Museviliği tercih ederek, hiçbir risk altına girmeyeceklerdi; çünkü Musevi dini bir devlet sistemiyle birleşmemişti. Onlar için, Museviliğin basit bir okumasını yapmak ve bunu, belli bir Sami halkına, İbraniler'e, özel bir din olarak görmeyi reddederek ve yine Sami ama Arap olan kendi atalarına inmiş bir din olduğunu ilan ederek, benimsemek onlar için çok cazipti.

Öte yandan, İslamiyet'in ve Hıristiyanlığın kurulduğu ortamların özellikleri çok farklıydı. İslamiyet, Mekke ve Medine'deki Arap kabilelerinin homojen küçük ortamında, dogmalarının bütünlüğü içinde kuruldu. Dolayısıyla, kaçınılmaz bir şekilde, bu kökenin işaretlerini taşıması gerekiyordu. O kadar ki, bu dinin evrensel eğilimi ilk başta kurulmamıştı. Yarımada ötesindeki Arap fetihlerinin ilk zamanlarında, Araplar arasında hâkim olan eğilim, İslam'ı kendilerine saklamak ve fethedilen halklara kendi dinlerini bırakmaktı. Eğer bu böyle olsaydı, İslamiyet kesinlikle bir Arap dini olarak kalacaktı. Ama iki yönlü bir hareket İslamiyet'in evrensel eğilimini oluşturdu: Fethedilen toplulukların önemli bölümlerinin kendiliklerinden İslamiyet'e geçmeleri ve bu din değiştirmelerin Araplar'ın kendileri tarafından kabul edilmesi. Buna karşılık Hıristiyanlık, Helen kültüründen gelen Roma İmparatorluğu'nun kozmopolit ortamında kuruldu. Ayrıca, oluşumu daha yavaş oldu. Buna göre, köken olarak, çeşitli etnik ve kültürel öğelerin bulunduğu ve evrensel eğilimini destekleyen bu ortam belirleyici oldu.

Son bir gözlem: tektanrıcılık gerçekten düşüncenin olağanüstü bir sıçraması mıdır, nitel bir "ilerleme" midir? Bu tek Tanrı ile (popüler hayalgücünde bilgelik ve otorite sembolü, beyaz sakallı, yaşlı bir adam) ataerkil toplumun yaşlı erkeği, güç sistemlerinin hükümdarı arasında yakınlık kuran "şeytani" düşünceler yok değildir. Yaşanmışlığı çok iyi yansıtan bu hayalde, açıkça görülüyor ki yaşlı, erkek bilge, bir kadına veya bir gence göre, Tanrı'ya çok daha fazla yakındır.

Aşağıda hüküm süren ataerkilliği ve otokrasiyi meşrulaştıran gökyüzündeki yansımadır. Bu arada, tektanrılı olmayan dinlerde her zaman önemini koruyan kadın tanrıların ortadan kalkması, ataerkil egemenliği kuvvetlendirmekten başka bir şey yapamamıştır. Bu "şeytani" düşünceler, bu çok güçlü tek Tanrı'nın, zavallı yoksulların bütün gücünü ellerinden aldığını söyleyeceklerdir. Çünkü, yarış ve çatışma içindeki birçok tanrı olduğu zaman, yardıma en iyi hizmet edeni çağırırsınız ve canınızı sıkana da bir tekme atarsınız. Yunan demokrasisinin çoktanrılı olması bir rastlantı mıdır? Büyük dinlerin -burada Hıristiyanlık ve İslamiyet- hakim olacağı alanlarda bu demokrasinin kaybolması bir rastlantı mıdır? Ama, Çin'de din dışı bir metafizik ve Hindistan'da Hinduizm'in dinsel çoğulculuğunu benimseyen iktidarın da, aynı şekilde otokrasiden başka bir şey olmadığını belirtmek gerekir.

Din ve toplum: teokrasi tehlikesi

Dinler sadece metafiziksel değildir. Aynı zamanda çok önemli toplumsal gerçekleri yansıtırlar. Dinlerin toplumsal işlevi ve metafizik özellikleri birbirine karışır ve hareket halinde tarihsel bir diyalektik içinde, karşılıklı olarak birbirlerini belirler. Dinlerin metafizik söylemlerinin, içinde bulundukları ve faaliyet gösterdikleri toplumsal sistemlerin özelliklerinden ayırt edilmesi bu nedenden dolayı çok zordur.

Yukarıda sorduğumuz soruya -üç Kitap dini birbirinin aynı mıdır yoksa birden çok temel inanışa mı sahiptir?- cevap verebilmek için yararlı olacak bir çıkış noktası, bu dinlerin tarihsel zaman anlayışlarına bakmaktır.

Musevilikte kıyamet günü inanışı vardır. Kıyamet günü, Mesih'in, insanoğlunun sonsuza kadar adil ve mutlu yaşayacağı krallığını kurmak üzere yeryüzüne geri döneceği gündür. İnançlı kişi, kıyamet gününden önce adil toplum düzeninin insanoğlu tarafından gerçekleştirilebileceğine inanmaz. Zaten, Mesih de yeryüzüne henüz geri dönmediği için kıyamet günü hâlâ önümüzde durmaktadır.

İslam dini ise bu önemli soruna farklı yaklaşmıştır. Peygamber hayattayken adil toplum düzenini kurmuş ve bunu Medine'de gerçekleştirmiştir. Peygamber seçilmesi hatta son peygamber seçilmesi ve ondan sonra başka bir peygamber gelmeyeceği göz önünde bulundurulursa, Muhammed, Yahudiler'in Mesih'i gibi görülebilir. O yeryüzünde Tanrı'nın krallığını kuran kişidir. İslam'ın ve Peygamber zamanının bu şekilde yorumlanışının, inançlı Müslümanların yaptığı tek yorum olmadığını iyi biliyorum. Sadece aydınlanmacı olan belli bir azınlık değil birçok Müslüman, Muhammed'in Medine'de kurduğu sistemin yeniden kurulması gerektiğini hiçbir zaman söylememiştir ve söylemez. Onlar yalnızca, bu dönemden ahlaki değerleri kapsayan genel bir ders çıkarmamız ve ilham almamız gerektiğini söylerler; başka bir şey değil. Belki de peygamberin böylesi bir toplumu yönlendirmek için artık hayatta olmamasından ve kimsenin onun yerine geçmeyi beceremememesindendir. Sorun bu dönemin ilkelerini değişen zamanın gerçeklerine uydurmaktır ki bu da farklı fikir ve tartışmaları beraberinde getirmiştir. Bu tartışmaların yerine, Peygamber dönemindeki toplumsal örgütlenmenin; bağlı kalınması, tekrar tekrar üretilmesi, uzaklaşıldığı zaman geri dönülmesi gereken tarihin son modeline çok iyi uyduğu fikri getirilebilir. Böylesi bir fikir köktendincilik olarak yorumlanabilir; çünkü kökten gelen "kaynaklara" geri dönülmesi çağrısında bulunur. Bu çağrı şu an var olduğu gibi her zaman varlığını sürdürmüştür. Şu an, köktendinciliğin işlerinin yolunda gitmesine karşın, yalnızca özel durumlarda sahneye çıktığı ve kendini dayattığı için, köktendinciliğin nedenlerini iyi incelemek gerekir. Burada önemli olan, bu kavramın geleceği geçmişe yerleştirdiğini bilmektir. Kıyamet günü iddiası 15 asır önce başladı ve tarih de esas olarak orada durdu. O günden bu yana gerçek tarihte olabilecek olanların hiçbir önemi yok; çünkü bu tarih İslam'ın bu yorumunu benimseyen Müslümanlar'a, tutulmaya değer bir ders sağlamaz.

Marc Chagall'ın "Moses and the Tablet of the Law" isimli tablosu.

Hıristiyanlık ise, kıyamet günü sorusuna Musevilik'ten ve İslam'dan ayrılan ve kendisine metafiziksel ve toplumsal gerçeklere biçim verdirecek bir özellik kazandıran üçüncü bir görüş açısı getirdi. Ancak bu farkı görebilmek için sorguladığımız toplumsal gerçek analizine geri dönmemiz gerekir.

Musevilik yalnızca bir tektanrıcılık soyutlaması değil

Musevilik yalnızca bir tektanrıcılık soyutlaması değildir. Aynı zamanda tarihte belli bir yeri olan bir toplumun, Filistin'deki Museviler'in örgütlenme kaynağı ve kısmen de, sürgündeki Museviler'in örgütleyicisi ve ilham kaynağı olmuştur. Eski Filistin'deki Museviler'in gerçek tarihini çok fazla bilmiyoruz. Aynı bölgede daha güçlü ve ileri seviyede olan toplumlar yazılı ya da diğer bazı önemli izler bıraktıklarından, onların tarihleri hakkında Museviler'inkinden çok daha fazla bilgimiz var. Ancak kesin olarak bildiğimiz Museviliğin belli bir kanun sistemi kurmasıdır. Musevilik, sadece ahlak kanunlarını değil; Musa'nın 10 emrini de içine alan, dahası Museviler'in kişisel, ailevi ve toplumsal hayatını kapsayan din yasaları birliğidir. Musevilik'te kişisel hakların tümünü kanunlar düzenler; evlilik, boşanma, miras, vb. Tüm bu kanunlar dinin ve kutsallığın bölünmez birer parçası olduklarından değiştirilmeleri çok zordur (neredeyse imkânsız). Bu kanunları ve kuralları çağdaş yaşam için vahşice sayılan, ancak kutsal bütünlüğün bölünmez birer parçaları olan ceza kanunları izler (zina yapan kadınların taşlanması gibi). Bu liste sünnetten, sebt gününde tüm günlük faaliyetlerin kesinlikle yasaklanmasına, oruca kadar uzayıp gider.

Belki de Museviler sürgünde bulundukları süre içerisinde asimilasyon ve din değiştirmeye karşı kendilerini, bu kesin olarak belirlenen kanunlar sayesinde koruyabilmişlerdir. Belki de Museviler'e gösterilen düşmanlığın motiflerinden bir tanesi de -özür sayılmamakla birlikte- budur.

Kesin olan, bir dinin toplum üzerinde böylesine güçlü bir şekilde etkili olmasının laik toplum kavramına geçit vermeyeceğidir. Dinin böylesi güçlü olan toplumsal yanı Museviler'in sürgün yılları sayesinde koruyabildikleri teokratik yönetim kavramını üretmiştir; çünkü böylesi bir yönetim şeklinde iktidar kanun yaratmaya değil, Tanrı'nın koyduğu kanunların uygulanmasına hizmet eder.

Bugün, yalnızca kuralları iyi bildiklerinden dolayı din tekelini elinde tutan din adamlarının oluşturduğu bir sınıf tarafından yönetilen sistemlere teokratik deniyor. Din adamlarının kurduğu bu kast sistemi, sinagog ya da kilise olabilir ya da bir ismi bile olmayabilir. Ancak teokratik yönetimleri böyle bir tanımlamaya indirgemek yeterli değildir. Teokrasi, Tanrı'nın iktidarı demektir. Uygulamada ise O'nun adına konuşanlardır. İnsanoğlunun, kendi kaderlerini tayin edecek kanunları kendi başlarına özgürce belirledikleri çağdaş demokrasi anlayışını referans olarak alırsak, teokrasi tam anlamıyla çağdaşlığın karşısındadır.

Musevi kanunları, güçlerin örgütlenmesi ya da modern zamanda tanımlandığı şekliyle, kamu hukuku bakımından zayıftır. Bölgede, idari ve siyasi kadroların örgütlenmesiyle ilgili detaylı modeller geliştiren (Bu modeller demokratik olmasa da) firavunların yönetimindeki Mısır, İran, Mezopotamya, Yunanistan ve Roma devletlerinin aksine Museviler, kralın ya da yargıçların sahip oldukları yetkilerin kötü bir şekilde tanımlandığı kaba bir siyasi biçim içinde sıkışıp kalmışlardır. Ancak bu zayıflık teokrasinin lehine işlemiştir, çünkü Tanrı'nın iktidarı belirli biçimler içermez.

Museviler'in sürgün yaşamları boyunca bir kenarda unuttukları teokrasiye olan doğal eğilimleri ise yeni kurulan Musevi Devleti'nde, yani çağdaş İsrail'de ortaya çıkacaktır.

İslam da Musevilik gibi katı

İslam dini, tüm bu konular karşısında Musevilik'le paralel bir sertlik göstermektedir. Musevilik'te olduğu gibi, İslam'ın kutsal kitabı da, kişisel hakları her yönüyle detaylı bir şekilde düzenlemiştir. Ceza hukuku, zina yapan kadınların taşlanması gibi Museviliğin sert kanunlarıyla benzerlik gösterecek şekilde formüle edilmiştir. Musevilik'te olduğu gibi İslam dininde de sünnet, oruç ve belirli saatlerde dua edilmesi gibi ayinsel ibadetler söz konusudur. Yaratıcılık ve hayalgücüne çok az yer bırakan ve toplumu sımsıkı çevreleyen kurallar ve uygulamalar mevcuttur.

Tüm bu kanunların, dinlerinden daha fazla yasaklama talep eden inananlar için yetersiz kalması önemli değildir; çünkü İslam tarihinde sufizm onlara kapılarını açarak mistik açılımlara izin vermiştir.

Bununla birlikte Museviler ve Müslümanlar da tüm diğer insanlar gibi pratik insanlardır. Kişisel haklarını tamamlayan bir iş hukukuna ihtiyaçları vardır. Bunu da, tecrübe sahibi olan çevre toplumlardan ödünç almışlardır. Müslümanlar, egemenlikleri altına aldıkları

medeni toplumlardaki kanun ve uygulamaları İslamlaştırdılar. Bu çerçevede, İslam hukukunun bazen kelimesi kelimesine Bizans hukuğundan çevrilmiş olduğu ortaya çıkar. İslam dini, bu kurallara İslami bir kıyafet giydirmiştir ancak bu bir kıyafet olmaktan öteye gitmez.

Museviler gibi Müslümanlar'ın da ayrıntılı bir şekilde belirlenmiş bir kamu hukuğu yoktur. Bu da Musevilik'teki benzer nedenlerden dolayı rahatsız edici olarak algılanmaz. Ancak bu eksikliği, Peygamber'den sonra halifeliği icat ederek ve Bizans ve Sasani devletlerinin idari yapılarını kendilerine uyarlayarak, kapatmasını bilmişlerdir.

Otokrasi ve teokrasi bir ikili oluşturur. Çünkü, yasa yapmak için (buna kimsenin hakkı yoktur) olmasa bile, en azından yasayı uygulamak için Tanrı adına kim konuşacaktır? Halife ya da onun yerine geçecek Sultan bunu hiç tereddüt etmeden yapacak ve toplum onu "Tanrı'nın yeryüzündeki gölgesi" olarak görecektir.

Bundan dolayı Müslüman ülkelerde, din adamlarının oluşturduğu bir din sınıfı tarafından yönetilmeseler de, iktidar her zaman teokratik bir yapıda olmuştur. Müslümanlar'ın devlet yönetimleri İslamcı devlet yapısı dışında oluşturulamaz. Laik bir yapılanmayı seçen Türkiye ve Sovyetler Birliği'ndeki Orta Asya cumhuriyetleri bunu yapabilmek için İslam hukuğundan resmi olarak kopmuşlardır. Bu ülkeler, İslam hukuğuna bir gün geri dönebilirler; ancak bu da başka bir tarihsel dönemi meydana getirir.

Bu anlamda modern çağda karşımıza çıkan siyasi İslam, yeni bir hareket değildir. Sadece daha ileri giderek çağdaşlaşmaya yüzünü dönen "yumuşak başlı" teokratik yönetimleri, kelimenin tam anlamıyla teokratik yönetimlere dönüştürmeyi, yani iktidarı tam ve kesin olarak dini bir kasta teslim etmeyi hedefler. Bu yönetim de din adına, Tanrı adına konuşma tekelini elinde tutan, kendisi için yeteri kadar İslami olmayan tüm uygulamaları yasaklayan din adamları tarafından yönlendirilecektir. Böylesi bir düzen içerisinde, eğer iktidarda bulunan din adamlarının oluşturduğu dini sınıf, İslam kanunlarının tek uygulayıcısı olamıyorsa "herhangi biri", örneğin kabile şefleri ya da çeteler, onların yerine geçmeye çalışabilir. Bu da Afganistan'da olduğu gibi sürekli bir iç savaşın yaşanmasına neden olur.

Bu yazıyı, İsrael Shahak'ın Musevilik'le ilgili bir eleştirisini okuduktan sonra yazmıştım. Bu yazı, tek meşru siyasi yönetim biçiminin teokrasi olduğu ortak görüşünü paylaşan Musevi ve İslam dini arasındaki olağanüstü benzerlik konusunda okuyucuyu ikna edecektir. Shakak'ın öne sürdüğü fikre göre, İsrail'de Musevi köktendinciliğinin yeniden

doğuşunun altında yatan nedenler İslami köktendinciliğinin nedenleri ile tamamen örtüşür. Ancak pek tabi, İslam ve Musevilik eğer istenirse hiçbir zorluk çıkmadan, farklı şekillerde de yorumlanabilir.

Hıristiyanlık, yolun başında kendini ayırdı

Hıristiyanlık, teokrasi yolunun başında kendini bir kenara ayırdı: ancak daha sonra Hıristiyan halklar tamamen uzaklaşmadan, aynı noktaya geri döndü.

Hıristiyanlık, ilk yıllarında Museviliğin kıyamet günü mirasından kopmadı. Yargı günü ve Mesih'in geri dönüşü Hıristiyanlığın ahiret inacına uyum sağlarken, *İncil*'de yer alan bölümler de belirgin bir şekilde vurgulanıyordu. Bundan dolayı da Hıristiyanlık tarihi boyunca, Mesih hareketleri sürekli boy göstermiştir.

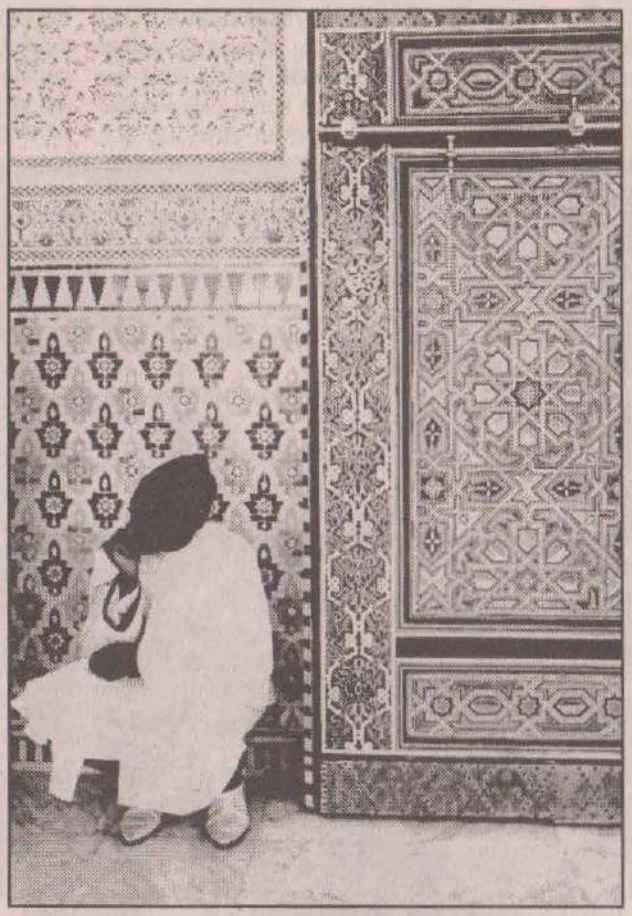

Ancak verdiği mesajın doğasından dolayı Hıristiyanlık, Musevilik'ten radikal bir biçimde kopmaya başladı. Bu kopuş önemlidir; çünkü İsa'nın dramatik tarihinde dile getirilen mesaj açıktır: Tanrı'nın krallığı yeryüzünde değildir ve asla da olmayacaktır. Eğer, Tanrı'nın oğlu yeryüzünde yenilgiye uğramış ve çarmıha gerilmişse, o zaman, yeryüzünde adaletin ve mutluluğun sonsuza kadar hüküm sürdüğü bir krallık kurmak Tanrı'nın niyetleri arasında yer almıyordu. Tanrı insanoğlunun sorunlarını çözmeyi reddediyorsa, o zaman bu sorumluluk insanoğluna kalır. Kıyamet günü artık yoktur ve İsa'nın geldiği ve geleceği öne sürülmez. Böylece İsa, Musevi dininde yeryüzüne geri dönmesi beklenen Mesih hiç olmamıştır ve Museviler de İsa'yı bu nedenden dolayı tanımamakla hataya düşmemişlerdir. İsa'nın mesajı insanoğluna kendi tarihini yazmak için bir davetiye olarak yorumlanabilir ve eğer bunu iyi yaparlarsa (Mesih'in hayatıyla ödediği ahlaki değerlere sarılarak) kendilerini yaratan Tanrı imajına daha çok yaklaşmış olurlar. Bu yorum, en sonunda, Hıristiyanlığa kendine özgü üslubu dayatan ve veren yorum olacaktır. Bu üslup, geleceği insanoğlu ve Tanrı tarafından kurulmuş tarihin buluşması olarak düşünmeyi olanaklı kılan bir kutsal metin okuması üzerine kurulmuştur. Tarihe dışarıdan bir müdahalenin ürünü olarak düşünülen kıyamet günü fikri ortadan kaybolur.

Kopuş, bu durumda, şimdiye kadar kutsal kanun tarafından düzenlenen bütün alana yayılır. Kuşkusuz, İsa, Museviler'in kanunlarını değiştirmek için yeryüzüne gelmediğinin altını çizmiştir. İsa'nın mantıklı yaklaşımı, vermek istediği mesajına da uyar: O, eskilere daha iyi kanunlar getirmek için gelmemiştir. İnsanoğlunun yargısına bırakılan eski Musevi kanunları sorgulanmaya açıktır. İsa bu kanunların en sert olanına, zina yapan kadınların taşlanmasına karşı gelerek, örnek olacaktır. "Hiç günah işlemeyen ilk taşı fırlatsın diyerek" uygulanan kanunların adil olup olmadığı ve bu kanunların gerçek günahkârların ikiyüzlülüğünü örtüp örtmediği tartışmasını başlatır. Bundan sonra da Hıristiyanlar, Museviler'in geleneklerini ve kanunlarını terk edeceklerdir. Sünnet ortadan kalkar. Hıristiyanlar'ın Yahudiler'in dışında yayılması kişisel haklara çeşitlilik getirir ve oruçla ilgili yasaklar ortadan kalkmaya başlar.

Dogmatik bir plan çerçevesinde de, Hıristiyanlık aynı şekilde hareket eder. Musevilikten açık bir şekilde kopmaz; çünkü Musevi dininin kutsal kitabını kabul eder. İlkin, kutsal kitabı "hiç tartışmaksızın" sahiplenir. Yeniden okunması ya da düzeltilmesini gerekli bulmaz. Sonra ise neredeyse herşeyini iptal eder. Kutsal kitaba, azizlerin yazdığı başka kutsal metinler ilave eder ve bu metinlerde geçen sevgi, acıma, af ve adalet gibi ahlaki değerler Eski Ahid'dekinden çok farklıdır. Ayrıca, yeni yazılan *İncil*, kişisel konum ya da ceza hukuku hakkında yeterli hiçbir yeni yasa öne sürmez. Bu yönden bakıldığında, bu metinler *Tevrat* ve *Kur'an*'dan kesin bir biçimde ayrılır.

Meşru iktidar ve Tanrı arasında artık bir yanlış anlama söz konusu değildir (Sezar'ın hakkı Sezar'a). İktidarı elinde bulunduran güçler Hıristiyanlığı üç asır boyunca yenilgiye uğrattıktan sonra, cephe değiştirerek Hıristiyanlığı kabul etmişlerdir. İmparator da kendisini Hıristiyanlığın silahlı savunucusu ilan etmiş ve öncelikle kişisel haklar çerçevesinde, "Hıristiyan" kanunu olarak tanımlanan yeni bir kanun ortaya çıkmıştır. Hıristiyan bir aile ne demektir? Sınırlarını belirlemek ve bu alanda yasalar koymak gerekir. Ancak bu durumda tartışma uzayacak ve bir anlaşma noktası bulunamayacaktır. Çünkü kanun ve gelenekler her yerde farklılık gösterir. Ancak ilerleme kaydedildikçe bu kanunlar kutsal bir kimliğe bürünecektir: Doğu ve Batı kiliseleri için ayrı ayrı bulunan Katolik kanunları, Ortodoks ve Protestan kiliselerin hukuki içerikleri de bu yavaş ilerleyen evrimin bir sonucudur.

Güçlerin örgütlenmesi ve siyasi/dinî ilişkilerde de, aynı çalkantılar, kutsallaşmaya doğru aynı evrim yaşanmıştır. Yeraltı örgütleri olarak kurulan kiliseler "iktidarın ele geçirilmesi"nden sonra da varlıklarını aynı şekilde sürdürürler. Demokratikleştikleri ölçüde ise bu özelliklerini kaybederler. İktidara yakınlaşırlar, eğer gerekirse müritlerinden uzaklaşırlar. İktidar ise, kiliselerin kendisine h^âkim olmasına izin vermez, kendi hanedan kurallarına bağlı kalır; yeni sistemin yaptırımlarını ise kurumlaştırır -Romano/barbar batıda feodal, Bizanslı doğuda emperyal- ve mümkün oldukça Kiliseleri de kendi mantığına uydurmaya çalışır. Bu birleşme bir süre sonra ilerleme kaydeder ve Halife, Senyör ya da Kral bir süre sonra kutsal kimlik kazanırlar.

Hıristiyanlık, din adamları ve kendilerini Kilise adamları kadar Hıristiyan olarak tanımlayan laikler tarafından yönetilen "gevşek" teokrasi modeline yaklaşır. Hıristiyan ülkelerde burjuva devrimi, değişmez Hıristiyanlık ilkeleri üzerine kurulu toplum düzeni kavramını sorgulamaya başladıkça, devrimin çağdaşlığa kapılarını açması sonucu yeni de-

mokrasi anlayışı ortaya çıktıkça, Aydınlanma Çağı'nın öncüleri insanoğlunun kendi tarihini kendi yaptığını ve bu yüzden de kanunları kendilerinin seçmeleri gerektiğini söyledikçe, eski düzenin savunucuları Hıristiyanlık adına kişisel özgürlükleri inkâr etmeye başlayacaklardır. Restorasyon döneminin tepkili Fransa'sında Joseph de Maistre'in, nasıl; demokrasinin bir saçmalık, tehlikeli bir rüya olduğunu, yasaları sadece Tanrı'nın koyduğunu ve daha iyilerini bulmaya çalışmak için hayalgücünü çalıştırmadan Tanrı'nın kurallarının uygulanması gerektiğini söylediğini anlayabiliriz. Böyle bir metnin aynısını kelimesi kelimesine Ayetullah Humeyni ve Şeyh El Azhar da yazabilirdi.

Joseph de Maistre'in bunları yazdığı dönemde, 19. yüzyılın başında, Tanrı'nın buyurduğu bu "kanun"ları insanların artık bilmemesi önem taşımıyordu. Joseph de Maistre bunu yazdığında artık çok geçti. Avrupa toplumu Hıristiyan ilkelerine bağlı kalmadan kendi kanunlarını koymanın dina çelişkiye varmıştı. Bu toplumlar artık yeni yapılarımlarla karşı karşıyaydılar ve teokrasi tehlikesi artık sonsuza kadar ortadan kalkmıştı.

Eski tartışma: İman ve Aklı bağdaştırmak

Tanrı'yı tek kanun koyucu ilan etmek teoride gerçekten güzel; ancak uygulamada zayıf kalır. Müslümanlar ve Hıristiyanlar kendi alanlarında bu konuda tecrübe sahibi olacaklardır.

Medeni seviyesi yüksek, Ortaçağ'ın Avrupalı ve Müslüman toplumları önemli bir sorunla karşı karşıya kalır. **İman**, daha açık olarak iktidarın meşruluk temelini oluşturan **din**, ve her gün sadece günlük hayatın küçük sorunlarını halletmek için değil, yeni ihtiyaçlara da kanun ve düzenlemeler getirebilmek için ihtiyacımız olan **Akıl** nasıl bağdaştırılır?

Müslümanlar, Hıristiyanlar ve sürgündeki Museviler bu sorunu aynı yöntemlerle (Aristo skolastiği) çözecekler ve aynı başarılı sonuçlara ulaşacaklardır. Öncüler, Müslümanlar'da İbni Rüşt, Hıristiyanlar'da Thomas Aquinas veya Museviler'de İslam ülkesinde yaşayan Maimon, ilerleme kaydedeceklerdir. Dogmaları göreceli bir hale getirecekler, kutsal metinleri gerekli olduğu kadar yorumlayacaklar, yetersiz olanların açıklarını kapatacaklardır. En gözü pek olanları, İbni Rüşt örneğinde olduğu gibi, iktidarlar için çalışan tutucu yorumcular tarafından dinden sapmış sayılacaklardır. İlerleme halinde olan bugünkü Avrupa toplumu, öncülerin tavsiye ettikleri ilkelere göre yaşamaktadır. Bunu yapmayı reddeden Müslüman toplumu ise büyük bir inişe geçmiş ve halen bu inişten çıkamamıştır. Tutucu İslam'ın sözcüsü ve İbni Rüşt'ün düşmanı Gazali'nin fikirleri, bugüne kadar varlığını ve İran'dan Suudi Arabistan'a kadar etkisini sürdürmüştür.

Yeni tartışma: Toplumsal iktidarı laikleştirmek

Rönesans'tan ve özellikle Aydınlanma'dan sonra, Batı Avrupa Hıristiyanlığı eski tartışmadan sıyrılarak bir yenisine başlar. Söz konusu olan artık, İman ve Akıl'ı bağdaştırmak değil; **Akıl** ve **Özgürleşme**'dir. Akıl kendi bağımsızlığını kazanmıştır; İman'ın yayıldığı bir alanın var olabileceğini yadsımaz, ama artık bu alanla ilgilenmez. Artık yeni ihtiyaçları yasallaştırmak söz konusudur: Kişisel özgürlük, kendi kanunlarını yaratma ve kendi geleceğini belirleme riskini alan toplumun özgürleşmesi. Çağdaşlık da kesin olarak geçmişle olan bu kopuşta yatmaktadır.

Bu yeni görüş tam anlamıyla laikliği içerir; yani kanunlar tartışılırken artık dine refarans yapılmaz. Farklı burjuva toplumları ise daha da ileri giderler. Burjuva devrimi daha radikal oldukça laiklik de daha güçlü olur. Burjuvazi, Eski Rejim'e yaklaştıkça laiklik de zayıflayacaktır.

Modern Hıristiyanlık bu derin toplumsal değişime ayak uydurmuştur. Bunun için kendini tepeden tırnağa tekrar yorumlaması, kendi yasasını uygulatma hırsından vazgeçmesi gerekmiştir

Müslümanlar'da ve Museviler'de bu ilerleme engellenmiş ve en sonunda da köktendincilik lehine yenilgiye uğramıştır. Ancak, bunun tam tersine, Batı'daki Hıristiyan dünyasında aynı ilerlemeler belki de kendi kendilerini -bilmeyerek de olsa- aşmanın yollarını hazırlamışlardır.

Çağdaşlığın yaratıcısı olan bazılarının başarısı, bazılarının ise başarısızlığını nasıl açıklayabiliriz? Tarihte materyalist gelenek, toplumsal gelişime öncelik tanır ve bundan dolayı dinlerin, gerçeğin hareketinin zorunluluklarını karşılamak için, kendi kendilerini tekrar yorumlamak durumunda kalacaklarını varsayar. Bu araştırma hipotezi, dinlerin tarih boyunca değişmeyecek dogmatik bileşimlerden oluşacağını öne süren diğer görüşten kesin olarak daha verimlidir. Günümüzde revaçta olan bu ikinci hipotez, bütünü içinde ele alınan insanlık tarihinin genel hareketi üzerine olan bütün düşünceleri yasaklıyor ve "kültürler arasında değiştirilemez farkların" olduğu fikrini kabul etmeye zorluyor.

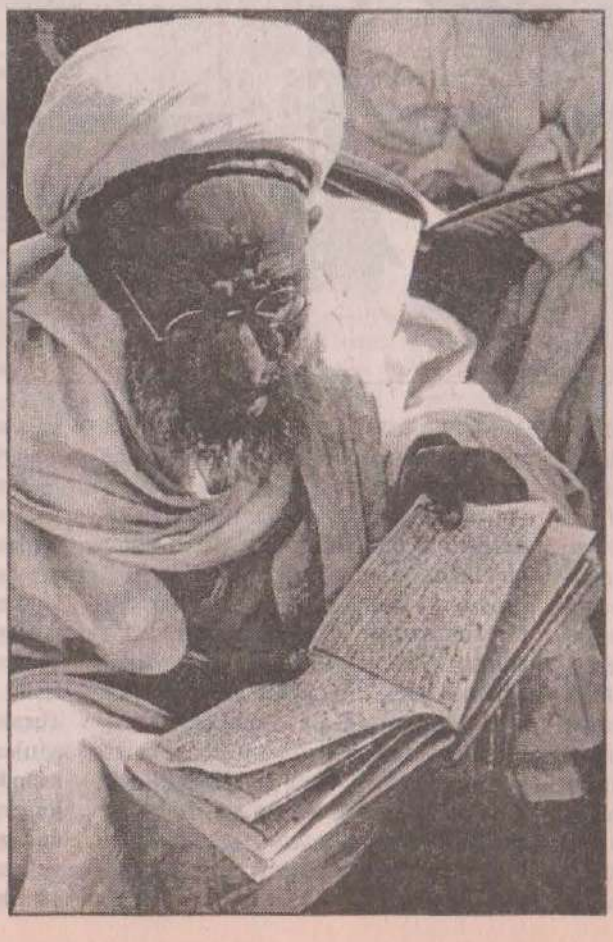

Ama materyalist hipotez, dini düşüncenin bazı evrimlerinin, neden bazı yolları açtığı, bazılarını ise kapadığı konusunda kafa yoruyor. Çünkü din öğesi -toplumsal gerçekliği oluşturan her bir öğe gibi (ideoloji, politika, ekonomi)- kendi mantığı içinde hareket eder. Öğelerden her birinin mantığı, paralel evrimlerini, toplumsal değişimin hızlanmasını sağlayarak kolaylaştırabilir ya da çatışmaya girerek engelleyebilir. Bu durumda kim üstün gelecektir? Bunu önceden görmek imkânsızdır; ve seçimleri gerçek tarihi şekillendiren toplumların özgürlüğü bu belirlemede yatmaktadır.

Bu son fikir -ve belirleme hipotezi- belki de burada sorduğumuz soruya yanıt vermemizi sağlayacaktır.

Musevilik ve İslam tarihsel olarak Müslüman ve Musevi toplumlarının gerçek kralının Tanrı olduğunu kabul etmişlerdir. Çağımızda köktendinci Müslümanlar'ın yeniden gündeme getirdikleri "hâkimiyet" ilkesi, zor kullanarak bu anlayışı pekiştirmekten başka bir şey yapmıyor. Üstelik

İslam ve Musevilik kutsal kitaplarını *(Kuran* ve *Tevrat)* mümkün olan en güçlü şekilde yorumlamışlardır: Tek bir kelime gereksiz değildir. O derece ki, her iki durumda da din adamları, metinin İbranice ve Arapça, her türlü tercümesine her zaman son derece tedbirli yaklaştıklarını ifade etmişlerdir. Müslüman ve Musevi halkları yorum insanlarıdır. Museviler'deki **talmudun** ya da Müslümanlar'daki **fıkıhın** bir eşi hiçbir Hıristiyan metin okumasında yer almaz.

Musevilik'te ve İslamiyet'te görülen bu ikili prensip, Musevi ve Müslüman toplumların görülebilir yönlerinden kuşkusuz birçoğunu açıklıyor. Çünkü kutsal metinler, kanunların derlemesi olarak; hatta günlük hayatın bütün ayrıntılarını düzenleyen (kişilerin hakları, ceza hukuku, kamu hukuku, vs.); inananı "tamamen Tanrı'nınkine boyun eğmek için, kendi iradesinden vazgeçmeye" davet eden; bu hayatın bir manastırda olduğu gibi bütün ayrıntılarına kadar kurala bağlanmış olması gerektiğini düşünen anayasalar (Suudi Arabistan, *Kur'an*'ın, Devlet'in siyasi anayasası olduğunu belirtmektedir) olarak okunabilir. İman-Akıl bağdaştırması bu ikili prensip tarafından koyulan sınırlar içinde kendini gösterir, Müslüman İbni Rüşt'te ve çağdaşı Musevi Maimon'da olduğu gibi. Bu iki durumda da gelenekselci tepki bu bağdaştırmaya üstün gelmiştir. Ayrıca, yine her iki durumda da, doğruluğun Akıl'da değil ilahi ilhamda olduğu vurgulanmıştır. Felsefenin sayfası, hem Müslümanlar'da hem de Museviler'de, çevrilmiştir. Müslüman toplumların duraklaması ve daha sonra gerilemesiyle birlikte, dini reformun bu başarısızlığı, zorunlu olarak ve her iki durumda da; din yorumunun şekilci, kuralcı özelliğinin vurgulanmasıyla bitecektir. Bu fakirleşmeyi telafi etmenin yolu ise, iki durumda da, mistik tarikatların gelişmesi olmuştur. Yöntemlerini büyük ölçüde Hindistan gelenekleriden alan bu tarikatlar sufi Müslümanlar ve kabalist Museviler'dir.

Hıristiyanlık sonunda daha esnek olduysa ve bundan dolayı, İman-Mantık uzlaşmasının ufuklarının kapanmasının önü açıldıysa; bu belki de, en azından kısmen, yukarıda saydığımız nedenlerden dolayıdır: çünkü Hıristiyanlık Dünya'da Tanrı'nın krallığını kurmayı öne sürmemiştir, çünkü Kitap kanun sistemini kendine hak görmemektedir. Bu durumda şu paradoks anlaşılabilir: Katolik kilise çok iyi örgütlenmiş ve kendi din yorumunu dayatabilen resmi bir otorite olsa bile, kilise Aklı İman'dan ayıran yeni sorunun ataklarına direnmemiştir; ve aklın özgürleştirici yeni kavramına uyum sağlamak zorunda kalan Hıristiyanlık olmuştur. Öte yandan, İslamiyet'te Peygamber'den sonra, Musevilik'te ise Tapınak'ın yıkılmasından ve Sanedrin'in (Museviler'in millet meclisi) dağılmasından sonra böyle bir otorite yokluğu, köktendincilığın korunmasını engellememiştir.

Avrupa'daki Museviler

Avrupa'da sürgünde olan Museviler'in, toplumdaki ve toplum ve din arasındaki ilişkinin kavramlarındaki radikal değişiklikten etkilenmemelerine olanak yoktu.

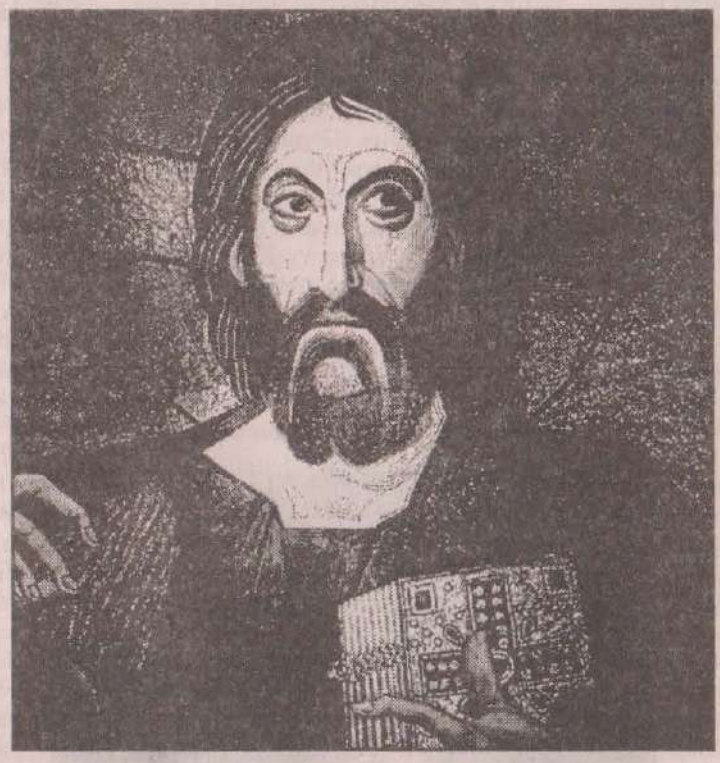

Moses Mendelsohn, 18. yüzyılda Hıristiyan toplumunun geçirdiğine benzer bir devrimi Musevilik'te yapmayı deniyor. Artık zorunlu bir kanun olarak değil de, herkesin istediği gibi başvurabileceği bir ilham kaynağı olarak gördüğü *Tevrat*'ı serbestçe yorumlayan Mendelsohn, toplumun laikleşmesi yönünde adımlar atmıştır. Museviler'in "ulusu" vatandaşlardan başka hiçbir şey tanımayan Fransız Devrimi tarafından ölmüş ilan edilmiş ve dolayısıyla Avrupa toplumunun evrimi de Museviler'in asimilasyonunu kolaylaştırmaya katkıda bulunmuştur. Bu dönemden itibaren, Batı ve Orta Avrupa'daki İsrail burjuvazisinin, Hıristiyan inananların oluşturduğu fraksiyonlar da dahil olmak üzere, bütün sınıfıyla paylaştığı kayıtsızlığı içinde, Museviliğin yavaş yavaş kaybolma tehlikesi büyüktür.

Özellikle Doğu Avrupa'da, her türlü dinî ya da sadece siyasi nedenlerden dolayı devam eden Musevi düşmanlığı, Reform'un Hıristiyan kökenli toplumlarda olduğu gibi, Musevilik'te de başarılı olmasına izin vermemiş olabilir. Bu durumda, gettolarda şekillenen karşı reform, Museviler'in aşağılanmış konumlarının Tanrı aşkı için olduğunu söyleyerek, küçük düşmelerini telafi etmelerini sağlıyor.

Dünya kültürü

Modern dünyanın kültürü ne "Hıristiyan" kültürüdür, ne de günümüz medyasından yazıldığı gibi "Judeo-Hıristiyan" kültürüdür. Bu ikinci terimin zaten hiçbir anlamı yoktur. Peki bunun bu kadar sık kullanılması nasıl açıklanır? Benim fikrime göre çok basit: Hıristiyan Avrupa'da, tartışılması bu makalenin konusu olmayan nedenlerden dolayı, çok güçlü bir Musevi düşmanlığı vardı. Gecikerek, Musevi düşmanlığı Nazi vahşetine vardıktan sonra, suçunun boyutunu anlayan Avrupa, bunu unutturmak için, sempatik ve övgüye değer bir girişimle "Judeo-Hıristiyan" terimini benimsemiştir. Birçok "Musevi" düşünürün, Avrupa'nın ilerlemesine yaptığı belirleyici katkıları doğrudan tanımak, çok daha inandırıcı olabilirdi. Burada tırnak işareti, modern kültürün ne Hıristiyan ne de Judeo-Hıristiyan olduğunu belirtmek için kullanılmıştır: modern kültür burjuva kültürüdür.

Kriter, eski tartışma (İman -din- ve Aklı bağdaştırmak) tarafından yönlendirilen alandan, dini dışlayan bir alana kaymıştır. Çağımız düşünürleri temelde, ne Hıristiyan, ne de Musevi'dir; ya burjuva ya da sosyalisttirler. Burjuva medeniyeti, Hıristiyanlığın ya da Judeo-Hıristiyanlığın yaratımı değildir. Tersine, Avrupa'nın Hıristiyanlığı ve Museviliği, burjuva medeniyetine adapte olmuştur. İslam'dan da bu beklenmektedir. Bu, Müslüman halkların dünyanın şekillenmesine katılmasının ve kendilerini bundan dışlamamasının şartıdır.

NATO'nun Balkanlar'da yarattığı ekolojik tahribat

Vietnam ve Irak'tan sonra bir kez daha gökyüzünden gelen Amerikan uçakları bu sefer Balkanlar'da kuşaklar boyunca devam edecek bir tahribata ve yıkıma neden oldular.

Kağan Güner

ABD ve İngiltere'nin başını çektiği Yugoslavya Federasyonu'na yönelik NATO saldırısının Balkanlar'da ve Doğu Avrupa'da neden olduğu ekolojik tahribatın boyutları önümüzdeki aylarda uluslararası gündemde önemli bir yer tutacak. NATO'ya bağlı savaş uçakları, Yugoslavya Federasyonu'nun Kosova ve Sırbistan bölgesine 70 günden fazla süreyle günde ortalama 800 hava saldırısının sonucunda tonlarca bomba yağdırdı. Özellikle sivil yerleşim bölgelerine ve endüstri merkezlerine yönelik gerçekleşen saldırılarda uranyum zırhlı bombalar kullanıldı. Şu anda Kosova merkezli olmak üzere Balkanlar'ın geniş bir yüzdesi uranyum tozuna boğulmuş durumda.

NATO'ya bağlı kara birliklerinin Kosova'ya adım atmalarıyla birlikte ise ABD ve İngiltere, Kosova'daki "yeniden-yapılanma" planlarını dünya kamuoyuna basit bir inşaat projesi olarak sunuyorlar. NATO bombaları altında can veren ve sakat kalan binlerce insanı eğitim zayiatı olarak gören Washington ve Londra'daki savaş kurmayları, Balkanlar'da "ABD'nin Avrupa'ya hâkimiyeti" adına altüst ettikleri ekolojik dengeyi ve gelecek kuşaklar içinde yarattıkları felaket ortamını, aynı mantıkla, kapitalizmin habitata bakışı ile paralel bir şekilde, NATO harekâtının çevre zayiatı olarak görüyorlar.

Bu "zayiatın" şu anda görülebilen sonuçlarına göz atalım. Birleşmiş Milletler Çevre Programı (UNEP-United Nations Environment Programme) ve Birleşmiş Milletler İnsan Yerleşim Merkezi (United Nations Centre for Human Settlements) Haziran ayı içerisinde NATO bombardımanının insan yerleşim merkezleri ve habitat üzerindeki etkilerini inceleme kararı aldı. UNEP Başkanı ve eski Almanya Çevre Bakanı Klaus Toepfer Mayıs ayı içerisinde düzenlediği basın toplantısında "acil olarak Balkanlardaki çatışmanın insan yerleşim birimleri ve çevre üzerindeki etkilerinin detaylı ve açık bilgilerine ihtiyaçları olduğunu" belirtti.

Tuna Nehri'ndeki tahribat

Konuyla ilgili olarak Mayıs ayı içerisinde gerçekleşen bir diğer toplantı da, 15 ve 16 Mayıs tarihlerinde Viyana'da acil olarak toplanan Tuna Nehrini Koruma Konvansiyonu (Danube Protection Convention) oturumuydu. Oturumun sonuç bildirgesinde Sırbistan, Bulgaristan ve Romanya'ya acil olarak yardım çağrısı yapıldı. Sırbistan ve Kosova'daki endüstri merkezlerinin, petrol rafineri tesislerinin ve petrol rezervasyon istasyonlarının bombalanması sonucunda Makedonya, Kosova-Sırbistan, Yunanistan, Hırvatistan, Bulgaristan ve Romanya'yı içerisine alan geniş bir alana toksik maddeler yayıldı. Doğu Avrupa'nın en önemli hayat damarlarından biri olan Tuna Nehri tonlarca kimyasal atığa ve petrole boğuldu. Pançevo'daki petrol rafineri tesislerinin bombalanmasından sonra 7 Nisan tarihinde Tuna Nehri'nin Bulgaristan sınırları içerisindeki kısmına petrol atıkları ulaştı. Tuna Nehri'nin kıyıları ölü balıklarla doldu.

Dünya Yaban Hayatı Koruma Örgütü-Tuna Nehri Programı Philip Weller, Tuna Nehri boyunca Bulgaristan ve Romanya'yı etkisi altına alan petrol sızıntısı için verdiği açıklamada, Tuna Nehri'nin kurtarılması için acil olarak harekete geçilmesi gerektiğini belirterek, Tuna Nehri'ndeki kirlenmenin uzun dönemli etkilerini analiz edecek ve şu andaki durumla başa çıkabilecek ellerinde yeterli malzeme olmadığını söyledi.

10 ülkeden geçen Avrupa'nın en uzun nehri olan Tuna'daki kirlenmenin bir diğer etkisi ise içme sularına oldu. Romanya, Bulgaristan, Moldavya ve Ukrayna'da 10 milyon kişi Tuna Nehri'ne içme suyu kaynağı olarak doğrudan bağımlı yaşıyor. Öte yandan Tuna Nehri yüzlerce yeraltı su kaynağı ile besleniyor. İşte tam bu noktada ekolojistler alarm sinyalleri veriyorlar. Zira Avrupa'nın en geniş yeraltı su kaynakları Sırbistan Bölgesi'nde bulunuyor. Mayıs ayı içerisinde Yunanistan'da toplanan Yunanistan'ın 24 çevre örgütü toplantısında, Sırbistan'daki yeraltı su kaynaklarının tahrip olmasının bütün Güney Doğu Avrupa'yı etkisi altına alacağı belirtildi.

Greenpeace Yunanistan sözcüsü Nikos Charalambides ise toplantı sonrası verdiği basın açıklamasında şöyle konuştu:

"Emin olduğumuz bir şey var. Bu savaş sonucunda tüm ırklardan ve dinlerden insanlar, doğası mahvedilmiş bir coğrafyada yaşamaya mahkûm olacaklar."

Tuna Nehri'ndeki NATO

bombaları sonucunda oluşan kirlilik "Tehlikeli bir kokteyl" olarak tanımlanıyor. Bu "kokteylin" petrol, klorin ve vinyl klorid'den oluştuğunu belirten bilim insanları şu anda ilk yapılması gerekenin bu kokteylin Tuna Nehri'ndeki oranlarını araştırmak olduğunu, fakat kirlenmenin etkilerinin kuşaklar boyunca devam edeceğini belirtiyorlar. Şimdiden Tuna kıyılarındaki içme suyu kaynakları kullanıma kapatılmış durumda. 110 kilometre uzunluğundaki Yugoslavya ve Romanya'ya elektrik enerjisi üreten hidro-elektrik baraj gölü de petrol atıkları ile dolmuş durumda ve enerji üretimi yapılamıyor.

Atmosferde tehlikeli zehir oranları

Bombalamanın neden olduğu çevre kirlenmesinin ilk etkisi kuşkusuz atmosferde görüldü. Hava saldırısının başladığı ilk günlerde bilim insanlarının yaptıkları ilk ölçümlerde Sırbistan'daki atmosferde dioksin oranının 15 katına çıktığı tespit edildi. Petrol ve kimya tesislerinin bombalanması ile havaya yayılan kimyasal zehirlenin içinde "yüksek derecede öldürücü gazların" da bulunduğunu belirten bilim insanları bu gazların vücuttaki yağ dokusuna yerleştiğini ve gelecek kuşaklarda sakat doğumlara ve genetik bozukluklara neden olacağını söylüyorlar.

Yunanistan Kimyagerler Sendikası Başkanı Nikos Katsaros ise şöyle konuşuyor:

"Şu anda elimizde son ölçümler yok. Fakat bombalamanın ilk günlerinde yaptığımız ölçümlerde elde ettiğimiz dioksin oranına ilişkin sonuçlar, ürkütücü. Sırbistan ağır bir çevre zararına uğradı."

Bombalamanın bir diğer etkisi ise Balkanlardaki flora ve faunaya verilen zarar. İngiltere Kraliyet Kuşları Koruma Vakfı, Yugoslavya Yabanıl Kuşları Koruma Vakfı ve Dünya Yaban Hayatı Koruma Örgütü tarafından hazırlanan üç ayrı raporda, Sırbistan merkezli olmak üzere Tuna Nehri kıyılarındaki dünyanın en nadide flora ve fauna dokusunun mahvolduğu ve bombalama neticesinde uluslararası koruma altında olan milyonlarca yabanıl kuşun Makedonya'ya göç ettiği ve Yugoslavya'daki yumurtalarının bombalar altında yok olmasının birçok kuş türünü soylarının tükenme tehlikesi ile karşı karşıya bıraktığı ve kaç milyon kuşun yok olduğunun henüz tespit edilemediği belirtiliyor.

Uranyum tozunun yıkıcı etkileri

Bunlar Balkanlar'daki çevre tahribatının ilk verileri. Bilim insanlarını en çok düşündüren ise Kosova ve Sırbistan bölgesindeki uranyum tozunun miktarının ne kadar olduğu. Hava operasyonu-

nun devam ettiği günlerde, *Hürriyet* gazetesi uranyum zırhlı mermilerin Türkiye'den kalkan Amerikan uçaklarına yerleştirildiğini bir "övünç" haberi olarak yazdı. Bilim ve insanlık adına bir kara leke daha alnımıza böylece yazılmış oldu. Zira bu mermiler Birleşmiş Milletler tarafından yasaklanmış durumda. Aynı mermiler İncirlik Üssü'nden kalkan ve komşumuz Irak'ı vuran Amerikan uçakları tarafından da taşınıyor. "Depleted uranium" olarak adlandırılan azaltılmış uranyum içeren bu bombaların uranyumu NATO ve ABD için İngiltere'nin Sellafield Nükleer Santrali'nde üretiliyor. Tank zırhlarını ve kalın beton blokları uranyum zırhıyla delen bu bombaların ilk kullanımı 1991 yılında Körfez Savaşı sırasında ABD tarafından gerçekleştirildi. Irak'ta görülen sakat çocuk doğumları, yaygın lösemi ve çocuklarda erken yaşlarda görülen çeşitli kanser türleri uranyum zırhlı bombaları işaret ediyor. Körfez Savaşı Sendromu olarak bilinen ve Amerikan, İngiliz askerlerini ülkelerine döndükten sonra depresyon ve genetik bozulma ile kırıp geçiren hastalığın nedeni olarak da aynı bombalar gösteriliyor. ABD'deki Körfez Savaşı Sendromu ile ilgili bilimsel çalışmalar ülke güvenliğini tehdit ettiği için yasaklandı. İngiltere'de ise bu araştırmanın en az birkaç kuşak süreceği belirtiliyor. Azaltılmış uranyum içeren bombalar yüksek derecede radyoaktivite içermiyor, fakat uranyum bir süre sonra toza dönüşüyor. İnsan vücudunda ilk yerleştiği bölge akciğerler oluyor. Kana geçiyor. Erkeklerde spermlere ulaşıyor. Doğan çocuklarda genetik bozulmalara neden oluyor.

Yugoslavya'ya yönelik saldırıda uranyumlu bomba kullanıldığı iddialarını ABD ve İngiltere uzun süre yanıtsız bıraktıysa da, bilim insanlarının ortaya koydukları bilimsel veriler, Pentagon tarafından sonunda onaylandı. İtalya ve Almanya Pentagon'un Amerikan uçaklarında uranyumlu bomba taşındığını kabul etmesinden sonra bu bombalara izin veremeyeceklerini açıkladılar. *Hürriyet* gazetesinin haber yaptığı günlerde bu bombalar Türkiye'de NATO'nun kullanımına açılan hava üslerine getirildi.

Vietnam'dan sonra Yugoslavya

Makedonya Ekolojistler Birliği'nden yapılan açıklama ise Makedonya'daki radyoaktivite oranının anormal derecede yükseldiği belirtildi. İskeçe Belediyesi bu açıklamadan sonra bölge sakinlerine mümkün olmadıkça dışarı çıkmamaları ve çocuklarını dışarı salmamaları yönünde çağrıda bulundu. Şu arada bölgedeki kesinleşmiş radyoaktivite ve toksik oranı bilinmiyor.

Bu konuda ciddi kaygılar sözkonusu. Çünkü Amerikan uçaklarının bombalamada yüksek radyoaktivite içeren ve "Agent Orange" olarak bilinen bombaları da attığı kesin bir bilgi olarak Batı medyasına saldırının 50. gününde ulaştı. Bu bombalar ilk olarak Vietnam Savaşı'nda kullanılmıştı. Bugün hâlâ Vietnam'ın belli bölgelerinde kafasız, kolsuz çocuklar doğuyor. Bu bebekler "orange babies" olarak adlandırılıyor.

Seyrettiğim bir Vietnam belgeselinde aradan yıllar geçmesine rağmen Vietnam'ın belli bölgelerinde halen yüksek bir oranda doğan sakat çocukların nedeni olarak yaşlılar gökyüzünü işaret ediyorlardı. Çünkü üzerlerine bombaları yağdıran Amerikan uçakları işaret ettikleri yerden gelmişlerdi.

Ve bir kez daha gökyüzünden gelen Amerikan uçakları bu sefer Balkanlar'da kuşaklar boyunca devam edecek bir tahribata ve yıkıma neden oldular. Önümüzdeki günlerde bilim insanları bu tahribatın bilimsel dökümünü yapacaklar ve bir kez daha 11. Tez'in saptamasıyla yüzleşeceğiz. "Aslolan tanımlamak değil dönüştürmektir."

Koku duyusu deyip geçmeyin

Feromonlar bireye özgü koku molekülleridir. Bireylerin tanınması, yaşam alanının işaretlenmesi, üreme ve seks davranışlarının belirlenmesinde iletişim aracı olarak etkin rol oynarlar.

Dr. H. Tuğrul Atasoy

Günlük hayatımızda biz insanlar çoğunlukla görme ve işitme duyularımızdan elde ettiğimiz verilerle kendimizi ve davranışlarımızı yönlendiririz. Koku duyumuzu, görme ve işitme duyularımız kadar baskın olarak kullanmayız.

Bugün için biliyoruz ki, diğer birçok memelide ve evrim basamağının daha alt basamaklarında yer alan diğer canlılarda koku duyusu hayati öneme sahiptir. Koku duyusunun algılanmasında, tanımlanmasında ve ayırt edilmesinde rol oynayan organ ve yapılarımızın kendine has bazı ilginç özellikleri vardır. Ayrıca yazının ilerleyen bölümlerinde üzerinde daha ayrıntılı duracağımız **feromonlar**'ın son yıllarda insanlarda da var olduğunun saptanması ve yine **vomeronazal organ** ile **yardımcı (aksesör) koku bulbusu** denen ve insanlarda bulunmadığı düşünülen organın erişkin insanda da var olduğunun bulunması, koku duyumuz ve bu duyumuzun gözden kaçırdığımız özellikleri üzerinde ilgiyi tekrar yoğunlaştırmıştır. Alt sınıf vertebralılarda bulunan vomeronazal organ, nazal mukozanın arka taraf sonlanmasında yer alır. Bu bölgede yer alan koku duyusuna hassas sinir hücrelerinin (**olfaktör epitelin**) uzantıları, etmoid kemiğin **kribriform alan** denen delikli bölümünü geçip **yardımcı (aksesör) olfaktör bulbusda sinaps** (bağlantı) yaparlar. Lifler buradan hipotalamus denen beyin yapısına uzantılar (yolak) aracılığı ile ulaşır. Bu sistem hayvanlarda menstrüel siklus ve üreme davranışında rol oynar. Son zamanlarda insanlarda da bu sistemin var olduğu bulunmuştur. Öyleyse sıklıkla gözardı ettiğimiz ve birçok özelliğini ve yapısını yeni yeni keşfettiğimiz koku duyumuzun kapasitesi ve onu ilginç kılan özellikleri nelerdir bir göz atalım.

Koku duyusunun kapasitesi

Bir insan kaç farklı tür kokuyu algılayıp birbirinden ayırabilir? Kaç ayrı cismi ya da canlıyı kokusu yardımıyla tanımlayabilip tanıyabiliriz? Günlük hayatta diğer duyularımız ile karşılaştırıldığında koku duyumuzun bize verdiği bilgi içeriğinin az olması ve farklı kokuları algılamadaki ve tanımlamadaki yetersizliğimiz bu duyumuzu yeterince kullanmamamıza bağlıdır. Koku duyumuzun kapasitesi düşündüğümüzden çok fazladır. Profesyonel parfüm yapımcıları veya viski uzmanları tam 100 bin farklı kokuyu algılayıp birbirlerinden ayırabiliyorlar.

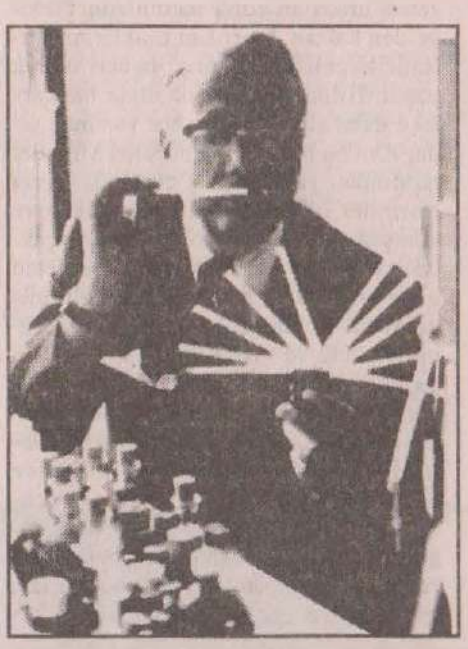

Bir parfümeri laboratuvarı. Profesyonel parfüm yapımcıları tam 100 bin farklı kokuyu algılayıp birbirinden ayırabiliyor.

Koku duyusu pratik yaparak geliştirilebilir. Bunun bir diğer kanıtı **hiperozmi** denilen ve koku duyusunda anormal bir artış şeklinde tanımlanabilecek olan klinik durumda görülür. Hiperozmiye bazı migren ataklarının öncesinde ve özellikle kokain, amfetamin gibi **psikostimulanların** yüksek doz kullanımında, **tourette sendromu** ile **postensefalitik parkinson**un ilaç tedavisi sırasında, ayrıca **parafili, fetişizm** gibi kimi psikopatolojilerde rastlanılır.

Oliver Sacks, *Karısını Şapka Sanan Adam* adlı kitabının *İçimizdeki Köpek* adlı bölümünde bir hiperozmi vakasını anlatır. Bu vaka 22 yaşındaki tıp öğrencisi Stephen D.'dir. Stephen o dönemde yoğun bir şekilde kokain ve amfetamin türevleri kullanıyormuş. Bir gece rüyasında kendisini bir köpek olarak görmüş. Sonrasında tüm duyuların algılanmasında bir artış fark etmiş. Bu artış özellikle koku duyusunda daha belirginmiş. Sacks hastasının ağzından şu gözlemleri aktarıyor: "'Çok çeşitli kokuların bulunduğu bir dükkâna girdim' diye devam etti. 'Daha önceleri hiç bu kadar koku alma yeteneğim yoktu fakat her bir kokuyu anında tanıyarak birbirinden ayırt ettim. Her birinin kendine has ve çekici birer dünya olduğunu şimdi fark ediyordum.' Bütün arkadaşlarını -ve hastaları- kokularından ayırt edebildiğini keşfetmişti: 'Bir sabah kliniğe girdim, bir köpek gibi etrafı kokladım, böylelikle klinikte yatan yirmi kadar hastanın kimler olduğunu, daha onları görmeden anladım. Her birinin ayrı bir koku fizyonomisi (olfactory physiognomy), görünen yüzlerinden çok daha canlı ve uyarıcı birer koku yüzleri vardı.' Bir köpek gibi onların duygularını -korku, mutluluk, cinsellik- koklayarak anlayabiliyordu. Her sokağı dükkânı, kokusundan tanıyabiliyor, New York'ta yolunu hiç yanılmadan koklayarak buluyordu." (s.168)

Üç hafta sonra tıp öğrencisi Stephen D.'nin diğer duyuları ve koku duyusu normale yani eski haline dönmüş. Sacks vakasının anlatımını bitirdikten sonra, konu ile ilgili değişik görüş ve yorumlara değinirken şu satırları yazmış: "Freud yazılarının birkaçında, insanın, koku alma duyusunun, evrim süreciyle ve toplu yaşama kültürünün gelişmesiyle bastırıldığını, bundan dolayı insanın 'mağdur' duruma düştüğünü anlatmıştır. Bu duruma ilişkin hipotezleri; insanın evrimi nedeniyle yere dikey bir pozisyona geçtiği ve toplu yaşama kültürünü oluştururken de ilkel, **pre-jenital** cinselliğini bastırmak durumunda kaldığıdır. Koku duyumunun arttığı belirli (patolojik) durumlar da kaydedilmiştir; parafili, fetişizm ve bunlara bağlı sapkınlıklarla duygusal durumdaki gerilemeler." (s.169)

Freud'un bu hipotezi, feromonlar, insanda da bulunduğu fark edilen yardımcı koku organının varlığı, koku duyusunun algılanmasındaki nöroanatomik ya-

pıların bazı özellikleri ve diğer duyu sistemlerinden farklılıkları dikkate alındığında giderek daha da önem kazanmaktadır. Öyleyse koku duyumuzu diğer duyularımızdan farklı kılan özellikler nelerdir şimdi onlara değinelim.

Nasıl koku alırız?

Koku duyusunu burnumuzla değil, burun boşluğumuzun üst kesiminde yerleşmiş **olfaktör epitel** denen, koku duyusunu algılamaya özelleşmiş yüzeyel yerleşimli hücrelerimizle alırız. Bu hücreler gerçek sinir hücreleridir. Bu hücreler direkt dış dünya ile temas halinde olan tek gerçek sinir hücresi (nöron) grubudur. Ayrıca bu nöronlar 4-8 haftada bir kendilerini yenilerler ve bu açıdan nöronlar arasında bir istisna oluştururlar; çünkü diğer nöron grupları bu şekilde bir döngü ile kendilerini yenileyemezler. Bu küçük nöronların uzantıları burun tabanında bulunan **etmoid kemik** diye adlandırılan bir küçük kemiğin delikli (kribriform) alanından geçip **olfaktör bulbus** denen yapıların içinde yer alan ikinci bir sinir hücresi grubu ile sinaps (bağlantı) yaparlar. Bu ikinci grup hücreler **mitral** ve **yumak hücreler**dir. Bu hücrelerin uzantıları (aksonları) **olfaktör traktus**u yani koku yolağını oluştururlar. Bu yolak içinde iki yol vardır. Bir grup uzantı **anterior komissür** denen yapının içinden geçerek ön-koku çekirdeğindeki (anterior olfaktör nükleus) hücreler ile bağlantı kurup karşı tarafın olfaktör bulbusu içinde sonlanırlar. Diğer grup uzantı ise direkt olarak beyindeki koku korteksine ulaşır. Bu şekilde örneğin sağ taraftaki olfaktör epitel tarafından alınan ve koku beynine iletilen bilgi içeriği, esas olarak beynin sağ tarafındaki koku korteksine ulaştırılırken, aynı bilgi içeriğinin bir bölümü sol olfaktör bulbusa da, yani dolayısıyla sol beyin yarısındaki koku beynine de iletilmiş olur. Diğer duyularda ise örneğin vücudun sol yarısına ait dokunsal ya da görsel veriler beyindeki sağ taraftaki duyu korteksine iletilir. Ayrıca koku duyusu hariç tüm duyuları ileten nöronlar, önce talamus adındaki beyin bölgesine uğrarlar, talamusta tekrar sinaps (bağlantı) yaptıktan sonra, kendi özgül korteks alanlarına ulaşırlar. Yani araya bir üçüncü nöron girmiş olur. Fakat koku duyusuna ait nöronlar ise hiç talamusa uğramadan ikinci nöron seviyesinde kendi özgül korteks alanlarına yani koku korteksine ulaşırlar.

Bu sistemde iki alışılmadık özellik karşımıza çıkar. Uyarana özgül alıcı-reseptör-bağlayan proteinlerin kendi hücre dışı yüzeylerinde koku molekülü (odorant) bağlayan kesimleri vardır. Bu proteinler yan burun boşluğu (lateral nazal) bezlerinden salınırlar ve küçük yağda eriyen (lipofilik) molekülleri taşırlar. Olfaktör (koku) bağlayıcı proteinler, kokuya hassas hücreleri (reseptörleri) çok fazla kokudan (kimyasal uyarıdan) korurlar. Sayıları 500-1000 arasında değişen koku bağlayan protein gen olduğu bulunmuş. Bu ise insanda şu ana kadar bulunmuş en büyük gen ailesi anlamına gelir. Her reseptör bağlayan protein yalnızca belirli kokuları bağlar. Ayrıntılar henüz tam bilinmiyor. Her bir koku duyusuna hassas koku (olfaktör) hücresi kendi hücre zarında çok değişik farklı hücre zarı proteinlerine sahiptir. Yani bir koku hücresi (olfaktör epitel hücresi) birçok değişik kokuya kendini uyarlayabilir. Ama genelde bu hücreler, bu reseptör bağlayan protein tiplerinden yalnızca birisini seçer. Elektrofizyolojik olarak belirli grup koku hücresinin yalnızca bir kokuya yanıt verdiği bulunmuş. Bu, binlerce değişik olası proteinden hangisinin seçileceğini ve nöronların geniş koku seçeneklerini tanıyabilmek için nasıl yerleştirildiklerini açıklayabilir. Koku duyusuna hassas yüzbinlerce sinir hücresi içinden bu alanda dağınık şekilde yerleşmiş kimi bazı hücreler bir kokuya yanıt verirler, bir diğer kısım hücreler zayıf yanıt verirler, bir kısmı ise hiç yanıt vermez. Böylece bir koku molekülü bu kokuya hassas hücre alanında bir uyarılma haritası oluşturur. Bu uyarılmış, yarı uyarılmış ve uyarılmamış hücrelerin uzantıları, olfaktör bulbusdaki ikinci sinir hücreleri ile çok karışık bağlantılar yaparlar. Çünkü her bir hücre birçok diğer hücre ile bağlantı yapar. Ve böylece olfaktör bulbusda, çok daha kompleks bir koku haritası oluşur. Ayrıca bir koku molekülünün uyaramadığı bazı koku hücreleri, o koku molekülünün yoğunluğu artınca uyarılmış hale geçebilir. Yine bazen belirli bir kokuya karşı sabit konsantrasyonda yanıtsız olan hücreler bir süre sonra yine aynı konsantrasyonda verilen aynı koku ile uyarılabilirler.

Olfaktör reseptör proteinleri bir protein süper ailesinin üyesidirler. Bu süper

Sözlük

Olfaktör: Koku ile ilgili, koklamaya ait.

Korteks: Beynin sinir hücrelerinin ana gövdelerinin bulunduğu dış kabuğu. Gri cevher de denir. Beyinde hücre topluluklarının yoğun bulunduğu yerler daha koyu görünür. Bu hücrelerin uzantıları (aksonları) ve bu uzantıların oluşturduğu yolaklar ise daha açık renklidir ve beyaz cevher adını alır. Ayrıca yine sinir hücrelerinin gövdelerinin bulunduğu ve bir diğer hücre ile bağlantı (sinaps) yaptığı korteksin daha alt kısımlarında ve beyin sapında yer alan özel bölgeler de bulunur. Bunlar (örneğin talamus, bazal çekirdekler, subtalamik çekirdek gibi) özel beyin yapıları ve beyin çekirdekcikleridir. Bunlar da daha koyu (gri cevher ile aynı tonda) görülürler.

Reseptör: Bir uyarana ya da aracı bir moleküle özgül olan ve özgül olduğu molekülü bağlayıp kimyasal bir reaksiyonun başlatılmasında rol oynayan alıcı bölge.

Nazal mukoza: Burun içini döşeyen epitel denen hücrelerden oluşmuş ince yapı.

Reseptör hücre: Uyarana duyarlı hücre. Burada koku molekülünü tanıyan özelleşmiş sinir hücresi.

Tourette sendromu: İlginç, istemsiz, patlayıcı tarzda vücut hareketleri, sözel (çoğunlukla argo içerikli) tiklerin bulunduğu bir nörolojik hastalık.

Postensefalitik parkinson: 20. yüzyılın başında salgın yapan bir virüsün yarattığı beyin iltihabı sonrası görülen, istemli hareket edemeyip donakalma ile giden bir hastalık. "Uyanışlar" filmine konu olan hastalar bu hastalıktan mustariptirler.

Parafili: Cinsel sapkınlıklara verilen genel ad. Bu kavram içinde örneğin hayvanlara cinsel istek duyma (zoofili), ölülere cinsel istek duyma (nekrofili) gibi cinsel sapkınlıklar yer alır.

Fetişizm: Cinsel anlamı olmayan, ama birey için simgesel bir cinsel çekiciliği olan madde ile cinsel doyuma ulaşmak.

Orbitofrontal korteks: Ön beyin loblarının mene göz çukurunun arka-üst kesiminde yer alan kortikal (korteks ait) bölümü.

Amnezi: Bellek yitimi.

Limbik sistem: Beyinde çeşitli duyulardan gelen bilgiyi bir arada işleyen ve duruma uygun dürtüsel davranışlarımızın ortaya konması ve kontrolünde, ayrıca öğrenme ve bellek fonksiyonlarımızın da yerine getirilmesinde önemli rol oynayan birçok yapı ve bu yapılar arası yollardan oluşmuş döngüsel sistem.

Hipokampus ve dentad girus: Beynin alt-yan loblarının derin iç kesimlerinde bulunan limbik sisteme ait yapılar.

aile ayrıca nörotransmitter reseptörlerine sahiptir. Ayrıca bu aile çift **G proteinine** sahiptir. G proteinleri, hücre içindeki diğer bir ikinci mesaj sistemini uyarma niteliğine sahip nakledici moleküllerdir. Birçok koku hücresinde (olfaktör hücrede) bu ikinci mesaj taşıyan molekül cAMP adlı moleküldür. Koku hücreleri direkt olarak cAMP'ye yanıt verirler. Bu sistem **görsel iletide** de kullanılır.

Koku korteksinin yapısı

Koku ile ilgili beyin alanı olan koku korteksi üç tabakalıdır ve **paleokorteks** adını alır. Diğer duyu merkezleri (görsel, işitsel ve dokunsal duyu merkezleri) ise, hücresel yapılanma olarak altı tabakalıdır ve evrimsel olarak daha yeni olan **neokorteks** adlı beyin kısmında yer alırlar. Paleokorteks, beynin gri cevherinin evrimsel olarak en eski tabakası olan **allokorteksin** bir bölümünü oluşturur. Allokorteksin kalan diğer kısmını ise **hipokampus** ve **dentat girus** adlı yapıları içeren **arşikorteks** oluşturur. Allokorteks diğer duyu merkezlerinin yer aldığı neokorteksden evrimsel olarak daha eskidir.

Koku korteksi hemen ön beyin loblarının her iki beyin yarısında da alt iç kısımlarından her iki beyin yarısındaki yan-alt beyin loblarının iç-ön kesimlerine uzanan bölgede yer alan koku duyusunun algılanması, kokuların birbirlerinden ayırt edilmesi ve anımsanması ile ilgili olan korteks alanlarıdır. Koku korteksine dahil olan yapılar şunlardır: Ön koku çekirdeği (anterior olfaktör nükleus), olfaktör tüberkül, priform korteks, amigdeloid korteks ve entorhinal korteks. Sırasıyla bu yapıların bilinen işlevleri şöyledir:

Ön olfaktör çekirdek: Olfaktör bulbusun arkasında yer alır. Buradaki hücreler koku yolağındaki hücreler ile bağlantı yaparlar ve anterior komissürden karşıya geçip karşıdaki ön olfaktör çekirdekte sonlanırlar.

Olfaktör kabarıntı: Buradan talamusun medial-dorsal çekirdeğine nöron uzantıları gider. Bu uzantılar daha sonra orbitofrontal kortekse ulaşır ve orada sonlanır. Bu yolak kokunun bilinçli algısında önemlidir.

Priform korteks: Burası koku duyusunun ana ayırım (diskriminasyon) bölgesidir.

Amigdeloid korteks: Bu bölge hipokampal alan ile birlikte birçok duyusal merkezden gelen bilgilerin entegrasyonundan ve bu dış uyaranlara uygun emosyonel (dürtüsel) ve fizyolojik yanıtların verilmesinden sorumludur.

Entorhinal korteks: Buradan lifler hipokampüse giderler. Orada işlenirler ve değerlendirilirler.

Koku korteksi, limbik sistem adı verilen dış uyaranlara uygun fiziksel ve emosyonel yanıtların verilmesi ve bellekle ilgili fonksiyonların yerine getirilmesinde görev alan beynimizin oldukça önemli bir bölümünün parçasıdır aynı zamanda. Bu nedenle koku duyusu emosyonel durum ve bellek ile yakından ilişkilidir.

Oliver Sacks *Mars'ta Bir Antropolog* adlı kitabında bu konu ile ilgili şu satırları not etmiş: "Kokular bazen müzikten daha iyi bir çağrışım aracıdır. Kokunun algılanması, beynin en ilkel bölgelerinin birinde ('koku beyni' ya da rinensefalon) gerçekleşir, medyal ön lobların çok aşamalı, karmaşık hafıza sistemlerinden geçmek zorunda değildir. Koku hafızası, sinirsel açıdan, kalıcı ve kolay silinmeyen bir özellik taşır, amnezide dahi hatırlanabilen nadir hatıralar koku hatıralarıdır." (s.98, 18 nolu dipnot)

Feromonlar

Koku duyusu bir iletişim aracıdır. Feromonlar bu iletişimin sağlanmasında etkin olan, bireye özgü koku moleküllerinin adıdır. Feromon adı, Yunanca taşımak anlamına gelen "pherein" kelimesi ile heyecan anlamina gelen "horman" kelimelerinin birleşiminden oluşur. Feromonlar, insanda esas olarak koltuk altı ter bezlerinden salınırlar; ayrıca, tükrük, idrar, meni ve vaginal sıvılarda da bulunurlar. Erkeklerde bayanlara göre daha yoğun konsantrasyonlarda bulunurlar. İnsanda iki tür feromon saptanmıştır. Bunlardan ilki **androstenol** adlı kimyasal maddedir. Androstenol balıklarda yumurta olgunlaşmasını başlatan moleküle ve domuzlardaki çiftleşme davranışıyla ilgili koku molekülüyle çok yakın benzerlik taşır. İnsanda var olduğu bilinen diğer feromon ise **andkrostenon** adlı moleküldür. Feromonlar, bireylerin tanınması, agresyon ve kabullenmenin tanınıp kabullenilmesi, yaşam alanının işaretlenmesi, üreme ve seks davranışlarının belirlenmesinde iletişim aracı olarak etkin rol oynarlar. İnsanlardaki önemi ve iletişim aracı olarak kullanılabilirliğinin sınırları bugün için tam olarak bilinmiyor. Kokular heyecansal ve dürtüsel yönümüzü canlandırır ve bellek açısından çok önemlidir; ama halen insanlarda ne kadar ve nereye kadar etkindir, bu kesinleşmiş değildir.

Tüm insanların kendisine has ve kişiyi tanımlayan bir kokusu vardır. Beden kokusu ve değişimleri genetik olarak belirlenmiştir. Av köpekleri tek yumurta ikizlerinin kokularını birbirinden ayıramaz, ama diğer normal kardeşlerin kokularını ayırabilirler. Koku duyusu diğer memelilerde bazen öyle önemli olabilir ki, örneğin hamile dişi fare daha güçlü bir erkeğin kokusunu alırsa düşük yapar.

İnsanlarda da bebekler 6 günlükten itibaren annelerinin memelerini koku yardımıyla diğer annelerin memelerinden ayırabilir. Anneler de kendi bebeklerinin kokularını, diğer bebeklerin kokularından ayırabilir.

Aynı odada kalan bayanların **menstrüel siklusları** bir süre sonra gün olarak eşitlenir ve senkron hale gelir; aynı zamanda bu bayanların koltuk altı koku siklusları da senkron hale gelir. Kadınlar sentetik bir **steroid** olan **"eksaltolide 1"**in kokusunu kesin olarak algılayabilirler, ama erkeklerin çoğu bunu fark edemez.

Birçok hayvan aksesör (yardımcı) koku sistemlerini, feromonları saptamak ve annelik davranışı, alan hakimiyeti, çiftleşmek ve yiyecek bulmak davranışlarını içeren sosyal davranış kalıplarını belirlemek ve değiştirmek için kullanırlar.

İnsanlarda seksüel istek ve eş seçimi davranışlarında feromonların rolü üzerinde duruluyor. Feromonların insandaki etkinliği üzerine son zamanlarda çok ilginç deneyler yapılıyor. Örneğin bir deneyde, deneklere karşı cinsten insanların fotoğrafları gösterilmiş ve bu fotoğraftaki insanlara cinsel çekicilik açısından not vermeleri istenmiş. Daha sonra aynı deney, aynı deneklere tekrarlanmış; ama bu kez deneklere androstenol koklatılmış. İkinci deneyde deneklerin karşı cinsten insanların fotoğraflarına bakıp verdikleri cinsel çekicilik notlarında önemli derecede artış saptanmış. Ayrıca kadınların erkeklerin aksine, vaginal sıvılardaki feromonlardan etkilenmediği saptanmış. Son olarak yapay misklerle yapılan feromon benzeri kokuları ancak olgun kadınların algılayabildikleri, erkeklerin ise kendilerine östrojen enjekte edilene kadar bu kokuları algılayamadıkları diğer çalışmaların ilginç bulgularına örnek verilebilir.

Tüm bunlardan sonra sanırım koku duyumuz daha çok ilgiyi hak ediyor. Koku duyumuzu daha iyi anlamak için yapılacak her araştırma ve elde edilecek her bulgu, insanın hem fizyolojik hem de sosyokültürel evrimini daha iyi anlamamızı sağlayacaktır.

KAYNAKLAR

1) Oliver Sacks; Karısını Şapka Sanan Adam, Çev. Çiğdem Çalkılıç, Yapı Kredi Yayınları, 1. Basım, Ağustos 1996.

2) Oliver Sacks; Mars'ta Bir Antropolog, Çev. Osman Yener, İletişim Yayınları, 1. Baskı, İstanbul, 1997.

3) M. F. Bears, B. W. Connors, M. A. Paradiso; Chemical Senses, In: Neuroscience, Exploring The Brain; William and Wilkins; 1996.

4) J. Dodd, V. F. Castelluci; Smell and Taste: The Chemical Senses; Editörler: E. R. Kandel, J. H. Schwartz, T. M. Jessel Elsevier; 3. Baskı, 1991.

Gübrelerin gelişimine kısa bir bakış

Sanayileşen Avrupa ve Kuzey Amerika'da 1800'lerde genişleyen ve hızla kentleşen nüfus, daha çok besin gereksinmeye başlamıştır. Gübre sanayii, bitkileri beslemek üzere, 1840'larda doğmuş ve o zamandan beri gelişimini artan bir ivmeyle sürdürmüştür.

Prof. Dr. Zeki Tez

(Dicle Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Kimya Bölümü Öğretim Üyesi)

Thomas Malthus, nüfusun, sağlanacak besinin karşılayamayacağı düzeyde artacağını söylemiş; bu öndeyişini yanlışlayabilecek gübre üretimi ve buna ilişkin diğer teknolojilerin başlamasından kısa bir süre önce ölmüştür. Gelişmiş ülkelerde tarım bilimi, çiftçilere daha fazla besin sağlama yetisini kazandırırken, yoksul ülkelerde bilimin, teknolojinin ve ticaretin kazançlarından tam olarak yararlanamayan milyonlarca insan, Malthus'un öndeyişinin felaketiyle karşı karşıyadır.

Gübreler ve nüfus artışı

1840'larda dünya toplam nüfusu 1 milyar kadardı. Bugün ise 6 milyar dolayındadır. Dünyanın pek çok bölgesinde insanların beslenme sorunu, bugün 19. yüzyılda olduğu kadar acil bir sorundur.

Sanayileşen Avrupa ve Kuzey Amerika'da 1800'lerde genişleyen ve hızla kentleşen nüfus, daha çok besin gereksinmeye başlamıştır. Önceki çiftçi nesli, bitkiye besin sağlamak üzere yeni tarla açmak, hayvansal gübre ve bitki artıklarını kullanmak suretiyle bu gereksinimi az çok karşılıyordu. Ancak kırsal kesimden kentlere akımın yaşandığı yerlerde, çiftçilikten artakalan karışık organik kalıntılar kullanılarak besin üretimi, artık sürdürülemez olmuştur.

Gübre sanayii 1840'larda başlamış ve o zamandan 1900'lerin başına dek gübre istemi, yavaş ama sürekli olarak artmıştır. Süperfosfatlar üretilmiş, **guano** (temel olarak amonyum oksalat ve amonyum hippuratla karışık halde kalsiyum ve trikalsiyum fosfat içeren, Orta Amerika ve Afrika'da geniş alanları kaplayan, bazı deniz kuşlarının dışkı kalıntıları) ve sodyum nitrat (güherçile) Güney Amerika'dan ithal edilmiş, amonyum sülfat ile yüksek fırın cürufu gibi sınai yan ürünler, değerli gübre olarak değerlendirilmiştir.

1850'lerde İngiltere ve Almanya'da bir düzineden fazla süperfosfat işletmesi vardı ve 1900'lerde dünya üretimi, yılda 4.5 milyon tonu aşıyordu. Bu fosfatlı gübreler doğal guano, fosil guano (coprolite), havagazı (aydınlatma gazı) sanayiinin bir atık ürünü olarak amonyum sülfat, Almanya'nın Stassfurt yöresinde işletilmeye başlanan potasyum sülfat tuzları ile takviye ediliyordu.

Yüzyılın sonlarına doğru azotlu gübreler sağlanmaya başlanmıştır. Sir William Crookes, doğal azot katkıları olmadığında, yapay üretilmiş gübre katkısıyla buğday üretiminin gerçekleştirilebileceğinden söz etmiştir. Birkaç yıl içinde, onun British Association'daki ünlü adresine, atmosferdeki azottan yapay gübre eldesine yönelik üç farklı yöntem geliştirildiği başvurusunda bulunulmuştur.

Gübre teknolojisi 1930'dan, daha iyi kimyasal kaynak ve süreçlerin yer aldığı ve parçacık oluşturma ve ürün paketlemenin geliştirildiği 1950'lere dek süren dönem boyunca oldukça ilerlemiş; 1950'den sonra ise büyüme, çok hızlanmıştır.

Dünya üzerinde tarımsal bitki besleyicilerinin dağılımı, insan besininde olduğu gibi, adil değildir. Kişi başına tüketilen ortalama gübre miktarı, yaklaşık 30 kg azot-fosfor-potas'tır. Sanayileşmiş toplumlar kişi başına 60 kg kullanırlarken, Afrika'da kişi başına 6 kg'dan az gübre kullanılmaktadır.

Justus von Liebig'in tarım kimyası çalışmaları

Justus von Liebig (1803-1873), Darmstadt'ta doğduğunda ailesi, gelecekte bilim dünyasına dolaylı olarak 30 kadar Nobel ödülü kazandıracak bir çocuk yetiştireceğini kuşkusuz bilmiyordu. 13 yaşında başladığı eczacı çıraklığı çok sürmedi. Eczanede kendisinden hap makinesini çalıştırması istenmişti. Oysa o, amonyaklı civa yapımını denemeyi yeğleyen, araştırmacı kişilikte biriydi. Bir gece eczanenin damını uçurunca kovuldu. Sırasıyla Berlin, Erlangen ve Sorbonne (Paris'te) üniversitelerine gitti. Sorbonne'da yaptığı çalışmalarla, bilim adamlarının destekçisi olan bilgin Alexander von Humboldt'un dikkatini çekti ve 21 yaşında tekrar Almanya'ya dönüp Giessen Üniversitesi'ne profesör oldu.

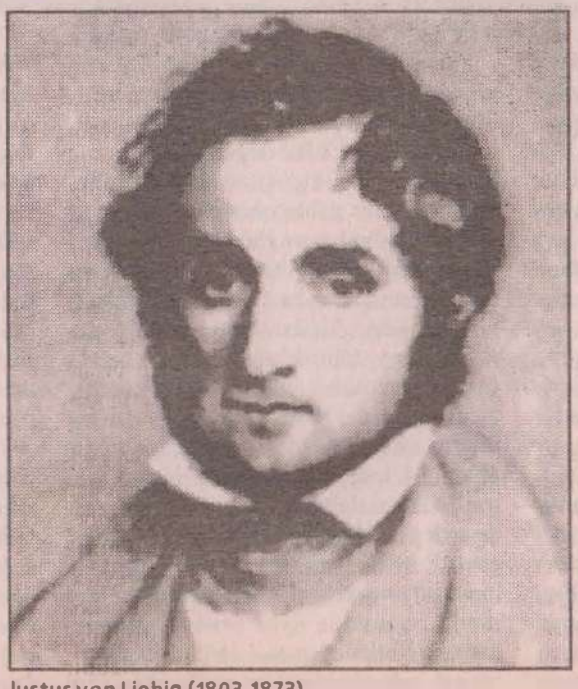

Justus von Liebig (1803-1873)

Önce dünyada kimya eğitimi konusunda, gerçekten etkin ilk laboratuvarı kurdu. Genç insanlar burada kimya araştırma yöntemleri konusunda çok iyi eğitim görüyor, çalışmalarını tamamladıktan sonra, ülkenin çeşitli yerlerinde kimya ile ilgili işlere giriyorlardı. Çok sayıda başarılı öğrenci de Almanya ve diğer ülkelerdeki yüksek öğretim ku-

rumlarında kimya kürsülerinin başına geçti ya da yeni gelişen kimya sanayilerini kurmaya yöneldi. Büyük ilaç ve boya sanayilerinin laboratuvarları gelişirken, kimya profesörleri de buralara danışman oldular; sanayinin sorunlarını üniversite laboratuvarlarında çözmeye yöneldiler. Eğittikleri yeni öğrenci grupları, sanayi laboratuvarlarında çok sayıda arabileşik sentezledi ve bu arabileşikler, tümüyle yeni sentezler için başlangıç maddelerini oluşturdu.

19. yüzyıl başlarında Fransız bilim adamları, bitki büyüme kimyasına yönelmişlerdi. Saussure (1767-1845), 1804 yılında, bitkilerin kendi karbon içeriklerini, havadaki karbondioksitten sağladıklarını ve bünyelerindeki mineral maddeleri (anorganik bileşikleri) topraktan kazandıklarını belirtti. Liebig, anorganik bileşiklerin toprakta kıt olması durumunda, bunların gübreleme yoluyla toprağa verilmesi gerektiğini söyledi. Bitki küllerini analiz ederek, bitki küllerindekiyle özdeş bileşimde ve temelde potasyum ve fosfat tuzlarından oluşan yapay kimyasal gübreler hazırladı. Ancak Liebig'in patentini aldığı gübre, azot bileşikleri içermediğinden, bir başarı sağlayamamıştır. Çünkü Liebig, tüm bitkilerin, azotu havadan sağladığına inanıyordu.

1840'ların başlarında bir dizi bilim adamı, bitki beslenmesi ile ilgili kuramları geliştirip denemiştir. Liebig bu kuramları, *Kimya ve Onun Tarım Kimyası ve Fizyolojideki Uygulamaları* (1840) adlı ünlü kitabında derinlemesine işlemiş, kitap yayımlandığında pek çok tartışmayı gündeme getirmişti. Liebig çoğu zaman, kemiklerin sülfürik asitle işlenmesinin en başta gelen uygulama olacağına inanmıştır. Kalsiyum fosfat yapısının, suda daha çok çözünür bir şekle dönüştürülmesiyle bitkilerin "çok daha canlı bir şekilde büyüdüklerini" bulmuştur. 1845'de Liebig Almanya ve İngiltere'de bir mineral gübrenin patentini aldı ve bunu, S. Muspratt'ın babasının alkali fabrikasında üretmeye yöneldi. İlk sonuçlar başarısızdı. Liebig, suda çok güç çözünen bir yapı oluşturmuş ve bunda da gübrenin, toprağın içinden geçip uzaklaşmasını önleyerek toprak tarafından soğurulmasını amaçlamıştı. İngiliz ve Alman çiftçiler, Liebig'in, kendilerine pahalıya mal olan bu hatasını hiçbir zaman affetmediler.

Liebig, kimyasal maddelerdeki hidrojen, karbon ve oksijen miktarlarını diğer kimyacılardan daha kolay belirleyen bir yöntem geliştirmişti. Liebig'e göre, artan nüfusu doyurabilmek için, bizi besleyen bitkileri de bizim beslememiz gerekiyordu. Bitkilerin sağlıklı büyümeleri için gerekli elementleri kalsiyum, potasyum, azot ve fosfor olarak belirleyen o oldu; bunların hangi tür topraklarda hangi ölçülerde olmaları gerektiğini belirledi. Yaşamımızda çok az rastladığımız mikro-elementlerin, bitki ve diğer canlıların yaşamındaki önemlerini ortaya koydu. Günlük gazetelere yazdığı "Kimya Mektupları" ile, düşüncelerini herkesin anlayacağı dille sürekli yineledi. Sanayici ve çiftçileri bu konulara inandırdı.

Fransız mühendisi ve kâşifi Boussinghault, gübre olarak farklı mineral tuzların test edilmesini bilimsel yoldan deney haline koymuş ve Alsace'da bir deney çiftliği kurmuştur. Lawes ve Gilbert ise Rothamsted'de çağdaş toprak bilimi ve bitki beslenmesi tesisleri kurmuştur.

Yapay gübre sanayii büyüyor

Tarım kimyası uygulamaları yapay gübre sanayiinin büyümesini ivdirmiştir. Deniz kuşlarının kurumuş dışkı ve leşleri olan guano, 1839'dan beri Peru'dan sağlanarak tarımsal amaçla kullanılıyordu. Sir John Lawes (1814-1900) 1843'de Deptford'da bir fabrika kurmuş, çözünmez fosfatları daha çözünür kılmak için sülfürik asitle işleyerek süperfosfat üretimine başlamıştır. Fosfat kaynağı olarak başlarda hayvan kemiklerini, 1847'den sonra ise İngiltere'nin çeşitli yerlerindeki mineral fosfat yataklarından elde edilen madenleri kullanmıştır. Amonyak, yaklaşık 1815'den itibaren, havagazı içinden sülfürik asit yardımıyla uzaklaştırılarak elde edilmiştir. Böylece amonyak, amonyum sülfata dönüştürülmüş ve 1850'den sonra yapay gübre olarak yaygın bir şekilde kullanılmıştır. Şili'deki nitrat yatakları ve 1852'de ilk olarak işletilmeye başlanan Almanya'da Stassfurt'daki potasyum sülfat yatakları gibi ham tuzlar, ilk aşamada doğrudan gübre olarak kullanılmışlardır. Tarımcı J. T. Way 1850'lerde, toprakların dikkate değer bir soğurma özelliğine sahip olduğunu ve en iyi gübrenin çözünür gübre olduğunu saptamıştır. Mezbahadan sağlanan hayvan kemikleri, öğütülmüş haliyle uzun süreden beri gübre amacıyla çiftçilerce kullanılmıştı. İngiltere'de Lawes, Liebig'in önerisi üzerine sülfürik asitle işlenen kemik fosforunun daha çözünür hale geçeceğini kavrayarak 1843'de bir süperfosfat üretim sürecinin patentini aldı; Liebig'ın öğrencisi Joseph H. Gilbert ile birlikte, özellikle azotlu gübrelerin eldesi üzerinde çalıştı. Gilbert ve Lawes, Liebig'in görüşlerine zıt olarak, bitkilerin optimum büyümesi için, genelde onların külünde bulunanla aynı oranda mineral tuzların kullanılmasına gerek olmadığını, pek çok bitkinin amonyum tuzları ya da nitratlar gibi azotlu bileşikler içeren gübreleri gereksindiğini, yalnızca bezelye ve yonca gibi baklagil bitkilerinin onlarsız büyüyebileceğini gösterdiler. Ayrıca eğer toprak nadasa bırakılırsa toprağın azot içeriğinin gitgide arttığını, yalnızca yapay gübre kullanılarak, sürekli şekilde aynı bitki ekildiğinde toprağın verimliliğinin azalmadığını da bulmuşlardır.

1843'de Liebig, en iyi buğday ürünü verimini 2.8 ton-dane/ha ve 5.6 ton-saman/ha olarak belirlemiştir. 1960'lar ve 1970'lerde bitki yetiştirmede büyük gelişmeler sağlanmıştır. Günümüzde Avrupa'nın bazı yerlerinde buğday ürünü 10 ton-dane/ha ve 7 ton-saman/ha düzeyine çıkmış ve dane verimi son 150 yılda 3-4 katı artmış durumdadır.

Yapay gübreler

Sanayide üretilen gübreler arasında ana besleyiciler, azot, fosfor ve potasyumun mineral şekilleridir. Gübrelerin çoğu, bitkilere katı halde, ama bazen de sıvı halde uygulanır.

Fosfatlar: İngiltere'de genç John Lawes, öğütülmüş kemiklerin gübre olarak etkinliğini geliştirecek bir süreç tasarlamıştı. İrlanda'da Sir John Murray, benzer çalışmalar yaptı. Her ikisi de rastlantı sonucu 23 Mayıs 1842'de, aynı gün patent aldı. Daha sonraları Lawes, patentini, fosforitlerden "kireçli süperfosfat" üretimine değiştirdi. Bu amaçla Deptford'daki imalathanesinde, yerel oluşumlu ve coprolite diye bilinen kalsiyum fosfat yumruları ve kemik kullandı. Lawes sonunda Murray'ın patentini satın aldı. Bu sırada kuruları Lawes Chemical Company, İngiltere'de gübre yapımı amacıyla geliştirilen ilk fabrika olarak anılır.

Onu izleyen on yıl içinde Britanya Adaları'nda süperfosfat (kalsiyum dihidrojen fosfat + kalsiyum sülfat) üretimi konusunda yaklaşık 18 fabrika kurulmuştur. 1870'de bu tür gübre üreten yaklaşık 80 fabrika bulunuyordu. Onların çoğu limanlarda konuşlandırılmış ve mükemmel bir dış ticaret sistemi kurulmuştu. Fosfat gübresindeki gelişmeler, daha iyi kalitede apatit'in (fosil kemik kökenli fosfat kayacı şeklinde kalsiyum fosfat minerali) dış alımıyla ve sürekli üretim süreçlerinin geliştirilmesiyle sürüp gitmiştir.

Bazik Cüruf: 1878'de Thomas ve Gilchrist, pik demirden, safsızlık oluşturucu fosforu uzaklaştıran bir yöntem buldu. Yan ürün olan "bazik cüruf"un değerli bir gübre olduğu anlaşıldı ("Thomas unu"). Bu gübre, Almanya ve İngiltere'de popüler olmuş ve uzun yıllar kullanılmıştır. Fosfat gübresinin kimyasal türleri, derişik süperfosfat üretimine

izin veren fosforik asitin geliştirilmesi ve amonyum fosfat grubu kimyasallarının ortaya çıkmasıyla gelişimini sürdürmüştür. Günümüzde "tripl" ya da derişik süperfosfat (46 P_2O_5) ile amonyum fosfat karışımları, ticari olarak DAP (diamonyum fosfat'46 P_2O_5) diye bilinir ve bunlar yüksek kalitede granül şeklinde, fosfat gübresi açısından dünya ticaretine egemendir.

Azot: Daha sonraları "yapay (suni) gübre" diye terimlendirilmiş olan gübreye ilk hüyük akın, yaklaşık 1840 yılında guano'nun dış alımıyla ortaya çıkmıştır. Yarı-organik gübre niteliğinde olan ve 1870'lerde yaygın kullanıma ulaşan guano (içeriği yüzde 16 azot+yüzde 14 fosfat+yüzde 3 potas) rezervleri günümüzde hemen hemen tükenmiştir. Mucizevi guano'nun zamanla kalitesinin bozulması (hile yoluyla içine, iki katına varan miktarda yararsız katkı karıştırıldığı oluyordu) sonucu, diğer azotlu gübrelere olan istem artmıştır.

Güney Amerika'nın **caliche** (zemin sularının buharlaşması sonucu kurak bölgelerde oluşan kalsiyum karbonat, sodyum nitrat ve diğer minerallerin taşlaşmış şekli) birikintilerinden elde edilen sodyum nitrat ile havagazı üretiminin yan ürünü olan amonyum sülfat, çiftçilerin hemence kullandığı en önemli mineral azot gübreleri oldular.

19. yüzyıla yaklaşılırken dünya, Şili'den sağladığı nitrata ve kömürden sağladığı amonyum tuzlarına bağımlı idi. 19. yüzyıl sonlarında Sir William Crookes'un, sanayi ölçeğinde atmosferik azot fiksasyonunun geliştirilmesine yönelik çağrıları, yansıma bulmuştur. Nitrat üretimi için elektrik arkı süreci, Norveç'te geliştirildi. Alman bilim adamlarından Caro ve Frank ise kalsiyum siyanamidi (su ile parçalandığında amonyak verir) geliştirdi.

1913 yılında amonyağın, Haber ve Bosch tarafından büyük ölçekli üretim yönteminin geliştirilmesi ve onun gübre yapımında kullanılmasıyla, artık Şili'den güherçile dışalımına gerek kalmadı.

Son 40 yıl içinde azotlu gübrelerin kimyasal kararlılığı ve fiziksel şekli konusunda büyük ilerlemeler sağlanmıştır. Granül (pürüzlü dokuda küresel), pelet (silindir) şeklinde ve sıvı haldeki gübreler, çiftçilerin kullanımına sunulmuştur.

Potas: Potasyumlu gübrelerin gelişimi daha geç olmuştur. Çiftlik gübresi ve bitki artıkları, 19. yüzyıl boyunca potasın ana kaynağını oluşturmuştur. Az potasyum içeren güçsüz topraklar üzerinde, Liebig'in ünlü "Minimum yasası" işlemeye başlamıştır. Minimum (ya da Sınırlayıcı Etkenler) Yasası'na göre, elde edilecek ürün miktarı, o ürün için en uygun oranlarda bulunması gereken besleyiciler bakımından, gerekli olana göre en az bulunanın miktarıyla belirlenir. Örneğin, maksimum verimle ürün eldesi için bir hektara 40 kg A, 50 kg B ve 60 kg C gübresi gerekiyorsa, 40 kg A ve 50 kg B gübresi ile birlikte 30 kg C gübresi kullanıldığında verim, C'nin miktarına bağlı olacak ve yarıya düşecektir.

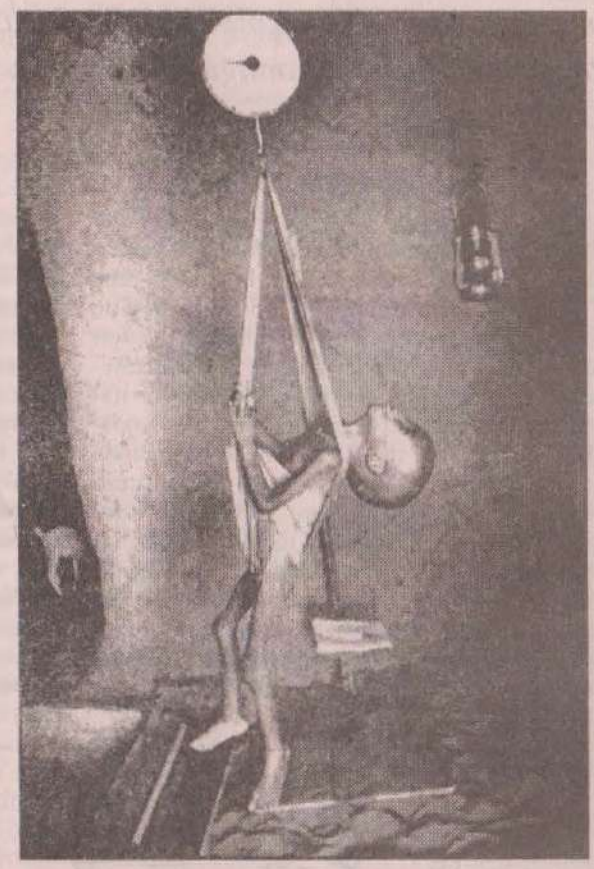

Dünya üzerinde tarımsal bitki besleyicilerinin dağılımı, insan besininde olduğu gibi, adil değildir.

Thomas Brown 1870'de İngiltere'ye 200 ton **kainit** ($MgSO_4 + K_2SO_4 + MgCl_2$ bileşimli doğal bir tuz) getirtmiş ve çiftçiler bundan yararlanmıştır. "Potas Sendikası" 1890'da kurulmuş ve potasyum tuzlarının kullanımını teşvik etmiştir. Augustus Voelcker, gübre analizi konusunda başarılı bir danışmanlık sistemi kurmuş ve gübrelerin özel kullanımı konusunda önerilerde bulunmuştur.

Günümüzde potaslı gübreler, kimyasal bileşimi bakımından büyük oranda değişmiştir. Kainit ve sylvinite, hâlâ popüler ham tuzlar olarak kalırken, "potas muriatı" diye de bilinen potasyum klorür, bitki besin elementinin ana kaynağı olmuştur.

Karma Gübreler: Karma gübreler, eskilerden beri kullanılmaktadır. İyi tür guano örneği, her üç ana besleyiciyi de içeriyordu. 1920'ler ve 1930'larda Almanya'da BASF, İngiltere'de ise ICI, değişik granül karma gübreler geliştirmiştir. 1932'de İngiltere'de, analizinde yüzde12,5 N; yüzde 12,5 P_2O_5 ve yüzde15 K_2O içeren, amonyum fosfat temeline dayalı CCF (complete concentrated fertilizer: tamamlanmış derişik gübre), piyasaya sürülmüştür. 1950'lerde ise Amerika'da, harmanlanmış granül bileşik gübre kullanıma sokulmuştur.

Sıvı Gübreler: Gübrelerin önemli bir miktarı, tarla ve bahçelere sıvı halde uygulanmaktadır. Çiftçiler gübre yığınının altından akan sıvıyı (şerbeti), her zaman bir gübre olarak değerlendirmişlerdir. Günümüz sıvı gübreleri, temelde ABD'de olmak üzere, son 50 yılda geliştirilmiştir. Sıvı gübreler, tüm besleyici bileşenleri, çözünmüş halde içermektedir. Katı asıltı (süspansiyon) şeklindeki gübreler, ortamda dağıtılmış kil parçacıkları yardımıyla suda asıltı haline getirilen son derece ince öğütülmüş katılar halinde uygulanmaktadır. Dünyanın bazı yerlerinde gübre çözeltileri, sulama sistemleri yoluyla uygulanmakta ve bu işlem, ferrigation (fertilizer+irrigation = gübreli sulama) diye adlandırılmaktadır.

Gübre kullanımında gelişmeler

Yüksek verimde ve iyi kalitede bitki eldesi için gübre kullanımının pek çok kazançları vardır; aşırı gübreleme ise keseye ve çevreye zararlıdır. Çağdaş yetiştirici, bitkinin büyüme mevsiminde, doğru zamanda ve doğru dozda gübre kullanmalıdır.

Gübrelerin geliştirilmesi sürecinde kimya mühendisleri tarım, seracılık, ormancılık ve bahçeciliğe, övülesi hizmetler sunmuş ve geniş bir spektrumdaki karmaşık ürünleri, nispeten ucuza üretmişlerdir.

Geliştirilen ambalaj tekniği, gübrenin kolay sevk edilebilmesinde önemli rol oynamıştır. Çözünür tuzlar olan gübrenin içine nem girmesinin önlenmesi, geçmiş dönemlerde çözülmesi gereken bir sorun olmuştur. İlk yılların modası su geçirmez fıçılardı. Daha sonraları, ucuz ama çok etkili olmayan, sıkı dokunmuş çuvallar kullanılmaya başlandı. Bitüm astarlı kâğıtlar büyük bir gelişme sağlamış; sonunda ise, dış hava koşullarına karşı tam anlamıyla dayanıklı olmayan, ama ideal malzeme sayılabilecek plastik ambalaj malzemeleri ortaya çıkmıştır.

Kutadgu Bilig'deki Hint etkisi: Köni olan Törü ile Uma ya da Şakti bütünlüğü

Kutadgu Bilig'de Köni olan Törü'yü temsil eden Bey (Kün-Togdı), Hint düşüncesinde Tanrıça Uma'nın somutlaştırdığı ve Tanrıçalar Lakşmi-Sarasvati-Durga Kali'yi kapsayan "Şakti bütünlüğü" ile örtüşür.

Mehmet Suat Bergil

(Bilgi Üniversitesi Öğretim Üyesi)

Kutadgu Bilig (KB)'de **Kün-Togdı** adını alan Bey, "töri ol köni"yi temsil eder (1). Gerard Clauson'un **ol** kelimesine ilişkin açıklamalarına dayanarak, bu ifadeyi "törü'dür ki köni" şeklinde çevirebilir (2) ve "köni olan törü" diye de yorumlayabiliriz. **Köni**, "doğru, dik duran, dürüst" anlamını taşırken, **törü** de "yasa, gelenekler bütünü, düzen" karşılığını verir.

Üzerinde biraz durulduğunda, törü ile köni'nin birbirinden ayrılamaz bütünlüğü yansıttığı görülecektir: Beyin yaptığı ve/veya uyguladığı törü'nün, köni olmaması olanaksızdır; aksi halde o kişi Bey olamaz. Nitekim, 808 no'lu beyitte Kün-Togdı şöyle der: "Bak, benim tabiatım da yana yatmaz, könidir; eğer köni eğrilirse, kıyamet (könilik günü) kopar."

Robert Dankoff (3) ile Sencer Divitçioğlu (4) bu entegre anlam taşıyıcılığını eşanlamlılık olarak yorumlamışlardır, ki yukarıdaki açıklamaların ışığında bakıldığında geçerlidir.

Ancak, sözkonusu bütünleyici birlikteliğin gene de analize olanak veren bir ayrışma potansiyeli vardır. Sanki, törü daha çok dünyasal bir düzene sokma işlevini yansıtırken, 'köni olma' adeta kozmik bir bağlantıyı sağlayıcı etmen rolünce yakıştırılabilmektedir.

Bu iki kavramı bir tamlama şeklinde kullanmayı yeğleyen Mübahat Türker-Küyel böyle bir yaklaşıma destek verir: "Köni Törü, ... yalnız sosyal, yalnız ferdi değil, aynı zamanda kozmiktir." (5)

Köni olmanın ya da köniliğin olası kozmik niteliğine aklımızın yatmasını sağlayacak sağlam bir ipucu gene KB'den gelmekte: 5195 no'lu beyitte Odgurmış, Bey'e, "Könilik için Tengri dikti seni" der. Tengri'nin Bey'i 'dikmesi', üzerinde durulması gereken bir ifadedir; yani Tengri'nin, kimi Bey yapacaksa onu mevkiine 'dik' bir konumda oturtması sözkonusudur. Simgesel açımlama, Bey'in İç Asya Türk düşüncesindeki Yüce Kozmik Güç olan Tengri tarafından bir Axis Mundi (Dünya Ekseni) kılınmasını akla getirmektedir; bu da, törü'yü uygulayacak kişiye onu 'doğru uygulaması' yönünde (yani 'könilik için') kozmik vizenin aktarılması amacıyla oluşturulan bir eksen olsa gerek.

Ve entegre nitelikli Köni (olan) Törü kavramının, yukarıdaki açıklamaların bağlamında, Hint düşüncesinin ana prensiplerinden **Sathya** ile **Dharma**'nın genc birbirinden ayrılamaz olan bütünlüğüyle denk düştüğünü ileri sürebiliriz.

"[Hint düşüncesinde] toplum düzeni'nin, özdeki niteliğini idrak etmesi yönünde insana yanılmaksızın yol göstermesine ilişkin nosyon (Sanskrit dharma) ve böyle bir idrakin kozmik düzen'in gerçekliğinin erdemine katkıda bulunmasına ilişkin inanç (Sanskrit sathya) [yer alır]... ." (6)

Bu iki kavramı, bu kez birey bağlamında, bir bütün oluşturacak şekilde kısaca gündeme getiren bir diğer kaynak da ünlü Hindolog Heinrich Zimmer'dir: "İnsan ya 'ol'dur (sat) ya da 'olma'dır (a-sat) ve insanın Dharma'sı da onun ne olduğu'nun zaman içerisindeki tezahür biçimidir." (7)

Yani, Dharma'nın bireysel ya da toplumsal düzeydeki 'doğru'sunu biçimlendiren Sathya olmaktadır. Böyle bir yaklaşıma uygun düşecek şekilde, felsefi terminolojide Dharma kelimesi genellikle "yasa, izlenecek yol/görev, doğruluk", Sathya da "Hakikat" diye çevrilir.

Burada bir parantez açılabilir: Budist Türkler'in kullandıkları özgün terminolojide, Sathya'nın karşılığı olarak hem "hakiki" anlamına gelen **kirtü** hem de **köni** kullanılmış, üstelik Türkçe'de yaygın olan ikili

Tanrıça Durga

pekiştirme yöntemine başvurularak **köni kirtü**'ye de yer verilmiştir (8).

'Köni' nitelikli olmanın Törü için kozmik bağlantıyı sağladığı yukarıda öne sürülmüştü; ne ilginçtir ki, Hint düşüncesinde de En Yüce Kozmik Öz olan **Brahman**, Dharma'nın bütünleyicisi ve belirleyicisi Hakikat (Sathya) ile özdeşleştirilir (9). Ve bu sayede de, Köni olan Törü'yü temsil eden Kün-Togdı (Bey) ile Şakti (İlahi Güç) arasında bir bağlantı kurulabilmektedir.

Bey, insanlar üzerinde Törü'yü Köni nitelikli olarak uygulaması yüzünden, diğer insanlara kıyasla, Kozmik Olan'ı "tanıma/kabul etme" konumundadır; yani Kozmik tanıyış "Doğru Olma" ekseninde gerçekleşir.

Hint felsefesinin önemli bir külliyatını oluşturan Upanişad'lardan *Kena Upanişad*'da şöyle bir öykü geçer: Brahman gereksiz yere gururlanan Tanrılar'ın önüne çıkar, fakat hiçbiri O'nu tanıyamaz. Kendi zaferlerinin kaynağını O'nun oluşturduğunun ayrımında değillerdir (Brahman'ın varlığını tanımamışlardır, çünkü Hakikat'in farkında değillerdir). Tanrı İndra, bunun üzerine, önüne çıkan Tanrıça Uma'ya O'nun kim olduğunu sorar. Tanrıça, "Brahman," yanıtını verir (O'nun varlığını tanımıştır, çünkü Hakikat'in ayrımındadır) (10).

Zimmer, bu öyküyü şu şekilde yorumlar: "Bu metinden anlıyoruz ki, nispeten erken bir dönemde bile (MÖ yaklaşık yedinci yüzyılda), ... evrenin o saklı, merkezi, kutsal gücünü gerçekten bilen, Veda'lar panteonunun o görünüşte başat olan eril ilahları değil de, Tanrıça olmuştu. Çünkü, Tanrıça'nın [Uma'nın] kendisi, bizzat o güç idi. O [Uma], her şeyin içinde gizlice yer alan evrensel hayat gücüdür, yani Brahman'dır." (11)

Tanrıça Uma'yı, bu bağlamda (çoğunlukla kabul edilenin aksine), **Şakti**'nin bir veçhesi olarak değil de, tüm veçhelerinin birarada bulunduğu **Şakti bütünlüğü**'nün somutlaşması olarak düşünebiliriz. Nitekim, sırasıyla Ramakrişna ve Mahanirvana-Tantra kaynaklı olan şu açıklamalar, Brahman'la olan özdeşlik ekseninde, böyle bir görüşe tam bir destek vermektedir:

"İlksel güç dans ederek yaratır varlıkları, korur, yıkar. Bu enerjinin adı Şakti. Şakti ile Brahman aynı. Brahman dinlenen Şakti. Harekete geçince O'na Şakti diyoruz... Gerçek tek [tir], değişen ad ile kalıp." (12)

"... yaratıcı Brahman, sonsuz ve ilksel güçtür (Şakti'dir)." (13)

Özetlersek, Kozmik Olan'ı "Doğru Olma" ekseninde tanıyan KB'deki Bey ya da Kün-Togdı, Kena Upanişad'da geçen Brahman'ı/Hakikat'i tanıyan Tanrıça Uma paralelliğinden hareketle, Hint düşüncesinde Brahman'ın, yani Hakikat'in ilksel gücünü simgeleyen Şakti bütünlüğü ile örtüşmektedir.

Dahası, Kün-Togdı'nın, Tanrıçalar Lakşmi-Sarasvati-Durga Kali tarafından kişileştirilen ve KB'deki diğer üç kişinin kut-ukuş-akıbet unsurları aracılığıyla örtüştükleri üç Şakti vehçesini birden kapsaması da bütünleyici bir özellik gösterir (14). İşte, bu yönde bize fikir verebilecek bazı beyitler:

Beyit no. 3461: "Törülü köni bey gerçekten kuttur..."

Beyit no. 3465: "Köni beyin yüzünü gören kutlu olur..." (Lakşmi=kut: Ay-Toldı'nın kapsanması)

Beyit no. 408: "O biligli, ukuşlu ve uyanık bir bey idi..."

Beyit no. 1972: "Biligli, ukuşlu ve bilge bey..."

(Sarasvati=ukuş: Ögdülmiş'in kapsanması)

Beyit no. 408: "Bey ... kötü için ateş ve düşman için bir afet idi."

Beyit no. 655: "Dikkat edersen, beyler ... kafa tutanın başını koparır ve kanını emer." (Durga-Kali=akıbet: Odgurmış'ın kapsanması) (15)

DİPNOTLAR

1) Bkz. Beyit no. 355: Reşit Rahmeti Arat; Kutadgu Bilig I: Metin, Türk Dil Kurumu, 3. baskı, Ank., 1991, s.50.

2) Gerard Clauson; An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth Century Turkish, Oxford at the Clarendon Press, 1972, s.123.

3) Robert Dankoff; Wisdom of Royal Glory (Kutadgu Bilig), University of Chicago Press, Chicago and London, 1983, not: 35, s.271.

4) Sencer Divitçioğlu; Nasıl Bir Tarih? Göktürkler, Karahanlılar, Bağlam Yayınları, İst., 1992, s.150.

5) Mübahat Türker-Küyel; "Kutadgu Bilig ve Farabi", Uluslararası İbn Türk, Harezmi, Farabi, Beyruni ve Ibn Sina Sempozyumu Bildirileri, Atatürk Kültür Merkezi Yayını, Ank., 1990, s.226.

6) Joseph Campbell; The Masks of God: Oriental Mythology, Penguin Books, N. Y., 1976, s.418.

7) Heinrich Zimmer; Philosophies of India, der. J. Campbell, Pantheon Books, N. Y., 1951, s.163.

8) F. Sema Barutçu-Özönder; "Eski Türkçe'de Buddha'nın Dört Asil Gerçeği", Uluslararası Türk Dili Kongresi 1992, Türk Dil Kurumu, Ank., 1996, s.373.

9) Ernest Wood; Yoga, Penguin Books, Harmondsworth, 1973, s.256.

10) Mehmet Ali Işın; Upanişadlar: 'Tanrı'nın Soluğu', Dergah Yayınları, İst., 1976, s.41-47.

11) Heinrich Zimmer; The Art of Indian Asia, Cl. der. J. Campbell, Pantheon Books, N. Y., 1955, s.109-110.

12) Cemil Meriç; Bir Dünyanın Eşiğinde, İletişim Yayınları, İst., 1996, s.161.

13) Korhan Kaya; Hintlilerde Tanrı, Kaynak Yayınları, İst., 1998, s.61.

14) Bu örtüşmelerin analizi için bkz. Mehmet Suat Bergil: i) "Kutadgu Bilig'deki Hint Etkisine Bir Örnek", Bilim ve Ütopya, No 51, Eylül 1998, s.72-73. ii) "Kutadgu Bilig'deki Hint Etkisi: Ukuş-Sarasvati", Bilim ve Ütopya, No 55, Ocak 1999, s.64-65. iii) "Kutadgu Bilig'deki Hint Etkisi: akıbet ile Durga-Kali", Bilim ve Ütopya, No 59, Mayıs 1999, s.58-59.

15) Kutadgu Bilig beyitlerinin çevirilerinin alındığı kaynak: Reşit Rahmeti Arat; Kutadgu Bilig II: Çeviri, Türk Tarih Kurumu, 4. baskı, Ank., 1989.

Şal Kafe Bar

Türkülerin söylendiği, halayların çekildiği; bağlamadan davula, gitardan meye, kemençeye kadar her enstrümanın çalındığı rahat bir ortam...
İş veya okul çıkışında yorgunluğunuzu atıp, çayınızı, kahvenizi yudumlayacağınız bir atmosfer...

Hergün saat: 09.00-02.00 arası bekliyoruz.
Hafta içi saat: 17.00-01.45 arası,
tatil günleri de saat 15.00-01.45 arasında
canlı müzikle, siz gönül dostlarıyla
birlikte olalım.

Her türlü toplantılarınız için hizmetinizdeyiz.

Öğrencilere %5 indirim!

Adres: İstiklal Cd. Büyükparmakkapı Sok. No: 18/A
Tel: 0212-243 41 96

Deniz tutkusu

Doğanın zenginlikleri arasında insanoğlunun tarih boyunca en duygusal, en çelişkili, en çetrefilli ilişkileri denizle olmuştur. O kadar ki, bu ilişkileri bu yazımızda yapacağımız gibi kültürel açıdan incelemek, mayınlarla döşeli bir fikir tarlasında, gözlerimiz kapalı olarak dolaşmaya benzer.

Sargun A. Tont

(ODTÜ Biyoloji Bölümü Öğretim Görevlisi)

Doğanın zenginlikleri arasında insanoğlunun tarih boyunca en duygusal, en çelişkili, en çetrefilli ilişkileri denizle olmuştur. O kadar ki, bu ilişkileri bu yazımızda yapacağımız gibi kültürel açıdan incelemek mayınlarla döşeli bir fikir tarlasında, gözlerimiz kapalı olarak dolaşmaya benzer. Deniz kutsaldır. Deniz görmemiş Altay Türkleri dahil, Eski Yunanlılar'dan tutun Finlandiyalılar'a kadar birçok toplumun yaratılış efsanelerinde deniz hepimizin annesi olarak tanımlanır. Ama aynı toplumun başka bir efsane veya destanında, bu kez deniz yaşam değil ölüm semboli olarak karşımıza çıkabilir. Örneğin, Sumerler her şeyin denizden yaratıldığına inanırlardı, ama *Gılgamış Destanı*'nda tasvir edilen deniz cehennemi andırır. Denize olan aşkını en inandırıcı, en görkemli cümlelerle bütün dünyaya ilan eden bir yazar, aynı eserinde 180 derece çark ederek denizden ne kadar nefret ettiğini söyleyebilir. Denizi paylaşan toplumlar arasında ortak, evrensel temelar aramaya kalkışırsanız, Güney Pasifik Okyanusu'nun bir adasında yaşayan Maori'nin denize hakış açısının bir Türk veya İngiliz'inkinden çok daha farklı olduğunu kısa zamanda keşfedersiniz. Aynı şekilde, 20. yüzyıl İngiliz Edebiyatı'nda okuduğumuz deniz, aynı toplumun Ortaçağ edebiyatındaki denizden çok daha değişiktir. Bazen toplumlar arasında en büyük farklılık, daha çok denizi kıyıdan seyredenlerle ekmeğini denizden kazananlar arasındadır. Gördüğünüz gibi, denizin tek değil birçok kültürü vardır. Ama bu demek değildir ki, bütün insanlığın paylaştığı, bir kısmı çevremizden ve bir kısmı genetik, yani doğuştan benliğimize işlenmiş, ortak inançlar ve temalar bulunmasın. Ama bu derinliklere dalmadan önce, şu farklı kültürleri bir gözden geçirmemiz sanırım faydalı olur.

Bu yazının oldukça küçük bir özeti, Yapı Kredi Yayınları'nın *Sanat Dünyamız* adlı dergisinin 72. sayısında yayımlanmıştır. Anavatana döndükten sonra, yazılarını ilk kez dergimizde yayımlayan Sargun Tont'un bu makalesinin bütününü burada sunuyoruz. Bu makale, yazarın yazmakta olduğu *The Cultural Ecology of the Sea* (Denizin Kültürel Ekolojisi) adlı kitabından alınmıştır ve telif hakkı yazara aittir.

Gerçek yaşam...

Bir insanın kendi mesleğini, şovenizme kaçmamak şartıyla diğer meslekler-den üstün görmesi doğaldır. Denizcilerde bu ayrıcalık duygusu bazen şovenizm boyutlarına ulaşır. Yazar olmadan önce uzun yıllar ticaret gemilerinde çalışan ve Batı'da deniz yazarı denince ilk akla gelen isimlerden biri olan Joseph Conrad bu farklılığı *Youth* (Genç) adlı hikâyesinde bakın nasıl tanımlıyor:

"Maun ağacından yapılmış bir masa (şarap) şişesini, bardakları ve dirsekleriyle üzerine dayanmış bizlerin yüzlerini aksettiriyordu. Oturanlar arasında bir şirket müdürü, bir muhasebeci, bir avukat, Marlow ve ben vardım. Müdür çocukluğunu denizde geçirmiş; muhasebeci 4 yıl gemilerde çalışmış; avukat eski bir konservatif, Cumhuriyetçi, kilisede saygın bir yeri var, mükemmel, şeref timsali bir insan, bir süre Çin denizinde yelkenli gemilerin posta taşıdığı günlerde kaptanlık yapmış... Bizler yaşama ticaret gemilerinde başladık. Beşimizin arasında denizin o kuvvetli bağı ve gemi yoldaşlığı vardı ki, ne kadar coşkuyla yapılırsa yapılsın, yatçılık, geziler, vs. sağlayamazdı; çünkü biri yaşamın aldatmacası, diğeri ise yaşamın kendisidir." (1)

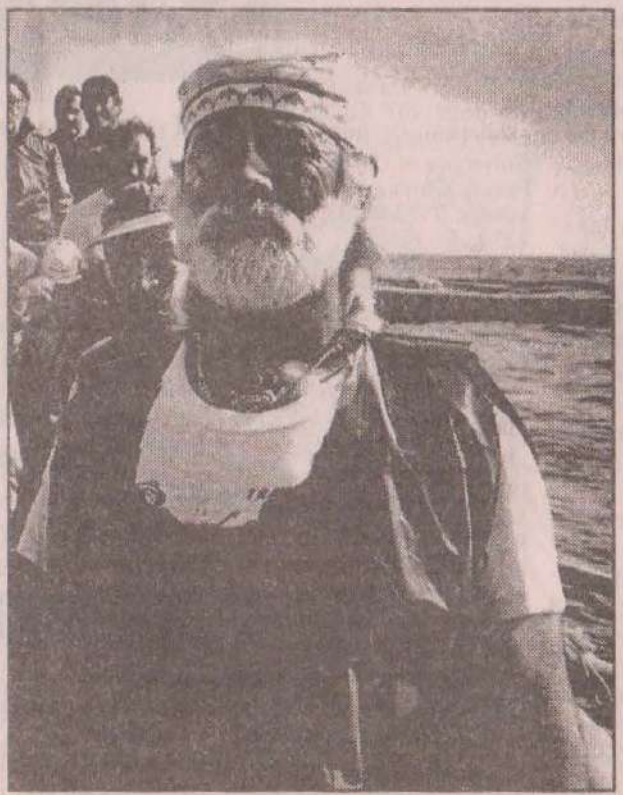

Eğer insanın kanına bir kere tuzlu su kaçmışsa, ister ilkokul hocası, ister çoban olsun, hiç fark etmez.

Bugün bile İngiliz veya ABD denizcileri karacılardan söz ederken hantal, beceriksiz anlamına gelen "landlubber" kelimesini kullanır. Çok popüler eski bir denizci şarkısından Türkçe'ye aktardığımız şu satırlar Conrad'ın söylediklerini destekler nitelikte:

"Yeni bir rüzgârla sefere çıktığımız zaman/ Bütün 'karacılar' hasta olur, bayım,/ Denizciler gevşer, kafaları rahat/ Ve şarkılar söyleyerek vakit geçirirler, bayım:/ Burada gülerek,/ Orada içerek,/ Sebâtkâr, hazır,/ Neşeli, şakrak,/ Hiçbir derdi olmayan ve özgür düşünen/ Bir yaşamdır denizcilik." (2)

Gemilerdeki hiyerarşik düzen ve kumanda zinciri doğal olarak, birisi kaptan, çarkcıbaşı gibi üst

düzey mürettebattan diğeri tayfalardan oluşan iki ayrı kültür oluşturur. 19. yüzyıldaki balina avcılığını *Moby Dick* adlı romanında eşi bulunmaz bir anlayış ve üslupla canlandıran Herman Melville, sefere alelade bir tayfa olarak katılan ve asıl mesleği öğretmenlik olan İshmail'in ağzından bu iki grubun arasındaki farkı şöyle açıklar:

"Benim sefere alelade bir tayfa olarak katılmamın bir başka nedeni de geminin en üst güvertesinde bulunmanın sağladığı sıhhatli yaşam ve soluduğum temiz havadır. Bu dünyada (gemide) rüzgâr en çok arkadan değil önden eser, böylelikle çok zaman geminin arkasında bulunan komodor, tayfaların zaten soluduğu havayı ikinci kez solur." (3)

Eğer insanın kanına bir kere tuzlu su kaçmışsa, ister ilkokul hocası, ister çoban olsun, hiç fark etmez. Cevat Şakir:

"Sen Davud'u çoban diye tanıdın. Ne oldu bilemedik. Birdenbire çobanlıktan vazgeçti. Nedenini söylemedi. Sorduğumuz zaman, canı sıkılır, cevap vermezdi. Önceleri, tuzu katranı yadırgadı. Ama deniz kanındaydı galiba... Fakat çok geçmeden denizcilikte hepimizi geride bıraktı... Tenha bir yer bulamazsa, kayık bastonuna oturur, bacaklarını sağlı sollu sarkıtır, pruvanın denizleri nasıl yardığını seyrederdi. Bize 'Ben buradan rüzgârı ilk elde soluyorum, siz arkadakiler solunmuş hava soluyorsunuz!'" (4)

Aynı gemide çalışanlar arasında en derin kültür farkları araştırma gemilerinde görülür. Bu teknelerde biri bilim insanlarının, diğeri gemi mürettebatının oluşturduğu birbirine zıt, iki ayrı grup bulunur. Bilim insanları, üniversite öğretim elemanları ve bu alanda uzmanlaşmış araştırmacılardan, gemi mürettebatı ise çoğu liseyi bile bitirmemiş, bir kısmı işe çırmacılıktan başlamış, fakat kendi kendini yetiştirerek belki de kaptanlığa kadar yükselmiş denizcilerden oluşur. Bir bilim insanı yılın 2-3 ayını denizde geçirirken, gemiciler seferler arasında evlerinde kaldıkları 1-2 gün dışında yaşamlarını denizde geçirirler. 1973 yılında West Virginia Üniversitesi'nden Prof. Bemard ve Cambridge Üniversitesi'nden Prof. Killworth, yazarınızın 19 yılını geçirdiği Scripps Enstütüsü'nün iki gemisinde bu iki kültürü işbaşında incelediler. Bulduklarını bilimsel bir dergide yayımladılar. İşte gemi mürettebatından bir tayfanın bilim insanlarını değerlendirmesi:

"Bu karakterler bu seferlere göbeklerindeki kırışıklıkları düzeltmek için gelirler. Deniz hakkında bir (burada ağır bir küfür savruluyor) bilmezler ve öğrenmek de istemezler. Çünkü akılları bir tek şey üzerine işler. Bu doktoralılara gemide kendilerini incitmesinler diye bir ders vermeli... İsa'nın aşkı için, bunlar cankurtaran yeleklerinin bile nasıl takılacağını bilmezler. Onların aklında sadece bilim vardır. Bu adamlara göre biz tayfalar bu gemiyi yürüten pislikleriz, onlar ise kendilerini Tanrı zannederler."

Başka bir tayfa:

"Bu soytarılar (bilim adamları) nereye bir şey koyduklarını hiç hatırlamazlar. Kendi bilimsel oyuncakları ile öyle haşır neşirdirler ki, başları hep bulutlar arasındadır."

Bemard ve Killwort bu iki tayfanın söylediklerini diğer denizcilerin de yürekten paylaştığını belirttikten sonra, bütün bu sürtüşmelere rağmen bilimsel çalışmaların aksamadan, sağlıklı bir şekilde yapıldığını da belirtiyor (5). (Bemard ve Kilwort'un benim çıktığım seferlere katılmadıkları için kendimi şanslı sayarken, sayıları az olsa bile bazı 'denize yatkın' bilim insanlarının denizcilere çok saygı gösterdiğini ve arkadaşlık ettiğini belirtmek isterim.)

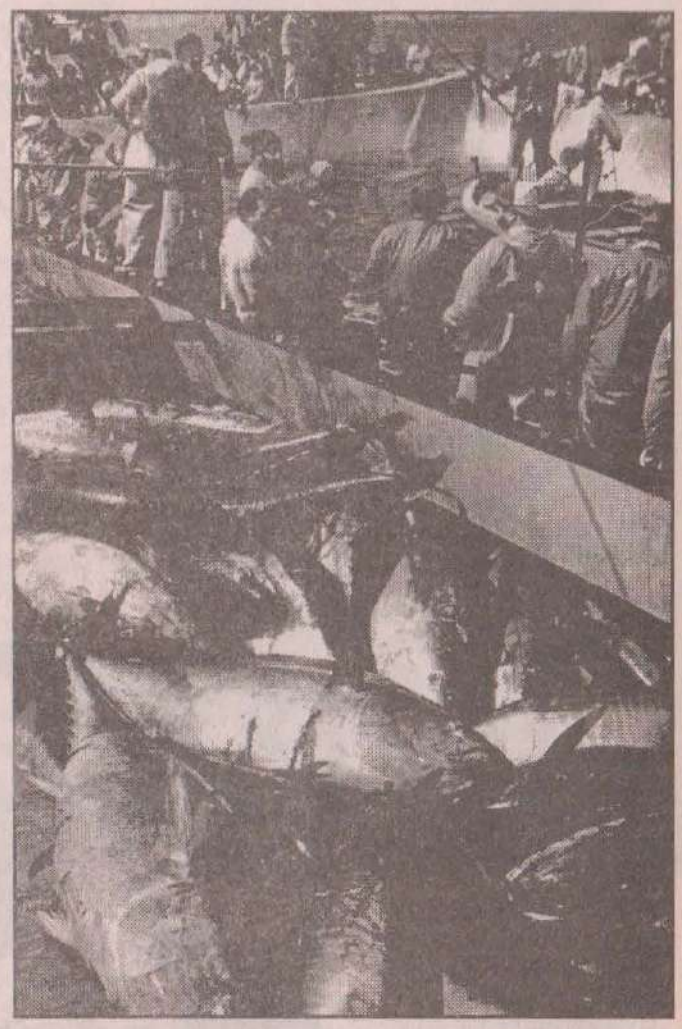

Kanına tuz kaçmış bilim insanları...

Söz bilim insanlarından açılmışken bizde az örneği olan, fakat Batı kültüründe kendine özgü ve çok saygın bir yeri olan ve varlığını günümüze dek sürdüren "doğal tarihçilerden" bahsedelim. Dilimize maalesef yanlış olarak "doğa tarihçiliği" diye geçen bu deyimin anlamı, doğal olayları, hurafelere, batıl inançlara kaçmadan doğal nedenlerle açıklamasıdır ve kökü 2 bin yıl öncelerine kadar dayanır. İlk zamanlar bütün bilimsel eserler doğal tarih diye bilinir ve çoğu manzum olarak yazılırdı. Zamanımızda doğal tarih denince, çoğunu yine bilim insanlarının yazdığı, fakat hemcinslerinden daha çok kültürlü halk tabakalarını hedef alan, bilgiyi edebi bir üslupla, bazen şiir, bazen felsefi düşüncelerle süsleyerek okuyucuya aktaran eserler akla gelir. İlk kez kuşlar ve karada yaşayan diğer canlılardan bahseden bu kitapların deniz üzerine yazılmış olanları ilk kez 18. yüzyılda İngiltere'de basılmaya başlamış. Okuyucularımız şaşıracaklar, ama denizde banyo yapmak, kıyılarda zevk için dolaşmak Avrupa'da ancak o yıllarda moda olmaya başlamış. Hatta ünlü Fransız tarihçisi Alain Corbin 1750 yılını Avrupa'da "Batı uygarlığının denizi keşfettiği" yıl olarak tanımlar (6). O yıllar aynı zamanda Avrupa'da yürümenin sağlığa faydalı olduğu fikrinin halk kütleleri arasında yaygınlaştığı zamanlardır. Yürümek sağlıklı bir şey, ama bir de şu can sıkıntısı olmasa! O yıllarda yayımlanan *Sea-side Studies* (Deniz Kıyısı Çalışmalar) adlı kitabında G. H. Lewes şunları yazıyor:

"Sahilde ilk yürüyüş yapıldıktan, 1-2 saat yelkenliyle dolaştıktan sonra ki, kıyıya ulaştıklarında yüzleri yemyeşildir, güneş batmasını bir kere seyrettikten sonra bütün zamanlarını roman okuyarak geçirirler." (7) Ama aynı kişiler Lewes'in önerdiği gibi, yürüyüş yaparken deniz kenarındaki canlıları incelerlerse, vakitlerini boşuna geçirmemiş olurlar. Aynı yıllarda cam bir kutu içinde, yosundan tutun çeşit çeşit balıklara kadar pek çok canlının uzun süre yaşayabileceğinin -yani akvaryumun- keşfedilmesi

deniz kıyısı ziyaretlerini daha da arttırdı. Başında kocaman bir şapka, ayağına çizme, eline lastik eldiven geçirmiş, bir kayadan diğer kayaya atlayarak; evdeki akvaryuma koymak için yosun, deniz-yıldızı, yengeç gibi canlıları toplayan hanım ve beyler sahile akın etmeye başladılar. Tarihçiler, deniz kıyıları ve akvaryum üzerine yazılmış kitapların o zamanlarda çok satıldığını yazıyorlar. Günümüze kadar süre gelen bu modanın en nefis örnekleri arasında, denizbilimci Sir Alistair Hardy'nin *The Great Waters* (Büyük Sular), deniz biyoloğu Calvin Ritkett'in John Steinbeck ile birlikte yazdığı *Sea of Cortez* (Cortez Denizi), yine deniz biyoloğu Rachel Carson'un birbirinden güzel *The Edge of the Sea* (Denizin Kıyıları), *Under the Sea Wind* (Deniz Rüzgârının Altında) ve *The Sea Around Us* (Çevremizdeki Deniz) adlı kitaplarını sayabiliriz. *Çevremizdeki Deniz*'den kısa bir alıntı, umarım bu edebiyat türünün biraz olsa tadını verebilir:

"Denizin yüzü daima değişir. Çapraz renkler, ışıklar, kımıldayan gölgeler, güneş ışığında pırıldayan, mehtapta esrarengiz; onun görünüşü ve ruh haleti her saat değişir. Yüzü gelgitle kımıldar, rüzgârın nefesiyle karışır ve hiç bitmeyen dalgalarla bir iner bir çıkar. Denizin yüzü en çok mevsimlerle birlikte değişir. İlkbahar Kuzey yarıkürenin ılımlı toprakları üzerinde yaşam ile dopdolu, yeşil filizler fışkırtarak, tomurcuklar açarak ilerlerken; onun bütün sırları ve anlamı ıslak topraklardan yükselen kurbağa korosu eşliğinde kuzeye göç eden kuşlarda, uykudan uyanan sürüngenlerde sembolleşir; bir ay evvel çıplak dalları çatırdatan rüzgâr (şimdi) körpe yaprakların arasında değişik bir sesle eser." (8)

Bu tür kitapların en önemli özelliği bu güzel tasvirlerin yanı sıra okuyucuya gereken bilgileri de sunmasıdır. Aynı kitaptan aldığımız, milyarlarca deniz canlısının gündüz saatlerini okyanusun derinliklerinde geçirdikten sonra, güneş batarken yüzeye doğru göç etmelerini anlatan satırlar:

"Yüzlerce kulaç derinliklerde, okyanusun büyük bir kısmını kaplayan ve daha ne olduklarını bilemediğimiz canlıların oluşturduğu bir buluta benzer tabakanın bulunması, son yılların en heyecan veren keşiflerinden biridir... Işıktan ürken bu yaratıklar gün boyunca güneş ışınlarının tutsağı kalır ve yukarı çıkabilmek için gece karanlığının onlara hoş geldin demesini bekler." (9)

Şimdi Carson'un bulut dediği, bilimsel adı DSL olan bu canlıların Pasifik Okyanusu'nda nasıl yayıldıklarını inceleyen bir bilim adamının aynı bilgiyi ilaç reçetesini andıran bir üslupla bilimsel dergide yayımladığı makcleden bir alıntı:

"DSL'ler Antartik dışında bütün okyanuslarda görülmüştür... Şimdilik elimizde bu tabakaların hangi canlılardan oluştuğu üzerinde yeteri kadar bilgi yoktur; ne de güneş ışığı gibi tek bir faktör bu tabakaların Pasifik Okyanusu'ndaki hareketlerini izah edebilir (10). (Burada kendimi biraz müdafaa etme gereğini duyuyorum. Eğer ben de bu makalemi Carson'un üslubuna benzer bir üslupla yazsaydım, derginin editörü makaleyi danışma kuruluna bile gönder-

meden geri çevirir ve ben de iki yılımı alan bu çalışmayı neden bastıramadığımı enstitü müdürüne zor izah ederdim!)

Cevat Şakir'le birlikte deniz edebiyatımızın diğer büyük yazarı Sait Faik'in bazı öykülerinde doğal tarih havası eser:

"Mavi denizin üstünde bir damla al gözükmeden yüz binlerce küçük balığı büyük balık yutuyordu. Bin tane mikroskopik hayvanı yutmuş bir tırnak uzunluğundaki binlerce balığı, bir kolyoz yutuyor. Sudan sıçramış kocaman bir martı denize hiç konmadan havada yakalıyor, gagasında iki defa salladıktan sonra üç kere yutkunarak yarı canlı kursağına atıyordu. Hepsinin arkasında bir küçük orkinos, zaman zaman gökyüzüne sıçrarcasına denizde havalanıp yıldırım hızıyla balık kümelerine saldırıyordu." (11) İşte deniz ekolojisinde besin zinciri olarak adlandırdığımız olayı Sait Faik o kendine özel nefis üslubuyla ne güzel anlatmış.

Bilim insanlarının denizi istila etmeye başladıkları yıllarda hayatta olan Conrad, yazılarında bu yeni gelenler hakkında bir şey söylemiyor. Ama gözümüze çarpan şu cümle bu yazar dahil bütün denizbilimcilere yöneltilmiş bir uyarı mesajı taşıyabilir: "Deniz hiçbir zaman değişmez, ve onun işleri, insanlar istedikleri kadar konuşşunlar (araştırsınlar?), esrarla kaplıdır." (12) Her neyse, Longfellow'un şu satırları biraz olsun biz bilim insanlarının yüreğine soğuk deniz suyu serpecek nitelikte:

"Siz mi, sordu, dümendeki adam,/ denizin sırlarını öğrenmek istiyorsunuz?/ Bu sırları ancak onun tehlikelerine karşı koyabilecek insanlar/ Anlayabilir." (13)

Muhteşem bir bilim insanı olan Piri Reis'in denizbilimcileri bağrına basacağına kimsenin şüphesi olmasın. Ama O'nun da bazı uyarmaları var:

"Geldük imdi bir söze daha yine/ Hali çoktur denizün döne döne/ Her kişiyi ehli derya sanmagıl/ Degmeye zinhar işini tanmagıl." (14)

(Şimdi yine bir söze daha geldik./ Denizin döne döne anlatacak durumu çoktur./ Her kişiyi denizden anlar sanma / Sakın aldanıp da işini şaşırma.)

Kıyıdan seyredenler...

Denizin belki de en yaygın kültürünü kıyıdan seyredenler oluşturur. Bu insanlar arasında toplum, ırk, okumuş veya cahil farklılığı önemli değildir. Herman Melville *Moby Dick*'in ilk sayfalarında bu tutkunları ne güzel anlatır:

"Sağ ve sol, (bütün) caddeler suya doğru iner... Orada denizi gözleyen kalabalığa bak... Ne görüyorsun? Sessiz nöbetçiler gibi kent boyunca dikilmiş binlerce fani insan okyanusa bakıp hayal kuruyor." (15)

Cevat Şakir üstadımızın şu tasviri Melville'inki kadar etkili:

" ...babamın o kadar övdüğü o toprak adamları bile, boş vakitlerinde Bodrum'daki kıyı kumsalına gelirler ve 1-2 saat önce ufkun ötesinde kendi kendine hışıldayıp durmuş olan dalgalar, açıklıkların engin ıssızlığını kıyıya yayarken, taş kesilmiş nöbetçiler gibi, saatlerce kımıldamadan, denizi seyredalarlardı. Bu kara insanlarının seyredecekleri yeşil çayırlık ve çimenlikleri, serinleyecek bahçe gölgelikleri, -ne bileyim?- havuz sefaları yok muydu ki başı boş vakitlerinde kıyıya gelip put gibi oturuyorlardı!" (16)

Deniz kıyısı bireyin evrendeki yerini sorguladığı, kimliğini kanıtladığı yerlerdir. Büyük şairimiz Abdülhak Hamit:

"Kenar-ı bahrde hoş bir mahaldir,

nâzır-ı âlem,/ Tahaccür eylemiş bir mevcdir, üstünde bir âdem,/ Hayâlettir, oturmuş, fikr ile meşguldür her dem./ Giyinmiştir beyaz amma bakarsın arz eder matem."

(Dünyayı seyretmek için denizin kıyısı iyi bir yerdir; / taşlaşmış bir dalgadır, üzerinde bir adam; / hayalettir, oturmuş, her an düşünceye dalmış; / her ne kadar beyaz giyinmişse de bakarsın matemli görünür.)

(...)

"Sük-netle kuşanmış hây-hûy-ı şehri gûş eyle,/ Sehâb-ı hande-rîz ü berk-ı yekser-kahrı gûş eyle,/ Ağaçlardan çıkan efkârı seyret, nehr gûş eyle,/ Bu vahşetgâhda sen gel benimle dehri gûş eyle," (17)

(Şehrin gürültü ve patırtısını rahatlıkla kuşanmış, dinle; / gülümseyen bulutu, bütünüyle kahır saçan şimşeği dinle; / ağaçlardan çıkan düşünceleri seyret, nehri dinle; / bu vahşet yerinde sen gel benimle dünyayı dinle.)

Nazım Hikmet ağaçlardan çıkan düşünceleri seyretmek yerine, ağacın deniz tutkusunu kendi ağzından vermeyi tercih etmiş:

"Başım köpük köpük bulut, içim dışım deniz,/ ben bir ceviz ağacıyım Gülhane parkında/ budak budak, serham serham ihtiyar bir ceviz./ Ne sen bunun farkındasın, ne polis farkında."

Haşim Şefik Güzelson bir adım daha ileri giderek bize denizi evsahiplerden birinin ağzından anlatıyor:

"Uskumrunun arkasından gidiyorduk / Sürünün içinde ben de vardım / Sırtımda bir zıpkın yarası / Bahtiyar olmasına bahtiyardım / Nedense gitmiyordu kulağımdan / Bir türlü o 'Ağ var' sesleri" (18)

Boston sahillerinden Pasifik Okyanusu'nu seyreden T. S. Eliot belki de Hamit'in çağrısına kulak vererek dünyayı denizin dalgalarında duyduğu seslerle dinliyor:

"Nehir içimizdedir, deniz tümden çevremizde;/ Deniz karaların sınırıdır da, granitin/ İşleyip durur içine, büklere sürükler/ İlk yaratıklarla sonrakilerin izlerini:/ Denizyıldızı, atmalı pavurya, balina omurgası;/ Longuzlarda, ancak önümüze serer/ Daha nazlı yosunları ve deniz şakayıklarını,/ Sürükler yiyiklerimizi, yırtık serpme ağları,/ Göçmüş istakoz sepetlerini, kırık kürekleri/ Ve eşyasını yabancı ölülerin. Çok sesi vardır denizin,/ Çok tanrısı ve çok sesi./ Yaban gülünün üstündeki tuz,/ Çamların üstündeki sis./ Denizin uğultusu/ Ve denizin şaklayışı, bambaşka seslerdir." (19)

(Uyanık okuyucularımız Carson'un *Çevremizdeki Deniz* başlığını bu şiirden aldığının farkına varmışlardır)

Denizin hiç usanmadan kıyılara yolladığı dalgalar şairlere mümbit (verimli) bir ilham kaynağı olmuştur. Birçokları dalgalarda insan anatomisinin çeşitli uzuvlarını görür.

Frederico Lorca:

"Deniz/ Gülümsüyor uzaktan. / Dişleri köpükten, / Dudakları gök." (20)

Orhan Veli:

"Köpükler ki fena kalpli değil,/ Köpükler ki dudaklara benzer;/ Köpükler ki insanlarla/ Zinaları ayıp değil." (21)

Dalgaları atlara benzetenler de vardır. Deniz aşığı Lord Byron, *Child Harold's Pilgrimage* (Çocuk Harold'un Haç Yolculuğu) şiirinde "senin yelene sarıldım" diyerek kendini bir jokeye benzetir. [Byron'un bu şiirini okuyan Melville "bu satırların bende oluşturduğu imaj 'yuttuğu deniz suyundan boğulma derecesine gelmiş bir banyocudur'" diycrek Byron'la dalga geçmiş (22).]

Nazım Hikmet kayığı geyiğe benzettiği şiirinde, dalgaları önce dağa, ardından kuyuya benzettikten sonra, şahlanan bir at imajında karar kılar:

"Dalga bir dağdır/ Kayık bir geyik!/ Dalga bir kuyu/ Kayık bir kova!/ Çıkıyor kayık/ İniyor kayık,/ devrilen/ bir atın/ sırtından inip,/ şahlanan/ bir ata/ biniyor kayık." (23)

Byron dalganın yelesine sarılmayı düşünedursun. Ahmet Muhip Dranas *Denizi Özleyen Çocuklar* şiirinde dalgalara binerek kovboyculuk oynamak ister:

"Ve rüzgâr/ Gibi denize doğru koşalım çocuklar!/ Umut en güzeliyse dünyalarımızın,/ Son cennetine değin rüyalarımızın,/ Şahlanan bir at gibi sürelim denizi..." (24)

Bizi en çok şaşırtan Ömer Bedrettin'in *Deniz Sarhoşları* adlı bir şiirinde dalgaları "Yosunlu kayaların o yeşil gözlerini" oyan, taşları bir anda "parçalayan" sarhoşlara benzetmesidir (25). Biz O'nun *Deniz Hasreti* şiirindeki şu dalga tasvirini çok daha beğeniyoruz:

"Sevmiyorum suyunda yıkanmamış rüzgârı,/ Dalgaların gözümde tütüyor mavi yeşil.../ İçimi güldürmüyor sensiz ay ışıkları;/ Ufkunda yükselmeyen güneşler güneş değil." (26)

Kaptanı derya Piri Reis'in deniz bilgisi bu yazımızda bahsettiğimiz bütün şairlerin tümünden fazla olduğu için, gerçek deniz kovboylarının gemiler olduğunu düşünmesi doğaldır:

"Gemilerine dah derler teres/ öyle yürür her biri hem-çun feres" (27)

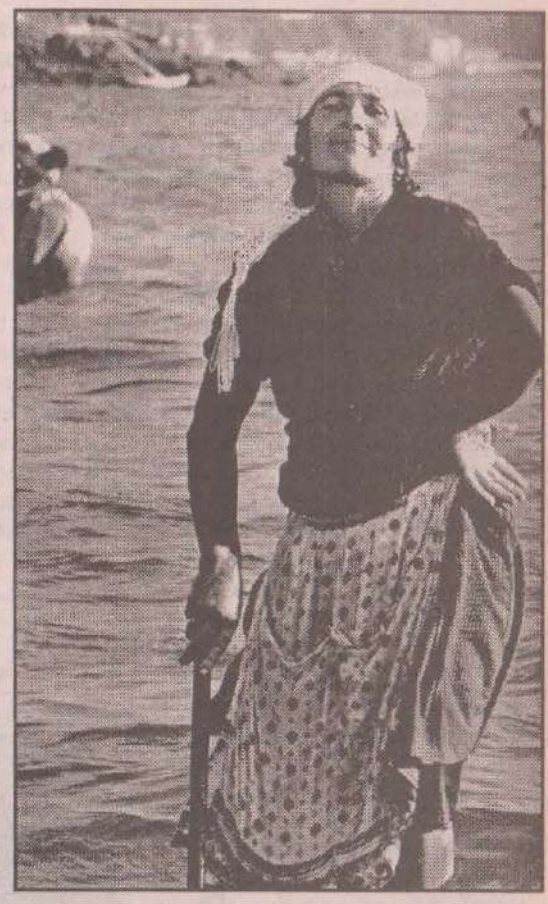

(Gemilerine de teres derler; onların her biri at gibi yürür)

Denizle ilgili diğer imajlar beşik gibi sallanması. ya geminin ya da denizin uyuması ile ilgilidir. Tevfik Fikret:

"Bir çocuk ruhu kadar şimdi münevver, lekesiz/ uyuyor mai deniz" (28)

Walt Whitman için dalgalı deniz "sonsuza dek" sallanan bir beşik gibidir. (Whitman) Cevat Çapan'ın denizi sadece içindekileri değil sahildeki evi de uyutur:

"Deniz yumuşak dalgalarla/ Sallar uyuturdu evi." (29)

Deniz uyursa gemiler neden uyumasın? Cevat Şakir:

"Denizde birkaç yelkenli rüzgârsızlıktan duraklamış, sanki tatlı bir şekerleme kestiriyorlardı." (30)

Pablo Neruda:

"Tekne uyuyordu denizde/ Dişleri arasında gecenin,/ Kaba gemiciler horluyordu" (31)

Ömer Bedrettin:

"Uyuyor mu limanda her gece sallanarak/ Altından gemilerle çakılmış gemilerin?" (32)

Fazıl Hüsnü Dağlarca:

"O deniz dipleri uykular için bir yelken." (33)

Denizin hiç de hoş olmayan imajlarına da hem Doğu hem Batı edebiyatında sık sık rastlarız. Yahya Kemâl:

"Gördüm deniz dedikleri bin başlı ejderi;/ Gördüm güzel vücudunu zümrüt-

leyen deri/ Keskin bir ürperişle kımıldandı anbean;/ Baktım ve anladım ki o ejderdi canlanan." (34)

Yakın zamanlara kadar birçok kişinin denize bakışı Yâhya Kemal'inkinden farklı değildi. Denizin büyük kitleler tarafından sevilip kucaklanması, hatta denizde zevk için yüzmek yukarıda belirttiğimiz gibi ancak şu son 200 yıllık bir olaydır. Eski veya modern çağlarda olsun, Conrad'ın yaşamın kendisini seçenler diye tanımladığı gerçek denizcilerin deniz sevgisini, -tutku demek daha yerinde olur-, ortaya çıkarabilmek için söylenenlerin ötesine, belki de şuur altımıza bakmak gerekir.

Duygusal yaratıklar...

İngiltere sularında yapılan bir tekne yarışından sonra Prens Albert, tebriklerini sunmak için kazanan tekneyi ziyarete gitmiş. Prens tam güverteye ayak basmaya hazırlanırken Kaptan Dick aniden gürlemiş: "Lütfen ayaklarınızı siliniz!" (35)

Eğer prens kaptanı evinde ziyaret etseydi, ayakları ne kadar çamurlu olursa olsun Dick'in ağzını açmayacağını garanti ederiz. Bir uçak pilotu için uçağı eninde sonunda bir metal parçasıdır, bir şoförün tırıyla özel bir ilişki kurması kısa zamanda akıl hastahanesine sevkiyle sonuçlanabilir. Ama gerçek denizciler için gemileri her şeyin, -hatta sevgilisinin bile- üstündedir; daha doğrusu, gemicinin gerçek sevgilisi gemisidir.

Gemilerle ilgili ilk bilgilerimiz *Gılgamış Destanı*'ndan gelir. Sonradan kutsal kitaplarda Nuh peygamber diye karşımıza çıkan Utnapishtim, Gılgamış'a gemiyi nasıl yaptığını ayrıntılı olarak anlatır:

"Önce dış hatlarını çizdim / Ona altı tane güverte verdim / Ve onları da yediye böldüm/ Onların da içini 9 parçaya ayırdım / ...Ve gemi yedinci gün tamamlandı." (36)

Destanda Gılgamış'ın Utnapishtim'i dinlerken uykuya daldığı yazılıyor. Haksız da değil. Ama Catullus'un 2 bin yıl önce yazdığı şu şiir her gemi severin gözlerini gecenin geç saatlerine kadar açık tutacak niteliktedir:

"Benim ağaç kabuğundan yapılmış gemim, şu gördüğün / Dostlar ve misafirler/ sana söyleyecekler/ eğer ona sorarsan/ O bir zamanlar / En hızlı kereste parçasıydı / Kürekle veya yelken altında/ Yüzen." (37)

İngilizce'de gemi, "she" yani bayanlara verilen adla anılır. Aslında gemiye bayan isimleri vermek, eski Yunanistan ve Roma zamanlarına kadar gider. Zerafet, Işık Getiren, Bakire, Kumru gibi. Roma tarihçisi Plutarch, gemiyi bir insan vücuduna benzetir. Ovid'in ünlü *Metamorphoses*'inde gemi omurgası insan omurgasına, kaptan köşkü insan kafasına benzetilir. Gemi sembolizminin Hıristiyanlık'ta çok önemli bir yeri vardır. Kutsal kitapta Jerome cemaatına şöyle seslenir: "İçimizde kim var ki, inanç yolunda iyi inşa edilmiş bir gemi gibi bu dünyadan kayalıklara oturmadan ayrılsın?" (38). Yine Hıristiyanlar Ortaçağlar'da kiliseyi gemiye, papayı geminin kaptanına ve cemaatı yolculara benzetirlerdi. Hz. Muhammed bir hadisinde benzer bir imaj yaratır: "Ümmetim, Nuh gemisine benzer ...o gemiye giren kurtuldu, girmeyen boğuldu gitti."

(39)

Ümitsiz bir aşka yakalanan Yetimi kendini yelkensiz bir gemi gibi hisseder:

"Gönül teknesi öyle bir denize düştü ki hiç sahili yok. / Durmadan esen rüzgâra da karşı koyacak bir yelken yok." (40)

Ortaçağlar'da yolcuları toplumun belirli bir kesitinden oluşan gemiler hakkında kitaplar yazmak çok modaydı: *Prenseslerin ve Asılzadelerin Savaş Gemileri* (1502), *İffetli Hanımların Gemisi* (1502), *Sağlık Gemisi* (1494), *Aptallar Gemisi*, gibi. Fransız düşünürü Foucault'a göre bunların arasında gerçek varlığı olan sadece *Aptallar Gemisi* idi. Bu gemiler çeşitli kentlerden topladıkları akıl hastaları için bir çeşit hastane görevi yaparlardı (41). Foucault'nun bu tezine karşı çıkan psikologlar da var. Onlara göre bu geminin varlığına işaret eden tek şey festivallerde bu isimde bir maketin taşınması (42).

Bizim Karedeniz'de altın postu getirmek için sefere çıkan Argo gemisi yapılırken, Tanrıça Athena, Dodona şehrinde kestiği "konuşan" bir meşe parçasını gizlice geminin pruvasına yerleştirir (43). Afrika kıyılarında bir yerli kabilesinin kanolarını denize indirmeden önce bir insan kurban edip kanıyla tekneyi boyamaları, bizde balıkçı tekneleri suya indirilmeden önce güvertede kurban kesilmesi ve Athena'nın "konuşan" meşe ağacını Argo'ya yerleştirmesi, bunların hepsi gemiye bir "can" verme çabaları. Ama Joseph Conrad'a sorarsanız, bu çabalara hiç gerek yok; "aklı başında" olan her insan gemilerin ne kadar duygusal, dürüst ve güvenilir yaratıklar olduğunu zaten bilir. "O duygusal yaratıklar" diyor Conrad "yaltaklanmadan hiç hoşlanmazlar" ve hemen ekliyor: "Gemilerin kulakları yoktur, tekrar ediyorum, öte yandan bazı tanıdığım gemilerin sanırım gözleri vardı, öyle olmasa bin tonluk bir geminin dümencinin verdiği kumandayı dinlemeyerek bir çarpışmayı önlemesini nasıl izah edebilirim. İki yıldır tanıdığım bu geminin böyle bir şey yaptığını hiç görmemiştim." (44) Yok, Conrad, bizim gençlerin deyimiyle kafayı üşütmüş filan değil, asrın en büyük mantık bilginlerinden Bertrand Russell yakın arkadaşı idi.

Karedeniz'de hamsi ne ise, Kuzey Denizi'nde ringa odur. 1892 yıllarında daha çocuk sayılabilecek bir yaşta ringa balıkçılığına başlayan Sam Larner, büyüklerinin tekne aşkını şöyle anlatıyor:

"Bir yelkenli geminin insana benzer bir yanı vardır. Onlar sizle konuşurlar. Ve balıkçılar onlarla konuşur: 'Hadi kızım, hadi. Bunu yapacaksın.' Ve O yapardı dediklerini. Onlarla sanki bir insanla konuşur gibi konuşurlardı." (45)

Şimdi gerçek denizciler ile yatçılar arasındaki farkı sanırım anlamışsınızdır. Conrad'ın kendisini gemilere bu kadar yakın hissetmesinin bir evrimden geçtiğini, yazarın ilk hikâyelerinin birinde verdiği şu tasvirden anlıyoruz:

"Eski bir gemiydi. Adı Judea idi. Acaip bir isim, değil mi?...Shadwell limanında uzun süre yatmıştı. Durumunu tahmin edersiniz. Her tarafı pas içindeydi. güvertesi toz ve kirle kaplıydı. Ağırlığı 400 ton civarındaydı, çok ilkel bir ırgatı vardı, kapıların mandalları tahtadandı, bronzdan eser bile yoktu. İsminin altında zamanla silinmiş yazılar vardı ve

armaya benzer bir şeklin hemen altında 'Ya Yap, Ya Öl' yazısının çok hoşuma gittiğini hatırlıyorum. Romantik bir havası vardı, belki de gençliğime hitap ettiğinden midir nedir, bu eski tekneyi çok sevmiştim." (46)

Burada denizci olmayanlara verilecek mesajımız var: Bembeyaz yelkenlerle donatılmış, kuğu göğsüne benzer gövdesiyle suları yaran bir tekneye bakmaya doyum olmaz. Ama gerçek bir denizcinin gözünde, orası burası dökülen bir yük gemisi de güzellerin güzelidir. Bunu anlayan bilim adamları da yok değil. Gurbette uzun yıllar kalmış bir Türk deniz ekoloğu Agassiz adlı araştırma gemisiyle ilk tanışmasını şöyle anlatıyor:

"Geminin isim babası ünlü Harvardlı bilgin Alexander Agassiz idi, bu adama hakaret mi, iltifat mı bilemem, ama Agassiz köhnelerin köhnesi bir tekne idi. Birinci Dünya Savaşında İngiltere'ye cephane taşımak için 'bir sefer bile yapsa kârdır' anlayışıyla en ucuz malzemeden inşa edilmiş, büyük bir olasılıkla Almanlar böyle bir gemiye pahalı bir torpido harcamak istemedikleri için yaşamını sürdürebilmiş ve sonradan araştırma gemisi olarak Scripps'e hibe edilmiş olan Agassiz'in tayfalar arasındaki takma adı 'agony' (ıstırap) idi. Ama eski denizciler çok iyi bilir, her geminin kendine özel bir kişiliği vardır; huyunu suyunu biraz anladıktan sonra, bu tip gemiler yat kulüpleri önünde demirli 'süs güzellerinin' çoğundan çok daha iyi hizmet verir. Ne kadar orası burası dökülse de Agassiz bir süre Atlantik'te sonra Pasifik'te en azgın fırtınalardan alnının -pardon, güvertesinin- akıyla çıkmış bir gemi idi. Onunla kısa zamanda can ciğer olduğumuzu söylemeye gerek görmüyorum." (47)

Eski Mısırlılar güneşin her gün tezada yaptığı yolculuğu Güneş tanrısının gemisiyle yaptığı bir sefer olarak algılarlardı. Bu yüzden Orhan Veli'nin rüyasında damların üzerinden uçan gemiler gönnesi bizi pek şaşırtmıyor:

"Gemiler geçer rüyalarımda,/ Allı pullu gemiler, damların üzerinden;/ Ben zavallı,/ Ben yıllardır denize hasret,/ Bakar bakar ağlarım." (48)

Ömer Bedrettin'in boş bir zamanında dalgaları sarhoşlara benzettiğinden zaten yakınmıştık. Gemiyi bir sarhoş olarak gören Rimbaud ise, bize kalırsa çok daha büyük bir kusur işlemiş:

"Denize bir kasırgayla açıldı gözlerim;/ Ölüm kervanı dalgaları kattım önüme;/ Bir mantardan hafif, tam on gece, hora teptim;/ Bakmadım fenerlerin budala gözlerine."

Herhalde yaptıklarından pişman olan bu gemi çareyi ölümde arıyor:

"Yeter, yeter ağladıklarını; artık doymuşum/ Fecre, aya, güneşe; hepsi acı, boş, dipsiz,/ Aşkın acılığı dolmuş içime, sarhoşum;/ Yarılsın artık bu tekne, alsın beni deniz." (49)

Bizim denizin böyle bir gemiyi "alacağından" doğrusu şüphemiz var!

Geminin ilk kez suyla kucaklaşmasını kutlayan törenlere hemen hemen her toplumda rastlanır. Osmanlı donanmasında bir geminin inşası bittiği zaman saraya haber salınır ve müneccimden tören için bir gün belirlemesi istenirdi. Mutlu günde başta sultan olmak üzere üst düzey yetkililer çeşitli hediyeler gönderir, Şeyh-ül-İslam dua eder ve kurbanlar kesilirdi (50). Tahiti'de yaşayan Maoriler ağaçtan oydukları kanoları suya indirmeden önce bir insan kurban ederlerdi (51). Bildiğiniz gibi günümüzde törenler çok daha renksiz bir şekilde kan yerine şampanya akıtılarak yapılıyor.

Hem ağlarım hem giderim...

Conrad ve Melville gibi geniş deniz deneyimleri olan yazarların eserlerinde ve gemicilerin kaleme aldıkları anılarında şaşırtıcı bir çelişkiyle karşılaşırız. Bu çelişkiyi okuyucuya en anlamlı bir şekilde aktaranlardan biri de Cevat Şakir'dir.

"Babam homurdanıyordu:

"'Kahrolasıca deniz, dedelerinin atalarının, soy sopunun kaçının başını yedi biliyor musun?' diyordu.

"Babam böyle söyledikçe denizden korkacağıma, inadına özlemim kabarıyor, onun zorluklarıyla boy ölçüşmek istiyordum... (52)

"...Hayatını uzak sularda, başak başak yıldızların altında geçirmiş, başka başka denizlerde nöbet beklemiş olan bir adamın, denizle iniltili sözleri işte bunlardı... Denizcilere gelince, ihtiyar deniz kurtlarından tutunuz, genç acemilere kadar hepsi de babam gibi konuşuyorlardı...

"'Sağlam toprakta birkaç limon ve zeytin ağacım olsun, denize dönüp bakanın Allah canını alsın...' derler denizin suratına tükürüyorlannış gibi aşağılayarak yere tükürürlerdi...

"Ama ne bileyim; bu sözler, bazı cigara içenler gibi içten değil, dudaktan söyleniyordu... çünkü bahçe satın alacaklarına, gidip olanca paralarını denize harcıyorlardı." (53)

Anglosakson Edebiyatı'nın ilk şiirlerinden biri olan *SeaFarer* (Deniz Gezgini) şiirinin isimsiz ozanı bakın bu çelişkiyi nasıl dile getirmiş:

"Karada rahat yaşayanlar benim ne çektiğimi bilemezler... Buz gibi denizlerde sakalım dondu ...sürgün olduğum yolları büyük ıstıraplar çekerek izledim... Müzik yerine kuğu kuşlarının haykırışlarını dinledim... Kıyılara çarpan dalgalara kuşlar cevap verdi, tüyleri donmuş kartal havada daireler çizdi..."

Bu kadar güç bir ortamda geçen bir yaşamdan sonra köyüne dönen denizcinin evinde paşa paşa oturup rahatına bakması nonnaldir tabi:

"Koruluklarda çiçekler açar, kasabalar güzelleşir, ırmaklar pırıl pırıl olur..."

Tahmin ettiğimiz gibi. Ama aniden şu satırlar karşımıza çıkar:

"Bütün bunlar kalbimi ve aklımı denizlere dönmeye sürükler... Ve düşüncelerim hapis oldukları göğsümü terk edip denizlere doğru uçarlar, ta balinanın evine kadar... Artık aklımda ne (müzik) nameleri, ne dünya nimetleri, ne de kadın sevgisi vardır, tek düşüncem dalgalara dönmektir." (54)

Kanuni Sultan Süleyman zamanının en ünlü denizcilerinden biri olan Seydi Ali Reis'in denizde başına o kadar çok felaketler gelmiştir ki, "Başına Seydi Ali halleri geldi" sözü Türkçe'de bir mesel olarak yerleşmiştir. Bizim incelemeye fırsat bulduğumuz her deneyimli denizci de rastladığımız gibi, deniz-kara çelişkisine Seyid Ali Reis'in *Mir'at-ül Memalik* (Ilkelerin Aynası) adlı kitabında da rastlarız. Reis bu çelişkiyi Sâdi ve Yetimi'nin iki kıtasıyla canlandırır:

"Yiyecek hiçbir şeyimiz kalmamıştı. Gemilerde de alet ve levazımat diye bir

şey yoktu. Gemiler eskimişti.

"Bu gemilerle bundan sonra Mısır'a gitmek imkânsızdır diye birçoğu,

"Bederya der menafi hîşümarest/ Eğer hâhi selâmet der kenarest (Sâdi)"

(Her ne kadar denizde zenginlikler varsa da; / selâmet istiyorsan o kıyıdadır)

Beyitini söylediler, bir kısmı da:

"Ger fülk-ı felek akil midir ol/ İhtiyar eyle derya seferin (Yetimi)" (55)

(Ey felek; sahile çıkmak felek aklı mıdır/ Yine de deniz seferini tercih edin. Yani hepsi de bu hususta bir şey söylediler.)

Neredeyse "edebiyatçı denizcileri" ile "deniz edebiyatçıları" arasındaki farkı bu çelişkinin olup olmamasıyla ölçebilirsiniz. Kaptanlığı bıraktığı günlerden "denizden ayrıldığım karanlık günler" diyecek kadar deniz aşığı olan Joseph Conrad bile helki de boş bulunduğu bir zaman "Deniz size sille-tokattan başka bir şey vermez" diye bir söz etmiştir. Yukarıda size kısa bir pasaj sunduğumuz *Moby Dick* adlı eserinde bize İshmail'in ağzından seslenen Melville, denize neden çıktığını birbiri ardına sıraladığı nedenlerle açıkladıktan sonra, aniden çark ederek sefere çıkmayı Cato'nun (eski bir Roman asilzadesi) kendini kılıçın üstüne atarak yaşamını yitirmesine benzetir.

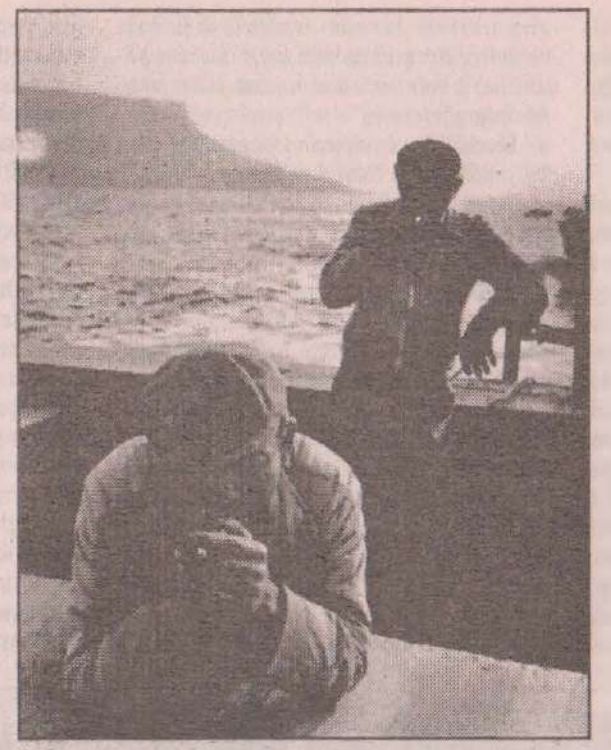

Anne deniz

Peki ama diyeceksiniz, bütün bu ayrıntıların yanı sıra toplumların ortak olduğu evrensel inançlar, değerler yok mu? Var tabi. Gelin isterseniz artık ayrılıklardan uzaklaşarak, biraz da ortak mirasımızdan söz edelim. Cevat Şakir aşık olduğu denizi sanki altıncı hissinin etkisiyle şöyle tanımlar:

"Anam kaptan kızıydı. Babama varınca kaptan karısı oldu... 'Kaptan kızı, kaptan karısı olduğum yetmezmiş gibi bir de kaptan anası olmasam bari' diye eklerdi... Mezarlık servilerinin altında ninelerim, teyzelerim yatarlardı. Oysa, erkek akrabamın mezar taşları yoktu. Neredeydiler?.. Anam, 'Ne olacak, toprak insanı topraktan, deniz insanı da sudan yaratılır. Topraktan olanlar toprağa dönerler, sudan olanlar akıp denize karışırlar' derdi."

Aslında hepimiz sudan doğmuşuz. Bilimsel çalışmalar da, efsaneler de aynı şeyi söylüyor:

"Pepi (Tanrı-firavun) denizde doğmuştu/ Gökyüzünden önce/ Dünyadan önce/ Dağlardan önce/ Savaşlardan önce/ Tanrı Horus'un gözünde korku belirmeden önce"

Görüldüğü gibi Eski Mısırlılar her şeyden önce hütün evreni kaplayan bir denizin olduğuna inanırlardı. Eski Yunan mitolojisinde ilk deniz tanrısı Pontus'tur ve çok ilginçtir ki, Yunanlılar diğer tanrıları insanlaştırıp onlara çeşitli roller verirken, Pontus için böyle yapmamışlar. Önemli olan *Ilyada ve Odesea* destanının yazarı Homer'in Pontus'u "bütün canlıları yaratan" diye tanımlamasıdır. Bütün canlıların veya evrenin uçsuz bucaksız bir denizden yaratılması Polenczya yerlilerinin de paylaştığı bir inançtı:

"Io [Tanrı] ucu bucağı olmayan bir yerde yaşıyordu/ Evren karanlık içindeydi, her yerde sular vardı./ Şafağın parıltısı, ışık yoktu../ (...)/ Ve şimdi büyük bir ışık parladı/ Io onu çeviren sulara baktı, ve dördüncü defa konuştu,/ 'Tai-kama sulayı, ayrılın ve evren kurulsun." (56)

Bu arada aynı toplumun birden fazla yaratılış efsanesine sahip olduğunu belirtmekte fayda var. Örneğin, başka bir Polenezya efsanesinde denizler Tanrı Ta'arora'nın dünyayı yaratırken akıttığı terden oluşur. Bir başka efsanede denizler devasa bir ahtapotun mürekkep kesesinin yırtılması sonucu akan mürekkepten meydana gelir (Aslında mürekkep akıtan canlı ahtapot değil, kalamardır. Yerlilerin böyle bir hata yapacağını sanmıyoruz; olsa olsa bu efsaneyi bize ileten Batılı alimin iki canlıyı karıştırması sonucu ortaya çıkmıştır). Fakat denizin anneliği evrensel bir temadır. Bir-iki örnek daha verelim. Bir Japon efsanesinde biri erkek, diğeri dişi iki Tanrı, deniz suyunu ucu incilerle kaplı bir mızrakla karıştırırlar ve sudan çekilen mızraktan akan damlalar Japon adalarını oluşturur. Kanada ve ABD'nin kuzeyinde yaşayan kızılderililer dünyanın bir tanrı tarafından oltayla, balık tutar gibi çıkarıldığına inanırlardı. Deniz görmemiş Altay Türkleri arasında bile dünyanın denizden çıkarıldığı yaygın bir inançtı. Mukaddes kitapta kainat yaratılmadan önce Tanrı'nın yüzünün 'sular üzerinde dolaştığı' ve *Kur'an*'da her canlının sudan yaratıldığı bildirilir (57). Çok daha başka örnekler verebileceğimiz bu inançların ortak mesajı denizlerin hepimizin annesi olduğudur. Bu açıdan bakıldığı zaman deniz tutkusu ana kucağına dönme arzusundan başka bir şey değildir.

Gemiler geçmeyen bir umman...

Bazen bu gidiş Charles Baudelaire'in *Le Voyage* (Sefer) ve Yahya Kemâl'in *Meçhul Gemi* adlı şiirlerinde belirtildiği gibi dönüşü olmayan bir yolculuktur.

Charles Baudelaire:

"O karanlık denize açılacağız/ Kalbimiz genç bir yolcununki kadar mutlu/ O sesleri duyuyor musun, cazip ve cenaze hüzünlü/ Şarkı söyleyerek: 'Bu tarafa, Lotus yaprağını yemeyi özleyenler'" (58)

Yahya Kemâl *Meçhul Gemi* adlı şiirinde Baudelaire'den esinlenmiş olma olasılığı var, ama büyük şairimiz kendi orijinal mührünü şiirin her satırına vurmuş:

"Bir gün demir almak günü gelmişse zamandan/ Meçhule giden bir gemi kalkar bu limandan/ Hiç yolcusu yokmuş gibi sessizce alır yol/ Sallanmaz bu kalkışta ne mendil ne de bir kol"

Mevlânâ bir rubaisinde ölen vücudu sefere çıkan bir gemiye benzetir:

"Gitmekte olan şey gemidir aslında,/ Biz karşı kamışlık akıyor zannında!/ Benzer buna göçüyor insanlar,/ Ancak sanıyorlar ki, giden şey dünya." (59)

Eski Kelt ve Nors mitolojilerinde ahiretin yeri okyanusun ortasında bir adadaydı. Keltlere göre bu ada batıda, Norslar'a göre kuzeydeydi (60). (Patch) Ölenin öbür dünyaya ancak bir gemi ile gidebileceği Eski Mısırlılar ve Vikingler arasında yaygın bir inançtı ve arkelojik kazılardan edindiğimiz bilgilere göre bu inancın kökleri Kuzey Avrupa toplumlarında Bronz Çağı'na kadar gider. Sefer-ölüm teması yakın zaman şairleri için de mümbit bir ilham kaynağı olmuştur.

Nazım Hikmet:

"Ve mademki bir gün ölüm mukad-

der; / Ben sularda yatan bir ışık gibi/ Sularda sönmek istiyorum! / Denize dönmek istiyorum! / Denize dönmek istiyorum!" (61)

John Steinbeck'in *The Winter of Our Discontent* (Hoşnutsuzlığumuzun Kışı) adlı romanının kahramanı kitabın son sayfasında dalgalara doğru yürüyerek yaşamını sularda söndürür.

Genç yaşta kendi eliyle yaşamını yitiren Sylvia Plath, eserlerinde bu temayı bol bol işler. Örneğin:

"Islaklık denizin dibinden geliyor gibiydi, kör beyaz balıkların kendi ışıkları altında soğuk sularda kendilerini taşıdıkları yerden. Köpek balıklarının dişlerini ve balinaların kulak kemiklerinin mezar taşlarına benzeyen enkazını gördüm.

"Sanki denizin kararı benim için vereceğini (umarak) bekledim.

"İkinci bir dalga ayaklarımın üstüne çöktü, beyaz köpüklerin dudaklarını hissettim ve ayak bileklerimi ölüm acıları sardı... Böyle korkak bir ölümden vücudum ürktü. Not defterimi kaptım ve soğuk taşların üzerinden yürüyerek menekşe rengi ışıkların altında uyumadan beni bekleyen ayakkabılarımın olduğu yere gittim." (62)

Genç şairimiz Erdal Alova'nın bir şiirinde boğulan çocuğun ardından ağlayan bir denizatı, olayı umulmadık trajik boyutlara yükseltir:

"Kaç çocuk boğuldu burada/ Kaç denizaltı güneşi/ Seyretti ölümdansını barakudaların/ Erkek bir denizatı sessizce ağladı." (63)

Neden kadın değil de erkek diye sorarsanız, yavruyu doğana kadar kamında besleyen dişi değil, erkek denizatıdır! Bilirsiniz, anneler çok daha merhametli olur!

Hepimizin denizi

Aristo, "İnsan düşünen bir hayvandır" demiş. İnsan hem düşünen hem de estetik bir hayvandır demek, çok daha doğrü olur. Belki de bütün evrende estetik duygulara sahip tek yaratık biziz. Bilim kadar, sanat, edebiyat da bizi insan kılan benliğimizin bir parçası. Bu yönden baktığımız zaman doğayla olan ilişkilerimizi sırf mali veya sağlık açısından değerlendirmek benliğimize karşı çıkmaktır. Debussy çok sanşlıymış, çünkü o zamanlar Fransa sahili pırıl pırılmış; kirli olsaydı belki *La Mer*'de olmazdı. Biz zenginsek Melville'ler, Conrad'lar ve Cevat Şakir'lerimiz olduğu için zenginiz. Eğer gelecek kuşaklara temiz bir doğa, temiz bir deniz bırakmazsak, gelecekteki Sait Faik'lere, Joseph Conrad'lara ilham verecek kaynakları da kurutmuş oluruz.

Son olarak, bu yazıyı okurken belki kendi kendine "Ah, keşke ben de enginlere açılabilsem" diye iç çekenleriniz olmuştur. Hiç merak etmeyin, eğer enginlerin sesini duyarsanız, ister kocaman bir transatlantikle okyanuslara açılın, ister tek kişilik bir lastik sandalla Akdeniz kıyılarında dolaşın, ister kocaman bir kıtaya, ister ufacık bir kayaya ayak basın hiç fark etmez. Richard Brautigan ne güzel söylemiş:

"Yetti artık./ Yedi yıldır balığa çıkıyorum,/ Ve bir tane bile yakalayamadım/ Hüsrana uğramama, bütün kayıplara rağmen/ Bu bir ilginç deneyimdi/ Fakat gelecek yıl başka birisi gidecek oralara/ Başka birisinin gitmesi gerek oralara..." (64)

DİPNOTLAR

1) Joseph Conrad, Youth.
2) Four Chanties, The Book of the Sea, A. C. Spectorsky (ed.), s.135.
3) Herman Melville, Moby Dick, Amaranth Press,1851, s.33
4) Cevat Şakir, Aganta Burina, s.22.
5) H. Russell, Bernard and Peter D. Killworth, Scientists and mariners at sea, MTS Journal, V.10, 1976, s.21-30.
6) Alain Corbin, The Lure of the Sea, İngilizce'ye tercüme eden Jocelyn Phelps, University of Califomia Press, 1994.
7) Lynn Barber, (1980) The Heyday of Natural History, Doubleday and Co., s.120-24.
8) Rachel Carson, The Sea Around Us, Oxford University Press, 1961, s.28
9) Age, s.42.
10) S. A. Tont, Deep scattering layers: Patterns in the Pacific, CalCOFI Reports, 1976, 18:112-117.
11) Sait Faik, Sivriada Sabahı, Bütün Eserleri, Bilgi Yayınevi.
12) The Book of the Sea, A. C. Spectorsky. (ed.), s.12.
13) Longfellow, The Secrets of the Sea.
14) Piri Reis, Kitabı Bahriye,1:59.
15) Herman Melville, Moby Dick, Amaranth Press, 1851, s.31
16) Cevat Şakir, Aganta Burina.
17) İsmail Parlatır, 19. Yüzyıl Yeni Türk Şiiri, Türk Dili, s.481-482. 1992, s.180.
18) Kaptanın Şiir Defteri, Haz. Cevat Çapan ve Erdal Alova, Mephisto Yayınevi, 1994, s.184.
19) Kaptanın Şiir Defteri, Haz. Cevat Çapan ve Erdal Alova, Mephisto Yayınevi, 1994, s.99.
20) Age, s.117.
21) Orhan Veli, Bütün Eserleri, Adam Yayınları, s.87.
22) Moby Dick, An authoritative Text, Reviews and Letters. H. Hayford and H. Parker (ed.), Norton Inc.
23) Kaptanın Şiir Defteri, Haz. Cevat Çapan ve Erdal Alova, Mephisto Yayınevi,1994, s.143.
24) Age, s.168.
25) Age, s.151.
26) Age s.152.
27) Kitabı Bahriye, Cilt 1, s.159.
28) Ismail Parlatır, 19. Yüzyıl Yeni Türk Şiiri, Türk Dili, s.481-482. s.242, 1992.
29) Age, s.180.
30) Cevat Şakir, Aganta Burina, s.15.
31) Kaptanın Şiir Defteri, s.159.
32) Age, s.152.
33) Age, s.191.
34) Age, s.173
35) Riggs, Doug. Keelhauled, Seven Seas Press, Inc., New Port, 1986.
36) Gilgamesh, Translated from the Sin-leqiunninni version by John Gardner and John Maier,1984, Alfred A. Knoph.
37) Poems of Catullus, University of California Press, 1968, s.53.
38) Carl-Martin Edsman, Boats.1987. In:Encyclopedia of religion Mircea Eliade (ed), Macmillan, New York, 2:257-262.
39) Mesnevi, MEB, Veled Oğuzbudak, 4:535.
40) Mir'at-ül Memalik, s.43
41) Michel Foucault, Madness and Civilization, Tr. by Richard Howard, Tavistock Publications, 1967.
42) B. W. Maher and Brendan Maher, The Ship of Fools, Am psychologist, 1982, 37:756-761.
43) David Gaunt, Argo and the Gods in Apollonius Rhodius, Greece &Rome, 1972, 19:117-126.
44) Joseph Conrad, Mirror of the Sea and a Personal Record, Oxford University Press,1983, s.29.
45) Singing the Fishing, A BBC Documentary Honoring the Herring Industry in the British Isles, Tarih yok.
46) Joseph Conrad, Youth.
47) Sargun Tont, Sulak Bir Gezegenden Öyküler.
48) Orhan Veli, Bütün Şiirleri, Adam Yayınları, s.87.
49) Kaptanın Şiir Defteri, s.55.
50) İ. H. Uzunçarşılı, Osmanlı Devletinin Merkez ve Bahriye Teşkilatı, Türk Tarih Kurumu, 1984, s.490-491.
51) W. H. Rivers, Ships and Boats, Encyclopaedia of Religion and Ethics, James Hastings (ed),11:471-474, 1961.
52) Cevat Şakır, Aganta Burina, s.16.
53) Age, s.18-19.
54) Beowulf is my name and selected translations of other old english poems, A new version by Frederick R. Rebsamen, Rinehart Press, San Francisco, 1971.
55) Mir'at-ül Memalik, Tercüman, Binbil Temel Eser, s.33, Orijinal eserin tarihi: 1557.
56) Johannes C. Andersen, Myths and Legends of the Polynesians, Charles E. Tuttle Company, 1969, s.369.
57) Sargun Tont, Sulak Bir Gezegenden Öyküler, s.97-99
58) Charles Baudelaire, Selected Poems, Tr. Geoffrey Wagner, 1946, s.108.
59) Ölüm Şiirleri Antolojisi, Ünlem Yayınları, s.40.
60) H. R. Patch, Some Elements in medieval description s of the other world, Publications of Modern Language Association of America, 33:604, 1918.
61) Kaptan, s.141.
62) Edward Lucie-Smith, Sea-Imagery in the Works of Sylvia Plath. In: The Art of Sylvia Plath, A symposium, Charles Newman (ed.), Indiana University Press, 1970, s.92.
63) Kaptan, s.288.
64) Sargun Tont, The Sea: Its Science and Poetry, Interdisciplinary Science Reviews, 1981, 6:49-56.

YENİ BASKI... YENİ BASKI... YENİ BASKI... YENİ BASKI... YENİ BASKI... YENİ BASKI... YENİ

En Az 5 Adet ve Üzerindeki Kitap Siparişlerinizde %25 İNDİRİM

im yayın tasarım
CC 237 Mecidiyeköy – (80303) İSTANBUL
Tel :(0212) 520 70 33 • Tel :(0532) 213 99 17
Faks :(0212) 520 86 68 • Faks:(0532) 219 01 37

Key To English Grammar For Turkish Students

Türkler İçin İngilizce Dilbilgisi Anahtarı

- ✔ Bütün Düzeyler İçin
- ✔ Gözden Geçirilmiş
- ✔ Geliştirilmiş
- ✔ Türkçe Açıklamalı
- ✔ 8. Baskı

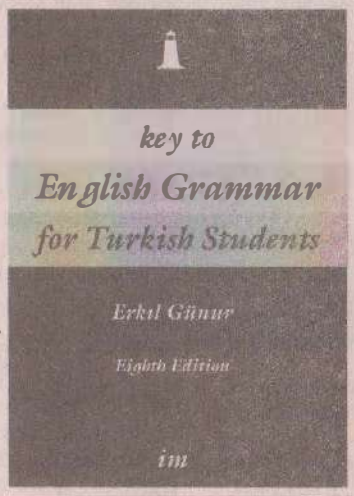

dilbil-im kitapları	
1. Hamur Kağıt	16,5 x 23,5 cm.
XXII + 522 Sayfa	5.000.000 TL.

Bu gramer kitabı, İngilizceyi **bir yabancı dil olarak** öğrenmekte olan kimsenin **öğrendiklerine en kısa sürede sahip olabilmesi için,** temel gramer bilgilerinin çok yararlı olduğu inancıyla hazırlanmıştır. İngilizceyi öğrenmekte olan kimseye İngilizce gramer kurallarını İngilizce olarak anlatmak yerine **öğrencinin kendi bildiği dilde veya ana dilinde açıklamak** elbette yarar sağlayacaktır. Bu kitap, bu inanca uygun olarak, **Türkçe konuşan kimselere** İngilizce gramer kurallarını **Türkçe açıklamalar yoluyla** anlatmaktadır.

Gramer kurallarını öğrenmiş olan öğrenci, artık okuyacağı her kitaptan ve duyacağı her İngilizce konuşmadan **edineceği bilgileri nereye yerleştirmesi gerektiğinin bilinci içinde süratle ve zaman yitirmeden** İngilizce bilgi düzeyini yükseltebilecektir.

Bu kitapta İngilizce gramerin tanıtılması için **mantıklı ve matematiksel bir yaklaşım** uygulanmıştır.

Bu kitap, Milli Eğitim Bakanlığı'nın 9.8.1984 gün ve 06615 sayılı kararıyla İngilizce öğretmenleri ve öğrencilerine tavsiye edilmiştir.

SİPARİŞ FORMU

SİPARİŞ VEREN :
☐İŞ ☐EV ADRES :
SEMT / İLÇE : ŞEHİR: POSTA KODU:
TELEFON KODU : TEL: FAKS:
DATA : E-MAIL:
SİPARİŞ TARİHİ : INTERNET:
MESLEK : BRANŞ:
İLGİ ALANLARI :

SİPARİŞ KODU	YURTİÇİ FİYATI	YURTDIŞI FİYATI	SİPARİŞ ADEDİ	SİPARİŞ TUTARI
15	5.000.000 TL.	38 $	X ____	= ____ ☐TL. ☐$

HEDİYE SİPARİŞ FORMU

Sayılarınızı Hediye Göndermek İçin

ALICI ADI :
☐İŞ ☐EV ADRES:
SEMT / İLÇE : ŞEHİR: POSTA KODU:
TELEFON KODU : TEL: FAKS:
DATA : E-MAIL:
SİPARİŞ TARİHİ : INTERNET:
MESLEK : BRANŞ:
İLGİ ALANLARI :

SİPARİŞ KODU	YURTİÇİ FİYATI	YURTDIŞI FİYATI	SİPARİŞ ADEDİ	HEDİYE SİPARİŞ TUTARI
15	5.000.000 TL.	38 $	X ____	= ____ ☐TL. ☐$

SİPARİŞ ŞEKLİNİZ
☐ Bireysel Sipariş ☐ Hediye Siparişi

NET SİPARİŞ TUTARINIZ
Toplam Sipariş Tutarınız ____ ☐TL ☐$
%25 İndirim(*) = ____ ☐TL ☐$
Net Sipariş Tutarınız ____ ☐TL ☐$
(*) En az 5 Adet ve üzeri siparişleriniz için geçerlidir.

ÖDEME TERCİHİNİZ
☐ Banka Havalesi ☐ Posta Çeki Havalesi ☐ Kredi Kartıyla

HAVALE ŞEKLİNİZ
☐ ATM'den ☐ Telefonla ☐ İnternetten ☐ Şubeden
☐ EFT (____ Bankasından) ☐ Postaneden

ÖDEME YAPILAN HESAP NUMARAMIZ

☐ ABANK	9068-055009	☐ OSMANLI	1220-657276
☐ AKBANK	0020-0070041	☐ PAMUKBANK	108-09216085
☐ DEMİRBANK	710-0104715	☐ PTT (Posta Çeki No.)*	654443
☐ ESBANK	034-313633	☐ SÜMERBANK	344-1139561
☐ GARANTİ	088-6202258	☐ VAKIFBANK	100122786056
☐ İŞ BANKASI	1217-0040280	☐ YAPI KREDİ	006-304160151
☐ KOÇBANK	965-13930753	☐ ZİRAAT	0625-30420-2901-9

(*) Posta Çekinin aslını sipariş formunuzla birlikte gönderin / fakslayın.

KREDİ KARTI BİLGİLERİNİZ
☐ VISA ☐ MASTERCARD ☐ EUROCARD
KartNo. ____
Geçerlilik Tarihi : / Banka Adı: ____
Kart Sahibi : ____ İmza: ____

TESLİMAT TERCİHİNİZ
☐ Kargoyla Adres Teslim ☐ Kargoyla Tel. İhbarlı ☐ Postayla

SİPARİŞ GÖNDERME ADRESLERİMİZ

POSTA ADRESİMİZ	FAKS NUMARAMIZ	E-MAIL ADRESİMİZ
CC 237 MECİDİYEKÖY (80303) İSTANBUL	(0.212) 520 86 68	im@im.com.tr

NOT: BU SİPARİŞ FORMUNU DOLDURMADAN ÖNCE FOTOKOPİYLE ÇOĞALTARAK DAHA SONRAKİ SİPARİŞLERİNİZDE DE AYNI FORMU KULLANABİLİRSİNİZ. TESLİMAT GİDERLERİ YAYINEVİMİZ TARAFINDAN KARŞILANACAKTIR. (BVÜ-R:80)

Madde nasıl gerçek olur?

Kuvantum fiziği beş duyuyla algılanamaz, hayal gücüne meydan okur. Bu model, 75 yıldır klasik fizikle radikal bir çelişme içindeydi. Ne var ki kısa bir süre önce, bu iki ayrık dünya barıştırıldı. Böylece kuvantum denilen "tuhaf şey" in gerçekliğimizi nasıl meydana getirdiğini anlama olanağına sahip olduk.

Hélène Guillemot

Science et Vie dergisinin Şubat 1999 sayısında yayımlanan bu makaleyi arkadaşımız Şahin Büyükdağlı çevirdi.

Doğa şizofren olabilir mi? Bu her ne kadar kulağa tuhaf gelse de, fiziğin yakın zamana kadar verdiği izlenim bu yöndeydi. Söz konusu olan, varlıklarını birbirlerini besleyerek sürdürdükleri halde bağdaşamayan iki farklı dünyaydı. Bir tarafta bizi çevreleyen "günlük" bir dünya; taşların, ağaçların, yıldızların dünyası; kısaca makroskobik (büyük ölçekli), klasik fizikle betimlenen dünya... Diğer tarafta, içine dalmak isteyenin her tür bilindik mantığı, sezgiyi ve bilgiyi bir kenara bırakmasını buyuran, kuvantum fiziğinin kanunlarının geçerli olduğu, parçacıkların mikroskobik dünyası...

Bu mikroskobik dünyayı "algılanamaz" kılan etkenlerin başında, parçacıkların belirli bir yörüngeye sahip olmamaları, aynı anda farklı konumlarda bulunabilmeleri ve rastlantıya itaat etmeleri gelir. Bu noktada bu iki dünya arasındaki bağdaşmazlık kendini gösterir.

Yine de göz önünde bulundurulması gereken bir gerçek var: makroskobik maddeler, net bir biçimde mikroskobik boyutlu parçacıklardan oluşur. O halde büyük ölçekli maddeyle küçük ölçekli madde arasındaki ikirciklik, açık bir saçmalıktır! Bu bulgu, bizi fizik dünyasında bir terslik olduğu yargısına ulaştırır. Tabloyu bir derece daha netleştirirsek, tersliğin klasik fiziğin sahasıyla kuvantum fiziğinin hüküm sürdüğü saha arasındaki sınırı çizen bölgede bulunduğunu görürüz. Şu soru dikilir karşımıza: Kimseye ait olmayan bu karanlık bölgede, doğa yasalarının ve dünyanın algılanışının tamamıyla başkalaşım geçirmesine sebep olan nedir? İşte bu, modern bilimin zorlu problemlerinin başını çeker.

Faysız bir teori (1)

İşin aslı, bu yakıştırmanın yakın zamana kadar geçerli olduğudur. Çünkü fizikçileri otuz yıldır peşinden sürükleyen **kuvantumtan klasiğe geçiş**, çözümlenme aşamasında. Onbeş yıl önce taslağı yapılan ve bu iki dünya arası geçişi açıklayan teorik model, başarıyla geliştirilmekte. Teoriye verilen isim: **Bağıntısızlaşma** (2)

İki-üç yıldır yapılagelen kurnazca deneyler, geçmişte "yanaşılmaz" olarak nitelendirilen kuvantal sınır bölgelerine ulaşılmasına olanak tanıdı.

Paris'te, Serge Haroche ve Jean-Michel Raimond adlı iki fizikçi, bilim tarihinde ilk defa, kuvantum dünyasından çıkıp klasik dünyaya geçiş yapan bir sistemin şaşırtıcı başkalaşımını dolaysız biçimde incelemeyi başardılar.

Kuvantum fiziği, halkın gözünde özel ve gizemli bir alan olma özelliğini koruyor. Ne var ki fizikçiler için bu teorinin üstünlüğü gayet açık. Bilim insanları, teoriye her alanda hakimler, onu uyguluyor ve araştırıyorlar. Gerçekten de hiçbir sistem, bu denli bereketli değil: Atomların sabitliğini, cisimlerin rengini açıklamayı sağlayan kuvantum modeli... Yıldızların enerjisi ve kimyasal reaksiyonları tanımlayan, yine bu teori... Günümüze değin bu denli kusursuz işleyen, bu derece kesinliğe sahip, bu kadar geniş bir alana yayılan tek bir teori dahi var olmadı. Katı fiziği, nükleer fizik parçacık fiziği, elektronik, kimya, vs. kuvantum kaynaklı alanların başlıcaları.

Ve yine hiçbir teori, bu kadar fazla teknik uygulamanın kapısını açmadı.

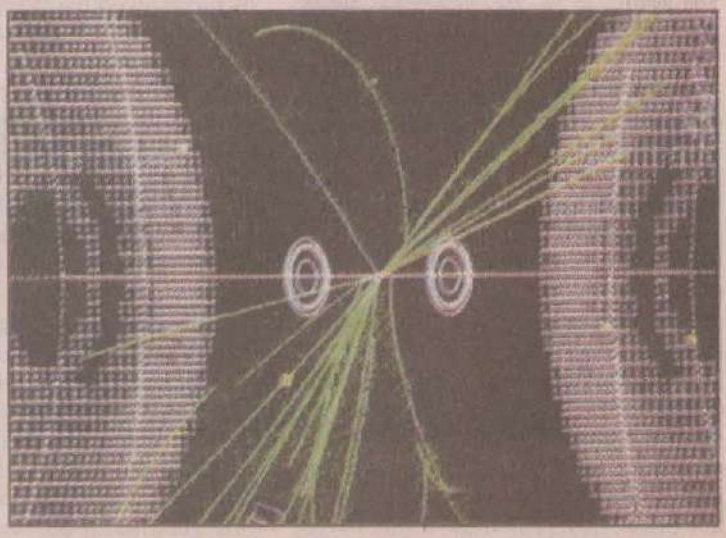

Deney çift gördüğünde: Resimdeki atom, kuvantal çoğulluk sırasında "suçüstü yakalandı"; aynı anda iki ayrı konumda gözlemlendi. Bu kuvantal "heryerdelik" ilk defa 1996 yılında Colorado'daki National Institute of Standards and Technology'de gerçekleştirildi.

Atomlar nedir, ne değildir?

Atomlar yörüngesinde elektronların döndüğü çekirdeklerden oluşur" 1911 tarihli bu tanım, mantıklı fakat yanıltıcı...

Elektronların sanıldığı gibi çekirdeğin etrafında, gezegenlerin Güneş'in etrafındaki dönüşünü andıran biçimde döndükleri kanısı yanlıştır. Elektronlar kuvantal nesnelerdir ve belirli bir yörüngeleri yoktur. Atomun içindeki elektronların bir konumu yoktur; aksine dağınık halde bulunurlar. Bu elektronlar verili bir zamanda, belli bir konumda bulunma olasılıklarını belirleyen bir dalga fonksiyonuyla tanımlanır ve yoğunluğu bu olasılığın kuvvetiyle doğru orantılı olacak biçimde çizilen bulutsu grafiklerle temsil edilirler. Bir atomun elektronları, söz konusu elementin özelliklerine bağlı olan tanımlı enerji düzeylerine sahiptir.

Atomların sabit olma nedenini açıklayan da kuvantum fiziğidir. Eğer elektronlar klasik fizik yasalarına göre devinselerdi, enerjilerini kaybeder ve çekirdeğin yüzeyine çakılırlardı.

Günlük hayatta, farkında olmaksızın kullandığımız lazer, transistör, bilgisayar gibi mekanizmaların çoğu, bu modelin uygulamaları.

"Sezgi karşıtı" kavramlar

Ne var ki kuvantum fiziği, insanda hayranlık uyandıran etkinliği ve sayısız başarısına rağmen, çeşitli tartışmaları ve polemikleri beslemeye devam ediyor. Peki bu "yüzyıllık nine"nin hâlâ skandala sebep olmasının temelinde yatan neden nedir? İki neden var. Bunlardan başı çekeni, kuvantum fiziğinin klasik dünya ile kuvantal dünya arasında, henüz tam olarak yerleştirilememiş bir zincir halkası oluşturması. Bir diğer neden ise, kuvantum fiziğinin, yorumlanışını "nazikleştiren", çoğunlukla tuhaf ve soyut, kısaca sezgi karşıtı tanımlar içermesi... Her ne kadar günümüzde fizikçiler, "kuvantal bir sağduyu" edinmiş olsalar da...

Teorinin, konunun uzmanı olmayanlar için bu kadar çetin oluşunun temel nedeni, basit kavramlarla açıklanamayan, çok güçlü bir matematiksel iskelet üzerine oturtulmuş olmasıdır. Kimi uzmanların inancı, kuvantum fiziğinin günlük yaşantı ile ilişkilendirilemeyeceği yönünde... Böyle bir sadeleştirmeye gidildiği taktirde, ister istemez, günlük deneyimimizle çelişen durumlara ve nesnelere gönderme yapılacağı için, sağduyunun dumur olması söz konusu. Kuvantum fiziğinin betimlendiği uzayda ne maddenin, ne de ışığın tek başına bir yeri var... Bir "şey"in varlığının teori tarafından kabul edilmesi için, bu varlığın, noktasal parçacık ve dalga (ışık) etkinliklerinin özelliklerini bir arada bulundurması gerekiyor (bkz. dalga ve maddenin sözde ikiliği). Bu durumdan yapılacak çıkarsama, kuvantal nesneleri görsel açıdan kurgulamanın imkânsız olduğu şeklindedir. Bu nesneler flûdur, çevreleri ve özellikleri değişkendir (bkz. belirsizlik ilkesi); klasik anlamda bir yörüngeye sahip değildirler. Bu kararsız yapılar, ayırt edilmeksizin yer değiştirme ve aynı anda birden fazla durumda bulunma yetisine sahiptirler.

Durum çoğulluğu, kuvantal dünyanın tekeli

Kuvantal tuhaflıkların önemli bir kısmının temelinde **belirsizlik ilkesiyle** karşılaşırız. Bu ne menem bir şeydir?

Bir atomun, bir parçacığın ya da herhangi bir başka kuvantal sistemin özellikleri, onun "durumunu" oluşturur. Bir sistem, birden çok olanaklı duruma sahip olduğunda, bu olanak tayfı, tek bir durumla gerçeklenir; sistem her an bir nevi "durum çoğulluğu" içerisindedir. Zaten bir parçacığın birden fazla konuma sahip olması ya da bir atomun aynı anda birkaç enerji miktarını birden barındırması gibi aykırı durumlar da, bu ilkeye dayanarak açıklanır. Görüldüğü gibi, kuvantal dünyada kaldığınız sürece işler yolunda gitmektedir.

Ne var ki zorluk, bir başka dünyaya, bizim dünyamıza, makroskobik boyuta geçildiğinde kendini gösterir. Çünkü durum çoğulluğu, kuvantal dünyanın tekelindedir ve bizim evrenimizde yeri yoktur. Şüphesiz, içimizde bugüne kadar iki farklı konumda bulunan tek bir kalem veya iki ayrı hızla ilerleyen bir araba gözlemleyen olmamıştır. Peki o halde, enerji çoğulluğuna sahip bir atomu gözleyen bir gözlemci, ne gibi bir sonuçla karşılaşacaktır? Bu gözlemcinin yapacağı ölçümler, hiçbir zaman söz konusu nicel çoğunluğu çıkaramaz, yalnızca bu enerji tayfını oluşturan dilimlerden tekini elde edebilir; çoğulluk, ölçüm anında adeta kabuğuna sihirli bir değnek temas ettirilmişçesine, elimizde tek bir büyüklük bırakarak yok olmuştur.

Tek büyüklük, tek bir durum... Ama hangisi? Kuvantum fiziği, bu soruyu cevaplamayı açık yüreklilikle reddediyor. Gerekçesi ise, bu seçimin rastlantıyla gerçekleşmesi... Çoğulluğu oluşturan nicel durumlardan, ölçümle elde edilecek olanın kesin biçimde kestirilememesiyle birlikte, kuvantum teorisi, bu sonuçların her birinin ayrı ayrı karşımıza çıkma ihtimallerini, yani olasılık paylarını belirleyebiliyor. Gerçekten de ölçümler defalarca tekrarlandığında, kuvantum teorisi doğrulanırcasına, teorinin belirlediği olasılık payları elde ediliyor. İşte bu gerekçeyle, kuvantum fiziğinin determinist değil, "olasıcı" (probabilist) olduğu yargısına varılmakta.

Nedeni bilinmeksizin iyi işleyen bir kural

Durum çoğulluğundan, deneysel yolla da elde edilebilen olasılık payına geçişi sağlayan kural, 1927 yılında Alman fizikçi **Werner Karl Heisenberg** tarafından bulundu ve **dalga paketinin indirgenmesi prensibi** adıyla anıldı. Bulgu, ampirik bir kuraldan ibaret. Pratikte mükemmel işleyen, fakat bir soru derya-

Dalga ve maddenin sözde ikiliği

Eğer adınız Picasso değilse, bir insan yüzünü aynı anda profilden ve önden görmeniz mümkün değil. Aynı şekilde, dalga ve parçacık da, kuvantal cisimlerin bakış açımıza göre görünen iki farklı yüzü. Elektronlar kimi zaman dalgasal hareketler yaparken, ışığın parçacık kimliğine bürünebildiği bilinmekte. Bu nedenle "dalga ve maddenin sözde ikiliği"nin bir "tamamlayıcılık" ilişkisini temsil ettiği düşünülebilir. Jean-Marc Levy-Leblond, kuvantal cismi, profilden bakıldığında dikdörtgen yüzünü eleveren, önden bakıldığında ise bir daire gibi görünen **silindir**e benzetiyor.

Kuvantal dünyanın klasik dünyaya göre daha basit olduğunu iddia etmek mümkün; klasik fizik iki farklı varlık tanımlıyor: dalga ve parçacık. Oysa kuvantum fiziği tek bir varlık cinsinden söz ediyor. Bize kimi zaman daha dalgasal tavır sergileyen, kimi zaman da daha bir cisimcik gibi davranan nesnelerin oluşturduğu tek bir kategori.

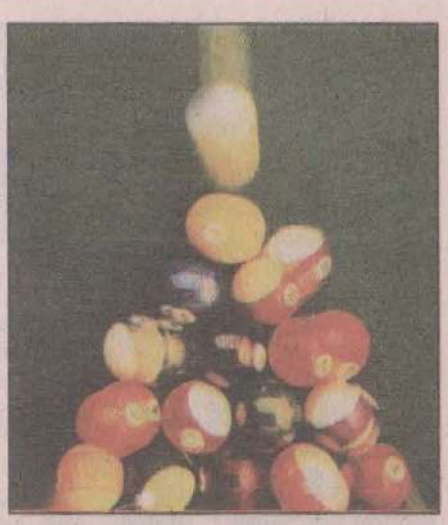

Klasik fizik bilardo toplarının hareketini, önceden kestirebilir; kuvantal fizik renklerin varlığını açıklar.

sını peşinden sürükleyen bir kural: Bu meşhur ölçüm anında, sistemin durum çoğulluğundan somut bir durum tekilliğine sıçraması, ne gibi gerekçelere bağlanabilir? Kuvantal-klasik ya da parçacık-madde arasındaki sınır neresidir? Sonuçta madde de atom ve parçacıklardan oluşmuştur!..

Bu tartışma günümüze kadar bir hayli mürekkep akıttı. Kimileri, söz konusu "dalga paketi indirgenmesi"nden gözlemleme olayını, yani gözlemciyi sorumlu tuttu. Örneğin Amerikalı fizikçi **Eugene Wigner**'a göre sorumluluk payı, tümüyle bilince aitti...

Rastlantıya biçilen baskın rol, bilim insanlarını tatmin etmiyordu. Kendi tanımıyla "Tanrı'nın zar atmış olması" olasılığını reddeden Einstein, kuvantum fiziğinin rastlantıya bağlanması durumunu teorinin henüz tamamlanmamış olmasına bağlıyor ve daha derin, daha determinist bir teori (3) kurulması gerektiğini düşünüyordu.

Madde, ölçüm dışında mevcut mudur?

Sisteme yapılan ölçüm müdahalesi sorununa karşılık olarak, Amerikalı fizikçi **Hugh Everett**, radikal bir önerme sundu: Gerçekleşen, durum çoğulluğunun tekilliğe indirgenmesi değil, tüm olası durumların ayrık evrenlerde teker teker gerçeklenmesiydi. Ayrıca, sayısız paralel evren, kendi aralarında iletişim kuramayacağına göre bu "birçok dünya" teorisi, ispatlama zorunluluğunu da ortadan kaldırıyordu.

Teorinin fikir babalarından Danimarkalı fizikçi **Niels Bohr** ise, daha tedbirli, kimi zaman daha derin ve pragmatik bir yaklaşım seçti. Bohr'a göre, dalga paketi indirgenmesi, (klasik) ölçüm cihazıyla, ölçülecek kuvantal sistem arasında kesin bir sınır olduğunu varsayıyordu. Burada ölçümün ayrıcalıklı bir rolü vardır, çünkü ölçülen parçacığın özelliklerini "sabitleyen" tek şey odur; ölçüm dışında bu özellikler tanımlı değildir. Buradan, maddenin ölçüm dışındaki varlığının kesin olmadığı, hatta bu sorunun hiçbir şekilde ele alınamayacağı sonucu çıkarılır.

1930'lara değin, kuvantal terminoloji üzerine kurulu canlı ve zengin tartışmalar, bu tarihten sonra yüzüstü bırakıldı; kuvantum fiziğinin işlevini, olasılık paylarının belirlenmesiyle sınırlandırmak gerekiyordu. Denklemler iyi işliyordu, daha derin bir tanımlama çabası, kılı kırk yarmak anlamına gelebilirdi...

Nice Üniversitesi'nde fizik profesörü olan Jean-Marc Levy-Leblond, o dönemin bilimsel işleyiş tarzının, ilke sorularıyla meşgul olunmasını imkânsız kıldığını; bu nedenle, aralarında kuvantal-klasik geçişi de bulunmak üzere, pek çok temel araştırmanın gecikmeli olarak

Tek evrende iki sistem

Klasik fizik	Kuvantal fizik
Makroskobik dünyaya uygulanır (Molekülden evrene kadar tüm sistemlerde).	Parçacık ve alan ölçeğine uygulanır.
İki ayrı varlık tipi tanımlar: dalgalar ve parçacıklar. Parçacıklar noktasaldır, net yörüngeler izlerler ve belirgin özelliklere sahiptirler.	Duruma göre, kimi zaman dalgalara, kimi zaman noktasal parçacıklara benzeyen, tek bir varlık tipi tanımlar. Bu varlık tipinin nicel özelliklerini (konum, enerji...) tek bir değer değil, bir değer tayfı belirler.
Deterministtir; yasaları, geçmişi bilinen bir sistemin geleceğinin belirlenmesine izin verir.	Rastlantıya bağlı olarak gerçekleşen kuvantal-klasik geçişinde, determinist değil, olasıcı bir tavır sergiler.
Noktasaldır, nesnelerin kesin konumlara sahip olduklarını söyler.	Noktasal değildir: Kuvantal cisimler aynı anda birçok konuma sahip olabilirler.
Cisimlerin birbirlerinden ayrık, tekil halde incelenebileceğini savunur.	"Ayrılmazlığı" savunur; birçok kuvantal cisim asla kopamayacak biçimde birbirine bağlı olabilir.
Gezegenlerin hareketini doğrular.	Atomların sabitliğini doğrular.
Bilardo toplarının hareketini önceden kestirebilir.	Kimyasal bağları ve tepkimeleri önceden kestirebilir.
Gazların ve sıvıların hareketini kanıtlar.	Renklerin varlığını açıklar.
Reaktör kavramını getirdi.	Lazerin icat edilmesine olanak tanıdı.
Elektriği açıklar.	Radyoaktiviteyi açıklar.

ele alındığını belirtiyor.

Onlarca yıl, bu soru üzerine bir adım dahi ilerleme kaydedilmedi. Yine de 1935'te kuvantal mekaniğin kurucularından Avusturyalı **Erwin Schrödinger**, gizemli "dalga paketi indirgenmesi" ilkesinin akıl almazlığına işaret etmişti. Bunu vurgulamak amacıyla, mantığını sonuna kadar kullanarak meşhur "düşünce deneyine" başvurdu.

Sıkıca kapatılmış bir kutu içerisinde bir kedi hayal edelim. Ayrıca kutuda, radyoaktif bir atom ve zehir yayabilen bir cihaz bulunsun. Mekanizmayı, radyoaktif atom parçalandığı taktirde cihazın zehir yaymasını sağlayacak biçimde kuralım. Parçalanma gerçekleştiğinde zehir yayılacak ve kedi ölecektir.

Ortamlarının kurbanı kuvantal sistemler

Ne var ki radyoaktif parçalanma, kuvantal bir olaydır: Atom, ölçülmediği sürece, "parçalanmış-parçalanmamış" durumlarının aynı anda olması söz konusudur. Bunun anlamı, kutunun içindeki mekanizmanın da "parçalanmış atom/ölü kedi" ve "bütün atom/canlı kedi" ikilisinden oluşan bir durum çoğulluğu içerisinde bulunduğudur. Kısaca bu sistem ölçülene kadar kedi hem diridir, hem ölü!

Deneyin saçmalığı besbelli... Ama kanıtlanması güç, en azından kediyi kuvantal bir parçacıktan farklı kılan etmenleri gösterene kadar... Sorun, yine malum "kuvantal-klasik sınırı" bilinmezi...

Fiziğin altın çağı 30'lu yıllarda kuvantal teorinin "yaratıcıları". Soldan sağa: Nlels Bohr, Werner Heisenberg ve Wolfgang Pauli.

Modelin teorik ve deneysel düzeyde geliştirilmesi için 80'li yılların beklenmesi gerekti. 1982 yılında Los Alamos Ulusal Laboratuvarı'nda araştırma görevlisi **Wojciech Zurek**, geçmiş yıllarda el atılmış ve geliştirilmeden bırakılmış, basit fakat dahiyane bir düşünce öne sürdü: Dalga paketi indirgenmesini ateşleyen, kuvantal sistemin içinde bulunduğu çevreyle kurduğu ikili ilişkidir ve kuvantal sistemlerin yalıtımında, hiçbir zaman çevreleriyle aralarındaki ilişki tümüyle koparılacak derecede mükemmel bir yalıtım sağlanamaz.

Bu, "çevreyi" söz konusu ederken, Schrödinger'ın deneyindeki hava moleküllerine, zehir yayan cihaza ve ortama sızan fotonlara gönderme yapıyor ve deney sonucuna bir açıklık getiriyordu.

Diğer yandan Zurek, çevreyle kurulan birçok ilişkinin, sistemin kuvantal titreşim girişimlerinin süratle yıkılmasına sebep olduğunu kanıtladı. Titreşim girişimleri, dalga özellikli bir devinime sahiptirler ve kuvantal bir tavır sergilerler. Titreşim girişimi yıkıldığı zaman çevre, durum çoğulluğunu ortadan kaldırmış olur ve sistemin kuvantal tavrı, kendini klasik bir tekilliğe bırakır.

Makroskobik bir cismin- örneğin bir kedinin- tüm atomları, bulundukları ortamın atomlarıyla etkileşirler. Tüm bu etkileşimler, kuvantal özellikli titreşim girişimlerinin kendiliğinden bulanıklaşmasına ve hemen hemen eşzamanlı biçimde yıkılmasına neden olur. Kuvantum fiziğinin bizim ölçeğimize uygulanamamasının sebebi de budur: sistemler asla yalıtılamaz!

Bu tekilleme, **bağıntısızlaşma** olarak adlandırılmıştır; çünkü geçiş, çoğulluğu oluşturan tekil durumlar arasında bulunan bağların yıkılması olayıdır.

Bağıntısızlaşmanın sürati, sistemin büyüklüğüyle doğru orantılıdır: yaklaşık 10^{27} parçacıktan oluşan bir kedinin bağıntısızlaşma süresi, 10^{-23} saniyedir. Bu da, neden hiç kimsenin **hem ölü, hem diri bir kedi** görmemiş olduğunu açıklar! Ve tabii ki bağıntısızlaşma olayını gözlemleme güçlüğünü de...

Yasakları yasallaştıran fizikçiler

Birkaç yıldır, kuvantal-klasik sınırı, ampirik anlamda da yasallaşmış durumda; teknik gelişmeler sayesinde, bugün deneysel yolla ulaşılması mümkün. Yıllardır kuramsal tartışmaların konusu olmaktan öteye gidememiş meşhur ölçüm ve "dalga paketi indirgenmesi" problemleri, artık saklandıkları kabuktan çıkıyorlar. Teknik titizlikler ve kurnazlıklar sayesinde fizikçiler, eski yasakları delebiliyorlar: kuvantal bir cismi, işleyişini bozmadan gözlemleyebiliyor, durum çoğulluklarına tanık olabiliyor, kısaca yıl-

Belirsizlik ilkesi

Heisenberg'in, bir cismin hızını ve konumunu eşzamanlı olarak ölçemeyeceğimizi savunan "belirsizlik ilkesi" aslında bir ilke değil; teması da "belirsizlik" değil. "İlke" yakıştırmasının yersiz olmasının sebebi, bunun "kuvantal şekilcilik"ten yola çıkarak oluşturulması. Ve söz konusu olan bir "belirsizlik", yani bilgimizin bir sınırı değil. Kuvantal bir cisimciğin hızının ve konumunun eşzamanlı biçimde ölçülememesinin nedeni, kuvantal sistemin bu iki özelliğinin, klasik bir sistemin aksine, aynı anda tanımlı olmamasıdır. Kuvantal bir cisim tekil nicel değerlere sahip değildir; gözlemciye bir "değer" sunar. Ölçmek istediğimiz tek bir büyüklükse, bunu büyük bir kesinlikle çıkarabiliriz. Fakat bir cismin hız ve konum değerlerini aynı anda elde etme girişimi sonuçsuz kalacaktır. Görüldüğü gibi, Heisenberg eşitsizliklerinin sınırı ölçümlerin kesinliğine değil, kuvantal bir cisim için sunulan klasik kavramların geçerliliğine dayanıyor.

larca "yanaşılmaz" olarak nitelendirilen gerçeklere ulaşabiliyorlar ve tüm bunlar, kuvantal prensipler çiğnenmeden, aksine bu prensiplerden destek alarak gerçekleştiriliyor.

Serge Haroche, durumu şu şekilde özetliyor: "Bugün yeni olanaklar sayesinde kuvantum fiziğinin boyutlarını teker teker aydınlatma ve dolayısıyla daha ileri bir kesinlikle tanıma olanağına sahibiz." Schrödinger'in çılgın deneyi bile, yıllar sonra, bir kedi katline ihtiyaç duyulmaksızın gerçekleştirilebiliyor.

Serge Haroche ve Jean-Michel Raimon, iki yıl önce bağıntısızlaşmayı gözlemlemeye olanak tanıyan ilk deneyi sonuca ulaştırdılar. Deneyde kedinin yerini alan yeni kurban, mezoskobik (orta ölçekli), makroskobik bir hayvandan daha yavaş bağıntısızlaşan bir sistemdi. Bu amaçla, ikili durum çoğulluğundan (kuvantal hal) tekil bir duruma (klasik hal) yönelme kabiliyetine sahip, foton gruplarından oluşan bir elektrik akımı yaratıldı. Deney sırasında tanık olunan bağıntısızlaşmanın, teorik hesaplardan yola çıkılarak çizilen eğriyle örtüştüğü gözlendi.

Kuvantal bilgi

Yakın zamana kadar yapılan deneyler, kuvantal dünyayla klasik dünyayı barıştırma çabasını paylaştılar. Santa Barbara Üniversitesi'nden **James Hartle** ve Kaliforniya Teknoloji Enstitüsü'nden **Murray Gell-Mann** (1969 Nobel Fizik Ödülü), bağıntısızlaşmanın zaman içinde tersine döndürülemeyeceğini kanıtladılar: Bir fincan kahvedeki küp şekerin, çözündükten sonra tekrar bütün hale dönüşünden söz edilemeyeceği gibi, tekilleşmiş sistemin durum çoğulluğuna dönüş yapması da mümkün olamazdı. Bu örneklemeyle, zamanın yönelimi de vurgulanmış oluyordu.

Öte yandan, Paris XI Üniversitesi profesörü Roland Omnes, tuhaflıklarına rağmen (durum çoğulluğu, rastlantının rolü, vs) kuvantal yasaların, nasıl tekil, determinist, yani "normal" gibi gözüken olayları meydana getirdiklerini mantık alanında göstermek üzere kolları sıvadı: "Bugüne kadar fizik yasalarını anlamak, onları klasik felsefe kalıplarına mahkûm ederek açıklamak anlamına geliyordu. Bugün ters yönde ilerlemeli. Ortak sağduyunun mantığı, defalarca doğrulanmış kuvantal ilkelerden yola çıkarak bulunabilir ve anlaşılabilir. Bu yeni yaklaşım, 'anlamak' kelimesinin gerçekten tersyüz edilmesidir. Kant'ın önsel (a priori) sentetik yargılarını kuvantal fizik aracılığıyla kanıtlıyoruz."

Bağıntısızlaşma teoremine borçlu olduğumuz tersyüz edilen bir başka perspektif ise **bilgi** kavramının kuvantum teorisine girişidir. Şöyle ki, anlık sistem-çevre etkileşimini, kuvantal sistemden dış dünyaya sızan bir haber olarak yorumlayalım. Tüm haber sızıntılarında çoğul durumlar, birbirlerinden ayrılacaktır (bağıntısızlaşma). Titreşim girişiminde bulunabilmeleri (kuvantal davranmaları) için tek şart, çoğul durumların birbirlerinden ayrılmadığı, yani haber sızıntısının olmadığı bir dinginliğin varlığıdır. Ve şöyle bir etrafımıza baktığımızda, evrende gözümüze çarpan durum tekilliği, bize çevrenin, kapsadığı kuvantal sistemleri kesintisiz biçimde ölçtüğü, bu sistemlerden haber sızdırmaya çalıştığı ve onları klasikleşmeye zorladığı izlenimi verir. Görüldüğü gibi, doğa, tüm işin üstesinden gelebiliyor...

Bağıntısızlaşma teorisi, fizikte bir devrim olarak nitelenebilir mi? "Devrim" yerine "çözülme" kelimesini kullanmamız, kuşkusuz daha doğru bir ifade olur. Çünkü teori, yüzyılın son üç çeyreklik kesitinde yayımlanmış kuvantal ilkelerden hiçbirini devirmiyor. Aksine bilimi bu denli "yolundan eden" kuvantum fiziğinin klasik dünyamızı ne şekilde oluşturduğunu açıklıyor.

Jean-Marc Levy-Leblond, kuvantal teorinin daha çok bir devrimin sonu, tüm sistemin işleyişinin anahtarı olduğunu düşünüyor. Leblond'a göre bağıntısızlaşma, sistemin yolunu açan temel bir ilke. Doğru pist üstünde bulunduğumuz açık; ne var ki problemlerin tümünün çözüme ulaştığını iddia etmek imkânsız. "Kuvantal-klasik sınırı" meselesi, "dalga paketi indirgenmesi" uğraşısından daha kök söktürücü: Henüz klasik özelliklerin kuvantal ilkelerden çıkarılması hakkında herhangi bir bilgimiz yok. Örneğin fizikçiler, bir çakıltaşının sert olma nedeni ya da suyun 100 derecede kaynama gerekçesini anlamak için milyarlarca parçacık üzerinde yapmaları gereken hesaplamaları uygulayabilmiş değiller.

Görüldüğü gibi bağıntısızlaşma teorisi, makroskobik dünyayla parçacıkların dünyası arasında bulunan dipsiz uçuruma ilk sağlam köprüyü atarak, kuvantal modelin fizikteki egemen rolünü benimsetiyor. Peki teorinin pratikteki uygulamaları neler olabilir? Bu soruyu cevaplamak için henüz çok erken.

Günümüzde bu konudaki en ciddi girişim, uzun müddet durum çoğulluğunu koruyan ve bağıntısızlaşmaya direnebilen, içinde bulunduğu ortamdan tümüyle yalıtılmış sistemler kurma yönünde. Fizikçilerin, gelecekte dünyamıza "kuvantal adacıklar" taşımaları, günümüzün en uçuk beklentilerinden...

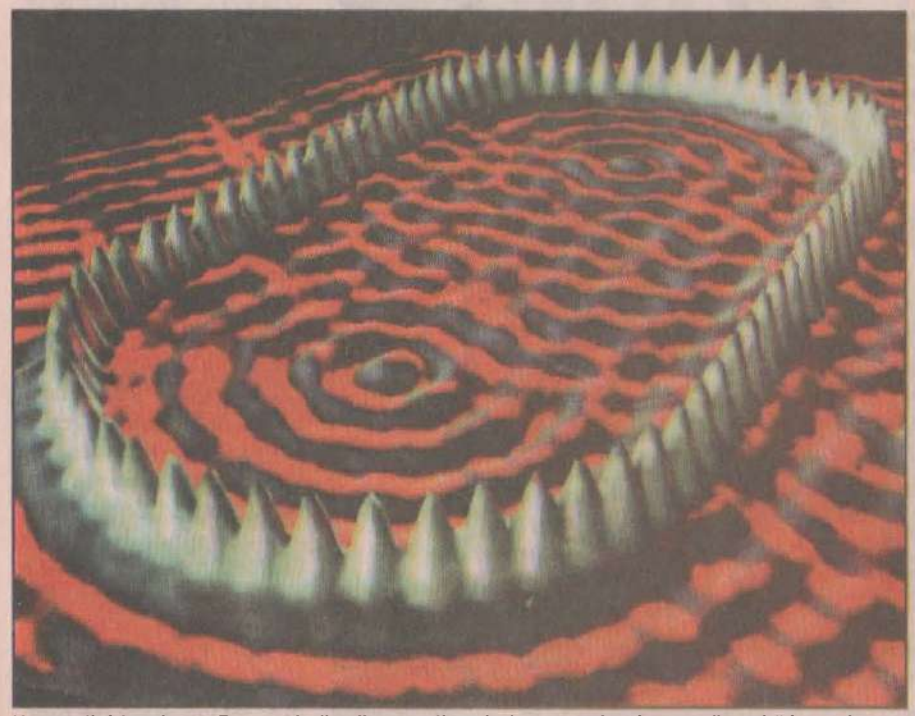

Kuvantik hipodrom: Taramalı tünelleme mikroskobu, atomları hem "görmek" hem de kontrol etmek için, kuvantal ilkeleri kullanır. Burada, yarış alanı şeklinde dağılmış mavi koniler demir atomlarıdır. Dalgalanmalar atomların salınımlarıyla gerçekleşiyor.

DİPNOTLAR

1) Çevirenin notu: Fay, eşyükseltili katmanların birbirlerine doğru kayarak bütünleşmesine sebep olan çatlaktır. Yazar burada, geçmişte ayrık olup günümüzde birleştirilen kuvantum mekaniğini ve klasik mekaniği kastetmektedir.
2) Çevirenin notu: Teorinin orijinal ismi "decoherence"dır; bütünün parçaları arasındaki bağıntı yoksunluğunu ifade eder.
3) Bu noktada geçmiş, Einstein'ı "haksız" ilan etti; Fransız fizikçi Alain Aspect'in gerçekleştirdiği deneye dayanılarak bugün kuvantum modelinin tamamlanmış olduğu kabul ediliyor.

Wiluşa-2

Anadolu'nun Kayıp Medeniyetleri dizimizin, 59. sayımızda yer alan bölümünde, MÖ 2. binde Hititler'le birlikte Anadolu'yu paylaşan medeniyetlerden Wiluşa incelemesinin birinci kısmı yer almıştı. Bu sayıda yer verdiğimiz ikinci kısmında, Homeros destanları, Truva kazıları ve Wiluşa'nın Truva olup olmadığı inceleniyor. Anadolu'nun Kayıp Medeniyetleri dizisinde yer alacak 11 medeniyetten 7 tanesini, yine 59. sayıda kısa bir biçimde tanıtmıştık. Kalan 4 tanesine ilişkin bilgileri bu sayımızdaki kutularda veriyoruz.

Elimizde, Batı edebiyatının başlangıcı olarak kabul edilen ve gelmiş geçmiş destanların arasında gerek tarihi içeriği, gerekse edebi tarzı bakımından en ön sıralarda yer alan, bir benzerinin üretilmesinin hemen hemen imkânsız olduğu iki dev eser *İlyada ve Odesa* destanları hem de orijinal halleriyle bulunmaktadır. Fakat onların yazarı ve yaratıcısı olarak kabul edilen Homeros hakkında bilgilerimiz yok denecek kadar azdır. Homeros yarattığı eserlerin büyüklüğü ve etkisinden dolayı hakkında en çok araştırma yapılan ve yazı yazılan, fakat ironik bir şekilde özel kişiliğine dair çok az bilgi sahibi olduğumuz bir şairdir diyebiliriz. Bugün Homeros'u merak eden bir entelektüelin karşısında Homeros'la ilgili binlerce yapıt bulunmaktadır. Fakat bu kadar yapıtın özeti yapılsa, bir sayfayı da geçmez.

Homeros

Antikçağda Homeros'un adı MÖ 7. yüzyıldan itibaren anılmaktadır. Antikçağ düşünür ve yazarları ondan sık sık bahsederler. Özellikle Hesiodos'la birlikte adı Antik Yunan felsefesinin ve idealinin kurucusu, yaratıcısı olarak geçmektedir. Herodot'un dediğine göre, kendisi Herodot'dan 400 yıl önce yaşamıştır (1). Herodot MÖ 450 yıllarında yaşadığına göre, Homeros MÖ 850 civarında yaşamıştır. Bu tarih, yani MÖ 9. yüzyıl, günümüze kadar Homeros'un yaşadığı yüzyıl olarak genel kabul edilegelmiştir.

Nereli olduğuna gelince, bu da oldukça muammalı bir sorundur. Antikçağda kimi ona Kioslu adam derken, kimi İzmirli, Kolophon, Ios ya da Kymeli demektedir. Fakat tarihçiler arasında en yaygın kabul gören yer İzmir'dir. Bunu destanların İon ve Aiol lehçelerinin karışımından oluşan bir dille yazılmış olması desteklemektedir. Bilindiği gibi İzmir, yani antik Smyrna kenti İon ve Aiol bölgelerinin tam ortasında yer almakta olup hem İon hem de bir Aiol kentidir.

Homeros'un gerçekten yaşayıp yaşamadığı; bu destanları derleyenin tek başına Homeros mu ya da Homeroslar diyebileceğimiz birden fazla ozan mı olduğu, kör olup olmadığı ve buna benzer sorular, sosyal bilimlerin soğuk disiplinleri içerisinde yüzyıllardan beri tartışılmakta ve kimisi üslup yönünden kimisi etnoloji, sosyoloji, vs. kendilerine göre belirledikleri bilimler ve yöntemlerle kendi düşüncelerini savunmaya çalışmaktadır. Oysa halkın içinde Homeros, eski zamanlarda yaşamış, elinde koca bir kitap tutan, kör gözlü, başını yukarı dikmiş, uzun beyaz saçları ve gür sakalı rüzgârda dalgalanan, efsanevi, tanrısal bir ozandır. Destanlarında yiğitliğin, gururun, soyluluğun, estetiğin altın çağını anlatır ve hiçbir bilimsel gerçek, halkın gözünden bu imajı silemeyecek gibi gözükmektedir.

Dediğimiz gibi Homeros hakkında söylenecek söz çoktur, ama verilebilecek bilgi azdır; bu nedenle sizi daha fazla sıkmamak için esas konumuzu teşkil eden *İlyada* destanına geçmek istiyorum.

İlyada

Yunancası İllias olan *İlyada* destanı, İllion veya Troya (Truva) olarak bilinen kentin destanıdır. Troya kentinin kralı Priamos (veya Priyamos)'un oğlu Aleksandros (diğer adıyla Paris) güzel Helen'i kaçırınca, tüm Miken dünyasının orduları toplanarak Kral Agamemnon'nun önderliğinde Troya'yı kuşatmış ve Akhalar'la (Mikenler) Troyalılar arasında 10 yıl süren, bitmek tükenmek bilmeyen bir savaş başlamıştır. *İlyada* destanı, genelde MÖ 13. yüzyılda geçtiği kabul edilen bu savaşın oldukça dar bir kısmını, savaşın dokuzuncu yılındaki sadece 51 günlük bir süreyi kapsamaktadır. 24 bölümlü ve 16 bini aşkın dizeli bu dev eserin aslında ana kahramanı Miken krallarından biri olan Akhilleus görülmektedir. Nitekim Akhilleus'un Akhaların baş kralı Agamemnon'a duyduğu öfkesi ve bu nedenle devam eden savaştan çekilmesiyle başlayan destan, Akhilleus'un arkadaşı Patroklos'un, Priamos'un diğer bir oğlu, Hektor tarafından öldürülmesi üzerine savaşa geri dönmesi ve Hektor ile savaşarak onu öldürmesiyle devam eder ve nihayetinde Hektor'un ölüsünü babası Priamos'a geri vermesi ve Hektor'un gömülmesiyle son bulur.

Oysa Troya Savaşı başlangıcı ve neticeleriyle birlikte 30 yılı aşkın bir süreyi kapsamaktadır ve *İlyada ve Odysseia* haricinde

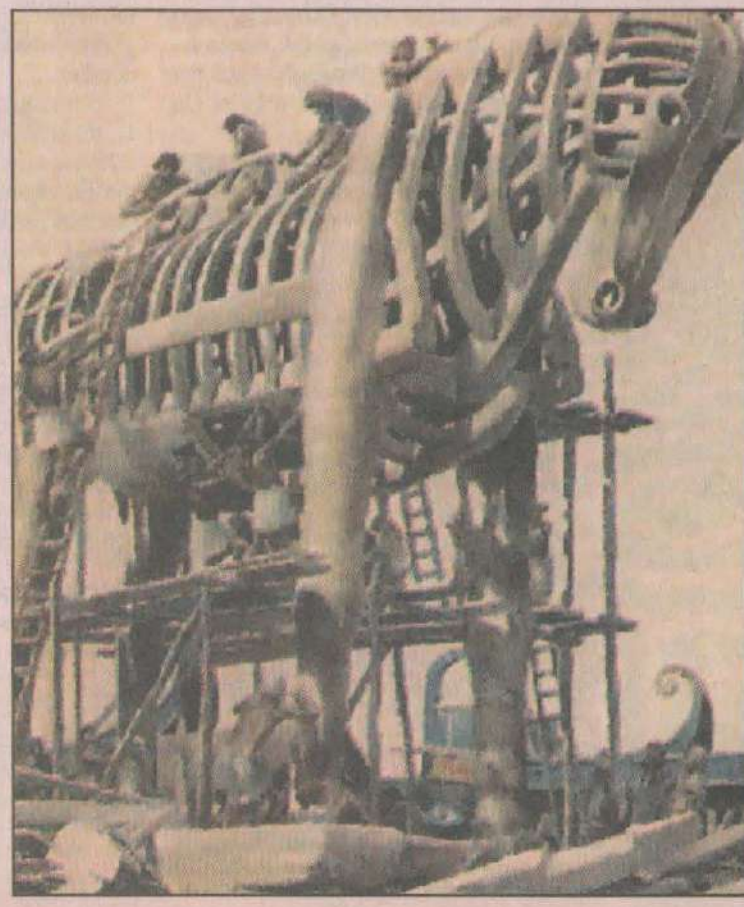

Troya atı

Issuwa, Azzi-Hayasa

MÖ 2. bindeki Doğu Anadolu'nun siyasal yaşamı bu ülke başlıkları altında yatmaktadır. Elimizde bu ülkeleri anlamamıza yarayacak yeterli sayıda çivi yazılı tablet olmasına rağmen, Doğu Anadolu'daki arkeolojik kazı eksikliği nedeniyle maddi kültür kalıntılarından yoksunuz.

MÖ 15. yüzyıldan itibaren Mitani Devleti'nin Güneydoğu Anadolu'da Ortadoğu'nun süper güçlerinden biri olarak ortaya çıkmasıyla, Hititler için Yukarı Fırat'dan Aşağı Fırat'a kadar uzanan bölgelerin önemi artmıştır. Özellikle Elazığ bölgesinde olduğuna inanılan Issuwa'da, Mitani politikalarının izlerini metinlerden kolayca çıkarmak mümkündür.

Özellikle Issuwa'nın yer aldığı düşünülen Orta Fırat, prehistorik dönemler bakımından da hayli zengin bir bölgedir. Özellikle Keban kurtarma kazıları esnasında ortaya çıkartılan verilere göre, bölge çok erken dönemden itibaren Mezopotamya ile yakın ilişkiler içindedir. Oldukça güçlü 3. bin kültürü olan bölgenin 2. bindeki durumu tam olarak bilinmemektedir. Az da olsa elimizdeki arkeolojik verilerle Hitit metinlerinden elde edilen sonuçları karşılaştırmak kimi zaman şaşırtıcı sonuçlar verebilmektedir.

Doğu devletleri arasında bir de Azzi-Hayasa bulunmaktadır. Bu ülkenin Sivas ve Tokat civarında olduğu düşünülen Yukarı Ülke ve Kaşkalar'la kimi zaman aynı metinlerde anılması; Sivas'ın doğusunda, Erzincan-Erzurum dolaylarında yer aldığını düşündürmektedir. Kaşkalar'ın Hititler için ne kadar önemli olduğu düşünüldüğünde, Azzi-Hayasa'nın da mutlaka önemli olduğu aşikârdır. Nitekim Hitit kralları, konu işlenirken göreceğimiz gibi, bu ülkeyle evlilik ilişkileri içine bile girmiştir.

Konu işlenirken yer yer bölgenin zengin (tüm Doğu Anadolu için) 3. bin kültürlerine inilecek ve daha iyi bildiğimiz 3. bin yıl kültürlerinin 2. bine nasıl taşındığı anlatılmaya çalışılacaktır.

Troya Savaşları'nı anlatan başka antikçağ efsaneleri de bilinmektedir. Fakat *İlyada ve Odesa* Ortaçağ'da bile tekrar tekrar kopye edilerek korunurken, bunlardan hiçbirisi günümüze kadar ulaşamamıştır. Bunların yanında birçok Antikçağ hikâyesi de bulunmaktadır. Yani Troya Savaşları ana tema olarak alınmış ve birçok ozan veya yazar çeşitli dönemlerde bu tema üzerinden hikâyelerini yazmışlardır. Ama esas her zaman Homeros'un destanlarında kalmıştır.

Homeros ve *İlyada* hakkında hem direk konumuz olmaması, hem de sizleri daha fazla sıkmamak için daha fazla bilgi veremiyoruz. Konuya ilgi duyan okuyucular *İlyada ve Odesa*'yı dilimize kazandıran Azra Erhat ve A. Kadir'in *İlyada* çevirisinin giriş kısmında bu konu hakkında oldukça tatminkâr bilgiler bulacaktır (2). Biz esas konumuz olan Wiluşa'ya ve onun Troya ile olan ilişkilerine geri dönelim.

Troya kazıları

Eğer Akhalar'la Troyalılar arasında geçen bu savaş doğruysa Homeros'un yaşadığı 9. yüzyıldan en az 400 yıl önce vuku bulmuştur ve muhtemelen Homeros'un zamanına kadar sözlü edebiyat dediğimiz, yani ozandan ozana geçen bir edebiyat türüyle hayatta kalmıştır. Ayrıca Homeros'un eseri olarak anılan destanın *İlyada* formu MÖ 5. yüzyılda Atina'da kitap haline getirilmiştir. Bu arada Antikçağ'dan günümüze kadar gelen bir kopyalanma safhası bulunmaktadır. Üstelik bu kopyalanma Hıristiyan Ortaçağ dünyasından da geçmiştir. Yani eğer gerçekten böyle bir savaş olduysa bile, *İlyada*'daki anlatımı ne kadar gerçek olabilir?

Bu nedenle Troya Savaşı'nın gerçekten olup olmadığı; olduysa ne zaman olduğu; nedenlerinin ve sonuçlarının ne olduğu; *İlyada*'nın içerdiği tarihi ve coğrafi özelliklere güvenilip güvenilemeyeceği gibi sorular bir arkeoloğun karabasanı gibidir. Bir de buna İllion (Troya) şehrinin Hitit metinlerindeki Wiluşa (Uilusia olarak da okunmaktadır) olup olmadığı sorusu da eklenirse, ne kadar komplike bir tarihi vaka ile karşı karşıya olduğumuz kolaylıkla anlaşılabilir. Tüm bunlar yetmiyormuş gibi, bir de karşımızda Anadolu'daki en uzun ve en kapsamlı kazı olan Troya kazılarının getirdiği arkeolojik bulgular hazinesi durmaktadır.

Schliemann ve Dörpfeld Dönemi

Troya kazılarının kronolojik tarihçesi ve getirdiği neticeler şöyle özetlenebilir:

Bu efsaneler şehrinin bulunması da başlı başına bir mitolojik hikâye gibidir. Avusturya'da bir bakkal çırağı olan Heinrich Schliemann (1822-1890) orta sınıftan gelme eğitimli babasının küçükken kendisine okuduğu Homeros'un *İlyada ve Odesa* efsaneleriyle büyümüştür ve en büyük hayali bir gün bu efsanevi şehri bulmaktır ve belki de sadece bu amacına ulaşmak için Avusturya borsasına girer ve kısa zamanda sadece Avusturya'nın değil, Avrupa'nın da en zengin kişilerinden biri olur. Fakat onun aklı çocukluğunun hayallerini süsleyen İllion şehrindedir. Bu amaçla kendi kendini 41 yaşında emekli ettikten sonra, üniversitede klasik arkeoloji okur ve doktor unvanı alarak efsanevi İllion şehrini bulmak için Ege dünyasını karış karış gezmeye başlar. Arkeoloji dünyasının en sıradışı tiplerinden biri olan Heinrich Schliemann aynı zamanda bir dil dahisidir. En az 17 dili tam konuştuğu söylenir.

Nihayetinde o zamanki Osmanlı Devleti'nde görevli Amerikan elçisinin önerisi üzerine, bugünkü Çanakkale sınırları içindeki Hisarlık-Troya Höyüğü'ne gelir. Höyüğü görür görmez şüpheleri artar ve Amerikalı elçinin küçük çapta başlattığı kazıları, 1871 yılında servetinin de yardımıyla o zamanın en büyük kazısına dönüştürür. Schliemann'ın kazıları günümüzden bakıldığında daha çok bir eser bulma kazısıdır, fakat o zamanki şartlar düşünüldüğünde oldukça başarılı kazılar sayılabilir. Troya şehrini bulduğundan emin olan

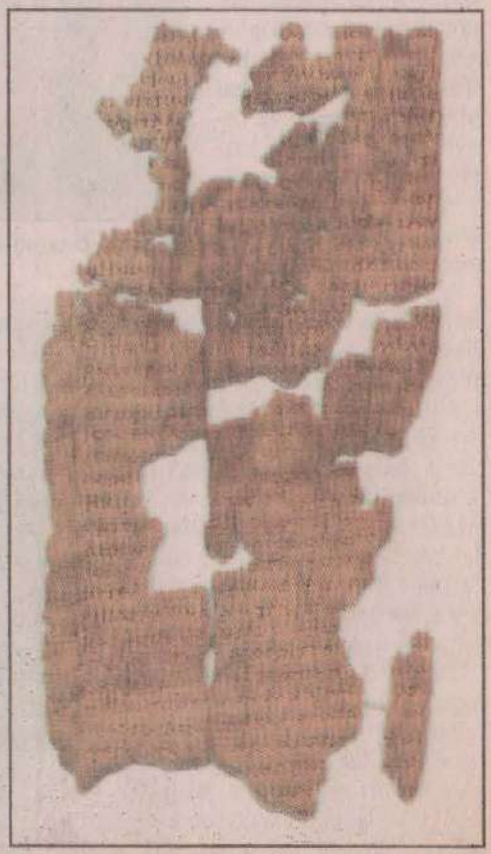

Antik dönemden günümüze ulaşmış bir papirüsün üzerindeki Ilyada dizeleri.

Schliemann bunu hemen tüm dünyaya duyurur ve günümüzde konuyu ciddi anlamda araştıran bir araştırmacının karşısına çıkan binlerce kitap, makale, ayrı basım, vs'nin ortaya çıkmasına neden olan tartışmaları başlatır. O zamana kadar *İlyada ve Odesa* sadece birer efsanedir; fakat şimdi birisi, eğitimli ve zengin birisi, büyük servetler harcayarak yaptığı çalışmalar sonucu bu efsanevi şehri bulduğunu ilan etmektedir.

Dünya bu haberle çalkalanır. Bu arada Heinrich Schliemann boş durmaz. Mikenya'da (1876-78), Ithaca (1878), Orchomenus, Boeotica (1881-82) ve Tiryns'de (1884-85) kazılar yapar ve bugün Miken Uygarlığı dediğimiz Yunanistan Geç Tunç Çağ uygarlığına hem isim babalığı yapar hem de bu medeniyete dair daha eşi benzeri yapılamamış keşiflerde bulunur. Bu keşiflerin en önemlilerinden biri, özellikle Mikenya'daki devasa kral mezarlarını bulması ve kazmasıdır. Schliemann'nın amacı savaşan her iki tarafı da keşfetmektir.

Bu arada Troya'daki kazılarına da devam etmektedir. Kendisine 1882'den itibaren eşlik etmeye başlayan mimar Wilhelm Dörpfeld, bugünkü standardlara göre bile normal kabul edilebilecek bilimsellikte, kazıları kaydetmeye ve detaylı notlar tutmaya başlar. Dörpfeld bu sonuçları birçok kitap, makale ve ayrı basımlarla dünya arkeolojisine tanıtmıştır.

Troya'nın Ortaçağ el yazmalarından bir sahne.

Yukarıda bahsettiğimiz gibi Troya'nın bulunması ve kazılmaya başlanması Schliemann'ın kişiliğiyle birlikte mitolojik bir hikâyeye benzemektedir. Schliemann'ın kişiliği hakkında ipucu veren bir başka hikâye de şöyledir: Uzun süren masraflı kazılar ve işlerinin bozulması üzerine Schliemann'ın bir ara parası tükenmiştir. Schliemann bu sorunu Amerika'ya gidip altına hücum harekâtına katılıp bol bol altın bulmakla (şans eseri) çözmüş ve geriye dönerek çalışmalarına devam etmiştir.

Bugün Schliemann hakkında da Homeros, *İlyada ve Odesa* üzerine olduğu kadar kitap ve yazı bulunmaktadır. O kimine göre dahi, kimine göre deli, kimine göreyse bir şarlatandır. Bilindiği gibi 1890 yılında ölümünden sonra yardımcısı Dörpfeld 1893-94 yıllarında kazılara devam etmiş ve bu tarihte Troya kazılarının birinci perdesi sona ermiştir. Fakat bugün hâlâ Schliemann ismi güncelliğini korumakta, her geçen gün kendisi hakkındaki mitlere bir yenisi daha eklenmektedir.

Görüldüğü gibi Troya söz konusu olduğunda en ciddi bilim insanlarının bile hikâyelere, mitlere ve söylencelere dalmaması mümkün değildir. Bu Troya'yı çalışmanın özünde vardır. Fakat tüm hikâyeleri bir kenara bırakıp tamamen bilim çerçevesinden bakıldığında ortaya çok daha enteresan gerçekler ortaya çıkmaktadır. Bunları en sonunda göreceğiz.

Bilimsel bakımdan Schliemann'ın ara katlarıyla birlikte 50'ye yakın mimari tabakadan oluşan Hisarlık Höyüğü'nde Troya Savaşları'na sahne olan Priamos'un şehrinin hangisi olduğuna dair tespiti oldukça hüzünlü neticelenmiştir. Troya efsanelerine karşı duyduğu hastalık derecesindeki ihtiras, ona Troya'nın bulunduğu höyüğü buldurmuş, fakat höyüğün içerdiği onlarca kattan belki de en olmazı seçmiştir. Troya II, yani İlk Tunç Çağ II dönemine ait anıtsal surların yakınında yine bu döneme ait ünlü Troya hazinesini bulunca, bu hazinenin *İlyada* destanında bahsedilen Priamos hazinesi olduğunu zannetmiş ve savaşın geçtiği dönemin bu dönem olduğunu iddia etmiştir. Oysa zannetiği mimari kat, olası Troya Savaşları'ndan neredeyse 1500 yıl önceye aittir. Troya'yı bulmasını sağlayan hırsı maalesef tam dibine geldiği halde Schliemann'ın görmek isteyeceğinden emin olduğum gerçek, olası Troya'yı görmesine engel olmuştur. Schliemann Troya VI ve VII'yi Klasik döneme ait zannetmiştir.

Carl W. Blegen Dönemi

Dörpfeld'in 1894 yılında nihayete erdirdiği kazılara 1932 yılında Amerika Birleşik Devletleri Cincinnati Üniversitesi profesörlerinden Carl W. Blegen tarafından yeniden başlanmıştır. 1938 yılına kadar devam eden kazılar bu dönemde tam olarak bilimsel nitelik kazanmıştır ve Troya ile ilgili temel bazı çatılar bugün hâlâ geçerliliğini koruyacak şekilde oturtulmuştur.

Bu kazıların sonuçlarına göre Hisarlık Höyüğü (Helenistik dönemde Illion, Roma döneminde Troya) 9 ana dönemden meydana gelmektedir (Bkz. şekil). Her bir katman, bir Roma rakamı ile adlandırılmaktadır ve kabaca tablodaki gibi bir silsile görülmektedir.

Bu arada her tabakanın çok sayıda ara katmanları bulunmaktadır. Bunlar da Roma rakamından küçük harfle gösterilmektedir.

Troya I:	İlk Tunç Çağ I Dönemi (MÖ 3000-2700)
Troya II:	İlk Tunç Çağ II Dönemi (MÖ 2700-2400)
Troya III, IV, V:	İlk Tunç Çağ III Dönemi (MÖ 2400-1900/1800)
Troya VI:	Orta Tunç Çağı (MÖ1900/1800-1400/1300)
Troya VII:	Geç Tunç Çağı (MÖ 1400/1300-1200/1100)
Troya VIII:	Helenistik Dönem (MÖ 4-3 yüzyıl)
Troya IX:	Roma-Bizans Dönemi (MÖ 1. yüzyıldan günümüze kadar)

Hektor'un çocuğuna veda edişi.

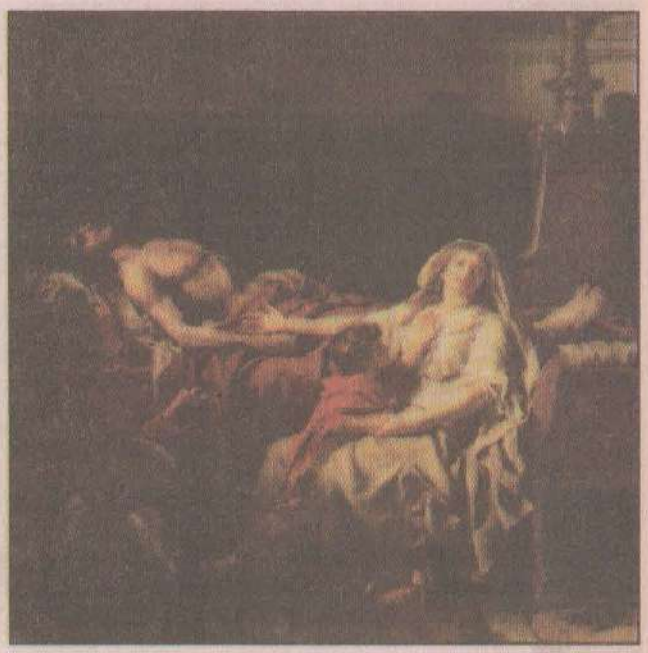

Hektor'un ölüsü.

Blegen de, Schliemann ve Dörpfeld gibi Troya Savaşları'nın geçtiği yerin burası olduğuna inanmaktadır. Fakat Dörpfeld Troya Savaşları'nın geçtiği dönemi Troya VI olarak gösterirken, Blegen'in yapmış olduğu modern kazılar Troya VI'nın bir deprem sonucu sona erdiğini ve bunu takip eden dönemde yani Troya VIIa'da hiçbir kültürel değişim görülmediğini ortaya koymuştur. VIIa ise bir yangınla tahrip olmuştur ve Blegen'e göre ise bu kat Priamos'un İlli-on'udur (3). Blegen yine bu tabakada şiddetli yangın enkazı arasında orada burada dağınık olan insan kemiklerini ve ok uçlarını, böyle bir savaşa dair başka bir delil olarak göstermektedir (4).

Bu katın tarihlendirilmesine gelince, Blegen özellikle Miken seramiklerinin sağladığı verilere göre MÖ 1275-1240 arasını önermektedir. Bu, Antik yazarların Troya Savaşları için verdikleri tarihlerle aşağı yukarı uyuşmaktadır.

Korfmann Dönemi

Troya'da üçüncü dönem kazıları 1988 yılında Manfred Korfmann tarafından başlatılmıştır ve günümüze kadar çarpıcı sonuçlarıyla devam etmektedir. Günümüzde Troya kazıları modern bilimin olanakları kullanılarak bir bilim insanı ordusu tarafından yürütülen bir fenomene dönüşmüştür. Troya'nın hemen hemen tüm katları yeni kazı verileri ışığında yeniden değerlendirmeye alınmakta, tabakaların tarihlendirilmelerinde daha rafine sonuçlara ulaşılmaya çalışılmaktadır.

Bu dönem kazılarının bizim için en önemli keşfi, 1995 yılı kazıları esnasında VIIb dönemi katında bulunan, bronzdan yapılmış, iki yüzünde yazı olan bir mühürdür. Oldukça sansasyonel kabul edilmesi gereken bu buluşun en önemli ve ilginç tarafı, yazının Luwice hiyeroglif yazı olmasıdır. Ünlü filolog David Hawkins'in verdiği bilgilere göre mührün bir yüzünde mesleği yazman olarak belirtilmiş birisinin adı, diğer tarafta ise soylu bir kadının adı yazılıdır. Mühür MÖ 1190-1040 yıllarına, yani karanlık çağın başlarına tarihlenmektedir. Buluntunun neredeyse 130 yıldır kazılan Troya'da tek örnek olması konu üzerine yorum yapmada elimizi kolumuzu bağlamaktadır, fakat bununla birlikte daha fazla yazılı belge bulma ümitlerini büyük oranda arttırmıştır.

Wiluşa Troya mı?

Gelelim ana konumuza. Evet yazımızın ilk bölümünde bahsettiğimiz gibi, Hitit metinlerinde Wiluşa ismiyle karşı-

Hurri-Mitani

Mitani devleti, Hitit ve Mısır devletleriyle birlikte MÖ 1500-1250 yılları arasında varlığını sürdüren o zamanki dünyanın süper güçlerinden biridir. Mitani krallarının, Hitit kralları ve Mısır firavunlarıyla yaptıkları yazışmalar oldukça zengin bir tarihsel dönem ortaya çıkarmaktadır. Bu ülkenin halkı Hurrili olmasına karşın, yönetici sınıf Hint-Ari'dir. Eldeki verilerle Mitani hakkında ciltlerce kitap yazmak mümkünse de, arkeolojik olarak tespiti oldukça zordur. Örneğin oldukça ihtişamlı bir şehir olduğu bilinen başkentleri Vaşşukanni hâlâ bulunamamıştır.

Oldukça kalabalık ve etkin Hurri toplumu üzerinde, Hint-Ari bir sülalenin hakimiyet kurmasını açıklamak zordur. Ayrıca bu Hint-Ari kavmin Ortadoğu'ya nasıl ve ne zaman geldiği hâlâ gizemini korumaktadır. Özellikle şahıs adları ve at yetiştirmeyle ilgili belgelerdeki özel terimlerden, Sanskritçe'ye oldukça benzeyen bir Doğu Hint-Ari dil konuştuğu anlaşılan Mitani yönetici zümresi, resmi yazışmalarda hakim oldukları halkın dilini, yani Hurrice'yi benimsemiştir. Mitaniler'in diğer bir ilginç yanı, resmi anlaşmalarda koruyucu tanrı olarak tamamen Hint tanrıları olan İndra, Varuna ve Mitra gibi tanrıları saymalarıdır ki, böylece klasik Hint tanrılarından yazılı belgelerde ilk defa Hindistan'da değil Anadolu'da bahsedilmektedir.

En parlak olduğu 15. yüzyılda ve 14. yüzyıl ortalarına kadar Assur'u hakimiyet altına aldığı düşünülen Mitani, Hititler'in Kuzey Suriye ve Levant bölgesine hakim olma isteklerini çok büyük ölçüde engellemiştir ve zora sokmuştur. II. Suppilliuma başarılı politikaları ve askeri seferlerinden sonra Mitani başkenti Vaşşukanni'ye girerek Mitani'yi kesin bir yenilgiye uğratsa da, kızıyla evli bulunan o zamanki Mitani kralı Tuşratta'nın oğlu Mattivaza'yı Mitani tahtına geçirerek, Mitani Devleti'nin varlığını sürdürmesine izin verdi. Bunun altında yatan sebep, güçlenmekte olan Assur'a karşı bir tampon devlet yaratmaktı. Bu politik hareket ileride Hititler'e büyük avantajlar sağlayacaktır.

Troya'nın Ortaçağ el yazmalarından bir sahne.

laşılınca daha bu yüzyılın başlarında hemen akla ünlü İlion/Troya şehri gelmiştir. Üstelik Hitit metinlerinde Wiluşa kralı olarak anılan Alaksandus ile güzel Helen'i kaçıran Priamos'un oğlu Aleksandros (Paris) arasında dikkate değer bir isim benzerliği bulunmaktadır. Metinlerden yola çıkarak, MÖ 2000'deki diğer Anadolu devletlerine göre lokalize edildiğinde bahsi geçen Wiluşa'nın Kuzey Batı Anadolu'ya, yani bugünkü Hisarlık Tepesi'nin yer aldığı Çanakkale'ye lokalize edilmesi de bazı bilim adamlarınca mümkündür. Bunun da ötesinde, bir büyük kralı olan ve Hititler'in yakın münasebet kurduğu Ahhiyava olayı vardır. Eğer Ahhiyava, bugün adlandırdığımız şekliyle Akha ülkesi, yani kıta Yunanistan; ve Ahhiyavalılar da Akhalar ise, tüm taşlar yerine oturmaktadır. Nitekim birinci bölümde sunduğumuz ikinci metnimizden Hititler'le Ahhiyavalılar'ın Wiluşa üzerinde mücadele ettikleri anlaşılmaktadır.

Beşinci metinde gördüğümüz Assuwa koalisyonu da Troya Savaşı'nda Mikenlere karşı Troya'nın saflarında yer alan Likya, Pamfilya, Frigler (O zaman Trakya civarında görülmektedirler) vs. Anadolu kıtası koalisyonunu hatırlatmaktadır. Troya'nın Çanakkale Boğazı girişindeki stratejik konumu da, onun ne kadar uzak olursa olsun başta Mısır olmak üzere Eski Çağ'ın hemen hemen bütün medeniyetleriyle maddi ilişki kurmasını sağlamaktadır.

Üstelik Wiluşa ile İlion, Taruuisa ile Troya arasında, morfolojik olarak eşleştirme yapmak bazı güçlüklere rağmen imkânsız değildir (5). Aynı şey Wiluşa kralı Alaksandus ile Priamos'un oğlu Alesandros arasında da mümkündür.

Alaksandus anlaşmasının sonunda, Hatti ve Wiluşa'nın tanrıları anlaşmaya şahit olarak gösterilmiştir. Hititler'in tanrıları 26 satır tutarken, Wiluşa'nın tanrıları sadece şunlardan meydana gelmektedir: ordunun fırtına tanrısı, (Kayıp bir isim), x-ap-pa-li-u-na-as, Wiluşa'nın erkek ve dişi tanrıları, dağları, ırmakları, (kaynakları) ve yeraltı nehri (?) (6). Buradaki Appaliunas, Forrer tarafından Apollon ile eşleştirilmektedir (7). Her ne kadar Sommer gibi (8) bu eşleştirmeye karşı çıkanlar bulunsa da, yaygın olarak kabul edilen bir eşleştirmedir. Hatırlanacağı gibi *İlyada*'da Troyalılar'a yardım eden tanrılar arasında Apollon da bulunmaktadır. Üstelik *İlyada*'dan bir dizeden anlaşıldığı kadarıyla bir de Apollon tapınağı bulunmaktadır:

"(...)/ Troyalılar, Troyalıların karıları, orada,/ ateş payını versinler ölü gövdeme/ Ben onu alt edersem, amal Apollon verirse bana bu ünü,/ silahları soyup tanrısal İlyon'a götüreceğim,/ onları okçu Apollon'un tapınağına asacağım/ geri vereceğim sağlam tekneli gemilere ölüsünü..." (9).

Yukarıda özetledikleri mi z Troya'yı Wiluşa olarak görmek isteyenlerin öne çıkardıkları eşleştirmeler ve çıkarımlardır. Fakat bir de ayın karanlık yüzü bulunmaktadır. Karşı fikirde olan bilim insanlarına göre, durum böyle olsa bile bu eşleştirmenin kanıtlanması anlamına gelmemektedir. Örneğin filolojik yönden Wiluşa-İlion, Alaksandus-Aleksandros, vs. eşleştirmeler, o kadar da kolay değildir. Ayrıca Hitit metinlerinin Wiluşa için çizdiği siyasal tablo Homeros destanlarında anlatılan İlion tanımına uymamaktadır. Şöyle ki ilk Hitit kralından itibaren Hititler'le ilişki içinde olan Wiluşa eğer İlion'sa neden destanlarda Hititler'den hiç söz edilmiyor? Aslında sadece *İlyada* destanı değil, tüm Antikçağ Hititler'den habersiz gözükmektedir. Nitekim *Tevrat*'ta bir kavim

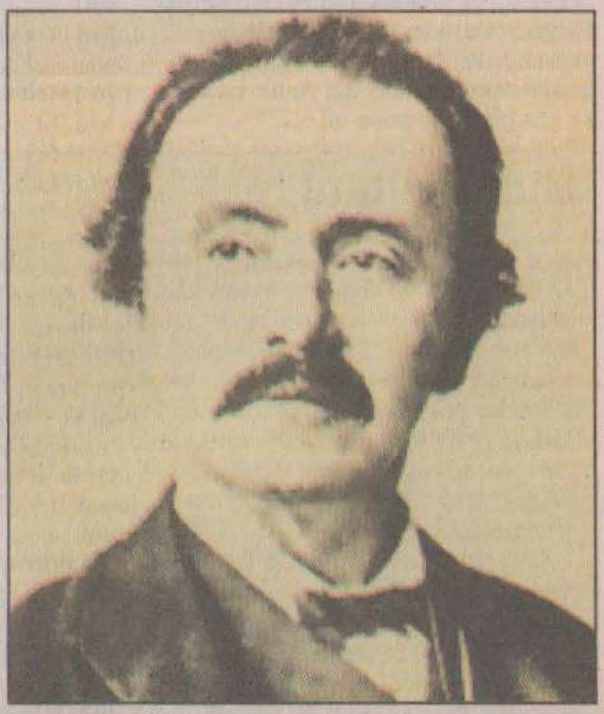

Schliemann

Pala ülkesi

Hakkında en az şey bildiğimiz ülkelerden biridir. Palaca olarak adlandırılan, Hititçe ve Luwice'ye benzer bir dil konuşulduğu, Hattuşaş'ta bulunan binlerce Palaca tabletten anlaşılmaktadır. Tam olarak çözülmese de yine de anlaşıldığı kadarıyla bu tabletler Pala-Tumanna hakkında oldukça değerli bilgiler vermektedir. Pala, Hitit metinlerinde de sıkça rastlanan bir isimdir.

Hakkında şu ana kadar yapılan yüzlerce filolojik ve az sayıda da arkeolojik araştırmalardan, yerinin Kastamonu ve civarına lokalize edilebileceğini rahatlıkla söyleyebiliriz. Bu bölgenin antik dönemdeki ismi Pafagonya'dır ve 2. bindeki Pala halkının devamı olduğu üzerine ciddi tezler bulunmaktadır. Zaten Antik dönemde bu halk, ayrı bir halk olarak görülmektedir.

Klasik dönem Pafagonya halkına dair yapılan incelemelerle Hitit dönemindeki Pala halkına dair bilgilerimiz birleştiğinde ortaya ilginç sonuçlar çıkmaktadır.

olarak korunan Hitit hatırası, ancak günümüz modern arkeolojisi vasıtasıyla canlanmıştır. Klasik dünyadan günümüze hiçbir Hitit referansı bulunmamaktadır. Fakat buna karşı Mikenler destanda görüldüğü gibi bilinmektedir.

Böylesine derin izler bırakan bir savaşa Hititler'in ilgisiz kalması beklenemez. Nitekim Batı Anadolu'daki diğer devletler bunu Troya'ya münhasır bir olay olarak görmemiş ve kendilerine yönelik bir tehdit olarak Mikenler'e karşı Troyalılar'ın yanında yer almıştır. Bu noktada çizilen bu tablo, Ahhiyava konusunda gördüğümüz gibi Ahhiyava'nın Batı Anadolu gayeleriyle örtüşmektedir. Fakat Hititler neredeydi?

Bu sorunun cevabı Hitit kralı Tuthaliya'nın Assuwa'ya karşı yaptığı askeri seferde yatabilir. Bu nedenle konunun daha detaylı tartışmaları Assuwa konusu işlenirken yapılacaktır.

Troya Savaşı'ndan bir sahne.

Sonuç

Hitit devlet arşivlerindeki siyasal içerikli çivi yazılı belgelerden elde edilen veriler, bu ana kadar tarihi, destanlardan yazmak isteyen kişilerin rahatını çok kaçırmıştır. Nitekim Homeros'un *İlyada ve Odesa* destanları bir tür kahramanlık çağı olarak adlandırılmakta ve görülmektedir. Fakat Hitit arşivlerinden elde edilen bilgilere göre, olay Batı Anadolu'daki amansız bir çıkar ve hayatta kalma savaşıdır. Bir gün dostluk anlaşması yapılmakta, diğer gün size karşı düşman olunmaktadır. Bu tür hayatta kalma kavgaları içerisinde geçen yüzyıllar içinde, bir devlet kimi zaman güçlenmekte kimi zaman başka bir güçlü devletin himayesine girmek zorunda kalmaktadır. Wiluşa ülkesi bu bakımdan sadece Batı Anadolu'da hayatta kalmaya çalışan küçük bir devlet görünümündedir. Onun günümüzdeki Hisarlık Tepesi ve ülkesinin de Troas yani Çanakkale bölgesi olup olmadığını söylemek bir hayli zordur, fakat bana kalırsa Homeros hikâyelerini gerçek yapmaya çalışmanın yerine Çanakkale Boğazı'nın girişinde, Eski Çağ dünyasının belki de en stratejik konumunda yer alan, Troya'nın en eski katlarından günümüze kadar dönemlerinin tek tek gerçek durumları ve çevre medeniyetlerle ilişkisini arkeoloji biliminin çerçevesi içinde incelemek çok daha heyecanlı sonuçlar vermektedir. Yazı olmadığı için bu insanların isimlerini bilmiyoruz, betimleme sanatını uygulamadıkları için nasıl giyindiklerini, neye benzediklerini bilmiyoruz; fakat ilerde ya Troya'da ya da başka bir ilgili yerleşimde konuyu tatminkâr bir şekilde aydınlatacak ve çözecek bir yazılı belge veya güçlü bir arkeolojik veri bulunabilir, bulunacağına da inanıyorum. Fakat o zamana kadar, sadece verilerin ışığında yolumuzu bulmak zorundayız.

Özellikle Assuwa ile devam edeceğimiz Batı Anadolu devletlerinin MÖ 2000'deki gerçek durumlarını bilmek zorundayız, çünkü günümüz dünyasındaki Aydınlanma'nın tohumları bu devletlerin ulaştığı medeniyet tarlasında ekilmiştir. Bu medeniyetler uzun ömürlerinin kargaşalığından Thales'le başlayan modern bilimi doğurmuştur. Geçmişleri ve kim olduklarına dair her türlü ilgiyi hak etmektedirler, fakat yine kendilerinin bize bıraktığı akıl, mantık ve bilim yoluyla...

Hitit coğrafyası

Hititler'in çekirdek coğrafyası Kızılırmak kavsi içindedir. Sakarya Irmağı'na kadar uzanan bölge de ana Hitit coğrafyası içine katılabilir. Sadece bu bölgede olduğu düşünülen yüzlerce Hitit şehri bulunmaktadır, fakat bunlardan çok azı kazılmış ve sadece birkaçının tam isminden eminiz. Bu nedenle maalesef Hititler'i bile, Anadolu'nun kayıp medeniyeti olarak kabul etmek zorundayız. Çünkü Hititler hakkında bilgilerimiz, aslen bilmemiz gerekenden çok daha azdır.

Hitit coğrafyasını tanımaya çalışırken, size yeri geldiğince Hititler'in bir devlet olarak Anadolu'da nasıl organize oldukları, devlet ve yönetim sistemleri, askeri ve ticaret yollarının nerelerde olabileceği hakkında bilgiler vermeye çalışacağız.

Her ne kadar çekirdek bölgeleri Kızılırmak kavsi içi olsa da, Hititler'in devlet olarak talep ettikleri, dış siyasetlerinin temelini oluşturan bölgeler, Anadolu'nun geri kalan bölümü ve Kuzey Suriye Levant bölgesidir. Doğu Anadolu'nun Van Gölü ötesine ilgi duydukları pek söylenemez. Özel ilgi duydukları, Batı Anadolu, zengin Ege dünyasının; Kuzey Suriye de Ortadoğu ticaretinin kesişim noktalarıdır.

Hititler'de askeri seferler her yıl Hitit kralının başkomutanlığında, ilk Hitit kralından son krala kadar düzenli olarak yapılmıştır ve Hitit ekonomisinin ana damarıdır. Bu nedenle Hititler'in askeri seferlerini izlemek hem Anadolu'nun tarihi coğrafyasını açığa çıkarmakta, hem de Hititler hakkında önemli bilgiler sağlamamıza yardımcı olmaktadır. Dolayısıyla incelememizde Hitit askeri seferlerini özel olarak izleyerek, "Hitit nedir?" sorusuna cevap bulmaya çalışacağız.

DİPNOTLAR

1) Herodot Tarihi, II, s.53.
2) Azra Erhat - A. Kadir; İlyada: Homeros, Can Yayınları, 1993, s.27-34.
3) Carl W. Blegen, Troy, vol. 4 , part 1, p.10-12.
4) Carl W. Blegen, age.
5) Hans G. Güterbock; Troy in Hittite Texts? Wilusa, Ahhiyawa and Hittite History, p.35; Troy and the Trojan War, A Symposium Held At Bryn Mawr College, October 1984.
6) H. Otten; "Zusatzliche Lesungen zum Alaksandu-Vertag", Mitteilungen des Instituts für Orientforschung 5 1957 p.29.
7) E. Forer; "Apollon" Revue Hittite et Asianique, 1.5 1931, s.141-144.
8) F. Somme; "Apollon von İllios?", Indogermanische Forschungen 55 (1937) 176-182.
9) Azra Erhat - A. Kadir; İlyada - Homeros, 7. bölüm, s.192.

Zeki İlker Doğan

Solucanlarla yalnız balık tutulmaz!

Bir ay aradan sonra tekrar merhaba. Ben virüs yazısı yazmaktan, olası ki siz de virüs haberleri duymaktan artık sıkıldınız. Ama nedense virüs yazanlar, bu uğraşlarından hiç vazgeçmeyecekmiş gibi görünüyor. Haziran ayının başında yeni bir virüs uyarısı daha yapıldı. Bu virüs Melissa virüsüne benziyor; ama ondan daha tehlikeli. Çünkü bu virüs Melissa'ya ek olarak, bulaştığı bilgisayardaki bazı dosyaları siliyor. Bulaşma yöntemi gene Internet. **Worm** (Kurt, solucan anlamlarına gelir) olarak nitelendirilen bu virüsün adı W32/ExploreZip.worm. Öncelikle "worm" türü virüsleri biraz tanıyalım.

Aslında bu ad, 1998 sonlarında Internet'i felce uğratan ve Internet Worm olarak adlandırılan bir virüs için kullanılmıştı. Ancak, türünün ilk örneği için kullanılan bir adın, kendinden sonraki benzerleri için de kullanılma eğilimi burada da kendini gösterdi. Bir taraftan da, bu adın uygun olup olmadığı tartışıldı durdu. Ama, normal virüs programlarıyla bu tür programlar arasındaki büyük farklılıktan dolayı, bu tür virüslere "worm" denmeye devam ediyor. İlk örnek olan Internet Worm virüsü belirtilirken de, ilk harfler büyük yazılıyor. Yani **Internet Worm** ile **Internet worm** aslında ayrı şeyler; birincisi bir virüs adı, ikincisiyse, bu virüse benzer virüslere verilen genel addır.

Worm virüslerinin normal virüslerden farkı

Worm virüsleriyle diğer normal virüsler arasındaki asıl fark, kendini üretmek ve yaymak için kullandıkları çalışma yöntemidir. Normal bir virüs bir bilgisayara girdiği zaman (bu çoğunlukla, virüsün bulaştığı bir programın bulunduğu disket veya CD-ROM yoluyla olur), bir sistem dosyasını veya bilgisayar tarafından sık kullanılan başka bir dosyayı değiştirir. Bu değiştirme, bilgisayarın neresinde olursa olsun, virüsü etkinleştirecek olan bazı komutların dosyaya eklenmesi şeklindedir. Etkin hale geldikten sonra virüs, içerdiği eylemleri gerçekleştirmeye başlayacaktır. Yani birinci önemli fark, normal virüslerin, kullanıcı, virüslü programı çalıştırana kadar, bilgisayarın bir yerinde masumca beklemesidir. İkinci önemli farksa, normal virüsler, paylaşılan disketler ve CD-ROM'lar aracılığıyla bulaşır. Kullanıcı yalnızca emin olduğu, disket ve CD-ROM'ları kullanırsa, virüsün bulaşma olasılığı neredeyse sıfıra inecektir. Worm olarak adlandırdığımız virüsler ise, daha da güçlüdür. Bu tür bir virüs bilgisayara girdiği zaman (bunu genelde Internet üzerinden başarır), etkileyebileceği başka Internet konumlarını arayan bir programı çalıştırır. Bunu gerçekleştirebilmek için, bir kullanıcının etkisine gereksinimi yoktur. Virüs Internet'te dolaştığından, virüslü makineye bağlı tüm makinelere bulaşma riski vardır. Internet'in yapısını düşünürsek, tek savunma biçimleri güvenlik boşluklarını kapatmak olan çok sayıda bilgisayar vardır. Ama virüs, bilgisayarlara girmek için bu noktaları kullanmaktadır. İkinci olarak virüs, hiçbir yardıma gerek kalmadan bulaşabilir. Worm virüsü bir Internet bağlantısının farkına vardığında, o konuma kendisinin bir kopyasını yükler ve aynı biçimde çalışmaya devam eder.

Worm virüslerinin ne kadar tehlikeli olduğu ortada. Bundan dolayı, özellikle Internet'i sık sık kullananların, bu tür virüslere karşı mutlaka önlem alması gerekli. Artık virüsler, Internet ortamına taşındığından, masum bilgisayar kullanıcıları bile büyük tehlikelerle karşı karşıya kalabilir.

9 Haziran günü bu virüslere bir yenisi eklendi: W32/ExploreZip.worm. Virüsün temel karakteristiği, Windows\System dizinine explore.exe dosyasını koyması ve WIN.INI dosyasına run=c:\windows\system\explore.exe satırını eklemesidir. Eklenen bu satır, Windows işletim sistemi çalışırken otomatik olarak başlatılacak satırdır. Böylece, kullanıcının herhangi bir etkisi olmadan virüs kendini yaymaya başlayacaktır. Daha önce de belirttiğim gibi, bu virüs de kendini yaymak için, Melissa virüsü gibi, Internet'i kullanıyor. Bunu da, alınan bir e-posta iletisini yanıtlayarak yapıyor. Bu yanıtın gövde metnine şunları yazıyor:

"I received your email and I shall send you a reply ASAP. Till then, take a look at the attached zipped docs." ("E-postanızı aldım ve en kısa zamanda yanıt göndereceğim. O zamana kadar, ilişikteki sıkıştırılmış belgelere bakın").

Asıl tehlike

E-postaya, "zipped_files.exe" adlı bir dosya eklenir. Aslında "worm" diye adlandırılan bu dosyadır. Bu dosyayı çalıştırmak için tıklayan kullanıcı, dosyanın açılamadığı, geçerli bir arşiv dosyası olmadığı yönünde bir hata iletisi alacaktır. Bu noktadan sonrasıysa, bu virüsün asıl tehlikesi ve diğer worm virüslerinden farkı başlıyor. Çalıştıktan hemen sonra, bilgisayarda bulunan tüm sürücüleri araştırıyor ve .c, .cpp, .asm, .doc, .xls ve .ppt uzantılı dosyaları bulup içeriklerini siliyor. Bu uzantılara sahip dosyaları sürücülerinizde görebiliyorsunuz ama boyutları sıfırlanmış oluyor. Açtığınız zaman karşınıza bomboş sayfalar çıkıyor.

Bu dosyalardan özellikle dikkat çekmek istediğim, .doc, .xls ve .ppt uzantılarına sahip olanlarıdır. Bunlar sırasıyla Word, Excel ve PowerPoint belgelerinin sahip olduğu uzantılardır. Yani bu virüs bilgisayarınıza bulaşmışsa, Microsoft Office programlarıyla yarattığınız tüm dosyaları kaybetmeniz kesindir. Diğer üç uzantıysa, program kodlarının sahip olduğu uzantılardır; .c uzantısı C dili, .cpp uzantısı C++ dili ve .asm uzantısı da Assembly diliyle yazılmış programların kaynak kodlarının bulunduğu düz metin biçimindeki dosyalara aittir. Yani virüs, üst düzey programcıların da emeklerini bir anda boşa çıkarıyor. Ne zaman virüs dense, kitapları yakan insanları (!) anımsamam garip karşılanmamalı diye düşünüyorum. Bu tür bir virüsü yazan kişilerin, kesinlikle ruhsal tedavi görmesi gerektiğini bir kez daha belirterek, bilgisayarınızda bu virüsün bulunup bulunmadığının nasıl anlaşılacağına ve varsa nasıl silinebileceğine geçmek istiyorum.

Ne yapmalı?

Öncelikle, yukarıda belirttiğim türde aldığınız bir e-postayı **hemen silin**. İlişiğindeki dosyaları **kesinlikle çalıştırmayın**. Bu tür bir hareket, virüsün sisteminizi hemen etkilemesine neden olacaktır. Bilgisayarınızda bu virüsün olup olmadığını anlamak için izleyeceğiniz yol şöyle:

Daha önceden yaratmış olduğunuz Word, Excel ve PowerPoint dosyalarınızı açtığınız zaman karşınıza bomboş sayfalar çıkıyorsa, virüsün sisteminizde olma olasılığı yüksek. Ama daha emin bir yol olarak şu adımları izleyin:

1) Başlat (Start) menüsünden Çalıştır (Run) komutuna tıklayın.

2) Metin kutusuna sysedit.exe yazıp Tamam (OK) düğmesine tıklayın.

3) Açılan pencerelerin arasından, başlık çubuğunda C:\WINDOWS\WIN.INI yazan pencereyi seçin.

4) Dosyanın hemen başlangıcındaki run= satırını bulun. Burada run=C:\WINDOWS\SYSTEM\EXPLORE.EXE yazıyorsa, virüs bilgisayarınızda demektir.

Sisteminizdeki virüsün daha fazla yayılmasını ve dosyalarınızı silmesini engellemek için kullanabileceğiniz iki yöntem var. Birincisi ve en güvenilir olanı, bir virüs temizleme programını kullanmaktır. Bu yeni virüsü silebilmek için, virüs temizleme programının güncel olması gerekir. Yalnızca bu virüsü silmek için, McAfee firmasının yapmış olduğu ve firmanın web bölgesindeki http://download.mcafee.com/products/extrafiles/killbot.exe adresinden alabileceğiniz ücretsiz bir program var. Bu program, virüsü bilgisayarınızdan tamamen kaldıracaktır. Virüsün Internet aracılığıyla yayıldığını düşünürsek, başka bir bilgisayarı kullanarak bu dosyayı indirmeniz ve bir diskete kaydederek bilgisayarınızda kullanmanız tam güvenlik sağlayacaktır.

Bu programı kullanmak yerine, virüsü elinizle silmek için uygulayacağınız adımlarsa şu şekildedir:

1) Başlat (Start) menüsünden Çalıştır (Run) komutuna tıklayın.

2) Metin kutusuna sysedit.exe yazıp Tamam (OK) düğmesine tıklayın.

3) Açılan pencerelerin arasından, başlık çubuğunda C:\WINDOWS\WIN.INI yazan pencereyi seçin.

4) Dosyanın hemen başlangıcındaki run=C:\WINDOWS\SYSTEM\EXPLORE.EXE satırındaki C:\WINDOWS\SYSTEM\EXPLORE.EXE yazısını silin (run= yazısını silmeyin!). Dosya (File) menüsünden Kaydet (Save) komutuna tıklayıp dosyayı kaydedin ve Gene Dosya menüsünden Çıkış (Exit) komutuyla programdan çıkın. (Dikkat! Bu dosyalarda başka değişiklik yapmayın. Bunlar, Windows sistem dosyaları olduğundan, hatalı değişiklikler, Windows'un çalışmamasına veya yanlış çalışmasına neden olabilir).

5) Başlat (Start) menüsünden Bilgisayarı Kapat (Shutdown) komutuna tıklayın ve Bilgisayarı MS-DOS Kipinde Başlat (Restart the computer in MS-DOS mode) seçeneğini işaretleyip Evet (Yes) düğmesine tıklayın. Bu sayede, sistem belleğinizde bulunan Explore.exe dosyasından kurtulmuş olacaksınız.

6) DOS kipindeyken, Windows'u başlatmak için Exit yazıp Enter tuşuna basın.

7) Windows başladıktan sonra, Başlat (Start) menüsünden Bul (Find) komutuna işaret edip Dosyalar veya Klasörler (Files or Folders) komutuna tıklayın.

8) Ad kutusuna Explore.exe yazın, Konum bölümünde C: veya C:\WINDOWS göründüğünden emin olun ve Şimdi Bul (Find Now) düğmesine tıklayın.

9) Bulunan dosyalar hemen altta listelenecektir. Olasılıkla burada, C:\WINDOWS\SYSTEM klasörü altında bulunan Explore.exe dosyasını göreceksiniz. Dosyanın üstüne sağ tıklayıp, açılan menüden Sil (Delete) komutuna tıklayın.

Artık virüsten kurtuldunuz. Ama siz gene de her zaman bir virüs temizleme programı kullanın ve programı sürekli güncelleyin. Pek çok virüs temizleme programı, üretici firmanın web sayfalarına koyduğu programcıklarla, yeni virüslere göre güncelleştirilebilmektedir.

Her geçen gün artan bu virüslerden korunmak için elinizden geleni yapın. Bu konuda gösterdiğiniz çabalar, aksi halde yaşayacağınız sorunlar düşünülürse, mutlaka yararlı olacaktır. Eskiden insanlar, solucanları kullanarak balık tutarlardı. Teknolojiyle birlikte, bilgisayar dünyasına ve Internet'in nehirlerine hapsolanlar, solucanları zararlı amaçlar için kullanıyorlar. Bilgisayar dünyasının her yerinde virüslerden şüphelenin ve oltaya gelen balık olmayın!

Virüssüz bir yazıda görüşmek üzere.

Kiraz Perinçek

Tarih öncesi armadillolar kuyruklarıyla dövüşüyorlardı

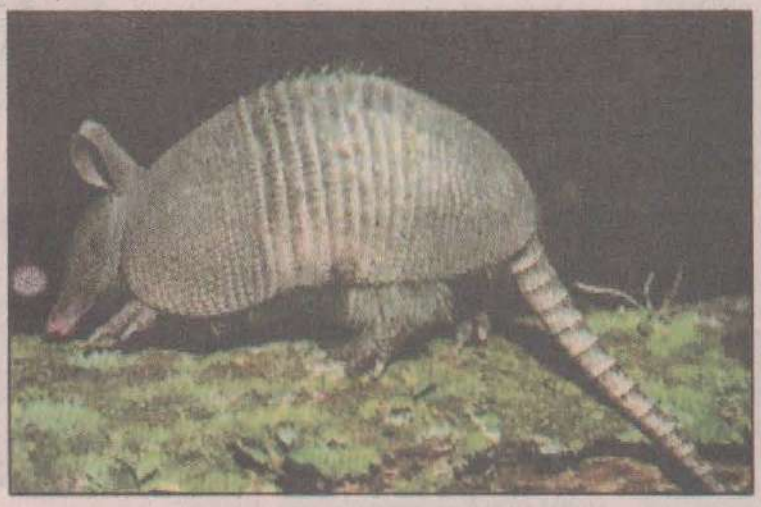

Gliptodont olarak bilinen iki tonluk armadilloların, tarih öncesini sopa gibi kuyruklarıyla birbirlerini döverek geçirdikleri ortaya çıktı. Bazı fosil örneklerinin kabuklarındaki kırıklar nedeniyle bu hayvanlar arasında vahşi kavgalar geçtiği düşünülüyordu. Geçenlerde Leeds Üniversitesi'nden bir ekip bu tür zedelenmelere kuyruk darbelerinin neden olabileceğini gösterdi.

Bugünkü armadillolaların akrabası olan Güney Amerika gliptodontlarının nesli yaklaşık 10 bin yıl önce tükenmişti. Büyük olasılıkla dev etobur kuşlardan ve kılıç dişli memelilerden korunma işlevi gören zırhlarının ağırlığı, 400 kilograma kadar çıkıyordu. Ancak, Leeds Üniversitesi'nden McNeill Alexander ve meslektaşlarının yaptığı araştırma, bu kalın zırhların gliptodontların kendi aralarındaki kavgalarda da kalkan işlevi gördüğünü ve bu kavgalarda silah olarak kuyrukların kullanıldığını gösteriyor.

Gliptodontların sert plakalarla kaplanmış geniş, kaslı kuyrukları vardı. Bazı türlerde bu plakalar kuyrukların uçlarında birleşerek topuz benzeri silahlar oluşturuyordu. Bunlar, muhtemelen avcı hayvanlardan korunmak için değil, eş veya bölge için birbirleriyle yaptıkları kavgalarda kullanılıyordu. Alexander, "Gliptodontların yapısının cinsel rekabet ve şiddete uygun olduğu görülüyor" diyor.

Alexander'ın ekibi, kuyrukların bir düşmanı ciddi ölçüde yaralayabilecek yapıda olup olmadığını öğrenmek için biyomekanik testler gerçekleştirdiler. Ezilmiş insan ve keçi kafatasları üzerinde yapılan çalışmalarda kullanılan bir teknikten faydalanan ve gereken kuvvetleri karşılaştıran Alexander, kuyruğun, kabuğunu çatlatmak için yaklaşık 1400-6000 joule'luk bir enerjiyle hareket ettirilmesi gerektiğini hesapladı.

Ardından ekip, bir kuyruk fosili kalıbı kullanarak kuyruğun her iki yanını kontrol eden kas kütlesini ve kuyruğun ani bir darbe için hareket ettirilmesinde gereken enerjiyi -3000 joule- tahmin ettiler. Böylece kuyruğun gözlenen zararı verebileceği sonucuna varıldı.

Neyse ki gliptodontlarda, bu şiddetli darbelerin hızını kesen bir tür içsel "boks eldiveni" de gelişmiş olabilir. Alexander'a göre kabuk ve omurga arasındaki boşlukta olan bu koruyucu "yastık" kavgada enerji emiyordu.

(New Scientist, 5 Haziran 1999. Çeviren: Nefer Şenoğuz)

Şizofreni'nin kökenleri

İsveç'te yaytmlanan bir çalışmada, ABD'de 2 milyon kişiyi etkileyen şizofreni hastalığının, en azından bazı vakalarda, ana rahmindeki elverişsiz koşullardan kaynaklanabileceği öne sürüldü.

İsveç'teki Uppsala Üniversitesi'nden psikolog Christina Hultman ve arkadaşları, ülkedeki doğumların yüzde 99'unu belgeleyen doğum kayıtlarından faydalanarak, şizofreni tanısıyla hastanede yatmış olan hastaların doğum öncesi kayıtlarını incelediler.

Hastalığı çocukluk veya gençlik döneminde gösteren erkek hastaların diğer bebeklere göre zayıf doğma oranının üç kat, annelerinin hamilelik döneminde kanama oranının dört kat daha fazla olduğu görüldü. Kadın hastalarda da şizofreniyle doğum öncesinde yaşanan sorunlar arasında bir ilişki gözlenmesine rağmen, henüz bilinmeyen nedenlerden dolayı bu bağıntının oranı erkeklere göre daha düşük.

Hultman, "Bu etkenler rahimdeki elverişsiz ortamın şizofreni olasılığını artırdığını gösteriyor" diyor. Bunun nedeni için bir olasılık, annenin plasentasındaki sorunların oksijen yetersizliğine yol açarak beynin yeterli gelişmesine engel olması.

(Discover, Haziran 1999. Çeviren: Nefer Şenoğuz)

Mars'ın topografik haritası

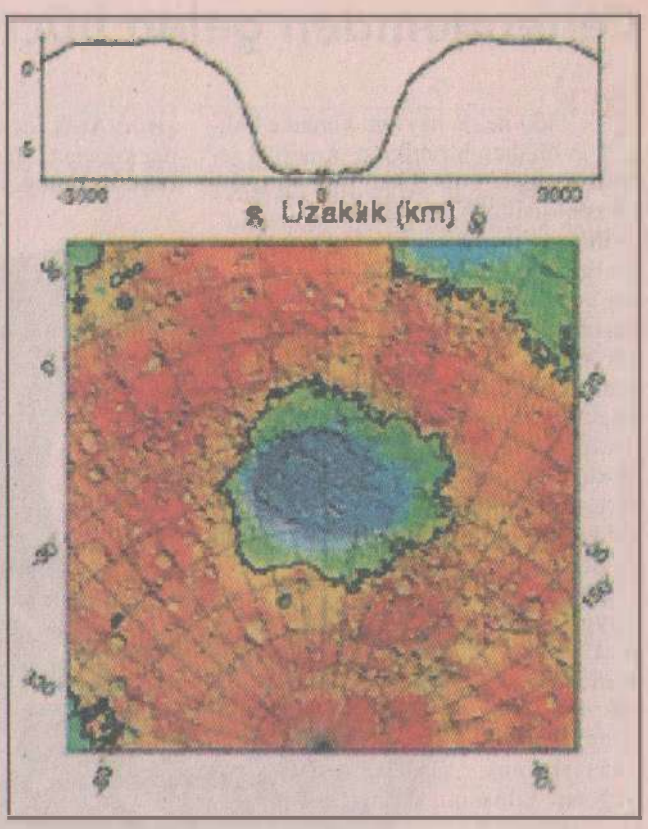

Araştırmacılar Mars'ın güney yarımküresinde yer alan derin çukurdan haberdardı. Fakat son ölçümlerde elde edilen bilgilerden sonra, kızıl gezegenin topografyasındaki Hellas havzasının Everest Dağı'nı yutacak genişlikte olduğu ve gezegene çarparak çukurun oluşmasına yol açan asteroidin parçalarının 2500 mil uzağa kadar gittiği ortaya çıktı.

"Galiba en şaşırtıcı bulgu, Hellas Vadisi'nin, güney yarımkürenin topografyası üzerindeki etkisinin ne kadar belirleyici olduğu" diyor Massachusetts Teknoloji Enstitüsü profesörü Maria Zuber. Bir başka önemli bulgu da gezegenin güney kutbundan kuzey kutbuna doğru olan eğimli yapısı. Zuber, bunun su dolaşımı ve gezegendeki döngüler üzerinde etkili olmuş olabileceğini belirtiyor.

Zuber'le beraber Enstitü'den üç araştırmacının daha içinde olduğu 20 kişilik bir araştırma grubu, Mars'ın yörüngesinde bulunan Mars Global Surveyor uzay mekiğinin gönderdiği bilgilere dayanarak Mars'ın küresel bir topografya haritasını çıkardılar. *Science* dergisinin 28 Mayıs tarihli sayısında yayımlanarak, bilim insanları için Mars'ın 4 milyar yıllık evrimine dair yeni bakış açıları sağladı.

Yapılan haritanın kızıl gezegen hakkında yıllar sürecek araştırmalar için bir başlangıç noktası oluşturması bekleniyor. Zuber'e göre bu bilgilerin en önemli yönü de Mars'ın oluşumunu tekrar gözden geçirip yapılandırabilmemizi sağlayacak olması. "Yüzey şekilleri, yerçekimi, manyetik ve yüzeysel bileşkesi üzerine bilgilerle, gezegenin iç yapısını ve ısı evrimini daha iyi anlayarak şekillendirebileceğiz. Bu da gezegendeki iklim ve su tarihçesiyle bağlantılı" diye de ekliyor. Zuber araştırmanın uzun bir çalışmayı kapsayacağını, fakat gezegenin küresel bir sistem olarak modelini yapılandırmak için gerekli potansiyele sahip olduklarını belirtiyor. Araştırmacılar bunu bir gezegenin değişik kısımlarının birbiriyle olan etkileşimlerini açıklamak için iyi bir fırsat olduğunu söylüyorlar.

Mars, Dünya benzeri özellikler taşıyan gezegenler arasında en yüksek dağlara ve en derin kraterlere sahip olanı. Düz bir şekli olan kuzey yarımküre ile kraterlerin daha belirleyici olduğu güney yarımküre arasındaki yükseklik farkı da tam bir zıtlık oluşturuyor.

"Mars topografyasının 30 km'lik dinamik bir alanı bulunuyor ki bu Dünya'nınkinin bir buçuk katı" diyor NASA görevlisi ve grubun başkanı olan David Smith.

NASA'nın Goddard Uzay Uçuş Merkezi'nden, Washington Carnegie Enstitüsü'nden Washington ve Brown üniversitelerinden, California Teknoloji Üniversitesi'nden araştırmacılar harita üzerinde çalıştılar. Yüksek çözünürlüklü harita Bu yılın Mart ve Nisan aylarında ve 1998'in yazında elde edilen 27 milyon ölçümü ortaya koyuyor. Ölçümler düz olan kuzey yarımkürede 6 ve diğer yerlerde ise 42 feet'e kadar bir yanlışlık payı içeriyor.

"Bizim hazırladığımız haritadan önce Hellas'ın sadece büyük bir delik olduğu düşünülüyordu; ancak biz inanıyoruz ki asteroid çarpması sonucu maddeler bölgedeki havza merkezinden 2500 mil uzağa kadar yayılmış" diyor Zuber ve bu çalışmanın gezegenlerin ilk yüzey şekilleri ve Mars'ın güney yarımküresindeki büyük yükseklikleri açıklayıcı bir malzeme olacağını da ekliyor.

Mars'ın güneyden kuzeye doğru olan eğimi Mars'ın ilk zamanlarındaki su akışını oldukça etkilemiş. "Kuzey yarımkürenin alçak sahaları Mars yüzeyinin dörtte üçünü kurutmuş gibi gözüküyordu. Ama harita, Valles Marineris gibi bazı bölgelerde sınırlı su kaynağının gölcükler bile oluşturmuş olabileceğini gösteriyor" diyor Zuber.

(Astronomy Magazine, Haziran 1999. Çeviren: Alev Şeren)

Akıllı Ahçı

Hazır yemekleri pişirmeyi bilen zeki bir mikrodalga fırın, alerjisi olan insanları, yemeklerinin içindeki potansiyel tehlikelere karşı uyarabilir. Çoğunlukla kafa karıştırıcı düğmeler içerdiği için birçok mikrodalga fırını çalıştırmak çok zordur. Altı ay sonra başlayacak denemelerle Akıllı Mikrodalga Fırın bu problemi çözmeyi amaçlıyor; en azından hazır yiyecekler için. Hazır yemeğinizi sadece fırının ön panelinde bulunan barkod tarayıcısının üzerinden geçirerek pişirebileceksiniz. Sistemi geliştiren Kit Yam barkodun fırına yemeği nasıl pişireceğini anlatan bilgiyi aktardığını söylüyor. Çalışma Kore elektronik firması Samsung tarafından finanse ediliyor. Mutfakta, diyor Yam, mikrodalgayı damak zevkinize uyacak biçimde ayarlayabilirsiniz. Eğer bir vejetaryenseniz ve her etiketi ürünün jelatin içerip içermediğini kontrol etmek için okumak istemiyorsanız veya fındıklara karşı alerjiniz varsa, mikrodalga sizi uyaracak biçimde programlanabilir. Gıda endüstrisinin işbirliğiyle, yemeğinizin genleri düzenlenmiş içeriğe sahip olup olmadığını da söyleyebilir.

Bir alerji uzmanı olan William Cookson hayatlarını tehdit eden alerjilere sahip olan birçok insanın etiketleri inceleyerek kendi kendilerine alıştırma yaptıklarını söylüyor. "İnsanların bilmek isteyecekleri şeyler yiyeceklerde bulunuyor ve bu yüzden bu çok yardımcı olabilir" diyor.

"Anahtar, gıda endüstrisiyle ortaklık; çünkü mikrodalga fırın şirketleri bunu tek başlarına yapamazlar" diyor Yam.

(New Scientist, 5 Haziran 1999. Çeviren: Erdal Tan)

Cehennemden gelen hücre

Ne bitki ne de hayvan, binlerce balığı öldüren bir mikrop, Amerika sahillerini istila etti. Şimdi ona karşı bir savaş başlatılmış durumda.

Pfiesteria adlı mikropla savaşın başında JoAnn Burkholder var. Bu mikropları keşfeden ve gizemli balık ölümleriyle olan bağlantılarını bulan ekipte o da var; kendisi de bu küçük organizmalar yüzünden hastalandı.

Pfiesteria adlı mikropla savaşın başında JoAnn Burkholder var. Bu mikropları keşfeden ve gizemli balık ölümleriyle olan bağlantılarını bulan ekipte o da var; kendisi de bu küçük organizmalar yüzünden hastalandı.

Sharon Guynup laboratuvarda incelediği bu mikrobu şöyle anlatıyor: Araştırmacı Howard Glasgow parmağıma bir iğne batırıyor ve kanımı bir cam lamele damlatıyor. Bunu bir televizyon monitörüne bağlanmış güçlü bir mikroskobun altına yerleştiriyor. **Pfiesteria piscicida** adı verilen küçük mikroplardan oluşan bir ordu ekranda öfkeli bir şekilde ileri geri yüzüyor. Bunlardan biri bir hücreyi yutarken korku içinde seyrediyorum.

Çevresindekileri emerken ürpertici ve başdöndürücü bir dansla etrafta dolaşıyor. Artık hiç hareket edemeyecek kadar tıkanana kadar mikroplar kanımda bayram etmeyi sürdürüyorlar. Gizli dosyalardan çıkmış bir uzaylı gibi, araştırmacıların "cehennemden gelen hücre" dedikleri bu yeni keşfedilen zehirli mikrop, Delaware'den Alabama'ya kadar kıyı şeridini işgal etti.

Düzinelerce bilim insanı bu tehlikeli yaratığı saran gizemi ortadan kaldırmak için çalışıyor. Araştırmacılar sonunda Pfiesteria bilmecesinin bazı parçalarını bir araya getiriyor.

Mikrop 24 değişik forma dönüşebiliyor. Biyolog JoAnn Burkholder'a göre, her şey 1980'li yıllarda başladı. Pfiesteria'nın enfeksiyona uğrattığı balıklarda kapanmayan yaralar görülmeye başladı. Hemen ardından, kitlesel balık ölümleri başladı. Pfiesteria Chesapeake Körfezi ve ötesine saldırıya geçtiğinde, gümüşümsü cesetler nehir ve körfezleri kaplamaya başladı.

Yüzlerce insan Pfiesteria'nın kendilerini de hasta ettiğine inanıyor. Alzheimer hastalığına benzeyen ciddi öğrenme ve hafıza problemleri rapor edildi. Pfiesteria'nın en çok etkilendiği su yolu olan Neuse Nehri, Durham'dan Kuzey Karolayna'nın en yoğun nüfuslu havzasına doğru 250 mil uzanıyor. Neuse'un büyük bir bölümü eskisi gibi görünüyor; İspanyol yosunlarının kapladığı selvilerle çevrili. Geçen Ağustos güçlü akıntılı bir cumartesi günü, tekneler nehirde sefer düzenlediler, fakat hiç yüzücü yoktu, sadece bir su kayakçısı vardı. İnsanlar bu suya girmeye korkuyorlar. "Eyalet tarihinde görülen en kötü ölüm 1991 tarihinde meydana geldi" diyor Neuse Nehri çevresinin bekçisi Rick Dove. 6 haftalık bir süre içerisinde bir milyar balık öldü. Gömmek için bir buldozer kullanmak zorunda kaldık. Ve 10 milyonun üstünde ölüm 1995'te meydana geldi."

(Popular Science, Haziran 1999. Çeviren: Erdal Tan)

Tüylü uçaklar

Baykuşlar o kadar sessiz uçarlar ki avları yaklaşan sonu kesinlikle duymaz. Bu sessiz uçuş emekli havacılık profesörü Geoffrey Lilley'in merakını uyandırmış. Bu nedenle rüzgâr tünellerinde uçan baykuşların görüntülerini incelemeye karar vermiş. Baykuş aerodinamiğini daha iyi kavramanın, mühendislerin daha sessiz uçaklar tasarlamalarında yardımcı olacağını düşünüyor.

Baykuş kanatlarının ön kenarlarındaki tırtıklı tüyler havayı kanatların üzerinden hafifçe üflüyor ve gelen havanın gürültüsünü engelliyor. Her kanadın keskin hava basıncı değişikliklerini ve uçağın sert kanatlarından çıkan gürültüyü engelleyen, eşarba benzer, saçaklı arka kenarı var. Girinti çıkıntılar ve saçaklar ekleyerek daha sessiz bir uçak yapılabileceğini düşünüyor.

(Discover, Haziran 1999. Çeviren: Erdal Tan)

Baykuş kanatlarının ön kenarlarındaki tırtıklı tüyler, havayı kanatların üzerinden hafifçe üflüyor ve gelen havanın gürültüsünü engelliyor.

Hastalar için şifalı dualar ve devalar

Zafer Gazi Tunalı

Bu sayımızdan itibaren *Safsata Avcısı* başlıklı bir bölüm açıyoruz. Bu bölümde esas olarak okurlarımızın yazılarına yer vereceğiz. Günlük yaşamınızda, okuduğunuz kitaplarda, seyrettiğiniz TV programlarında karşılaştığınız, duyduğunuz hurafeleri, safsataları, şarlatanlık örneklerini bu köşeye yazın.

Geçtiğimiz aylar içinde Karşıyaka'dan geçerken bazı iyi giyimli gençlerin insanlara kitap dağıttığını görmüştüm. Aynı gün içinde Konak'a bir iş için gittim. Kemeraltı girişinde de aynı nitelikteki insanların kitap dağıttığını gözlemledim. Kitaba olan ilgimden, bir sayı da ben aldım. Kitabın adı *Evrim Aldatmacası*, alt adı *Evrim teorisi'nin bilimsel çöküşü ve teorinin ideolojik arka planı*. Yazarı Harun Yahya.

Kitabı işyerimde şöyle bir karıştırdım. Oldukça ilginçti; çünkü, bilimsel yapının bu kadar saptırılması büyük başarı, büyük sihirdi. Hemen yazar hakkındaki yazıyı okudum; acaba, kimdir bu yetkin safsata adamı diye. Yazar tanıtımında yer alan ilk cümle şöyle "Harun Yahya müstear ismini kullanan yazar..." Son paragrafta ise "Yazar, ayrıca Cavit Yalçın müstear ismini de kullanmaktadır" diye yazılmış. Bunların dışında bir yığın siyasi ve bilimsel - özellikle Evrim karşıtı- kitaplar yazmış olduğu belirtiliyor. Eee, gerisi? Herhalde dünya dışı bir yaratıktı da, tanrısal bir bilgeliğe sahipti de, bizi Evrim konusunda aydınlatıyordu (Tüm bunların yanında, çeşitli illerde konferanslar düzenlenerek insanlara Evrim'in olmadığı anlatılmaya çalışılıyordu, 1999).

Evrim Aldatmacası kitabı gerçekten büyük bir aldatmaca. Okumuş, araştırmaya yatkın kimselerin bu kitaba inanmayacağı da ayrı bir gerçektir. Aldatmaca, bilgi sahibi olmamış, olamamış insanların beyinlerini ele geçirmekten başka bir şey değildir. Bu kitabın içeriğine ilişkin olarak, bilimsel yayımlarda gerçek bilim insanları tarafından çok net yanıtlar verildi. Gerçi, bu bilim dergileri de bu kitapta zararlı yayımlar arasında yer almaktadır.

Tüm bilimsel çalışmalarda, gen mühendisliğinin de ön plana çıkması ile, evrimsel gelişimin evrenin değişmez kurallarından biri haline geldiğini görmekteyiz. (Evrende değişmeyen hiçbir şey yoktur. Evrende değişmeyen tek şey değişimler arası kurallardır) Bol sıfırlı olasılık hesapları ve çok az bilgi ile, bu kitap, Evrim'in olamayacağını (yanlı yayım politikasında) kanıtlamaya çalışıyor. Hadi bizim de aklımız çalışmıyor, bilgimiz zayıf, bir an için inandık diyelim. Peki cami önlerinde satılan birçok kitaba ne demeli?

İşte bunlardan yalnız birisi *Şifalı Dualar* (1). Bu kitap da acayip bilimsel. Eh bunlara inanacak kadar ne cahiliz ne de bilgisiz. Hele hele Mars'a insan gönderme problemlerinin gündeme geldiği şu sırada; kitabın kapağını çevirdiğimiz zaman, ilk sayfada kitabın adıyla bütünlük sağlayan bir alt başlık görüyoruz: *Hastalar için şifalı dualar ve devalar*. Hazırlayan, M. Abdullah Sait. Bu ustaların ustası Lokman Hekim'in sol yanağı sevgili yazarımız, hangi çağda yaşadığının bilincinde olmadan, geçmişten gelme yalan yanlış bilgileri hiç irdelemeden, araştırmaya almadan, milleti enayi yerine koyup; kişilerin cahilliğini sömürmeyi, kolay yoldan para kazanmayı gözüne kestirmiş. Helal olsun! Üstelik kitap sonunda verilen kaynakçada adı geçenleri de bu yolda kullanmış oluyor. O devirlerde bu kitapları yazmak için, yanlış da olsa, kesinlikle gözlem ve araştırma yapılmıştır. Eğer o insanlar bugün yaşıyor olsalardı; günümüz araştırma teknolojisinden sonuna kadar faydalanırlardı. Eski devirlerde, yakın çevrelerinde ne olduğunu anlamaya çalışan insanlar, birçok kez hatalar içinde kalmıştır. Öyleki Yakın Çağ'da bile, dönemin saygın bir araştırmacısı; terlenmiş bir gömlek ve peynirin bir arada olmasından fare, bal ile sinek ölülerinin karıştırılması sonucu yeni sineklerin olduğunu gözlemlerine dayalı olarak belirtmiş (2) ve bu konuları böylece bilimsel gerçekliğe oturtmuştur. Bu kendi kendine olma teorisi bir hayli taraf bulmuş, 150 yıl boyunca değiştirilememişti (Ta ki, Pastör ortaya çıkıncaya kadar). Bu bilimsel yanlışlık yapıldı diye hâlâ bu aptallığı sürdürmenin bir anlamı olabilir mi? Neyse, bu *Bilimsel Gaflar*'dan bazılarını merak edenler dipnota bakarken, bu paragrafı burada kapayalım.

Çıban tedavisi yöntemleri

Şimdi asıl olan konumuza dönelim. *Şifalı Dualar*'ın hemen ikinci sayfasında "böbrek ve mesane kumları" için bir karışım formüle edilmiş (İbni Sina'nın önerilerinden alınmış). Üçüncü sayfada ise "hastalıkların sıkıntıların unutkanlıkların yoksulukların sebebi ve sıhhatli kalmanın yolları" adında birinci bölüme giriyoruz. Ha, hemen bu bölüm başlığı altına bir dipnot sıkıştırılmış. Bakın ne diyor. "Not: Bu eserin hastalıklarla ilgili bütün kaynakları neşredilmemiş, eski yazma eserler olup hepsi de güvenilir zatların mu'teber eserleridir. Bu bakımdan kaynak isimleri üzerinde durulmadı".

Geçiyoruz 4. sayfaya yine İbni Sina tavsiyelerinden "dinç kalmak isteyenlere verilmiş bir karışım" var. Hadi bu bitkisel karışımların en azından bir faydası vardır. Ama, ya altında verilen konuya ne demeli: "Çıbanların tedavisinde eskilerin tedavi usulü; tartılmadan bir avuç kadar fındık alınacak bunlardan yedi tanesi alındıktan sonra her biri çıbana sürülecek ve sürülürken de bu fındık çıkarsa bu çıban da çıksın denecek ve bu el benim elim değil Adem babamızın eli Havva anamızın eli, Fatma anamızın eli denilecek. Sonra fındıklar üç parçaya bölünecek üç yol ağzına gidilip her parçası bir yola atılacak arkaya bakmadan eve dönülecektir. Allah'ın (c.c) izni ile çıban kuruyacaktır". Vay be, ne kadar ilmi, ne kadar araştırmacı bir yazarlık örneği...

Maddi sıkıntılara deva

Geldik 5. sayfaya, burada ise kitabın Önsöz'ü var, okumadım bile... 8. sayfada ise vücuttaki kaşıntılara karşı pudra şekerinin kükürt ile eşit oranda karıştırılarak yenmesinden söz ediliyor. 9. sayfada *Maddi sıkıntılar* başlığı adı altında bir yazı başlıyor. İşte bu yazının içeriğinden bazı alıntılar. Lütfen sözünü ettiğim kitaptan aşağıdaki alıntıları dikkatle okuyunuz, bunlar kara mizah değildir de nedir, Allah aşkına?

"Fakirlik, geçim sıkıntısı, rızık darlığı, unutkanlık, üzüntü ve bazı hastalıkların sebep ve amilleri şunlardır" diyerek sazı eline alan yazar, sözü sürdürmüş. Bakalım neler yazmış: Güvercin ile oynamak / İhtiyaç mahalline (helaya) sağ ayak ile girmek / İhtikar yapmak; bir malı ağır pahaya satmak kasdıyla saklamak, bir malı sermayesinden çok fazlasıyla satmak / Çok gülmek (... çok gülmek kalbi öldürür...) (3) / Hamamda kepek ile oğunmak / Açık saçık bir şekilde çıplak oturmak / Cünüp olarak yemek yemek / Soğan ve sarmısak kabuğunu yakmak / Gece ev süpürmek / Eşik üstünde oturmak / Kapının bir kanadına dayanmak / Üstünde elbise dikmek / Ekmek ufağını satın almak yahut istemek (bunlar fakirlik meydana getirir) / Nefes ile mum ve kandil söndürmek / Bağlı kalem ile yazı yazmak / Kırık tarak kullanmak / Oturarak sarık sarmak / Ayakta pantolon, pijama vesaire giymek / İhtiyar muhterem zatların önünden yürüyüp gitmek / Koyunları bölüp aralarından

geçmek / Tırnak uzatmak (Bunun fakirlik getirdiği ve unutkanlık yaptığı *Kaadıhan* kitabında anlatılmıştır) /Akmayan suya bakmak; içine idrar yapmak / İdam edilmiş (asılmış) birine bakmak / Mezar taşı okumak / Fare artığı yemek / Taze kişniş yemek / Elmanın ekşisini yemek (bir rivayette elmanın olgununu da yemek unutkanlık yapar) / Çok soğan, sarmısak ve bakla yemek / Yol ortasında yayan yürümek / İki kadın veya iki deve arasından geçmek / Keçi ve dişi koyun eti yemek / Keçi iliği somurmak (Bunların hepsi unutkanlık ve gam, keder getirir). Çok ekşi şeyler yemek ve haşiş (esrar) kullanmak / Canlı bit bırakmak ve taşımak / Zarurct yokken siyah na'lin (terlik) giymek (Siyah na'linin unutkanlık ve gam meydana getirdiğini, Nekkaş'ın tefsirinde İbnü Zübeyr'den naklettiğini Salebi Tefsiri'nde ve Arâyisi'nde zikredip...) / Semiz eti yemek ve iliği somurmak / Helada misvak (diş fırçası) kullanmak; dişleri fırçalamak / Ölü yüzüne bakmak / Çok uyumak / Harabe yerlere devamlı olarak bakmak / Tuzlu yemek yemek (devamlı şekilde) / Çok cimâ (temas) da bulunmak (helâli ile) / Sıcak ekmek yemek / Dişiyle sakalını (kılını) kırmak / Sol el ile yemek yemek / Yumurta kabuğuna basmak / Sağ el ile istinca (büyük taharet) yapmak / Kabristanda gülmek / El ile istimna (ihtilâm olma) (Bu, işleyen kimseye gam yapar) / Uryan (çıplak) olarak uyumak (Bu hal, Baras yani Abraşlık illetine sebep olur) / Çok süt içmek / Çok balık yemek (İzah: Bu son ikisinin unutkanlığa sebep olacağı aklen ve naklen rivayetlerle sabittir) / Güneşte ısınmış su kullanılması (Bu suyu kullanmak Baras hastalığı yapar) / Küzbere yemek unutkanlık yapar / Toprak üzerine bit atmak unutkanlık getirir / İkindi namazından sonra uyumak (Bu vakitte uyumak cinnet getirmeye sebep olur) / Hayız iken kadınla temasta bulunmak (Bu esnada yapılan temasla doğan çocukta cüzzam hastalığı olur) / İki kadın arasında yürümek unutkanlığa sevkeder / Zaruret olmadan evde yalnız yatmak (Bu pek iyi bir hareket değildir. Hiç olmazsa kedi ve benzeri bir canlının bulunması lâzımdır) / Misvakı dik ve asılı olarak koymayıp yere bırakmak (Böyle bırakmak cinnete sebep olur) Misvak temizleme için olursa sağ elle tutulmalıdır. Bir kötülüğü gidermek için olursa sol elle tutulmalıdır) / Çarşamba günü nüvre (yani hırzime denen kireçten ve zırhtan yapılan şey) kullanmak ve helada misvak (veya fırça ile) dişi temizlemek / Cünüp olarak uyumak (Bir musibete sebep olur). Gece turunç yemek de öyledir. Zira turuncu cinni sevmez, yiyene musallat olurlar. Çünkü, gece onların ortaya çıkış zamanıdır. Yiyen gece döşeğinde ölü bulunur. Bu yüzden, Ashâb-Kirâm'dan Bera' ve Ebû Ümâme (R. Anhümâ) vefat etmişlerdir. / Gece aynaya bakmak (Bu vakitlerde aynaya bakan kimselerde ağız eğrilmesi olur) / Kan aldırmadan sonra tuzlu yemek (Bu da deride pul pul ve beyaz şekilde görünen bir hastalık yapar / Böbrek yemek (Bu mesâne zorluğu yapar) /Aç iken su içmek..."

Sıhhat için bazı ilmi tavsiyeler

Kitap o kadar ilmi (-sizlik içinde) hazırlanmış ki, okudukça anlamsız tarifler içinde kalıyor, bir hoş oluyorum. Bakın, bakın daha neler var. İbn-i Abidin kitabında şöyle denir: Altı şey unutkanlık getirir: (Diye başlık attıktan sonra 6 madde değil tam 33 madde yazılmış. Bir kısmı yukarıdakilerin bir özeti gibi, farklı olanları yazmaya çalışacağım: Sakız çiğnemek / İsyan / Dünya ile çok meşguliyet / Cünüp olarak semâya bakmak / Yola küçük abdest bozmak / Haccam (kan alan)ın aynasına veya âletine bakmak ve benzerleri... Yeter artık! Yeter artık demeyin, durun bakalım daha neler neler yok ki; geldik 33. sayfaya, konu başlığımız *Sıhhat için bazı ilmi tavsiyeler* . Bu konu başlığı altında da birçok yerinde yalan yanlış bilgiler aktarılmaktadır. İşte geliyor.

"Yemeği daha iştah varken terketmek iyidir. İyice doymadan, daha doymaya yirmi otuz lokma varken kalkmalıdır. Zira fazla yemek mideye ağır gelir, hazım geç ve güç olur. Midede fazlalıklar ve yeller olur / Çok yaş yemekler kanın suyunu artırır. Peynir ile sütü birlikte yememelidir. Üzerine sirke içmek de çok zararlıdır / Yoğurt ile peyniri beraber midede bulundurmak da zararlıdır / Suyu yemekle beraber içmek uygun ve faydalıdır / Hamamdan ve cinsi münasebetten sonra su içilmemelidir / Aç karına cinsi münasebet göze zararlıdır / Cinsi temasın en makbul zamanı gece yarısından sonradır / Ekşi yemekler yedikten sonra cinsi münasebette bulunmak sinirlere zararlıdır / Müshil ve ilaç içen kimsenin hamama girmesi uygun değildir / Hamam; uyuzu, çıbanları ve sivilceleri giderir / Ilıca ve kaplıcalarda çok eğlenmek karında su toplanması rahatsızlığını (istiska) ve sarılığı meydana getirir / Taze balık yedikten sonra soğuk su banyosu yapanın felç olması muhtemeldir / Nezleli, çok zayıf, çok şişman, ishalli olanlar soğuk suya girmemelidir.

Kan aldırmak üzerine

Konumuz "kan aldırmak"; bakalım bu konuda nasıl bir uzmanlık sergilenmiş. Ancak burada, cümle sonları aynı olduğu için biraz kısaltmaya gidiyorum: Zayıf olanlardan, uzun müddet hastalık çekmiş olanlardan, hamile kadınlardan, aybaşı gördükten sonra, cinsi münasebetten, müshil içtikten, yemeği çok yedikten sonra ve kabızlık halinde; ayrıca küçük çocuklardan, altmış yaşını geçmiş ihtiyarlardan kan alınmamalıdır. Damarları temiz ve mizacı kuvvetli olanlardan kan alınır.

Bundan sonra ise nereden kan alınacağı tarif edilmiş. Vücudun çeşitli yerlerinden geçen damarlara bağlı olarak alınan kanın, sözü edilen bölgelere iyi geldiği yazılmış. Bir örnek vereyim: Dirsek içinde bulunan damarlardan kan almak "Dimağ" hastalıklarına; ciğer damarlarından kan almak göğüs hastalıklarına; Sağ elin küçük parmak ile yanındaki -yüzük- parmağı arasından kan almak ciğer hastalıklarına, vereme; sol eldeki (eslim)den (yani sol elin küçük parmağı ile ondan sonraki parmak arasındaki damarlardan) kan aldırmak dalağa, dalak şişmesine ve dalak tıkanıklarına iyidir. Dil altından ve dile bitişik olan damarlardan, kandan olan dil ağrısı için; boynun iki yanında bulunan şah damarlarından, cüzzam hastalığının başlangıcında kan alındığında iyidir... Kan aldırmak (harcamat), temiz kanı kirli kandan çıkarır. Ay başında ve ay sonunda kan aldırmak iyi değildir. Ay ortasında kan aldırmak lazımdır. Kan aldırmanın en iyisi ve faydalısı öğle sonu (mesela) saat iki-üç sıralarında olanıdır. Kulakları çizmek ve az da olsa kan akıtmak göz kapağı ağrısına, baş ağrısına iyidir. Uyluğun iç yüzünden kan aldırmak husyelerin şişkinliğini giderir. Topuk üzerinden kan aldırmak hayızlı kadınlara iyidir. Kulunç hastalığına yakalananlar göbek üzerinden kan aldırmalıdır. Memelerin üzerine kuru şişe çekmek (havası boşaltılmış şişe yapıştırma) rahimden akan kanı tutmak için iyi bir tedbirdir. Vücudun bütün ağrılarını gidereceği ve hacamat yerine geçeceği kat'i ve şüphesizdir. Bundan sonrada sülük ile olan ilişkilerimiz anlatılmış, tabi acayip bir araştırma örneği ile... Devam edelim:

"*Kan alınacak damarlar ve faydaları*: Kolun üstünden ve ortasında olan damarlardan kan almanın bütün vücuda faydası vardır / Ciğer damarlarından kan almak göğüs hastalıklarına iyidir. Sol kulak damarlarından alınırsa ciğer verem rahatsızlıklarını giderir / Ciğer damarlarından kan alınırsa bedenin aşağısında olan rahatsızlıklara" iyi geleceği yazılmış ve "mide ile mak'atta meydana gelen vereme iyidir" denmiş, ardından da başka tıbbi safsatalar eklenmiş. Sonraki yazılar ise kitapta daha önce karmaşık olarak yazılanların hemen hemen aynı. Sözde madde madde genelleme yapılmış. Ya bu kişi kitap yazmasını bilmiyor ya da hiç...

Daha fazla kanın nereden alınması ile hangi rahatsızlıkların giderildiğini yazmayacağım, ama nerelerden kan alındığına kısaca değineceğim: "Uyluğun dış tarafından, dış topuktan, inciğin üstünden, diz altından, kaşların ortasından, boynun iki

yanında bulunan şah damarından, dil altından, kafadan hacamat, kulakları çizmek, göbek üzerinden. Bakın bakın, dil altından kan aldırmak seri ve normal konuşabilme kabiliyetinin kazanılmasında kolaylık sağlarmış. Sonuç olarak tüm insanlar boşuna yaşıyor. Bütün kanını aldırsın, tüm hastalıklardan kurtulsun, rahat etsin.

Tırnak kesme usûlü

Bir bölüm atlayıp gelelim *Tırnak kesme usûlü*'ne: Ellerin tırnaklarını ayakların tırnaklarından önce kesmek müstehabtır. Tırnak kesmenin usulü şöyledir: Önce sağ elin şehadet parmağından başlayıp sırası ile orta, adsız, serçe ve başparmak tırnaklarından kesilir. Arkasından sol elin sırça parmağından baş parmağına, oradan sağ ayağın sırça parmağından girip başparmağından sol ayağın başparmağına geçtikten sonra sırça parmakta bitirilmelidir. Üstelik, İmâm-ı Nevevi ve İmâm-ı Gazâli böyle buyurmuşlardır.

Vay be, ne ilmi adamlar. Nasıl olur da böyle hassas bir konuyu NASA atlamış olabilir; üstelik bunu Birleşmiş Milletler Konseyi'ne sunmak gerekir. Tabi bu kesilen tırnakların ne yapılacağı konusuna da değinilmiş.

Ya biz çok aptalız ya da bu yazar arkadaş çok akıllı. Uyan güzel ülkemin insanları uyan. Size yutturulmak istenenlerin farkında değil misiniz? Ne geceleyin tırnak kesmenin bir sakıncası vardır (ki eski zamanda elektriğe dayalı aydınlatma yoktu, o zaman karanlıkta elinizi kesebilirdiniz); ne de geceleyin ıslık çalınca şeytanlar üşüşür (ki eskiden ve hatta şimdi bile gece yolculuğunda, açık arazide, ormanda sessiz olmak başka etoburların dikkatini çekmeyeceği gibi, düşmanın da dikkatini çekmez). Bir taraftan ilerleme, çağdaşlaşma sözleri verilirken, diğer taraftan okullardan uzun yıllar önce Astronomi, Felsefe, Jeoloji gibi bağımsız dersler kaldırıldı. Böylesine muhterem muhteşemlerin saygın görüşleri doğrultusunda bizim (halkımızın) -sürekli olarak- beynimizin düşünme bölümü dumura uğratılagelmiştir. Bu muhteşemlere bizi uyuttukları için teşekkür ederiz. Elleri dert görmesin. Ne'mize gerek, ya düşünmeyi öğrenir, ya hakkımızı ararsak; ya bir anda insan oluverirsek, maazallah; ne gerek var canım, onlar bizim yerimize düşünüp karar veriyorlar.

Hayırlı ve şifalı dualar!

DİPNOTLAR

1) Şifalı Dualar; Hazırlayan M. Abdullah Said, Pamuk Yayınları, İstanbul 1991.

2) Bilimsel Gaflar; Tübitak Çocuk Kitapları serisinden.

3) Gülmenin insan sağlığı üzerindeki olumlu her türlü etkisi artık çok iyi biliniyor. Öyleki bazı toplumlarda, bunun farkına varılması ile, açık havada gülme terapilerinin yapıldığını televizyondan izledik.

Deneyüstü meditasyon

Şükran Demiralp

Carl Sagan'ın *Karanlık Bir Dünyada Bilimin Mum Işığı* kitabını okumaya yeni başlamıştım. O gün bloğumuzun kapısında **transandantal meditasyonun** özel olarak Soyak Göztepe Sitesi için tanıtılacağını belirten broşürler gözüme ilişti. Bir yıl önce ayrıntılı broşürler elime geçmiş; içeriği beni ve eşimi şüphelendirmişti. **Deneyüstü meditasyon** yapan insanlardan verilen örnekler; Rahmi Koç, Doğan Canku, birkaç doktor, bir avukat ve bir de bankanın genel müdür yardımcısı idi. Yani hepsi de kariyer sahibi insanlardı. Bu durum olayın ticari boyutunu bize gösterebilmişti. Kafamda bir sürü soru işareti ile bugünlere gelmişken, Carl Sagan'ın kitabında deneyüstü meditasyoncularla ilgili *Sahte bilimciler* ile başlayan ve tahminlerimizi haklı çıkaran bilgileri okuyunca rahatladım. Şüphelendiğim, ama ispatını yapamayacağım bilgilerin **bilimsel olmadığı**, en güvenilir bilimsel kaynak (TÜBİTAK Yayını) tarafından açıklanıyordu. 13 Haziran 1999 günü deneyüstü meditasyoncular Soyak Göztepe Sitesi'ne geldiler. 2 saate yakın yüzü sararmış mumya gibi olan bir bey konuştu, konuştu... TV'de, video kayıtlarından Rahmi Koç ve Doğan Canku'yu konuşturdu. Deneyüstü meditasyonun bilimsel olduğuna ilişkin, Amerikan üniversitelerinde yapıldığını iddia ettiği, bilgisayarda oluşturulmuş grafikler gösterdi. Deneyüstü meditasyonun IQ'yu yükselttiğini, genel performansı artırdığını söyledi. Hatta, bir sürü hastalığa yakalanma riskini azalttığını (ki broşürlerinde adı geçen doktorlar hastalarına meditasyon önerebiliyorlarmış!) iddia etti. Dahası deneyüstü meditasyon, sigara ve uyuşturucu kullanımını da (eğer deneyüstü meditasyondan 15 gün önce bırakırsanız) en aza indirgeyebiliyormuş (!). Toplantı sonunda soru sorabileceğimizi, eleştirilere açık olduklarını söylemişlerdi. Söz alarak elimdeki Carl Sagan'ın kitabını gösterdim. Kitabın, TÜBİTAK'ın popüler bilim yayınlarından olduğunu ve kendilerinin bilimsel olduğunu iddia ettikleri deneyüstü meditasyonun, bilimsel olmadığına ilişkin bir sayfayı (13. sayfa) okumak istediğimi söyledim. 2 saate yakın sürekli konuşan kişi benim kitabı okumamı engellemeye çalıştı. Diğer izleyicilerden izin istedim; verdiler, bilgilenmek istediler. Kitabın 13. sayfasında yazılanları okuyunca deneyüstü meditasyonu yöneten konumunda olan (öğretmenmiş) kişi, diğer izleyicilerin de hayretle fark edecekleri derecede sinirlendi. 5-10 dakika önceye kadar bizlere; kötü insan olmadığını, herkese anlayışla yaklaşmamız, hoşgörülü olmamız gerektiğini söyleyen bu kişi, Carl Sagan için "O şeytana tapar, yazdıklarını ispatlasın" dedi. Bilimsel olduklarını iddia edenler, gerçekte Carl Sagan gibi bir bilim adamından habersiz olmalılar ki, hem iftira atıyor hem de onun ölmüş olduğunu da bilmiyorlardı. Kitabın tekrar TÜBİTAK Bilim Yayınları'ndan olduğunu anımsattım. Kendilerinin TÜBİTAK'ta da konferans verdiklerini söylediler... Deneyüstü meditasyoncu gruptan bir hanım "O çok kötü bir kitap olmalı" dedi (Bu karara varması için 350 sayfaya yakın bir bilimsel kitabın yalnızca bir sayfasını okumam yeterli olabilmiştir!). İzleyicilerden gelen bazı sorular için deneyüstü meditasyoncu yönetici "Bana böyle sorular soramazsınız" diye bağırdı! Ben de "Siz bizlerin neler soracağımızı yönlendiremezsiniz!" diye bağırdım. Deneyüstü meditasyoncu, inşaatçı bir izleyiciye dönerek "Sizin betonunuzu beğenmezlerse sınırlenmez misiniz?" dedi. Bu derece eleştiriye kapalı, sınırlı ve bilimsellik bir yana cahil biri, deneyüstü meditasyon için, öğrenciyse 30 milyona, yetişkinse 65 milyona müşteri bulmaya çalışıyordu!

Ben İTÜ Fen-Edebiyat Fakültesi Matematik Bölümü'nde lisans; Sistem Analizi Bölümü'nde yüksek lisans yapmış bir kişiyim. Sayın Hilmi Demiray, Abdulkadir Özdeğer, Erdoğan Şuhubi, Esin İnan gibi çok değerli bilim insanları hocalarımızdı. Yıllarca bilimsellik yöntemlerine ilişkin dersler aldık. Ancak bugün görüyorum ki özellikle de kariyer sahibi, belli bir eğitim sürecinden geçmiş insanlar böyle cahil insanlara alet olabiliyorlar. Acaba diyorum, bu durum şu herkesin "ezberci, kalıpçı" olduğunu vurguladığı bir türlü iyileştirilemeyen eğitim sistemimizin bu ve benzeri olaylardaki payından mı kaynaklanıyor? İnsanların zamanı, ezbere bilgi yüklemeyle (çok bilgi yüklenmeye çalışıldığında ezber kaçınılmazdır) öyle dolduruluyor ki; değişik kitaplar okuma, araştırma yapma, okuduklarını analiz etme ve parçaları birleştirme, yani eleştirel ve bilimsel yaklaşım ile sorgulama süreçleri yok ediliyor. Hiç değilse liselerde, üniversitelerde (bana kalırsa ilkokullarda da) *Karanlık Bir Dünyada Bilimin Mum Işığı* gibi popüler bilim kitapları tanıtılamaz mı? TV'de kola reklamları seyretmekten herkes su yerine kola içer oldu, bu tür yayınların reklamlarda tanıtılma şansı hiç mi yoktur?

Bilimsel düşünce yöntemlerini, öncelikle okullara ve günlük yaşama sokabilecek girişimler etkin bir şekilde yaygınlaştırılmalı. En azından benim gibi bireyler belki örgütlenebilir, bilimsel bir çatı altında toplanabilir; halka inen tanıtıcı konferanslar yapılabilir. Soyak Göztepe Sitesi gibi 1516 daireli her türlü kesimi içeren bir Türkiye modeli, toplumun acı gerçeklerini yansıtmakta. İnsanların çoğu boş ama çok konuşan kara cahillerin peşinden sorgulamaksızın gitmeye hazır; çünkü çoğu sıkıntıda ve çare arıyor. Örneğin sitemizde bilimselliğin, eleştirel düşüncenin, sorgulamanın neden gerektiğini anlatabilecek bir yetkili grup oluşturulamaz mı?

Bilimin mum ışığının, güneş ışığına dönüşeceğine olan içten inancımla...

Urartu Krallığı Tarihi ve Sanatı

A. Ahmet Uhri

Yayıncılık açısından her zaman bir taşra olarak görülmüş olan İzmir'de son yıllarda başlayan yayın hareketlerine bir yenisi eklendi. Prof. Dr. Altan Çilingiroğlu'nun *Urartu Krallığı Tarihi ve Sanatı* adlı kitabı ile üçüncü yayınını da çıkaran, Yaşar Holding-Yaşar Eğitim ve Kültür Vakfı; kültür ve tarihi tanıtma, arkeolojik kazıları destekleme, bulguları yayınlama ve bu kültürel değerleri ulusal ve uluslararası düzeyde tanıtarak toplumları bilgilendirme amacı doğrultusunda kalitesi yükselerek devam eden yayıncılık çizgisinde, yeni bir kitapla karşımıza çıktı.

Arkeolojinin turizmle olan yakın ilişkisi nedeniyle popüler turizm kitapları ile arkeolojik terminolojinin daha fazla olduğu ve sadece belirli bir bilimsel çevre tarafından anlaşılabilir olan kazı monografisi, arkeolojik araştırma ve teorik inceleme kitaplarının her zaman birbirinden ayrı tutulduğu, sözü edilen ilk kitapların bilim çevrelerince ciddiye alınmadığı, diğerlerinin ise geniş bir okuyucu kitlesi açısından anlaşılır olmaması nedeniyle sadece resim ve çizimlerine bakılarak geçildiği konuya aşina olanlar tarafından bilinmektedir.

Hem herkesçe anlaşılır, hem bilimsel

Prof. Dr. Altan Çilingiroğlu'nun yayınına baktığımızda ise, herkes tarafından anlaşılır olmanın yanı sıra, bilimsel kalmayı da başarabilmiş bir kitapla karşı karşıya olduğumuzu görmekteyiz. Akıcı bir dille, okuyanı sıkmadan yazılan bu kitap, hem turistik açıdan önemli bir potansiyeli barındıran Doğu Anadolu'yu gezecek arkeoloji meraklılarına seslenmekte, hem de Urartu tarihi ve sanatı konusunda eğitim alan ya da araştırma yapanlar açısından en yeni bilgilerle dolu bir kaynak kitap olarak görünmektedir. Arkeolojik yayınlarda her zaman karşımıza çıkan yeni bilgilerle donanmış Türkçe yayın sıkıntısını kendi alanında bir derece de olsa giderebileceğini düşündüğümüz bu kitap; ilk Urartu araştırmalarından başlayarak, bu araştırmaların tarihçesi üzerinde durmakta ve bir bakıma Urartu arkeolojisinin arkeolojisini de yapmaktadır. Kitabın diğer bölümlerinde bölgenin coğrafyası ve bunun Urartu kültürüne etkisi incelenmekte, daha sonra genel Urartu tarihiyle, Urartu mimarlığı ve sanatının anlatıldığı bölümler yer almaktadır. Urartu mimarlığını sivil ve askeri mimarlık açısından inceleyen kitapta, Urartu mezar mimarisi, ölü gömme gelenekleri, maden işçiliği gibi spesifik bölümler bulunmaktadır.

Bu kitaba göre; üstün maden işçilikleri ve mimari açıdan dahiyane buluşları ile tanınan Urartu Krallığı'nın MÖ 2. bin yıl sonlarında, Assur belgelerinde adlarının geçmesi ile başlayan bilinen tarihleri ve yayıldıkları; Van Gölü kıyısı merkezli, Doğu Anadolu, Transkalkasya ve Batı İran civarlarında yaklaşık 300 yıl süreli (MÖ 9-6. yüzyıl) bir devlet kurduklarını söyleyebiliriz. Aslında 600 yıllık bir geçmişi olan ve bunun yaklaşık yarısında örgütlü bir devlet yapısını gerçekleştiren Urartu Uygarlığı'nın bu ilk dönemlerinin de anlatıldığı kitaptan öğrendiğimize göre; Urartular tarih sahnesine çıktıkları 2. bin yılın sonlarından MÖ 9. yüzyıla dek dağınık, feodal beylikler halinde yaşamışlardır. Her ne kadar bu kitapta yazmasa da, kitabın tamamından çıkarılabilecek bir diğer sonuç da, Urartular'ın Doğu Anadolu'yu gerçekten yurt olarak bellemiş ender topluluklardan biri olduklarıdır. Gerçekten de bu bölgedeki mimari yapıtlar ve diğer kültür ürünleri incelendiğinde, Urartular dışında sadece Selçuklular'ın Doğu Anadolu'yu yurt olarak kabul edip burada kendi kültürlerinin kalıcı izlerini bıraktıkları gözlenmektedir.

Assur çiviyazılı belgelerinin yazıcısına ithaf edilmiş

Urartular'ın en güçlü oldukları Kral I. Argişti ve oğlu II. Sarduri zamanında (MÖ 8. yüzyıl) sınırlarının Doğu Akdeniz limanlarını kontrol edebilecek derecede genişlemiş olduğunu öğrendiğimiz bu yapıtta geçen bir başka ilginç nokta ise, Urartu yazılı belgelerinin azlığı ve buna karşın Urartu ile uzun süren bir çekişme yaşamış Assur belgelerinde Urartular'dan çokça söz edildiğidir. Zaten kitap da bu nedenle MÖ 714 yılında kaleme alınmış Assur çiviyazılı belgelerinin yazıcısı, Assur Kralı II. Sargon'un başkatibi, baş alimi, kralın veziri, Harmakki'nin evladı, Assurlu Nabu-Şallim-Şunu'ya ithaf edilmiştir. Kanımızca gerçek bir değerbilirlik örneği olan bu ithaf, konuya yabancı olmayanlar açısından da doğru olarak nitelendirilmelidir. Gerçekten, Nabu-Şallim-Şunu olmasaydı belki de bu kitaptaki birçok bilgi ve Urartular hakkındaki bilgilerimizin çoğu eksik kalacak, Urartu Uygarlığı tarih sahnesinde hakkı olan yeri alamayacaktı.

Urartu Sanatını keramik, mücevher, heykel ve kabartma sanatı gibi bölümlerle ele alan kitap, Urartu taş kapları ve fildişi işçiliği bölümleriyle devam ederek, Urartu dil ve yazısı ile Urartu panteonunun anlatıldığı Urartu dini bölümüyle sona ermektedir. Prof. Dr. Altan Çilingiroğlu'nun bölgede otuz yıldan fazladır sürdürdüğü kazı ve araştırma sonuçlarının birikimini içeren bu kapsamlı yapıt, 100 tane renkli fotoğraf ve 37 çizimle zenginleştirilmiştir. Tam bir ekip işi olan kitabın fotoğrafları yazarın kendisi ve Haluk Sağlamtimur tarafından hazırlanmış, çizimler ise Zafer Derin ve Dilek Öztürk tarafından yapılmıştır. Tamamı kuşe kağıda ve büyük boy olarak basılan bu yapıt, Urartu üzerine yapılan araştırmaların neredeyse hepsinin verildiği geniş bir kaynakça da içermektedir. Bu değerli kitabın arkeoloji meraklıları ve araştırmacıların dikkatinden kaçmayacağını ümit ederiz.

(Urartu Krallığı Tarihi ve Sanatı, Prof. Dr. Altan Çilingiroğlu, Yaşar Eğitim ve Kültür Vakfı Yayınları, İzmir, 1998, 171+XI sayfa.)

Bilim Tarihinde Dönüm Noktaları

Bilim tarihi aynı zamanda bitip tükenmek bilmez bir çabanın da tarihidir. Bilim insanları, çoğu zaman bilimin karşısına engel olarak çıkan dogmalarla, aklı prangalayan yaklaşımlarla mücadele etmek zorunda kaldılar.

Muammer Sencer'in *Bilim Tarihinde Dönüm Noktaları* başlıklı çalışması, adından da anlaşılabileceği gibi, bilim tarihinin önemli dönüm noktalarından söz ediyor. Çalışma, gökbilim, ışık, elektrik, mekanik-dinamik, atom fiziği, teknoloji başlıklarını taşıyan altı bölümde toplanmış. Teknoloji bölümü de, optik aygıtlar, endüstri makineleri, haberleşme araçları, havanın niteliği gibi alt bölümlerden oluşuyor.

Kitaptan bazı başlıklar:

Yıldızlardan Haberler, Galilei Galileo; Mars'ın Devinisi Üzerine Notlar, Johannes Kepler; Işık Titreşimlerinin Girişimi, Thomas Young; X Işınlarının Niteliği, Max Von Laue; Görelilik Kuramı, Albert Einstein, Temel Elektrostatik ve Manyetizm Yasaları, C. A. Colomb; Elektrik ve Manyetiklik, J. C. Maxwell; Hertz Dalgaları, Heinrinch Rudolph Hertz; Cisimlerin Termodinamik Özellikleri, J. W. Gibbs; Eylem Kuantumu, Max Planck; Dalga Mekaniği, Louis de

Broglie; Çekirdeksel Reaktör, Enrico Fermi; Sapma Radyoaktiflik, Curieler; Diesel Motorları, Rudolph Diesel; Telgraf, S.B.F. Morse; Barometre Basıncı, Toricelli.

Muammer Sencer, kitabın sonuna eklediği *Bilim Tarihinde Adı Anılması Gereken Diğerleri ve Bazı Buluşlar* başlıklı bölümde, kitapta işlemediği kişi ve buluşları, görsel unsurlarla anma yoluna gidiyor.

(Bilim Tarihinde Dönüm Noktaları, Muammer Sencer, Say Yayınları, 1998, 416 sayfa.)

İlaç Endüstrisinde Küreselleşme

OECD (İktisadi İşbirliği ve Kalkınma Örgütü) için hazırlanan ilaç endüstrisi konulu raporun bir bölümü, Evrensel Basım Yayın tarafından kitaplaştırıldı. Ata Soyer'in çevirip yayına hazırladığı kitapta, ilacın evimize gelene dek hangi ticari serüvenlerden geçtiği anlatılıyor. Uluslararası para fonlarının, dev endüstriyel sektörlerin bu süreçteki rol dağılımı irdeleniyor. Kitapta uluslararası birleşmeler, alımlar, yabancı yatırımlar ve firmalar arası ağlar da incelenmiş. Aynı zamanda sağlık güvenlik yasaları, fiyat düzenlemesi, rekabeti düzenleyen politikaların ilaç endüstrisi bağlamında taşıdığı anlam üzerine de kapsamlı bir araştırmayı içeriyor.

(İlaç Endüstrisinde Küreselleşme, Graham Vickery-Claudio C. Tarabusi, Evrensel Basım Yayın, Şubat 1999, 70 sayfa.)

Mikroskop ve mikro dünya

Mikroskobun icadı, insanoğluna çevresindeki mikro dünyanın kapılarını açtı. Günümüzde, nesneleri 2000 kez büyüten ışık mikroskoplarından, 250 bin kez büyüten elektron mikroskoplarına kadar, çok çeşitli mikroskopları kullanıyoruz.

TÜBİTAK Popüler Bilim Kitapları'nın Gençlik Kitaplığı Dizisi'nden çıkan *Mikroskop* adlı kitapta, mikroskop her yönüyle anlatılıyor: Tarihçesi; çeşitleri; ışık mikroskobu ve elektron mikroskobunun nasıl çalıştığı; tıpta, adli tıpta, jeolojide, arkeolojide, endüstride kullanımı, basit mikroskopların nasıl yapılabileceğine ilişkin teknik bilgi vb.

Kitabın büyük bölümü, çevresindeki mikro dünyayı merak edenlere (özellikle gençlere) yönelik, basit bir ışık mikroskobunun nasıl kullanılacağına ve bunlarla nelerin gözlenebileceğine ilişkin teknik bilgilere ayrılmış. Basit bir ışık mikroskobuyla neleri gözleyebilirsiniz: Hücreler, basit organizmalar, mantarlar, tatlı su ve deniz suyu, bitkiler, böcekler, kayaçlar ve minareller... Bu örnekleri nasıl toplarsınız, nasıl kesit alırsınız ve daha iyi inceleyebilmek için ne gibi işlemlerden geçirirsiniz; bu tür bilgilere de yer verilmiş. Kitabın sonundaki sözlükte de, mikroskopla ilgili teknik terimler açıklanıyor.

(Mikroskop, Chris Oxlade-Corinne Stockley, TÜBİTAK Popüler Bilim Kitapları, Nisan 1999, 48 sayfa.)

NE OKUYORLAR? NE ÖNERİYORLAR?

- Sayın Erendiz Atasü, en son hangi kitabı/kitapları okudunuz?

- Şu anda Freud'un *Olgu Hikâyeleri*'ni okuyorum. Ondan önce de André Gide'nin *Kalpazanlar*'ını okudum.

- Bu kitapları okumanızın nedeni neydi?

- Ben bir yazarım ve yazar olarak okuduklarımı seçiyorum. Freud'un *Olgu Öyküleri* insanın ruhi davranışları ve bilinçaltı konusunda çok bilgilendiren bir kitap. *Kalpazanlar* ise, dünya edebiyatının bir başyapıtı. Gerek insan karakteri üzerine, gerekse roman sanatı üzerine çok önemli bir kitap. O nedenle onları seçip okuyorum.

- Bilim ve Ütopya okurlarına ne okumalarını önerirsiniz?

- Okurlara tavsiye edeceğim başka bir kitap var. O yeni bir eser. Türk Edebiyatı'nın bir yapıtı. Ayla Kutlu'nun *Emir Bey'in Kızları*'nı önereceğim. Gerek konusu, gerek biçimi, kurgusu bakımından çok ilginç. Ülkemizin tarihi gelişimi üzerine bir yapıt. İnsanı gerçekten bilinçlendiriyor. Ayrıca insan karakterlerini derinlemesine inceleyen bir yapıt. Başka bir özelliği dilin çok güzel olması. Çok güzel, kıvrak, imgesel, ama aynı zamanda da çok kolay okunan bir Türkçe kullanılmış yapıtta. Okurlara onu önereceğim.

- Çok teşekkür ederiz, Sayın Atasü.

Tutkulu Sosyoloji

Ann Game ve Andrew Metcalfe, bu kitaplarında ciddiyetiyle korku üreten derslerin, ödevlerin, sınavların, başarı ölçmekten çok hiyerarşiyi pekiştirdiğini, şenlikli bir sosyoloji öğretiminin önünde engel olduğunu anlatıyorlar. Onlara göre, var olan öğretim ortamı öğrencileri bedenlerini ve duygularını unutmaya, soyut gerçeğin doruklarına tırmanmaya çağırıyor. Oysa öğrencinin bedeni, duyguları, aşkı ve nefreti, öğretim ilişkisinin can damarlarından birisi. Şenlikli bir öğrenme ilişkisinde yapılması gerekense, yazmaktan haz almayı, okumayı bir serüvene dönüştürmeyi, konuşma/dinleme ilişkisine arzu katmayı, dersi oyun oynar gibi dinleyip şarkı söyler gibi anlatmayı becerebilmek. İşte tutku ve sosyoloji sözcüklerini kitap başlığında bir araya getiren böyle bir içerik.

(Tutkulu Sosyoloji, Ann Game-Andrew Metcalfe, Ayrıntı Yayınları, 1999, 229 sayfa.)

İlaç olarak sarmısak

Ayşegül Demirhan Erdemir'in ilaç hammaddesi olarak kullanılan Çiğdem bitkisinden söz eden bir kitabını daha önce tanıtmıştık. Bu sayıda, yine ilaç olarak kullanılan bitkilerden sarmısağı Ömür Elçioğlu'yla birlikte her yönüyle ele aldığı kitabını tanıtıyoruz.

Kitapta sarmısakla ilgili bilimsel ve aktüel bilgiler yer alıyor. Sarmısağın terminolojisinden, tıp tarihindeki yerine, botanik ve kimyasal özelliklerinden, baharat olarak kullanımına, halk tedavilerinde kullanılan sarmısaklı ilaç reçetelerinden, tıbbi etkileri, kullanımı ve yararlarına; hatta sarımsaklı yemek tariflerine kadar pek çok bilgi. Kolesterol oranını düşürücü, kan basıncını azaltıcı, antioksidan, iltihap giderici, hipoglisemik ve antidot etkileri olan bu olağanüstü bitkiyi her yönüyle tanımak isteyenler için...

(Sarmısak ve Kyolic, Prof. Dr. Ayşegül Demirhan Erdemir ve Yrd. Doç. Dr. Ömür Şaylıgil Elçioğlu, Nobel Tıp Kitabevi, 1999, 128 sayfa.)

Çocuk Kitaplığı

Canlanan tahta midilli

Ailesiyle yeni bir eve taşınan Hannah, kendini yalnız hissetmektedir. Evlerinin yakınındaki binicilik okulu, onun dünyasına atları ve binicilik hayalini sokuverir. Ama Hannah'ın yoksul ailesi için pahalı bir uğraştır bu. Hannah babasının kendi elleriyle yaparak ona armağan ettiği tahta midilliyi düşgücüyle canlandırıverir. Birlikte gerçek bir atla asla yapamayacakları düşsel yolculuklara çıkarlar. Midilli Hannah'ın arkadaş edinmesini de sağlar. Aynı zamanda işsiz babanın bu el becerisiyle geçimlerini kazanmasına da...

Kitabın her güzel şeyin parayla alınamayacağını, emek harcanarak yapılmış bir armağanın daha değerli olduğu mesajını barındıran, her koşulda aile içi iletişimin ve mutlu olmaya çalışmanın önemini vurgulayan bir kurgusu var. Yalnız okumayı yeni öğrenen çocuklar "pound", "Chutney" gibi sözcükleri okumakta zorlanacaktır. Sözcükler Türkçe'ye uyarlanarak, bu sorun ortadan kaldırılabilirdi.

(Saman Midilli, Linda Newbery, Resimleyen Susan Hellard, Çev. Bahadır Argönül, Günışığı Kitaplığı, 80 sayfa, Yaş grubu: 6-10.)

Neydik Ne Olduk?

İnsanlığın biyokültürel evrimini Anadolu topraklarına uyarlayarak masal gibi anlatan bir kitap, *Neydik Ne Olduk*. İlkgençlerin düşünsel dünyalarında yeni ufuklar açacak bir aydınlanma kitabı. Şeriatın "yaratılış" dogmalarına karşı bilimsel gerçekleri ortaya koyuyor.

Yazar Memet Türkkan Önsöz'ünde şöyle diyor: "Bu toprağı ekip biçen, elleriyle yapan ve yaratan insanların öyküsünü anlatacağım çocuklar. Neydik ne olduk? Dört ayaklı maymunlar gibi yürürken on binlerce yılın ardını nasıl dolanıp geldik? Anadolu toprağında nasıl gezindik? Nasıl avlandık? Nasıl barındık?"

(Neydik Ne Olduk, Memet Türkkan, Resimleyen Timuçin Çakaloz, Kaynak Çocuk Kitapları, 88 sayfa, Yaş Grubu: 10-14.)

Ninemle Hayvanat Bahçesinde

Okul öncesi dönemdeki çocuklar için sevimli ve eğlenceli bir öykü. Yazar, "karanlık-aydınlık" gibi zıt kavramları, şiirsel bir anlatım ve bol kafiyeyle, öykü kurgusuna yedirerek veriyor. Şiirsel dil, kavramları pekiştirerek öğrenmeyi sağlıyor. Mustafa Delioğlu'nun yarattığı tiplemelerin kitabın sevimliliğine önemli bir katkısı var. Hele torunu ve kangurularla birlikte zıp zıp zıplayan, tüylü şapkalı, gözlüklü, fularlı, botlu nine; doğrusu görülmeye değer...

(Ninemle Hayvanat Bahçesinde, Aysel Gürmen, Resimleyen Mustafa Delioğlu, Uçanbalık Yayınları, 16 sayfa, Yaş Grubu: 3-8)

kuvayı milliye

yaşanabilir bir doğa ve toplum için düşünce ve davranış bütünlüğü
İki aylık siyasi dergi

Başta işçi sınıfımız olmak üzere halkımızın örgütlü öncülüğünde yeniden Kuvayı Milliye

OKUYUN OKUTUN

ABONE YAPIN

Nezih Gençler
P.K. 71 Bakanlıklar - Ankara Tel: (0312) 318 39 79-252 29 31

Hz. Muhammed hakkında beş kitap

Bu ay Dünya Kitaplığı köşesi için, kapak dosyasına uygun kitaplar seçtik.

Hz. Muhammed deyince akla ilk gelen kitap, Maxime Rodinson'un ünlü çalışması. Rodinson'un *Muhammed* adlı kitabı dilimize de çevrildi. Birçok başka dile çevrilerek defalarca basıldı.

Rodinson, kendi kitabını neden yazdığını açıklarken, bilinen olgulara yeni bir şey eklemeyeceğini bildiriyor. Gerçekten de, bu konuda bilinenlere yeni bir şey eklemek, yeni bir kaynak keşfedilmedikçe pek mümkün değil. Mevcut kaynaklar üzerinde de didik didik çalışılmış durumda. Olgular düzeyinde yapılabilecek en yeni şey, bazı ayrıntıların netleştirilmesi olabilir. Öyle olduğu halde, hemen her nesilde, Muhammed hakkında yeni kitaplar yazılıyor. Rodinson bunu, her yeni neslin tarihsel olaylara bakışında değişmeler meydana gelmesiyle açıklıyor. Gerçekten de Caetani, Becker ve Lammens'in kitaplarını yazdığı günden bugüne kadar, Arap Yarımadası'ndaki toplumsal evrim hakkındaki kavrayışlar önemli bir gelişme gösterdi. Maxime Rodinson da, kitabını yazma gerekçesi olarak, bakış açısını gösteriyor. Rodinson, Muhamed'in yaşamına ve öncüsü olduğu toplumsal devrime, Marksizm'den esinlenen bir anlayışla yaklaşıyor.

Kitabın, bu alanda yapılmış en iyi çalışmaların başında geldiği rahatlıkla söylenebilir. Kitabı henüz okumamış olanlara öncerirken, bu vesileyle, yazarın *İslam ve Kapitalizm* (Spartaküs Yayınları, Çev. L. Fevzi Topçu, İstanbul, 1996) ve *Batıyı Büyüleyen İslam* (Pınar Yayınları, Çev. Cemil Meriç, İstanbul, 1983) adlı eserlerini de hatırlatmış olalım.

İkinci kitap Karen Armstrong adlı İngiliz yazarın. Oxford Üniversitesi'nde çalışmaya başlamazdan önce, 7 yıl katolik rahibe olarak yaşayan Armstrong'u tektanrıcılığın tarihinin anlatıldığı *A History of God* (Tanrının Tarihi) ve *Jerusalem* (Kudüs) adlı kitaplardan da tanıyoruz. Bu kitapların her ikisi de çeşitli dillere çevrildi.

Armstrong, *Muhammad, A Biography of the Prophet (Muhammed, Peygamberin Biyografisi)* adlı kitabını yazarken, temel amacı İslam peygamberini Batılı okuyuculara tanıtmak olmuş. Yeni bir şeyler söylemese de, rahat ve zevkli bir okuma sağladığından Hz. Muhammed ile ilgili son yıllarda yazılan kitaplar arasında anılması gerekir. Ayrıca, Batılı okuyucular göz önünde tutularak yazıldığı için, yazarın Muhammed ve İslam'a karşı sempati ile yaklaşan dili özel bir önem taşıyor. Emperyalizm bir yandan ezilen dünyada yer alan müslüman ülkelere Şeriatçılığı, ılımlı İslam'ı, Amerikancı İslamcılığı dayatırken, sistemin merkezindeki ülkelerde İslam'a karşı kültür düzeyinde şiddetli bir saldırı yöneltiyor. Hıristiyanlık insancıl ve ilerici bir din olarak yansıtılırken, İslam gerici ve kana susamış bir din olarak gösteriliyor. Bu nedenle, Armstrong'un bu saldırının bir parçası olmayı reddeden yaklaşımı dikkate değer.

Ne var ki, Armstrong sorunu emperyalizmin ideolojik ve kültürel hegemonya mücadelesi çerçevesinde görmediğinden, sadece basit bir tanıtma çalışmasıyla önyargıların üstesinden gelineceğini sanıyor. Geleneksel Muhammed anlatılarının dışına pek çıkamamış. Haritalar, şemalar, notlar ve daha ileri düzeyde okuma yapmak isteyenler için seçilmiş kaynakça ile zenginleştirilmiş olan *Muhammed* yine de bir ilk bilgilenme kaynağı olarak yararlı bir kitap.

Gericilik ödüllü Muhammed biyografisi

Üçüncü kitap Martin Lings'in *Muhammad, His life based on the earliest sources* (Muhammed, En Erken Kaynaklara Dayalı Olarak Yaşamı) adlı çalışması. Kitabın kapağında, Martin Lings isminin hemen altında Arap harfleriyle Ebubekir Sabahaddin ismi dikkat çekiyor. İslam dünyasıyla ilgili yayımlar yapan ve Arapça bilen kimi Batılı yazarların, din değiştirmedikleri halde kendi isimlerinin yanı sıra bir Müslüman ismi de aldıkları biliniyor. Kitaptan anlaşıldığı kadarıyla, Lings'in çalışması Seyid Hüseyin gibi önde gelen İslamcı yazarlar ve *The Islamic Quarterly, Muslim World* gibi uzmanlık dergilerinin övgüsünü almış. 12 yıl Kahire'de üniversite öğretmenliği yapan Lings, İngiltere'ye dönünce Londra Üniversitesi'nde Arapça çalışmalarına başlamış, sonra Britanya Müzesi'ndeki Arapça elyazmaları bölümünün sorumluluğunu üstlenmiş. Yaptığı işler arasında, Suudi Arabistan Kral Abdülaziz Üniversitesi'nin davetlisi olarak İslami Eğitim Konferansı'na katılmış olduğu da belirtiliyor. *The New Islamic Encyclopaedia of Islam (Yeni İslam Ansiklopedisi)* ve *Britannica Ansiklopedisi*'ne katkı yapmış olması ve *The Islamic Quarterly* dergisinin yazarları arasında bulunuşu da, yazarla ilgili bilgiler arasında yer alıyor.

Kaynakça ve diziniyle birlikte 361 sayfa olan kitap, 85 kısa bölüme ayrılmış. İlk bölümde Kâbe'nin kuruluşu, İslam inançları ve kutsal metinlere dayanılarak anlatılıyor. Böylece çizilen sahne, daha sonra Kureyş kabilesinin tanıtımıyla oyuncularına kavuşuyor. Bu iki bölüm arasında, Muhammed'in yaşamı, peygamberin hayatını anlatan sire külliyatına dayanılarak anlatılıyor. Kitap, ikincil kaynaklardan çok, elde mevcut ilk kaynaklara dayanması bakımından değer taşıyor. Ancak genel yaklaşımı bakımından sire literatürünün dışına çıkamıyor. 1983 yılında İslamabad'da toplanan Sire Konferansı'nda Pakistan hükümetince verilen Peygamberin En İyi Biyografisi ödülünü almış. Pakistan'da Ziya Ül Hak'ın altın yılları sırasında alınan bu ödüle, bir bakıma gericilik ödülü de denebilir. Kitabın ilk sayfasında, çevrildiği diller arasında Türkçe de gösteriliyor. Fakat hangi yayınevince yayımlanmış olduğunu saptayamadık. Bu konuda bilgisi olan okuyucularımızın yardımını bekliyoruz.

Dördüncü kitap Mısırlı yazar Muhammed Hüseyin Heykel'in *Hayat Muhammad* adlı eserinin İngilizce çevirisi: *The Life of Muhammad* (Muhammed'in Yaşamı). Arap aleminde ünlü olan bu kitap, Suudi Arabistan resmi makamlarının sağladığı destekle İngilizce'ye çevrilmiş. *Önsöz*'de iddia edildiğine göre, hem çağdaş bilimciliğin gereklerine, hem de geleneksel İslam araştırmalarının kurallarına uygun olarak yazılmış. Bu kurallar arasında **isnad** ve **ilm-i rical** özel olarak belirtiliyor. İsnad, tarihsel bilgilerin birbirine dayandırılması anlamına geliyor. Böylece bilginin arada bir kopukluk olmadan ilk kaynağa dayandığı varsayılıyor. İlm–i rical ise, Muhammed'in ve çevresindekilerin, onunla işbirliği yapmış kişilerin yaşamlarındaki en ince ayrıntılara varıncaya kadar belirlenmesi ve bu bilginin korunması anlamına geliyor.

Muhammed Peygamberin Batıdaki İmgesi

Son olarak sözünü etmek istediğimiz kitap, Jabal Muhammad Buaben tarafından yazılan *Image of the Prophet Muhammad in the West* (Muhammed Peygamberin Batıdaki İmgesi) adlı çahşması. Yazar, Britanya'daki Birmingham Üniversitesi'ne bağlı İslam Araştırmaları Bölümü'nde öğretim görevlisi. Ayrıca, İslam ve Hıristiyan-Müslüman İlişkileri Araştırmaları Merkezi'nde de görevli. Kitabı Büyük Britanya İslam Vakfı yayımlamış. Kitabın amacı, William Muir, David S. Margoliouth ve William Montgomery Watt gibi önde gelen İslam araştırmacılarının eserlerini inceleyerek, Batı bilimciliğinin Muhammed'in yaşamı ve eylemi hakkındaki temel yaklaşımını araştırmak.

(Kitaplarla ilgili yayım bilgileri için: buze@online.no)

Bu bilim ve düşün insanları kimdir?

Bu sayıdan itibaren dergide yeni bir pencere açıyoruz. Her ay, üç ünlü bilim ve düşün insanının yaşamlarından ve çalışmalarından bazı bilgiler vererek, bu bilim ve düşün insanlarının kimler olduğunu soracağız. Üçünü de doğru bilen okurlarımız içinden kurayla belirleyeceğimiz üç kişiye Kaynak Yayınları'ndan çıkan *Küba Devrimi'nde Üç Kadın* adlı kitap verilecektir.

1) Erkekler dünyasında bir kadın matematikçi

Ünlü Fransız kadın matematikçi. 1 Nisan 1776'da Paris'te doğdu. Büyük Fransız Devrimi yıllarında politik değişme ve ilerlemeleri matematik ve fizik yönünden destekledi; çünkü kadınların bilim dışında tutulmasına neden olan engelleri yıkmak için büyük bir savaşım verecekti.

13 yaşındayken çekingen ve el işlerinden uzak bir kişilik yapısı gösteriyordu. Babasının kütüphanesi onun için bir sığınak vazifesi görüyordu. Bulduğu her kitabı okuyarak matematikte kendisini yetiştirdi. Ailesi, kızlarının matematik aşkını anlamakta güçlük çekiyor, bu ilginin yaşı için şaşırtıcı, cinsiyeti için de uygunsuz olduğunu düşünüyordu. Ailesi uyuduğu sırada mum ışığında çalışıyor, soğuk kış gecelerinde mürekkep hokkada donduğunda battaniyeye sarılarak okumaya başlıyordu. Azmi ebeveynlerinin isteklerinden daha dayanıklı çıktı. Babası bu "tuhaf" ilgisine rağmen hayatı boyunca onu mali bakımdan destekledi. O da ne evlendi ne de kendisine destek olabilecek bir diploma elde edebildi.

O yıllarda bilim eğitimi, bir kadının sosyal statüsü bakımından son derece alışılmamış bir durumdu; dahası bilim yapmak isteyen kadınlar, erkek meslektaşları tarafından aşağılanıyorlardı. Lagrange ve başka birkaç bilim adamıyla görüştü. Ona bazı küçük problemler verildi. Profesyonel bir eğitim görmeyi çok istiyordu; ancak bu fırsatı hiç bulamadı. Ayrıca fikirlerini kendisi adına takdim edecek bir erkek bilimci de yoktu.

19. yüzyıl başlarında Alman matematikçi Gauss, sayılar teorisinde karmaşık metotlar konusunda çok önemli bir kitap yazdı. Kitaptan heyecanlanan kadın matematikçi, 1804-1809 yılları arasında Gauss'a bir düzine mektup yazdı. Sayılar teorisine, özellikle Fermat teoreminin çeşitli özel çözümlerine ilişkin çalışmalar geliştirdiği mektuplarını "el Blanc" takma adıyla imzaladı. Bir kadın bilimci olmanın alay konusu olabileceğinden çekindiği için erkek adı kullanmıştı. Mektupları Gauss'u etkilemişti. 1806'da cinsiyetini açıkladığında Gauss hem şaşırmış hem de memnun olmuş, bir arkadaşına yazdığı mektupta ondan şöyle söz etmişti: "Kuşkusuz o çok büyük bir cesarete, olağanüstü yeteneklere ve üstün bir dehaya sahip."

Daha sonra, Gauss mesleki ve kişisel problemlerle meşgul olduğundan mektuplaşmaları kesildi. O da yeni problemler ve yeni kılavuzlar aradı. 1809'da Alman fizikçi Chladni'nin elastik cisimlerin titreşimleri üzerine klasik deneylerini açıklamaya girişti. Chladni'nin deneyleri Napolyon'un da dikkatini çekmiş, Fransız Bilimler Akademisi'nin bir bölümü olan "First Class" Chladni'nin deneylerini teorik olarak açıklayacak kişiye bir kiloluk altın madalya ödüllü bir yarışma açmıştı. Matematikçimiz için bu yarışma büyük bir fırsattı, çalışmalara başladı. Fakat gelenekler, onun ziyaret etmek istediği enstitüye gidebilmesi için bir davet mektubu almasını zorunlu kılıyordu. 1811'de yarışmanın tek katılımcısıydı, ama çalışması ödül kazanmadı. O hipotezlerini fizik prensiplerine dayamamıştı, bunu yapması da mümkün değildi; çünkü titreşim analizleri ve hesapları bilgisi bakımından eksikleri vardı.

Daha sonra üçüncü denemesinde bu ödülü kazandı. Legendre, Laplace ve Poisson'un da bulunduğu jüri, bazı çekinceler koyarak ödülü ona verdi. Fakat o ödül törenine katılmadı, belki de jürinin çalışmasını tümüyle benimsememişti.

Bu yarışma sırasında yaşadıkları ve yıpratıcı rekabetler, onu meslektaşlarından soğutmuştu. Sonraları yine ünlü bir matematikçi olan Fourier ile arkadaşlığı ona tekrar güç verdi. Fourier'nin çabalarıyla Paris bilimsel topluluğunun etkinliklerine katılmaya başladı. Bilimler Akademisi'nin toplantılarına da kabul edildi. O, bir üyenin karısı olmadan bu toplantılara girebilen ilk kadındı.

Akademik düzeylere layık çalışmalar üretmesine rağmen hiçbir dereceye sahip olamadı. 1830'da Gauss, ona doctor honoris cause unvanının verilmesi için Göttingen Üniversitesi'ni ikna etmeye çalıştıysa da başarılı olamadı.

Yakalandığı meme kanseriyle/iki yıl mücadele ettikten sonra 27 Haziran 1831'de 55 yaşındayken öldü. Ölüm belgesinde "rentere" olarak nitelendirilmektedir. Bu tabir, "bağımsız bir kadın" çağrışımında bulunmaktadır.

Yaşamı boyu, bir yandan bilim yapmaya çabalarken bir yandan da cinsiyetçiliğe karşı mücadele etmek zorunda kalan bu ünlü Fransız kadın matematikçi kimdir?

2) Aristo şerhleriyle ünlü İslam filozofu

Batıda ona Averoes derlerdi. Avrupa'da İslam dünyasının en büyük filozofu olarak değerlendirildi. 1126 yılında Kurtuba'da doğdu. Babası uzun süredir kadılık yapıyordu. Büyükbabası da zamanının en büyük hukukçusu idi, kadıların kadısı ünvanını almıştı. Önce kelâm ve dini hukuk (fıkıh) tahsil etti. Fakat bu alanları aşarak edebiyat, şiir ve bütün bilim dallarına karşı büyük ilgi gösterdi. İleri yaşlarda kendisi de Eşbiliyye ve Kurtuba'da kadılık yaptı.

Büyük hekim İbn Zohr ve filozof İbn Tufeyl dostu idi. 1153'te görevli olarak Fas'a gitti. Bu devirde Sultan Abdül Mümin medreseler kuruyor ve eserler yazdırıyordu. İbn Tufeyl, onu, bu hükümdarın oğlu ile tanıştırdı. Yunan filozofları ve onları devam ettiren İslam Meşşai'lerinden etraflı bilgisi olan hükümdarla rahatça konuşabildi. Hükümdar, ondan Aristo eserlerinin tam şerhini yapmasını istedi. 1169'da Eşbiliyye'de kadı oldu. Aristo şerhlerinden birçoğunu bu kentte ve Kurtuba'da yazdı. 1182'de Sultan Yusuf onu Fas'a çağırdı ve şahsi hekim tayin etti. Az sonra Kurtuba kadılığını da verdi.

Fakat bu iltifatları kazandığı sırada, felsefi görüşlerinden dolayı hücuma uğradı. İbadeti bırakmamasına karşın dinsizlikle suçlandı. Müneccimler bir gün şiddetli bir fırtınanın felaket getireceğini haber vermişlerdi. Bundan ürken Endü-

lüs halkı mahzenlere saklandı. Kurtuba valisi bu kentin bilginlerine, bu arada ona ve dostu İbn Bendu'nun nasihatına başvurdu. İki dost, valinin yanından çıkarken bu fırtına dolayısıyla fizik olaylar ve yıldızların insanlar üzerindeki etkisine ilişkin tartışmaya başladılar. Kelâmcı Abd-Al-Ays bu konuşmaya karıştı ve Allah'ın Ad ve Samud kavmini cezalandırmak için fırtına gönderdiğini iddia etti. Filozofumuz, bu bilginin sırf hayal mahsulü olduğunu söylemeden edemedi. Hazır bulunanlar, *Kur'an*'a ait bir fikranın efsane olduğunu söyleyen bu cüretli sözlere şaşırdılar. Sonuçta görevlerinden alındı ve münzevî bir hayata girdi. Filozofun son yılları çok kederli geçti. Düşmanları, aleyhine hicviyeler yazdılar, serveti elinden alındı ve Lucena kentine sürüldü. 1198'de 72 yaşında öldü ve Kurtuba'da gömüldü.

Aristo'nun o zamanlar bilinen bütün eserlerini yorumlayan filozofumuz, tüm felsefe konularını akıl ilkeleriyle açıklamaya çalışan bir anlayışı benimser. Bu anlayışa göre fizik, bilgi, mantık, ahlak, metafizik gibi, dın de bilimsel bir açıdan ele alınmalı, aklın sınırları içine giren konular aklın kurallarına göre açıklanmalı, yorumlanmalıdır. Din için bilim gereklidir. Eserlerinde Gazzali'nin görüşlerini derin bir anlayışla inceleyen filozof, imanın şaşmaz bir çözüm yolu olduğuna inanmazdı. İmanı akıldan üstün tutan, aklın yanılıp imanın yanılmayacağını ileri süren Gazzali'ye karşı felsefenin bir akıl alanı olduğunu, kesin bir çözüm yolu getiremeyeceğini savundu. Sonraki yüzyıllarda eserleri hakkında yapılan incelemelerle, kişisel fikirlerinin Aristo şerhlerinden daha değerli olduğu anlaşıldı. Asıl önemi, kelâmla savaşındadır. Kişisel fikirlerini, kelâmı ve eski İslam felsefesini eleştirerek geliştirmiştir.

Kadınlar hakkındaki fikirleri de dönemine göre çok ileridedir. Ona göre toplum içinde yaşayan kadınlarla erkekler arasında beden yapısı dışında ayrılık yoktur. Kadınlar da erkekler gibi bütün davranışlarında, düşünceye, sanata, kültüre, devlet yönetimine dayanan eylemlerinde bağımsız ve görevli olmalıdır. Onlardan da sanatçı, bilgin, hakim, öğretmen, yönetici ve siyasetçi olmalıdır. Akıl, irade, yetenek, başarı bakımından kadınlar da erkeklerle eş durumdadır. Erkeklere tanınan tüm medeni haklar kadınlara da tanınmalıdır.

İslam filozofu, Avrupa'da da son derece etkili olmuştur. 12. yüzyıl sonlarında Batı'da ona karşı hareket başladı. 1209'da Paris Konsülü toplandı, onun önce doğaya, sonra metafiziğe ilişkin şerhlerini yasakladı. Konsül onu şu maddelerden dolayı itham ediyordu: 1) Alemin ezeliliği, 2) Yokluğun inkârı, 3) İnsan aklının birliği, 4) Bireysel ruhun bedenle birlikte mahvolduğu, 5) Beşeri fiillerin Allah'ın inayeti dışında kaldığı, 6) Allah'ın inayetinin insanı ebedi kılmaktan aciz olduğu.

Bununla birlikte tıp kitapları ve bazı felsefi eserleri yine de okunuyordu. Hekimler hür düşünceyi ondan öğrendiler. Bacon, onun eserlerinden faydalandı. Saint Thomas, onu *Contra Averrois* adlı eserinde şiddetle eleştirmesine karşın bütün kitaplarında az çok etkisi altında kalmıştır. Hollandalı rahip Hermann Van Riswik, onun felsefesini savunduğu için 1512'de Den Haag'da ateşte yakıldı.

Batı Aydınlanması'na da katkıda bulunmuş, İslam dünyasının ileri düşünceli. bu ünlü filozofu kimdir?

3) Klasik Arkeoloji'nin Türkiye'deki öncülerinden

Türkiye'de Klasik Arkeoloji alanındaki sistemli araştırmaların öncülerinden, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Klasik Arkeoloji Kürsüsü'nün kurucusu dünya çapındaki Türk arkeoloğu.

1905 yılında İstanbul'da doğdu. Okumuş bir çiftin erkek evladı olarak küçük yaştan itibaren esaslı bir eğitim gördü; dil ve müzik öğrenimine de ailesi tarafından yöneltildi. Orta öğrenimini Fransız Lisesi'nde tamamladı. 20 yaşına varmadan yüksek öğrenime olağanüstü yetişmiş iki yabancı dil, Almanca ve Fransızca ile hazırdı. Mühendis olmak istemesine karşın, babasının yakın dostu Halil Ethem Bey'in içten uyarması ile Klasik Arkeoloji öğrenimine karar verdi. Ailesi tarafından 1925 yılında Almanya'ya yollandı ve Berlin Üniversitesi'nde beş yıl Prof. Furtwangler, Rodenwaldt ve Noack gibi ünlü hocalardan öğrenim görüp doktora tezini verdikten sonra Türkiye'ye döndü. Çağının bilimsel metotları ile kendini en iyi şekilde yetiştiren, Klasik Arkeoloji yanında Eski Yunanca ve Latince de öğrenen genç arkeoloğun ilk görevlerinden biri 1930'da İstanbul Arkeoloji Müzesi Müdür Yardımcılığı oldu.

Asıl uğraşı olacak hocalığa İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'nde öğretim görevlisi olarak 1935 yılında atandı. Bu iki görevi de başarı ile yürüttü, Müze'de 15 yıl çalıştı. Bilimsel kariyerinde müzeciliğinin ağır bastığı yıllarda (1930-1945) Atatürk'ün isteği ve himayesi ile Yalova'da ve Trakya yöresinde Lüleburgaz, Kırklareli ve Vize tümülüslerindeki kazıları, Klasik Arkeoloji alanında yapılan ilk yöntemli ve sistemli alan araştırmalarıdır. Bu kazıları, İstanbul dolaylarında Küçük Çekmece'de eski Region şehrinde zamanın Arkeoloji Müzesi Müdürü Aziz Ogan'la ortak çalışmaları izledi. Burada Jüstinyanüs çağına ait bir yazlık sarayın kalıntıları, iç süslemeleri ve ek bölümleri ortaya çıkarıldı.

1944'te Profesör ünvanını kazandı, 1946 yılında Klasik Arkeoloji Kürsüsü'nü kurdu. Yetiştirdiği gençlere sadece antik şehirleri, anıtları tanıtmadı, tüm Anadolu uygarlıklarını bir bir yorulmadan açıkladı. Ön-Asya Uygarlığı içinde Anadolu'nun yerini, önemini kanıtladı, ortaya koydu. Klasik Yunan sanatının doğuşundaki nedenlerin başında I. bin yılı Anadolu kültürünün ne denli etkin olduğunu yalnız dersleri ile değil; yazıları, araştırmaları ile öğrencilerine ve bilim dünyasına öğretti. Böylece Klasik Arkeoloji'ye yeni bir açıdan bakılması gereğini sundu; başka bir deyimle bir ekol kurdu ve bunu bilim dünyasına kabul ettirdi. Hoca ve kazıcı olarak, hayatının en verimli olduğu yıllarda (1946 ve sonrası) Pamfilya (Antalya ili) araştırmalarına yöneldi. Bu kararında 1943 yılında III. Türk Tarih Kongresi'nde görüştüğü İsmet İnönü'nün de rol oynadığı söylenir. Side ve Perge'de başarı ile yönettiği kazılar Türkiye'de yapılan Klasik Arkeoloji çalışmalarının en önünde gelir. Bu kazılar sonucu gün ışığına çıkarılan yapılar, üstün el işçiliğinin ürünü olağanüstü heykeller bölge müzelerinin zenginliğini oluşturmuştur.

Zaman zaman yönetimsel işleri de yüklenen arkeoloğumuz, 1951-1956 yıllarında Edebiyat Fakültesi'nde Dekanlık yapmıştır. Yönetici ve yapıcılığının en somut belgesi ise, Fakülte'nin sınırlı bir bütçesi olduğu İkinci Dünya Savaşı'ndan sonraki yıllarda, mütevazi olanaklarla kurduğu ve başkanlığını üzerine aldığı Antalya ili Arkeoloji İstasyonu'dur.

1975 yılında yaşama veda eden bu ünlü Türk arkeoloğu kimdir?

Ali Nesin (†)

Yazıyla saymak

Her harfe öyle bir tamsayı vermek istiyoruz ki, örneğin, BİR'in harfleri olan B'ye, İ'ye ve R'ye verdiğimiz sayıların toplamı 1 olsun. İKİ için de, ÜÇ için de aynı şey doğru olsun... 199'a kadar her sayının harflerinin sayılarının toplamı o sayı olsun. Örneğin,

Y + Ü + Z + D + O + K + S + A + N + D + O + K + U + Z = 199 olsun. Hatta, S + I + F + I + R = 0 olsun.

Oldukça basit, ama çözmesi zor bir problem!

Aşağıdaki sistemi çözmeliyiz:

S + 2I + F + R = 0	(0)
B + İ + R = I	(1)
2İ + K = 2	(2)
Ü + Ç = 3	(3)
D + O + R + T = 4	(4)
B + E + Ş = 5	(5)
A + L + T + I = 6	(6)
Y + E + D + İ = 7	(7)
S + E + K + İ + Z = 8	(8)
D + O + K + U + Z = 9	(9)
O + N = 10	(10)
Y + 2İ + R + M = 20	(20)
O + T + U + Z = 30	(30)
2K + I + R = 40	(40)
E + 2L + İ = 50	(50)
A + L + T + M + I + Ş = 60	(60)
Y + E + T + M + İ + Ş = 70	(70)
2S + 2E + K + N = 80	(80)
D + O + K + S + A + N = 90	(90)
Y + Ü + Z = 100	(100)

Türk alfabesinin 29 harfinin hepsi belirmiyor, C, G, Ğ, H, J, P ve V harfleri yukardaki denklemlerde yok, ama geri kalan 22 harf var.

22 bilinmeyenli 20 denklemle karşı karşıyayız.

Sistem çözülmeyebilir, yani bu denklemleri aynı anda sağlayacak değerler olmayabilir. Ama olabilir de... Bakalım var mı, yok mu.

K'yle İ'nin değerlerini bulmak pek zor değil. Bulalım:

ALTMIŞ'ta ALTI var. 6'nın denklemini 60'a sokarsak, 6 + M + Ş = 60 buluruz, yani M + Ş = 54. Bunu 70'in denklemine sokalım: Y + E + T + İ + 54 = 70, yani Y + E + İ = 16 - T. Bunu, YEDİ'ye sokalım: 16 - T + D = 7, yani -T + D = -9. Bu son denklemi aklımızda tutalım, bir sonraki paragrafta gerekecek.

30'un denkleminden O + U + Z = 30 - T çıkar. Bunu 9'un denklemine koyarsak, 30 - T + D + K = 9, yani -T + D + K = -21 buluruz. Bir önceki paragrafta T + D = -9 bulmuştuk, demek ki -9 + K = -21, yani K = -12. Bu, bulduğumuz ilk değer, çok yararlı olacak.

2'nin denkleminde K'yı -12 yapalım: İ'nin 7 olduğunu buluruz. İkinci değerimizi de bulduk.

K = -12

İ = 7

Buraya kadar oldukça kolaydı. Bundan sonrası biraz daha zor, ama atla deve değil.

Gereksiz denklemleri atalım. Örneğin, artık 2'nin denklemi gereksiz, çünkü İKİ'nin harflerinin değerlerini biliyoruz.

Denklemlerimizde K yerine -12, İ yerine 7 koyalım ve bu iki harften kurtulalım. Ayrıca, daha basit biçimde yazılan denklemleri silip, bu denklemler yerine basit biçimlerini yazalım:

S + 2I + F + R = 0	(0)
B + R = -6	(1)
Ü + Ç = 3	(3)
D + O + R + T = 4	(4)
B + E + Ş = 5	(5)
A + L + T + I = 6	(6)
Y + E + D = 0	(7)
S + E + Z = 13	(8)
T - D = 9*	(9)
O + N = 10	(10)
Y + R + M = 6	(20)
O + T + U + Z = 30	(30)
I + R = 64	(40)
E + 2L = 43	(50)
M + Ş = 54**	(60)
2S + 2E + N = 92	(80)
D + S + A = 92	(90)
Y + Ü + Z = 100	(100)

70'in denklemi kayboldu çünkü yukarıdaki T - D = 9 ve M + Ş = 54 denklemleri ve 7'nin denklemi 70'in denklemini verir.

Toplam 20 bilinmeyenli 18 denklem var.

Denklemlerimiz biraz olsun basitleşti, ama daha yeterince değil.

F harfi yukardaki denklemlerde bir kez beliriyor, o da 0'ın denkleminde. F harfini oradan çekelim: F = -S - 2I - R. Demek ki, S, I ve R'nin değerlerini bildiğimizde 0'ın da değerini bileceğiz.

Ç harfi de sadece bir kez beliriyor; 3'ün denkleminde beliriyor... Ç'yi çekelim: Ç = 3 - Ü. Ü'nün değerini bulduğumuzda, Ç'nin de değerini bulmuş olacağız.

Ö de bir kez beliriyor, 4'ün denkleminde... Ö'yü tecritleyelim: Ö = 4 - D - R - T.

U da bir tek 30'un denkleminde beliriyor: U = 30 - O - T - Z.

Bu denklemleri yazalım:

F = -S - 2I - R

Ç = 3 - Ü

Ö = 4 - D - R - T

U = 30 - O - T - Z

Geri kalan harfleri bulmalıyız. Yukardaki 4 denklemi bir kenara yazıp geri kalan denklemlere bakalım:

B + R = -6
B + E + Ş = 5
A + L + T + I = 6
Y + E + D = 0
S + E + Z = 13
T - D = 9
O + N = 10
Y + R + M = 6
I + R = 64
E + 2L = 43
M + Ş = 54
2S + 2E + N = 92
D + S + A = 92
Y + Ü + Z = 100

Bulmamız gereken harflerin sayısı 16'ya, denklem sayısı da 14'e indi.

Yukardaki denklemlerde O ve Ü harfleri birer kez beliriyor. O, 10'un denkleminde, Ü de 100'ün denkleminde:

O = 10 - N

Ü = 100 - Y - Z

Bu denklemleri de bir kenara yazarak, geri kalan denklemlere bakabiliriz:

B + R = -6
B + E + Ş = 5
A + L + T + I = 6
Y + E + D = 0
S + E + Z = 13
T - D = 9
Y + R + M = 6
I + R = 64
E + 2L = 43
M + Ş = 54
2S + 2E + N = 92
D + S + A = 92

Bilinmeyen sayısı 14'e, denklem sayısı 12'ye indi.

Bu kez Z bir kez beliriyor, SEZ'de. Ayrıca N de bir kez beliriyor. Bu iki denklemden Z'yi ve N'yi öbür harfler cinsinden yazalım:

Z = 13 - S - E

N = 92 - 2S - 2E

Geri kalan 12 bilinmeyenli 10 denklemi yazalım:

B + R = -6
B + E + Ş = 5
A + L + T + I = 6
Y + E + D = 0
T - D = 9
Y + R + M = 6
I + R = 64
E + 2L = 43
M + Ş = 54
D + S + A = 92

Şimdi de S bir kez beliriyor, o da en son denklemde. S'yi çıkaralım:

S = 92 - D - A

Geri kalan 9 denklemi yazalım:

Tuhaf eşitlikler

Ödüllü soru

Aşağıdaki eşitliklere göz atın:

$$2 + 2 = 2 \times 2$$

$$1 + 2 + 3 = 1 \times 2 \times 3$$

Bu eşitliklere benzeyen,

$a + b + c + d = a \times b \times c \times d$

eşitliğini sağlayan a, b, c, d tamsayıları var mı? Varsa bulabilir misiniz? Genel olarak,

$$a_1 + \ldots + a_n = a_1 \times \ldots \times a_n$$

denkleminin tamsayılarda çözümü hakkında ne söyleyebilirsiniz?

Doğru cevap verenler arasından çekilecek kurada kazanan üç kişiye Sarmal Yayınları'ndan çıkan *Sıradışı Mantık Bulmacaları* isimli kitap verilecektir. Yanıtlar en geç 15 Ağustos 1999 tarihine kadar Hüseyinağa Mah. Yeşilçam Sok. No:34 80070 Beyoğlu / İstanbul adresine ulaşmalıdır.

B + R = -6
B + E + Ş = 5
A + L + T + I = 6
Y + E + D = 0
T - D = 9
Y + R + M = 6
I + R = 64
E + 2L = 43
M + Ş = 54

Bu kez A yalnız kaldı.

A = 6 - L - T - I

Geri kalan 8 denklemi yazalım:

B + R = -6
B + E + Ş = 5
Y + E + D = 0
T - D = 9
Y + R + M = 6
I + R = 64
E + 2L = 43
M + Ş = 54

Bu kez de L, T ve I harfleri birer kez beliriyor:

2L = 43 - E
T = 9 + D
I = 64 - R

Geriye fazla bir şey kalmadı:

B + R = -6
B + E + Ş = 5
Y + E + D = 0
Y + R + M = 6
M + Ş = 54

D'yi de yalıtabiliriz:

D = -Y - E

Kalanları yazalım:

B + R = -6
B + E + Ş = 5
Y + R + M = 6
M + Ş = 54

Kalanlarda bir tane E var:

E = 5 - B - Ş

Geriye

B + R = -6
Y + R + M = 6
M + Ş = 54

kaldı. Bunlar arasında Ş'den bir tane var:

Ş = 54 - M

Ne kaldı?

B + R = -6
Y + R + M = 6

M'den de bir tane kaldı:

M = 6 - Y - R

Geriye tek bir denklem kaldı, B + R = -6 denklemi. B ya da R'yi bilirsek diğerini de buluruz. Yani bu iki harften birini **parametre** olarak seçebiliriz. Diyelim R'yi seçtik:

B = -6 - R

Şimdi bütün bildiklerimizi (sondan başlayarak) yazalım.

B = -6 - R
M = 6 - Y - R
Ş = 54 - M
E = 5 - B - Ş
D = -Y - E
2L = 43 - E
T = 9 + D
I = 64 - R
A = 6 - L - T - I
S = 92 - D - A
Z = 13 - S - E
N = 92 - 2S - 2E
O = 10 - N
Ü = 100 - Y - Z
F = -S - 2I - R
Ç = 3 - Ü
Ö = 4 - D - R - T
U = 30 - O - T - Z
K = -12
İ = 7

Okur, en üstten başlarsa, R'yi ve Y'yi sabit tutarsak, her harfin değerinin belirlendiğini görecektir. Her R ve Y değeri için, sorunun bir başka çözümü vardır (Bu tür harflere parametre denir.)

Basit olsun diye R = Y = 0 alalım. İşte harflerin değerleri:

R = 0
Y = 0
B = -6
M = 6
Ş = 48
E = -37
D = 37
L = 40
T = 46
I = 64
A = -144
S = 199
Z = -149
N = - 232
O = 242
Ü = 249
F = -327
Ç = -246
Ö = -79
U = -109
K = -12
İ = 7

DİPNOTLAR

* Bu ve aşağıdaki 30'un denklemi 9'un denklemini verir.

** Bu basit denklem, 6'nın denklemiyle birlikte 60'ın denklemini verir.

(†) İstanbul Bilgi Üniversitesi Matematik Bölümü Başkanı.

ŞİMDİ ÜTOPYA ZAMANI, ÜTOPYA TATİL KÖYÜ

Tüm dostlarını sıcak Ege akşamlarına bekliyor.

-Sevimli evleri
-Denizi
-Kumsalı
-Yemyeşil doğası
-Güleryüzlü personeli
-Restoranı
-Kafeteryası
-Barı, Büfesi
-Otoparkı ile

◆ Antik Efes, Selçuk, Claros kentlerine Arkeolog Burçay Anger eşliğinde geziler
◆ Doğa harikası şifalı sıcak sulara tekne gezileri

1 Kişi	Yatak	2.500.000 TL
1 Kişi	Yatak+Kahvaltı	3.200.000 TL
1 Kişi	Yatak+Kahvaltı+Akşam Yemeği	4.100.000 TL
1 Kişi	Tam pansiyon	3.500.000 TL

Not: (Bu fiyatlar 22 Ağustos tarihine kadar geçerlidir.)
* 7-12 Yaş grubundan yatak ücreti alınmaz.
* 0-6 Yaş grubu ücretsizdir.

Rezervasyon için Hasan Kemahlı: (0232) 742 22 94
Not: Kredi kartı geçerlidir.
Ütopya Tatil Köyü'ne İzmir Üçkuyulaa ve Gaziemir semt garajlarından kalkan Ürkmez/Gümüldür minibüsleri ile 75 dakikada ulaşabilirsiniz.

Napolyon'un Moskova'dan Paris'e kaçışı

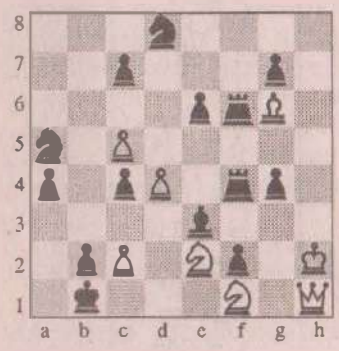

14 hamlede mat

Aleksandr Dimitriyeviç Petrov (1794-1867) Rus satranç kompozisyonunun (kurgusunun) öncüsüdür. 1812 yılında Fransızlar'la yapılan savaşı sembolize eden kurgusu ünlüdür. Adı: "Napolyon'un Moskova'dan Paris'e Kaçışı" (1824). Bu kurguda; General Platov'un emrindeki Rus süvarisi tarafından Fransız imparatoru Napolyon'un kovalanışı sembolik olarak canlandırılmıştır.

Yazarın düşüncesine göre; **siyah şah** Fransız imparatoru Napolyon'u, **beyaz şah** Rus çarı Aleksandr'ı, **a1** karesi- Moskova'yı, **h8** karesi Paris'i, **h1-a8** çaprazı Berezina Irmağı'nı, **beyaz atlar** General Platov emrindeki Rus süvarilerini temsil etmektedir.

Rus ordusu Berezina Irmağı'nda Napolyon'u esir alma fırsatını kaçırıyor. Bu tarihi gerçek kurguda aynen sembolize edilmiştir.

1. Ad2+ Şa2 2. Ac3+ Şa3 3. Adb1+ Şb4 4. Aa2+ Şb5 5. Abc3+ Şa6 (Bu konumda Beyaz 6. Va8+ ile mat yapma fırsatını kaçırıyor. Tarihi gerçeklere uygun). 6. Ab4+. Petrov'un bu hamleye ait açıklaması şöyle: "Vezirle **a8** karesine gelip Napolyon'un yolunu kesmek gerekirdi; o zaman Paris'e gidemez ve onu "şah ve mat" ederlerdi." 6. .. Şa7 7. Ab5 + Şb8 8. Aa6+ Şc8 9. Aa7+ Şd7 10. Ab8+ Şe7 11. Ac8+ Şf8 12. Ad7+ Şg8 13. Ae7+ Şh8 14. Şg2 X (mat).

Kaynak: *Şahmatıy, Entsiklopediçeskiy slovary* (Rusça: Satranç, Ansiklopedik sözlük); Moskova, Sovetskaya Entsiklopediya, 1990 yılı, A. E. Karpov başkanlığında; büyük boy, 621 sayfa, 40 sayfası resimli, 1575 adet sütun, ciltli, tiraj: 100 bin adet.

Prokofiyev'in "mat bolerosu"

Ünlü Rus kompozitörü (bestecisi) Sergey Prokofiyev yaşamında satranca önemli yer vermiştir. Kapablanka, Lasker, Alekhin ve Tartakower'e karşı simültanelerde oynamış; bazı ünlü oyuncularla yakın dostluklar kurmuştur. Ayrıca Oistrah ile maç yapmıştır. Gazete ve dergilerde satrançla ilgili yazıları da yayımlanmıştır.

Hamle Beyaz'ın

Hamburg'ta yayımlanan haftalık bir derginin satranç köşesini yazan Büyük usta G. Pfleger, Prokofiyev'in ilginç partilerinden birinin sonunu "mat bolerosu" olarak adlandırmış. Bu partiyi Prokofiyev (beyazlarla), meslektaşı Fransız kompozitörü Moris Ravel'e karşı, 14 Mart 1924 yılında Paris'te oynamış.

Diyagramdaki konumda 1. Kh8+ oynamış ve siyahlar terk etmiş (2. Vh5+, 3. Vh7+ ve 4. Vh8 mat).

Yine aynı satranç köşesinde Pfleger, bazı ünlü satraç ustalarının stilleriyle kompozitörler arasında, M. Tal tarafından yapılan şaka yollu paralelliği anlatıyor: M. Botvinnik ile J. S. Bach, V. Smislov ile Çaykovski, T. Petrosyan ile Liszt, P. Keres ile F. Chopin, D. Bronstein ile Debussy, B. Larsen ile S. Prokofiyev, R. Fischer (kompozitör değil, kompüterdir).

Kaynak: Georgiy Solomonoviç Aleksandroviç, Efim Samuiloviç Stolyar; *Mnogolikaya Kaissa*, Rusça popüler bilim yayını, Fizkultura i sport, Moskova 1989, 240 sayfa, resimli, tiraj: 100 bin adet.

İmkânsız mat

Bir Avrupalı'nın yolu küçük bir Moğolistan şehrine düşmüş. Şehirde dolaşırken bir kahvehaneye girmiş ve orda bulunanların satranç oynadığını görmüş. Oynayanlara yaklaşmış ve hemen orada bulunanlardan biri onu bir parti oyuna davet etmiş. Avrupalı kabul etmiş ve oyuna başlamış. Mücadele onun için elverişli şekilde gidiyormuş. Bir hücum elde etmiş ve atlarından biriyle rakip şaha mat verebileceği bir pozisyon oluşmuş. Son darbeyi vurmak için, bu ata uzandığı zaman izleyenlerin hepsi toplu halde, imkânsız hamle yapıyorsun diye bağırmışlar. Tartışma başlamış ve o zaman anlaşılmış ki; **at, insanın en sadık dostu olduğundan**, Moğol satrancının kurallarına göre, bu alet (yani at) rakip şaha mat veremezmiş.

Kaynak: A. Kiprov; *Da se posmeem, şahmatisti* (Bulgarca), Sofya 1990, 127 sayfa, resimli, tiraj: 26 bin adet.

Yorumsuz Parti

Pasifik Okyanusu kıyılarındaki turnede (Los Angeles, 1933) **Canlı satranç** gösterisinde oynanmıştır (Canlı satrançta; geniş bir alan üzerinde, genelde açık hava da, değişik satranç taşlarına özgü giysiler giydirilerek **canlı taşlar** oluşturulur. Bu canlı taşlar giydikleri giysiye göre harcket ederler)

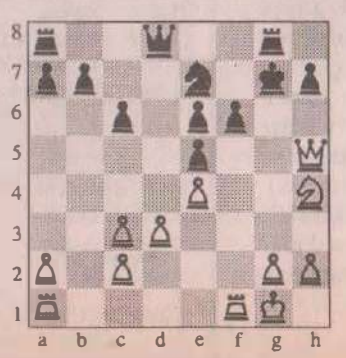

Dört At Açılışı

B: H. R. Kapablanka
S: G. Steiner

1. e4 e5 2. Af3 Ac6 3. Fb5 Af6 4. Ac3 Fb4 5. 0-0 0-0 6. d3 d6 7. Fg5 Fxc3+ 8. bc3 Ae7 9. Ah4 c6 10. Fc4 Fe6? 11. Fxf6 gf6 12. Fxe6 fe6 13. Vg4 + Şf7 14. f4 Kg8 15. Vh5 + Şg7 16. fxe5 dxe5 (Diyagram)

17. Kxf6!! Şxf6 18. Kf1+ Af5 19. Axf5! ef5 20. Kxf5+ Şe7 21. Vf7+ Şd6 22. Kf6+ Şc5 23. Vxb7 Vb6 24. Kxc6+ Vxc6 25. Vb4 X

Problem

A. Gulyayev

3 hamlede mat

Haziran ayı çözümü:
1. Ka8 Şb5 2. Şa7 Şa4 3. Şb6 mat.

Etüd

Gorgiyev, 1929, İkincilik Ödülü

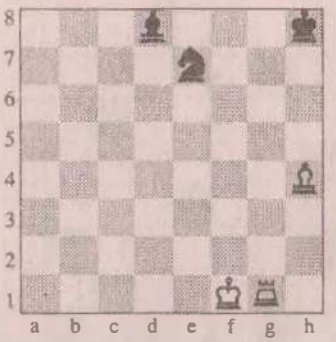

Beyaz kazanır

Haziran ayı çözümü:
1. Vg5! Şe6+ 2. Şg1!! Şxd7 3. Ac5+ Şc8 4. Fa6+ Şb8 5. Vg3+ Şa8 6. Fb7+! Fxb7 7. Ad7! Vd8 8. Vb8+! Vxb8 9. Ab6 X.

Kombinezon

P. Keres-N.N.;1933

Beyaz 3 hamlede nasıl mat yapar?

(P. Keres'in 15 yaşındayken oynadığı partiden alınma, 1933)

Haziran ayı çözümü: 1. f5+ exf5 2.Vxh6+ gh6 3. Kag8 mat.

Piyon oyunsonu

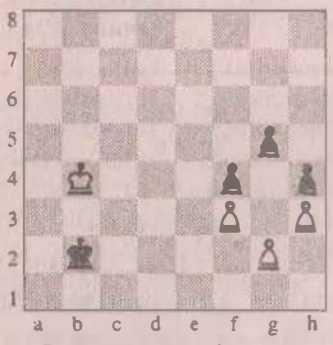

Beyaz oynar ve kazanır

Haziran ayı çözümü: 1. b6!! ab6 2. c6 bc6 3. a6 kazanır ya da 1. .. cb6 2. a6 ba6 3. c6 ve Beyaz vezir çıkarak kazanır.

Yorumsuz oyun sonu

Hamle sırası beyazda

Önce kalelerı "a" dikeyinde çiftlemek, ancak ondan sonra "a" dikeyini açmak gerekiyor. 1. a4 a5 2. Ka3 Khe8 3. Kba1 Kab8 4. axb5 axb5 5. Ka6 Ke7 6. Kc6 Şf7 7. Kaa6 Kbb7 8. Şb2! Kb8 9. Kd6! Kbb7! 10. Kab6! Şf6 11. Kxe6+ Kxe6 12. Kxb7 ve Beyazlar yeterli materyal kazancı elde ediyorlar. 1-0.

Kaynak: Yuriy Lyoviç Averbah, Mihail Abramoviç Beylin; *Puteşestviye v şahmatnoye korolevstvo* (Satranç Krallığında Yolculuk). Fizkulytura i sport, Moskova 1976, ikinci baskı, düzeltilmiş ve eklenmiş, 288 sayfa, resimli, tiraj: 200 bin adet.

Ödüllü soru

Relyştab-Petrov Kemeri, 1937

Diyagramdaki konumda hamle sırası siyahların. Onlar en kısa ve güzel şekilde nasıl kazanırlar? Yanıtlarınızı 20 Temmuz'a kadar dergi adresine gönderiniz. Doğru yanıtlayanlar arasından çekilecek kurada bir kişi satranç tahtası kazanacaktır.

ŞAL KÜLTÜR EĞİTİM ARAŞTIRMA MERKEZİ

Konservatuvar öğretmenlerince verilen

• Ud • Bağlama • Gitar • Mey • Şan
• Fotoğraf • Konservatuvara hazırlık
• Halk oyunları • Tiyatro

kurslarına kayıtlar devam ediyor.

Kültür merkezi, bir üst kattaki kafesi ve gazete, dergi, kitap okuyup, sohbet edebileceğiniz bölümü ile sizlerin hizmetindedir.

Öğrencilere %5 indirim yapılır.

Adres: İstiklal Cad. Büyükparmakkapı Sok. No:18/A
Tel: (0212) 243 31 36

Dr. Veysel Yıldız

İyi oyun mu, kötü savunma mı?

Herhangi bir saldırıya karşı koymak, bir saldırıyı geri püskürtmek olarak tanımlanabilecek **savunma** eylemi konuşma dilinden başlayarak, başta askerlik olmak üzere hukuk, psikiyatri gibi çok değişik alanlarda yer tutar. Bütün kolektif sporların, bu arada bricin de iki başlıca bileşeninden birini oluşturur.

London Observer gazetesinin 6 Haziran 1999 tarihli nüshasında Ömer Şerif, uluslararası bir çağrılı turnuvada önde gelen Amerikalı oyunculardan Jeff Meckstroth tarafından oynanan şu eli naklediyor:

Dağıtan: Güney
D-B zonda

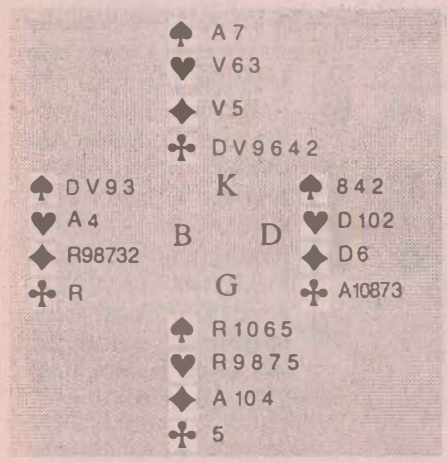

Batı	Kuzey	Doğu	Güney
Cope	Johnson	Chu	Meckstroth
-	-	-	1 Kör
2 Karo	2 Kör	Pas	Pas
2 Pik	3 Trefl	Kontr	3 Kör
Pas...			

Bu konuşma silsilesi sonunda 3 köre varılıyor. Batı A körle başlayıp körle devam ediyor. Meckstroth elden R körle kazandıktan sonra şu muhakemeyi yürütüyor: Batı muhtemelen 6'lı karo ve 4'lü pike sahiptir; karo çıkmadığına göre bu rengin önerleri ayrıktır, tek trefl çıkılmadığına göre bu renkten onörü olmalıdır.

3. elde Güney elden tek bulunan trefl 5'lisini oynar. Batı R ile kazanıp hücumunu pik D'la sürdürür. Pik D yerden A ile alınıp trefl D oynanır. Trefl D A'la örtülünce Meckstroth elden çakar.

Güney eldedir ve henüz sadece 3 el almıştır. 5'er kart oynandıktan sonraki durum şöyledir:

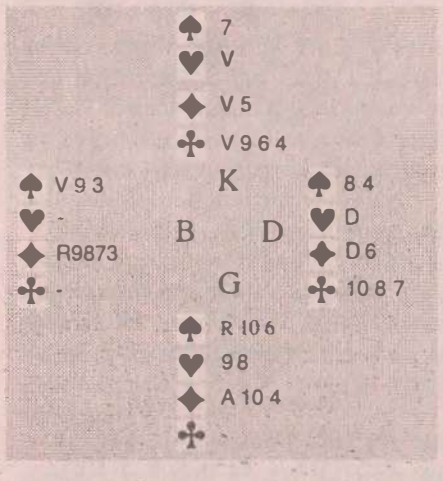

3 körü yapabilmek için Güney'in daha 6 ele ihtiyacı vardır. Bu durumda iken Güney karo oynarsa Doğu alır ve koz oynar, yere pik çaktırırsa 8 elde kalır. Meckstroth pik 10'lusunu oynadı! Batı kazandığı takdirde pik veya karo oynamak zorunda olacak; ancak Pik R'sına yerden bir karo atılmış olacaktır. Güney elden kazanacaktır. Şimdi A karo çekilip yere bir karo çakası yapılacak ve trefl çakası ile ele gelindikten sonra, şu durumda iken elden son koz ile çıkılacaktır:

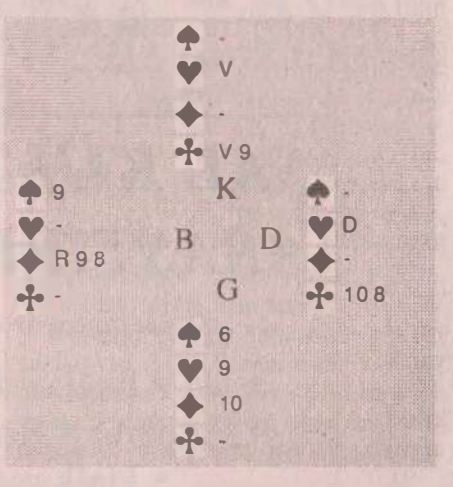

Meckstroth pik 10'lusunu oynadıktan sonra, Batı'daki oyuncu en iyi şansının Doğu'da pik R'sı bulunması olduğu düşüncesi ile V'yi girmedi. Güney elden pik R'yı oynayarak yerden bir karo attı, yere bir karo çakası yaptı, trefl V'yi oynadı ve elden bir trefl çakarak 9 löveye ulaştı.

Batı'nın pik 10'luyu bağışlamasından sonra Güney yukarıda anlatılan oyun çizgisini izleyerek 10 ele de ulaşabilirdi.

Ancak... Yerden trefl D oynandığında Doğu A'ı girmiyor! Gerçek hayatta girdi, ancak girmediğini var sayın. 3 kör kontratını gerçekleştirmek artık mümkün değildir. Güney V ile el alır, 9'lu ile alamaz.

Bu el, Uluslararası Briç Basın Kurumu bülteninin 7 Haziran 1999 tarihli nüshasında **yılın en iyi oynanmış eli** için aday gösteriliyor. Ancak yukarıda belirttiğim savunma hatasından hiç söz edilmiyor.

İyi savunma

Bir antrenman maçında aşağıdaki konuşmalar oluyor:

Batı	Kuzey	Doğu	Güney
H.Göksu	Y. Öksüz	Ü. Tarhan	A. Baysal
Pas	Pas	1 Trefl	1 Pik
Kontr	2 Pik	Kontr	Pas...

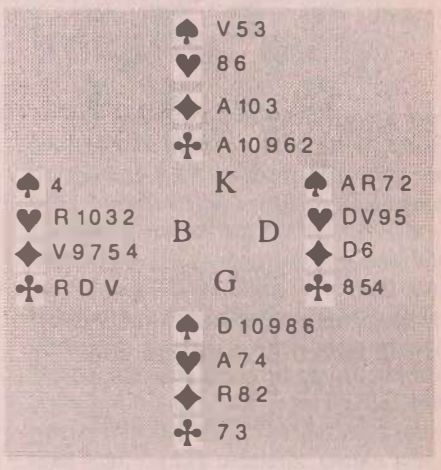

Doğu'nun kontru cüretkâr. Batı trefl R atak ediyor. Güney A'ı giriyor (?). Şimdi A körü çekip körle devam ediyor. Doğu alıp üç tur koz oynuyor. Güney elden alıp, 4. kozu oynuyor. Batı'nın attığı kartlar sırası ile karo 4, karo 5 ve kör R'dır. Güney şimdi elden trefl oynuyor. Batı kazanıp kör 10'luyu oynamadan karo 9'luyu oynuyor; karo 10, karo D ve karo R. Şimdi elden son koz oynandığında Göksu kör 10'luyu atıyor!

Şimdi:

1) Güney trefl R'ya A girmezse oyunu yapabilir.

2) Batı oynanan ikinci trefli alıp: a) alıcı körünü çekmemeli b) herhangi bir karoyu değil 9'luyu oynamalıdır.

3) Son koz üzerine Batı kör 10'lusunu atmalıdır.

Oyun bu savunma ile batırıldı.

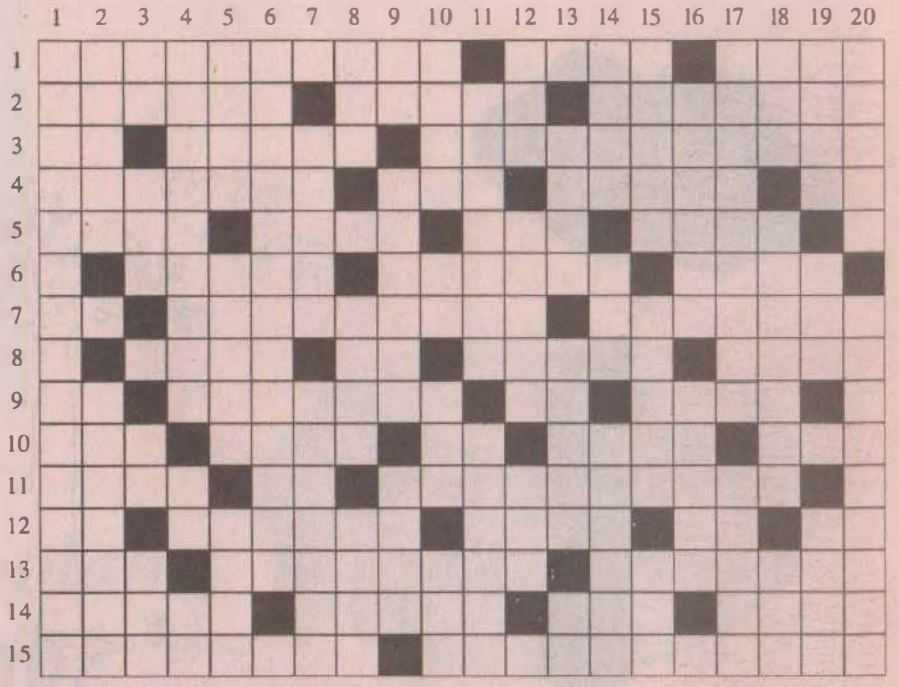

Soldan sağa

1) 1987 yılında Nobel Barış Ödülü'nü kazanmış Kosta Rika'lı. - Balerinlerin geleneksel kostümü.- "... Reis" (ünlü denizcimiz).

2) Sepetçisöğüdü.- Tiyatro eseri.- Sıçan otu, zırnık.

3) Manganez'in simgesi.- Akdeniz Bölgesi'nde bir akarsu.- Bir öğretinin, bir anayasanın, bir antlaşmanın ana temellerini tartışma konusu yapanların tutumu.

4) Patlı cangillerden geniş yapraklı, kötü kokulu bir bitki - Sır, gizli şey.- Yükselme, ululanma.- Sümerlerde su tanrısı.

5) Mektup.- Bir balık avlama aracı.- Akarsu kıyılarındaki verimli tarlalar.- "... ile yola gelmeyeni etmeli tekdir/ Tekdir ile uslanmayanın hakkı kötektir." (Ziya Paşa).

6) Emekçi, işçi.- Eğitim işleri.- Bir şeyin yapılması için tanınan süre.

7) "Geceyse... hemen tazeler minareleri" (Cemal Sürcya).- Yapıtlarında "güç, güçlülük, üstün insan, köktencilik" gibi konuları işleyen Friedrich önadlı 1844-1900 arasında yaşamış ünlü Alman filozof.- Hafiflemek, etkisini yitirmek.

8) Zengin sporu diye de bilinen geniş çimenliklerde oynanan bir oyun.- George William Russell'ın takma adı.- Tatbiki.- "... Ehrenhurg" (*Paris Düşerken, Fırtına, Anılar*'ı da yazan Rus yazar).

9) Vilayet.- Özsever.- Terbiyesiz kimse.- Papua Yeni Gine'nin para birimi.

10) Boyun eğme.- Padişah koltuğu.- Kök, asıl, temel.- Bir kentimiz.- "... Farrow" (ABD'li bir aktrist).

11) Çiçeksiz bitkilerde üreme organı.- Bir soru sözü.- İş yapamaz durumda olma.

12) Notada durak.- Dostlar toplantısı.- Yozgat ve yöresinde kadınlar tarafından oynanan türkülü, halay türü bir halk oyunu.- Utanma.- Silisyum'un simgesi.

13) Hile, düzen.- Sanmak.- Kitabın sonu olan kelam.

14) Eski dilde "oburlar, yiyiciler".- Bir tür kremalı pasta.- Dinsel inancı olmayan.- Yeterli.

15) Kara ordusu.- Etatizm.

Yukarıdan aşağıya

1) 1924'te İstanbul'da doğdu. İlk filmi *Kanlarıyla Ödediler*; 1955'te yönetti. 136 film çekti. *İki Aşk Arasında, Çalıkuşu, Sinekli Bakkal, Bekçiler Kralı* önemli filmlerinden bazıları. Geçen yıl aramızdan ayrıldı.

2) Yoklama.- Çanakkale'nin bir ilçesi.

3) Krom'un simgesi.- Japonya'da Buddha rahibesi.- Molibden'in simgesi.- Defa.

4) *İlyada e Odesa*'da zaman zaman kibirli, zaman zaman kararsız bir kahraman olarak betimlenen Argos'un efsanevi kralı.- Madagaskar'ın plaka imi.- Bir nota.

5) Dürülerek boru biçimi verilmiş deri ya da kağıt tomar.- İsrail'de liman kenti.- Halk dilinde "arkadaş".

6) 1921'de Nobel Edebiyat Ödülü'nü kazanmış Fransız yazar.

7) Bir kumar aracı.- "... testi" (Bir kişinin özgül bir alerjene karşı duyarlılığını in vitro araştırmaya yarayan sereloji deneyi).

8) Kaz Dağı'nın eskil dönemlerdeki adı.- "Artı" anlamında eski matematikte kullanılan sözcük.- Prensip.

9) Yüz metre kare tutarında bir alan ölçüsü.- Mısır tarihinde on bir firavunun taşıdığı ortak ad.- Eski dilde "bal".

10) Epilepsi hastalığına verilen ad.- Aktinyum'un simgesi.- Tam, tekmil.- Gelgit olayında denizin kabarması.

11) Kanara, kesimevi.- İstenilen sonuç, verim.

12) En uygun durum ve zaman.- Kanda ürenin çoğalması sonucu ortaya çıkan hastalık.- Bir tür zamk, reçine.

13) Tepi.- Faal.- Bir renk.

14) Genç kadın.- Bakı. - Eski dilde "karışmış, bulaşmış".

15) Çıplak.- Ders alınacak şey, örnek.- Avrupa Ekonomik Topluluğu.

16) Sık ve kesik nefes alıp verme.- "Güzel sever diye... ederler/ Benim Hak'tan gayrı sevdiğim mi var" (Karacaoğlan).

17) Bir tür antibiyotik.- Hıristiyanlığın ilk yüzyıllarında İskandinav gemilerine verilen ad.

18) Kayınbirader.- Çini toprağından yapılmış nesnelerin ilk pişirilişi.- "... sahibi mülk sahibi / Hani bunun ilk sahibi" (Yunus Emre).

19) Eskil çağda "Rhizus" denen Doğu Karadeniz'de bir il.- Hayvanın bir yanındaki yük.- Hindistan'da yaşayan bir antilop türü.

20) Cümlenin ya da dizenin anlamını. sonra gelen cümle ya da dize ile tamamlamak.- Tüpgaz ile çalışan sobalara halk arasında verilen ad.

Haziran bulmacasının yanıtı

Âlim'in Yeri

Meta-Matikçi

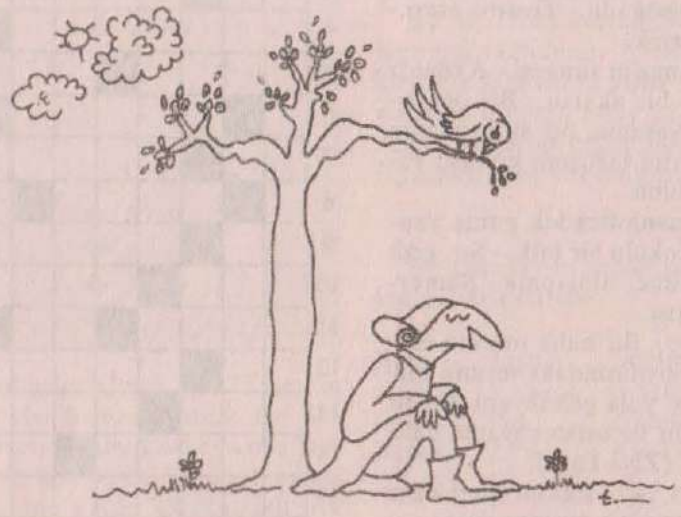

(Newton o gün yanlış ağacın altındaydı...)

Mavi Cafe
RESTAURANT

Toplu Yemek ve Catring Servisi

Düğün, nişan, yaşgünü ve toplantı yemekleri verilir.
Bütün yemek çekleri geçerlidir.

Ev ve işyerlerine paket servisimiz vardır.
Çalışma saatleri: 07.00-24.00

Yeni açılan bahçemiz de müşterilerimizin hizmetindedir.

Kurbağalıdere Cad. Şair Sururi Sok. No: 12/A
(Kadıköy Belediye binası karşısı) Hasanpaşa-Kadıköy
Tel: (0216) 449 00 52-449 00 89